Reglen van

Metselrijen/op de vijue manieren van Edificien/te wetene/Thuscana/Dorica/Jonica/Corinthia/eñ Composita: Ende daer by gesedt die exemplen vanden Antijquen/ die in dmeeste deel niet de leeringe van Uitruuio ouercommen. Met noch toeghesedtte Figuren die int eerste niet en waren/ende sommige texten vanden Aucteur gebetert hier oock by gesedt.

Met Keyserlijcke Priuilegie.

ANNO·M·D·XXXXIX·

Den beminders der Architecturen.

Alſo Vitruuius ſeyt/dat de ghene die ſonder letteren ende geleertheyt gebout hebben/al hebbenſe oock vanderhant meeſters geweeſt/en hebben geen vermeert werck connen gemaken: ſo en hebben oock andere gheen hantwerckers ſijnde / ende die hun alleene opde lettere verlaten hebben/ maer den ſchijn geuolcht/ eñ niet dat beproefde: der welcker ſommighe/ al hebbenſe Vitruuium voergenomen te cõmenteren eñ figureren/ ſo en hebbenſe midts diuerſche texten diemen daeraf vindt/haer reglen niet connen gelijckelijck beſluyten/ maer hebben veel dingen in twijfel ghelaten/ eñ dat meer is/hebben voer goet aengeſien tgene dat int werck niet ſtaen en mach: Eñ de oorſake van deſer dolingen is/dat het leſte boeck deſſelſs Vitruuij inhoudende de figueren/verloren is/waerby datmen ſijn meyninge te vollen bekent ſoude hebben. Hieromme ſchijnet dat ſommige Antiquen ſeer bloode geweeſt hebben in haer wercken/ eñ beſondere inde ordine vande Dorica; want/om dat Vitruuius gheen Dorice baſe en noempt/ maer wel in die plaetſe/van een Attica tracteert (mogelijck niet aenſiende dathi daer geen ordine van Attica en beſcrijft) ſo en hebbenſe der Dorijſcer colommen geen baſen dorren maken: ter contrarien andere/mogelijck de duyſterheyt vanden texten verachtende/oft oock duer ongeleertheyt/ſijn ſo verre buyten ſcreuen gegaen in vele dingen/datſe niet alleene de redene eñ exemplen der goeder Antiquen en hebben verlaten/maer hebben bouen datte/haer werck monſtrueus eñ onbeuallijck der oogen gemaect/gelijckmen deſe erroren inden Antiquen ſien mach. Waerduere beminde leſere dat hun veel Architecten in beyden geleert ſijnde/daer ouer becommert hebben/eñ byſondre in deſen onſen tijdẽ Bramant van Caſteldurãte/ Balthaſar van Sienen/eñ meer andere/midts dat/ſo duer Julio.ij. P.M. /als duer andere/ de Architecture grootelijck opgeſtaen is tot haren tijden; dewelcke dan/ na lange diſputeren eñ onderſoecken/ſo ouer menigerley texten/als cõmenten/tſamen met den exemplẽ der goeder Antiquen/ hebben met auctoriteyt (om der ſaken een eynde te makene) niet alleene de ſpira attica/ der Dorica toegevoecht / maer oock ſo veel oerdinen alſſer int gebruyck ſijn/ beghinnende aende Thuſcane als de grofſte/ tot aen dalder teerderſte/die ſelue in een gemeen regle eñ ſekere forme geſedt/ met haren ornamentẽ eñ maten: dewelcke reglen/Sebaſtiaen Serlius Architect eñ diſcipel des genoemden Balthaſars/beſcreuen eñ in figuren geſtelt heeft/ alſo dat wij/achterlatende de duyſterheden Vitruuij/hier deure mogen een onſtraffelijck werck maken. Gemerct dan dat alle lief hebbers der Architecturen geen Italiaens en verſtaen/ſo hebbick deſe (na mijn oerdeel) alderſekerſte eñ claerſte Reglen wt den Italiaenſce in nederlants ouergeſedt/ behaluen de namen van allen porceelen/der baſen/capiteelen/cornicen &c.die en hebbick niet verduytſt/hoe wel dat Baſtiaen byde vocablen Vitruuij de gevſeerde moderne vocablen van Italien ſedt / der welcker wij ſommige ſo qualijck verſtaen ſouden als de Latijnſche; waeromme dat ick prijſen ſoude/aengeſien dat wij dees maniere van Vitruuio in ſcrifte ontfangen hebben/ datmen hem der namen Vitruuij gewende/op dat de gheleerde vanden werckman eñ de werckman vanden geleerden verſtaen worden. Oock op dat den ghemeenen man leſelijcker ſijn ſoude/ ſo hebbicken in brabantſche lettere gedruct. Eñ hoe wel dat deſen vierden boeck van ſeuenẽ eerſt wtgegeuen wort/ midts dat hi den oerboerlijcſten is/ ſo en ſijn nochtans die andere niet min behulpich totter Architecturen oft conſte van metſſelrijen/gelijckmen inde navolgende voerrede ſal mogen vernemen.

COR. GRAPHEVS
LECTORI.

Pictores,Statuarij,Architecti,
Et vos ò Latomi,ò Fabri,expetitam
Quotquot Symmetriam probatis, eia
Huc adeſte alacres,nouum hunc laborem
Spectate, huncce nouum videre læti
Theſaurum,exiguoq; comparate
AEre has diuitias,bene æſtimandas
Ingenti precio: hîc meridiano
Phœbo lucidius queat videri,
Quicquid toto opere in Vitruuiano
Aut ſit difficile,aut male explicatum,
Aut non ſufficiens,minusq; noſtris
Aptum temporibus: nihil deeſt iam,
Nil iam difficile,aut tenebricoſum
In libris legitur Vitruuianis

TSELVE
AENDEN LESER.

Scilders,Beeldenſnyders,Architecten vroet,
Ende oock ghy Steenhouwers, ghy Smeden ſterck
Lief hebbers der Symmetrien conſte ſoet,
Comt hier,compt beſiet dit conſtelijck niewe werck
Beſiet deſen nieuwen ſchat in dees boecx perck,
Coopt deſen rijckdom om eenen penninck cleyn,
Hy is nochtans ſeer dierbaer voer leeck oft clerck
Hier in ſuldy vinden claer als den dach reyn
Waer in ons Vitruuius dat edel greyn
In de geheele ſijn conſtige boecken
Schijnt ſwaer te ſine, en int verſtant niet pleyn,
Oft niet volmaect in al ſijn ſcriuens hoecken,
Oft tonſen tijden niet nut,Spaert nu tſoecken
Daer'nes niet meer ſwaers,niet duyſters ouer al,
Hy is nu luchtich en claer,ſo breet ſo ſmal.

Sebastiaen Serlius totten Lesers.

GOede leser/nadien dat ick bereydt hebbe eenige regulen inde Architecture/meynende dat niet alleenlijck de hooge sinnen en hebben te verstane/maer dat oock elck middelbarige verstant die mach sijn begrijpende / na dat het meer oft min sal geneycht sijn tot sulcken conste: de welcke regulen sijn in seuen boecken gedeelt/so hier onder sal beteeckent worden. Maer midts dien dat dese conste dat eyscht/so hebbick willen beghinnen desen vierden boeck wt te geuen/den welcken is meer tot propoost eñ nootsakelijcker/dan de andere/om de kennisse van menigerleye manieren van Edificien/ ende cierheden der seluer. Ten eynde/dat een yegelijck mach hebben eenige kennisse van deser conste/de welcke niet min genoechlijck en is den sinnen die dencken op tgene datter te maken is / maer oock voerde oogen als sy gemaect is. Welcke const duer de cloeckheyt vanden befaemden eñ excellenten geesten nu sijnde/ so bloeyt in dese onse tijden / ghelijck de Latijnsche sprake/ten tijde van Julius Cesar ende Cicero/dede. Neempt dan met blijder eñ edelder herten / ten minsten den wille (oft deffect niet en volcht) dien ick voerwaer seer groot gehadt hebbe om v te voldoene in desen arbeyt.

Inden eersten boeck sal ick tracteren vanden beghintselen der Geometrijen/eñ van diuerschen duersnijdingen der linien/ alsovele dat de Architect sal mogen goede redene geuen van al tgene dat hy wercken sal.

Inden tweeden/sallick betoonen int beworpe ende inwoerden so vele vander Perspectiuen/dat willende/hy sal mogen openen sijn concept oft voernemen in een sienlijck bewoorp.

Inden derden salmen sien de Ichnographie dats den gront/de Orthographie dat is dopgerechte van voren/ de Scenographie oft Sciographie dats het insien duer twercortten vanden meestendeel der Edificien die in Romen sijn/ in Italien/ende daer buyten/nernstelijck gemeten/eñ daer by in schrifte gestelt die plaetsen daerse sijn/ ende haer namen.

Inden vierden die desen is/salmen tracteren van viue manieren van Edificien/eñ van haren ornamenten/als Thuscano/ Dorico/ Ionico/ Corinthio/ende Composito/dats te seggen/gemengt. Eñ met dese wort byna omvangen de heele const/ duer de kennisse van diuerschen dingen.

Inden vijfsten sallick seggen van veelderleye manieren der Tempels/ geteeckent in diuersche formen/ te wetene/rondt/viercant/sescant/achtcant/eywijs/ende cruyswijs. Met haren gronden/hoochden/ ende vercortten/ neerstelijck ghemeten.

Inden sesten sullen wij seggen van allen woningen diemen hedendaechs gebruycken mach/ beghinnende van aen tsnooste huysken oft hutteken soe wijt noemen willen / eñ van grade tot grade veruolgende tot aen dalder cierlijcxste palays van Princen/so wel op dorp als int stadt.

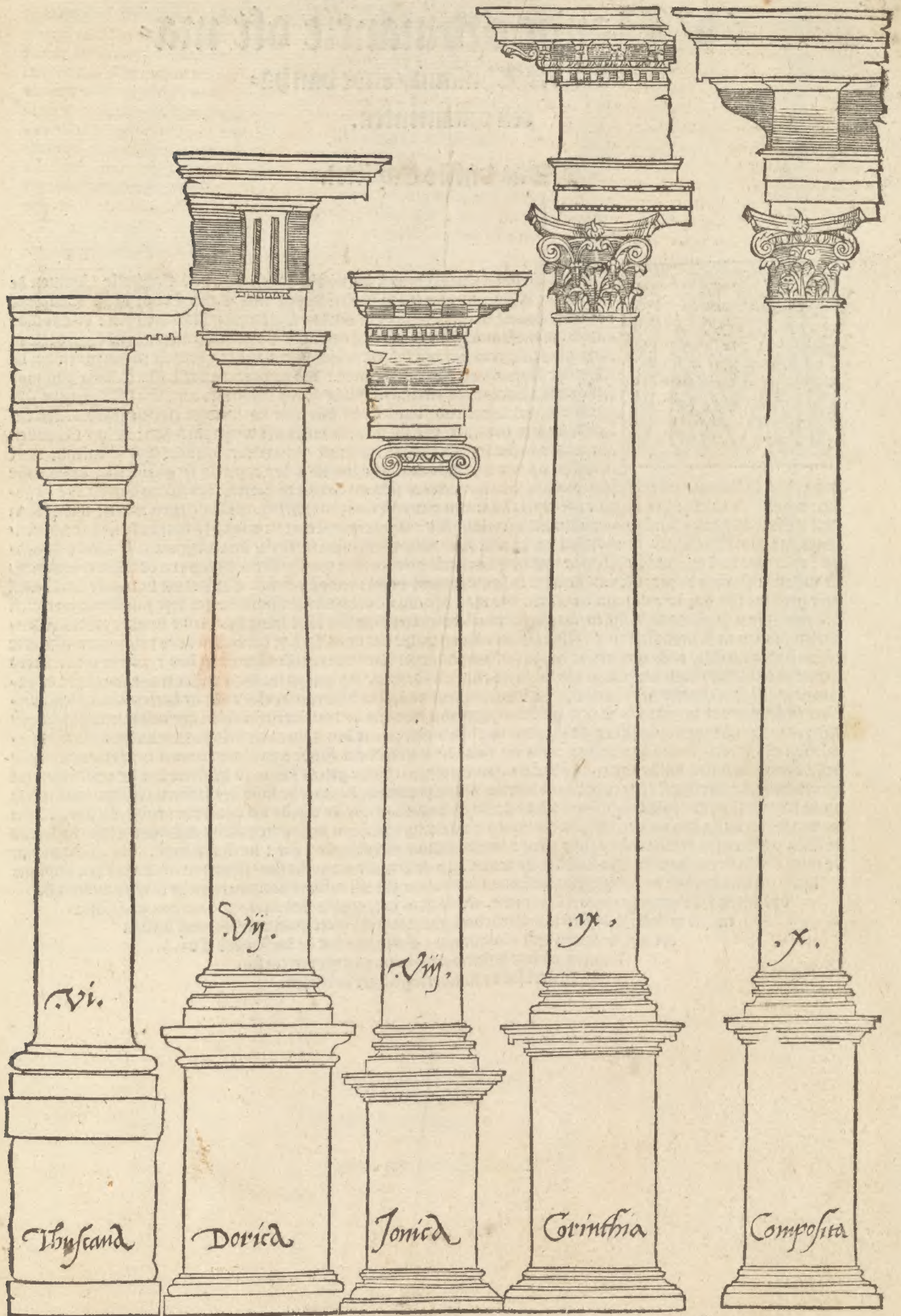
Inden seuenden eñ lesten/sal besloten worden veelderley accidenten oft toevalllen/die den Architect gemoetē mogen in diuersche plaetsen/eñ vremde manieren der gelegentheyt/ eñ int hermaken oft repareren vanden huysen; ende hoe wij te doene hebben om ons te behelpene met die andere Edificien/ eñ dier gelijcke dingen die in wesen sijn/eñ die oock tander tijden int werck gestaen hebben.

Nudan / om bat voorts te gane met redelijcker manieren / sallick beghintsel gheuen vande grofste eñ minst gecierde ordine/dat is/vande Thuscane/die de boerachtichste is/eñ de sterxste/oock van minder teerderheyt ende gracelijckheyt.

DIe Antiquen (so ons Vitruuius leert) dediceerdē de Edificien den Goden/die hun toevoegende na huer nature/ sterck oft teerder: eñ also is de forme diemen heedt Dorica/ toegescreuen den god Juppiter/ den god Mars/eñ den stercken Hercules: dese sulcken forme van eenen stercken man nemende. Eñ de forme diemen heet Ionica/is toegescreuen der goddinnen Diana/den god Apollo/eñ den god Bacchus: dese nemende vande matronale forme dat is van eender cloecker vrouwen die deel heeft vant stercke eñ teerdere. want Diana midts vrouwelijcker natueren is teerder / maer duer dexercitie der iacht/ isse sterck: desghelijcx Apollo duer sijn schoonheyt is sacchte / niettemin is oock sterck/midts dat hy een man is: tselue seggick van Baccho. Maer de maniere der Corinthia/ genomen vander maechdelijcker formen/wildense toegeschreuen hebben der goddinnen Vesta/een ouerste der maechden. Maer in dese tegenwoordige tijden dunct my goet te proceberen duer ander maniere/niet vervremdende daerom vanden Antiquen voers. Mijn meyninge is (achtervolgende de costumen van onsen kerstenen) dat ick (also verre als ick vermach) sal toeschrijuen de heylige Edificien na yegelijx wesen/ Gode eñ sijnen Heyligen: Eñ de profane/dats dongewijdde edificien/so publique/so priuate/sallick toeschriuen den menschen/na yegelijcx staet eñ professie. So seggick dan dat de maniere Thuscana (na mijn duncken) behoorlijck is tot stercten/als tot poorten van steden/tot casteelen/ tot plaetsen om schatten/munitien/eñ artiglerijen te bewarene/tot geuangenissen/tot hauenen der zee/eñ andere dier gelijcke totter oirlogen dienende. Het is wel ware dat het boersche werck/te wetene/dat met diuersche bindingen van steenen ruwelijck gebootseert/ ende sommige oock van desen gemaect met eenige teederheyt/tot behagen dat de steenhouwers daer in gehadt hebben / is somtijts byden ouders gemengt geweest onder Dorica/ ende oock somtijts onder Jonica ende Corinthia. Niettemin midts dat (inder waerheyt) de Thuscana de rouste ende minste gecierde van allen den anderen is / so dunct my dat de dorpsche meer ouercompt ende gelijckenis heeft met der Thuscana dan met eenighe andere: het welcke men claerlijck merct onderhouden geweest te sine vandē Thuscanen/also wel binnē haerlie der ouerster ende principaler stat Florentsen/al buyten opde dorpen/in so grooten ende schoonen edificien ende

so costelijcken fabrijcken ghemaeckt opde boersche maniere/alsmen sien mach in gheheel kerstenrijck/ gemengt
(niettemin) met sulcke boersche ende teerdere maniere als den Architecten belieft heeft : waer duer ick seggen
wil dat dier ghelijcke edificien meer ouer een comen metter Thuscana dan met anderen specien. Daerõme veran
derende sommige vanden antijken/ende sommige andere vanden onsen/so sal ick bewijsen in diuersche manieren
van sulcken wercke/hoemen mach maken poorten van steden/ende stercten: ende oock in publique ende priuate
plaetsen/huysen/logien/galerien/venstren/nicchen/brugghen/waterleydinghen/ende dierghelijcke diuerse orna
menten die eenen Architect moghen toecomen. Men sal oock moghen (niet gaende buyten tghene dat de ou-
ders ghemaect hebben) mengen/ ende vereenighen de boersche maniere met de Dorica / ende oock met Jonica/
eñ somtijts met Corinthia / totter beliefsten vanden ghenen die zijn fantasie soude willen contenteren / dwelcke
men bat seggen mach dat het meer is by gedooge dan by redenen : eñ dat daerom / want die Architert behoort
te procederen met der grooter behoorlijcker manieren ende vasten verstande/ aldermeest in publique treflijcke
wercken/ inde welcke seer lofelijck is de redelijcke behoorlijchept.

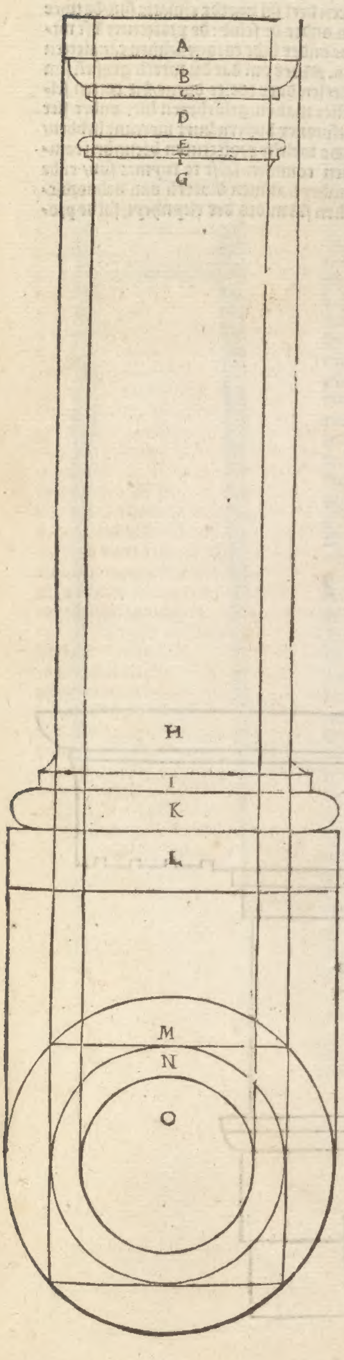
☛ Jck hebbe willen int beghintsel van desen boecke naevolgen de Comicos/dat is/die Comedien plegen
te schrijuen: onder de welcke eenege willende reciteren oft spelen een Comedie/hebben eenen bode voergesondẽ/
dewelcke met corten woorden den toehoorders gaf tverstant van al tgene datmen inde selue tracteren soude:
Daerom ick willende in desen boeck tracteren vande vijf manieren van Edificien/ te weten Thuscano/ Dorico/
Jonico/Corinthio/eñ Composito/ so heeft my goet gedocht datmen int beghintsel siet de figuren van allen den
specien diemen tracteren sal. Eñ hoe wel dat inde Colomnen eñ haer ornamenten niet en sijn alle de proportien
eñ maten geteeckent/dan alleenlijck de principale by generale regulen/niettemin des en sal niet gebreken tot sijn-
der plaetsen ten sal al punctelijker geteekent worden : maer dit is gedaen/ so ick geseyt hebbe/ om te betoonen
een generale regule tot een opsien alleenlijck. Eñ om bat verstaen te worden van een yegelijck/ sallick stellen in
de beghintselen vanden ornamenten/ de vocabulen van Vitruuio/ met a. b. c. opden cant gheteekent/also datse
elckerlijck kennende sal mogen noemen nae sijns lants aert eñ maniere. Eñ ten eersten den stilobato oft pedesta
lo Thuscano/ick meyne/het platte (sonder corone eñ base) sal sijn een viercant perfect: Den pedestalo
Dorico sal so veel meer sijn als het trecken eender linien van hoecke tot hoecke vanden viercan-
te perfect/die stellende rechtoppe: Den pedestalo Jonico sal van een viercant eñ een half
sijn: Den pedestalo Corinthio sal sijn een viercant ende twee derdendeelen van tsel
ue viercant : Den pedestalo Composito salmen van twee perfecte viercan-
ten maken . Oock en verwondert u niet/dat het navolgende Capittel
sal sijn het vijffte / dwelcke andere voer het ierste verwachten
souden : ouermidts dien dat den iersten boeck sal inhou-
den een Capittel vander Geometrien : ende den
tweeden vanden Perspectiuen/ salder twee
houden : ende den derden vander
Antiquiteyt salder een hou-
den/ dewelcke maken
vier capitulen/
soe dat
om dyer rede
nen wille het na-
volgende sal
sijn het
vijf-
ste.

.vi.
.vij.
.viij.
.ix.
.x.
Thuscana
Dorica
Jonica
Corinthia
Composita

Vande ordinantie oft maniere der Thuscana/ ende van haren ornamenten.

Dat vijfste Capittel.

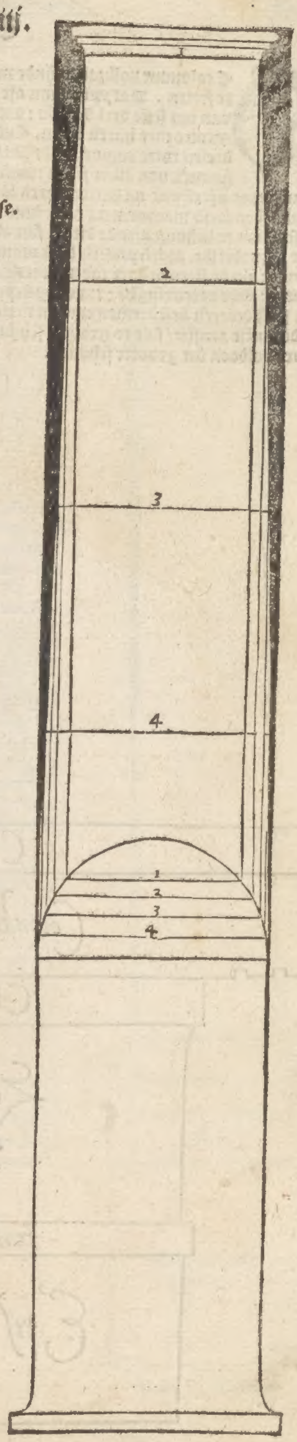
MEn vindt in de scriften Vitruuij int vierde boeck int .vij. Capittele / datmen de Colomme Thuscane van seuen deelen hooge met Capitel ende Base behoort te makene/welcke mate neemptmen aender Colommen dicte beneden: de hoochde vande basis oft basement sy vander helft der Colommen dicten/ ende ghedeelt in twee ghelijcke portien/ een sal tplinthus sijn/ dander ghedeelt in drijen/ sullen de twee dat thorus sijn/ tderde de cincta: De proiecture der basis salmen dus maken/ eerst maect eenen circule so groot als de colomme beneden dick is/ende setten in een viercant / ende buyten dat viercant noch eenen circkle ghetrocken rakende de vier hoecken/ dat sal de proiecture oft wtspronck sijn: Ende al hebben alle ander basen huer plinthen viercant / niettemin behoort dese Thuscane ront te wesen na den text Vitruuij. De hoochde des capitels sy ghelijck de basis/ende dat gedeel in drijen/een deel sal dat abacus sijn/ dat andere salmen in vieren deelen: drij sullen den echino gegeuen worden / tvierde den annulo oft cincta/ datmen riem oft bant oft lijstken verduytschen mach: dat derden deel restende sal voer dat hypotrachelium oft phrise sijn: dat astragal met de cincta sy van de helft der phrisen/ maer dat gedeelt in drijen/twee sullen voer tront sijn/ ende tderde sijn lijstken/ den wtspronck sy als de hoochde: ende hoe wel dat dit lijstken hier metden Capiteele ghenoempt wordt/ist nochtans een deel der colommen/ de welcke colomne behoort bouen gedunt te sine dat vierde deel: ende oock het Capitel int bouenste deel en sal niet grooter sijn dan de colomme beneden. De maniere om de colomne te minderen sal dese sijn/dat den tronck der colommen sy ghedeelt in drijen/ dat derdendeel beneden sal op sijn loot hanghen/ ende dander twee derdendeelen salmen in so veel ghelijcke deelen setten alsmen wilt: daer nae op dat derdendeel der colommen gheleidt eenen haluen cirkle/ ende van aende linien die daer hangen vanden wtersten hoecken des capitels innewaerts gemeten dat achste deel/ dwelck in als sal wesen dat vierde deel/ soe geseyt is. Van onder tcantken (daer de colomne dunst is) salmen twee linien op sijn loot trecken tot opden haluen circule/ ende de deelen des cirkels wtwaerts salmen tot beneden in so veel gelijcke portien setten/als de twee derdendeelen der colomnen inhouden/ dat gedaen sijnde tot beyde sijden/so worden vanden eenen punct des haluen cirkels totten anderen so veel parallellen oft dwerse linien getrocken/ ende op elcke linie geteekent sijnde tgetal van bouen nederwaerts/ ende desgelijx op de linien die de colomnen deelen/tselue getal in ordine gesedt sijnde/so ist seker dat de eerste linie sal accorderen met dat dunste der colommen bouen: daer nae neempt de tweede linie des haluen cirkels/ende sedtse op de tweede linie der colommen/daer na de derde op de derde/ende de vierde op de vierde: ende als dat gedaen is/ van aende basis des haluen cirkels tot aende lienie 4/ wordde een linie getrocken / ende van aende lini 4 tot de lini 3 noch eenen treck/ ende vande 3 tot 2 noch een linie/ende vande 2 tot 1 noch een linie: ende also dan van de twee sijden der colomnen/hoe wel dat de linien elck in hem seluen recht sijn/ scheppen nochtans een cromme linie/ welcke daerna de neerstighe constenare duer thantwerck weet te verdrijuen ende te modereren alle de canten inde vergaderingen der linien. Ende al is dese regule gemaect tot de colomne Thuscane (de welcke is bouen dat vierdedeel ghemindert) niettemin machse oock dienen tot alle de sorten van Colomnen / Ende hoe dat de deelen der Colomnen ẽn des haluen cirkels in meerder getal sijn so veel sal de minderinge haer verliesen.

A Abacus oft tailloer
B Echinus
C Annulus oft Cincta
D Hipotracheliũ oft Phrise.
E Astragalus
F Annulus oft Cincta.
G Dicte der colommen bouen.

H Dicte der colommen beneden.
I Cincta
K Torus
L Plinthus

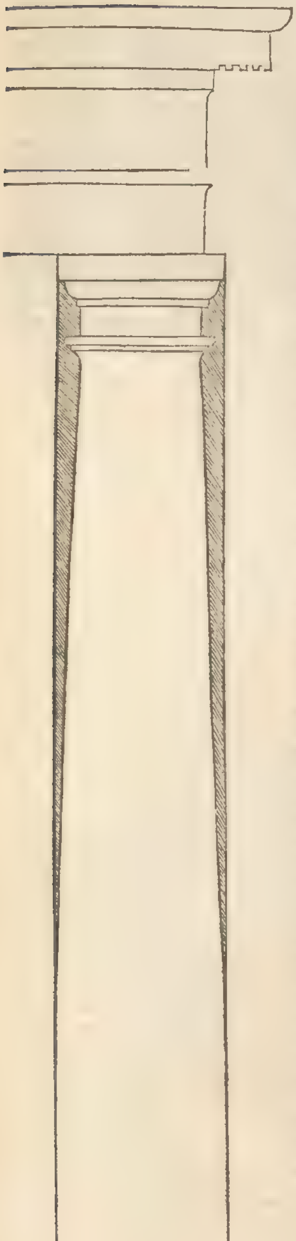
M Proiecture oft wtspronck vande Base.
N Dicte der colommen beneden.
O Dicte der colommẽ bouen

Vande Thuscana.

DE colomme volbracht sijnde met capitel ende base/ so sijn de architrabe/ phrise/ende cornice daerop te setten. Dat epistilium oft architrabe sy vander hoochden des capitels / ende de tenia oft lijste van dat seste deel desselfs: dat zophorus oft phrise sy vander seluer hoochden/ desghelijcx oock de cornice met haren leden. Ende die selue ghedeelt in vieren/een deel sal voerde cimatie sijn/de twee deelen totte corone / ende dat leste totter cimatien oft fascien onder de selue: de proiecture oft wt-spronck van allen/si ten minsten ghelijck haer hoochde. Ende onder inde corone salmen canaletten maken groot oft cleyne na dattet werck is/ende tot wille des werckmans. Maer om dat dit werck grof en sim-pel van leden is/so machmen na mijn duncken/wel orlof nemen eenighe deelen daer toe te doene/die totten sel-uen schijnen te behooren/ende dit sal sijn alsmen dwerck sal willen lieflijcker maken/gelijckmen hier onder siet in dit afghedeelde. Noch prijsick de Coronen die meest proiecturen oft wtspronc buyten huer viercant hebben/ bysonder als de steenen daer toe oerbaerlijck sijn hun seluen te draghen. De welcke proiecturen brenghen com-moditeyt ende vercieringhe: commoditeyt/ ist datter wandelinghen bouen commen/salse te ruymer sijn/ ende oock salse dwerck beschermen vanden wateren: de verciering oft bequaemheyt/alsmen dwerck van behoorlijc-ker distantie aensiet/ salt te grooter schijnen/ende daer den steen ghebreken sal midts der cleynheyt/sal de pro-iecture voldoen int grooter schijnen.

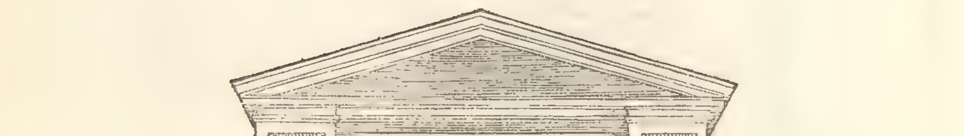

Hoe wel dat ick voergeseyt hebbe/ dat de colomne Thuscane naden text Vitruuij behoort te zijn van seuen diameters met basis eñ capittelle/ welcx proportie eñ forme sekerlijck goet ende gheprobeert is/niettemin om dat de eerste Colomnen (also ghy oock in mijn cleyn boecxken ghehoort hebt) waren ghe maect van ses deelen / nemende die mate vanden voet des mans/ den welcken is dat seste deel des seluen: Ende oock om dat die colomnen te weten Dorice nu van seuen deelen zijn/ hebbende haer de Antiquen totter verheffinghen een deel toe ghesedt/ so dunct my duer sulcken auctoriteyt/ ende midts dien dat dese colomne robuster is/ datmense in haer seluen behoort leegher te makene dan de Dorica/ waerom datmense by mijnen aduise van ses deelen maken sal met basis ende capitel/ende dit al voor een ghemeene Regle. Ende om dat Vitruuius noch ander Architecten soo als icker ghesien hebbe/ noyt Regle van Stilobati oft Pedestali ghegheuen en hebben oock inde antiquiteyten so veel als men siet/ werdense van den Architecten ghemaect na dattet beheefde tsy tot verheffinghen der colomnen/oft tot eenen opganck met trappen aende galerien oft duer ander ghelijcke toevallen. Die wijle dan dat wij niet duer noot ghedwonghen en zijn/ soudick oerdeelen datmen elcker maniere van colomne haer vorghelijck pedestal met eenege goede redene gaue. Het is kennelijck dat tet pedestal ten minsten wilt vierkant sijn te verstane het lijf sonder base oft cime: zijnde dan de colomne der Thuscanen de vroemste van alle den anderen/ so sal zijn Pedestal van een perfeckt viercant zijn/ welcx voortooch behoort breet te syne gelijck dat Plinthus vande basis der colomnen/ Sijn hoochde sy ghedeelt in vieren: een sulcken deel salmen onder aen setten voor dat Plinthus/ ende oock een totte cima/ welcke leden sullen ongesnedẽ sijn/ ende also dan de colomne van sesse deelen is/ sal dat Stilobatum oock in hemseluẽ van sesse deelen zijn gepropotioneert na de colomne.

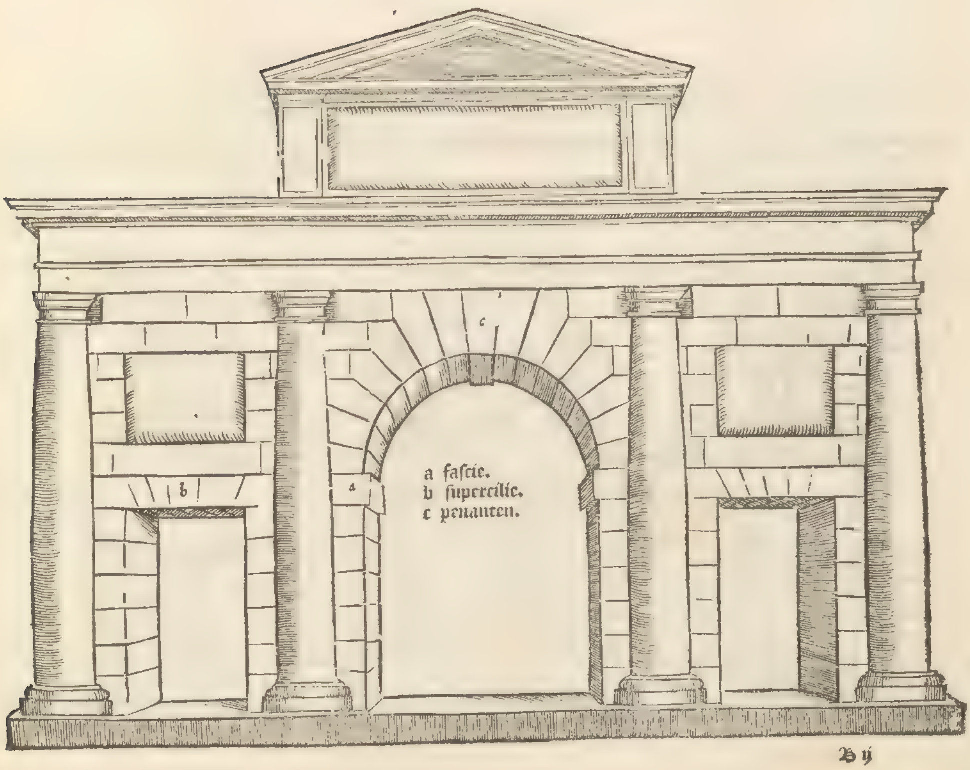

Van de Thuſcana.

IEk heb gheloeft in deſen boeck te tracteren alleene vanden ornamenten ende differente manieren van edificien/daeromme en ſal ick nv niet ſeggen hoemen de poorten van ſteden eñ fortreſſen ſetten ſal/met haren ſyden/canonnieren/eñ andere circumſtantien tot beſchermeniſſen/latende ſulcken ſorghe den Architect der orloghen na de ghelegentheyt eñ accidenten die daer op loopen. Maer ick ſal ſeggen/ als de poorte der ſtadt oft fortreſſen gheſet is/de maniere hoemenſe na mijn aduijs te vercieren heeft/toonende daertoe ſommighe figueren. Elcke poorte der ſtadt (verſtaettet na de maniere van Italien) heeft van noode te hebben de poſternen/ diemen heet poorten van ſecourſe/ dat zijn de cleyn poortkens ter ſyden. Maer om te houdene die Simmetrie/ dats een voeghelijcke mate/ behoortmen te makene een ordinantie aldus: De mate der poorten is/ dat ſoo veel als de wijdde des lichts zijn ſal/ de helft daeraf wordde noch totter hoochden ghedaen: de breedde des lichts ſy ghedeylt in ſes, ende een deel daeraf ſal den pilaſtre ter rechter eñ oock ter ſlincker ſyden breet zijn: het platte der pilaren ſy breet van dat derdendeel des lichts/ ende haer hoochde vijf deelen met capittellen eñ baſen. De hoochde der baſen ſal van dat derdendeel der breedden des pilaers zijn/ alſo oock die capitellen/ obſeruerende nochtans de Regle inde eerſte colomne ghegheuen. Dat Epiſtilium/Zophorus/ende Corona/ ſy tſamen van ſulcker hoochden als de breedde des pilaers/ met de voorſchreuen Regle. Tuſſchen den eenen eñ den anderen pilaer/ ſal de poſterne zijn/ haer wijdde ſy ghelijck de breedde des platten pilaers: de hoochde ghedobbeleert na de breedde: zijn pilaſtren ſullen van dat derdendeel der ſeluer poſternen zijn. De eleuatie oft verheffinghe bouen der poorten/ ſal tot wille des Architects zijn. Maer de proportie der faſtigien oft frontiſpicien (dwelckmen hier gheſpan/dack/ oft gheuel ſegghen wilt) ſullen wij in twee manieren toonen in dordine van de Dorica.

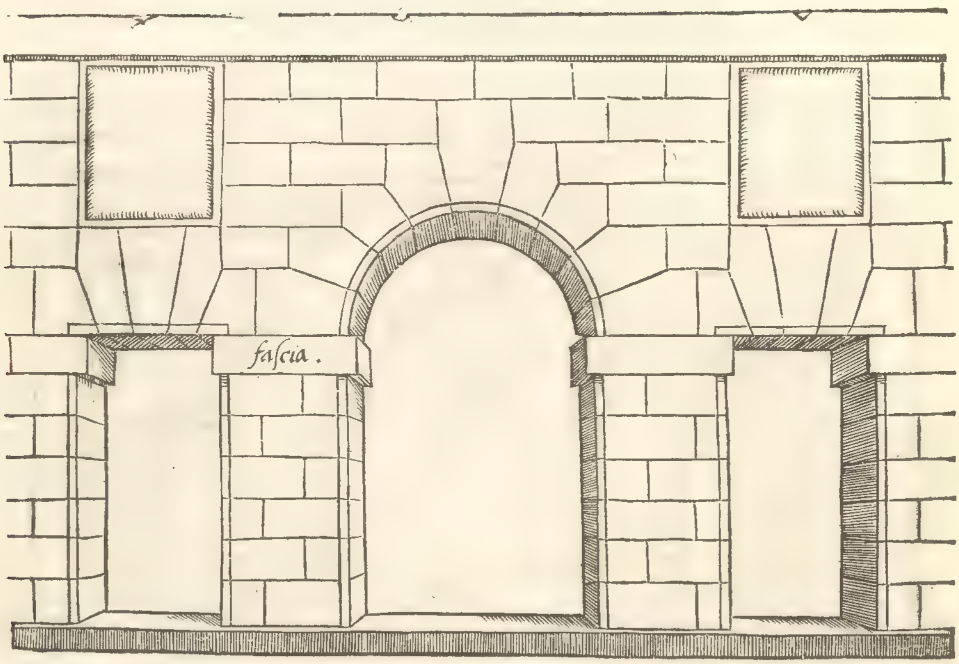

Ende om dat de Architect behoort ouervloeiende van inuentien te ſyne / om hemſeluen ende andere te voldoene / ſoe machmen noch in dees andere maniere de poorte der ſtadt oft fortreſſe vercieren / obſeruerende dees Regle / dat ſoe breet als den duerganck der poorten is / ſoe ſal de hoochde anderhalfmael ſoe vele / dats twee deelen inde breedde ende drije inde hoochde zijn. Haren pilaſtre ſy dat achſte deel vander wijdden der poorten / ende de colomne (verſtaet voor de ronde colomne ende voor de platte / pilaer) dat vierde deel der poorten. Maer om dat de colomne dat derdedeel inden muer ghemetſt ende metten anderen ſteenen ghebonden is / meer tot vercieringhen dan tot draghen / ſoe ſalmenſe van ſeuen deelen hooghe maken / ende oock van achten in ſulcken val als Darchitect de poorte ſal willen gracelijcker maken. De wijdde der poſternen ſy vande helft der middelpoorten / haer pilaſteren ghelijck vander grooter. Haer hoochde ſal zijn dat de faſcie die den boghe draecht / haer ſupercilie oft architrabe (ſoo wij dat noemen willen) ſy / ende vintmen gheenen ſteen van eenen ſtucke tot ſulcken wercke / ſoe ſalmen de cunei oft penanten maken alſoemen inde figuere ſiet. Ende aldus ſal de proportie van dien poſternen zijn van drije deelen inder wijdden / ende vijue dergheltijcke deelen inder hoochden. De cunei oft penanten vanden boghe ſullen vijfthien zijn / ende inde baſen / capitellen / architrabe / phriſe ende cornice / ſalmen houden de voorſchreuen Regle: deſghelijcx ſal oock de eleuatie der middelt tot wille des Architects zijn ghelijck van dander gheſeyt is / ende alſulcken wercken hoeſe grouer ghebootſeert zijn / hoeſe bequamer ter ſtercten zijn ſullen.

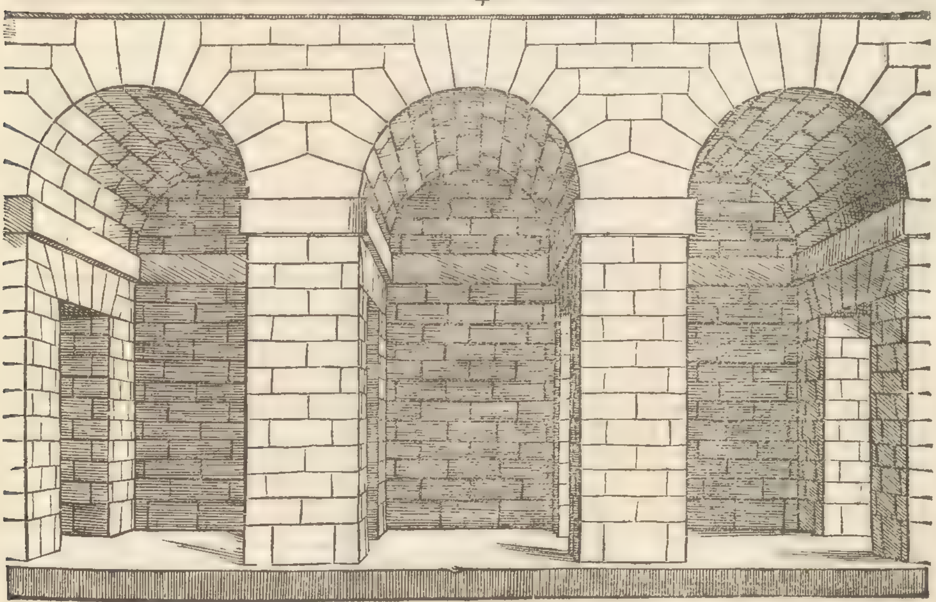
Van de Thuſcana.

In ander manieren ſlechter en ſtercker / machmen de poorte van een ſtadt oft caſteel maken volghende dordinantie hier onder geteeckent/ eñ die proportie der wijdden vande poorte / ſy ſo veel als de hoochde is tot onder aende faſcie die dwelfſel onderhoudt / ende vande faſcie opwaerts ſo veel hoogher als den haluen cirkle/ maer altijt na wille des Architects te meerderen eñ minderen/ ende biſonder als hy deur eenich accident benaut wort: ende de twee poſternen zijn te maken alſo vanden anderen gheſeyt is. Haer wijdde ſy vander helft der middelpoorten/ende ooch ſoe veel maſſijfs/oft muers worde tuſſchen de groote poorte ende de twee cleyne ghelaten/ welcker hoochde wort ghedobbeleert metter breedde/ ende de faſcie die den boghe onderhoudt/ſal ooch draghen de cunei vande cleyn poorten. Eñ noch machmen maken dat de faſcie duerſchietende ſoude de ſupercilie ſijn/ dwelcke/alſo gheſeyt is/mach verandert worden nae goetduncken des Architects ſonder van deſer gheſetter figuren te vervremden.

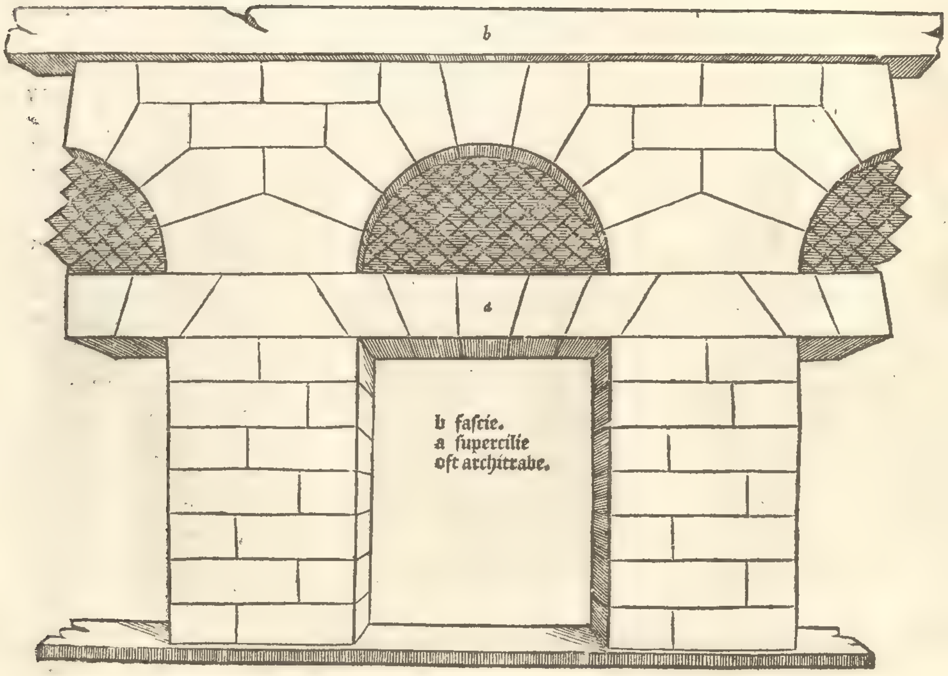
Die diuersche ordinantien doen den Architect somtijts invallen dinghen die hy by auontueren noyt ghedacht en soude hebben. Daerōme sal den Architect dese nauolgende figuere seer behulpelijck zijn inden Edificien/ na de accidenten die hem mochten aenvallen/ ghelijck inden muer van een fortresse zijn soude. Al waer de muer van goeder dickten makende dit werck van binnen/ soude ten eersten dienen tot een logie om int drooghe te stane/ oock soudet de wandelinghe bouen breeder maken ghemackelijck totter defentien in tijden van orloghe/ ende tot meerder versekeringe mochtment binnen al met eerden vullen. Tmocht oock somtijts den Architect gheuallen te bouwen ontrent eenen berch/ eñ om hem daer af te bevrijen/ want de watren die altijt vanden reghen daeraf loopen/ bringhen oock dat eertrijcke beneden/ soe ist van noode met derghelijcken Edificien hem teghen sulcken berch te setten/ duer de welcke datmen hem niet alleen versekeren en sal van sulcken suspitie/ maer sal oock groote verciersnge zijn totter fabrijcken. Eñ alsulcken inuentie heeft Raphael Durbijn gebruyct *A monte Mario* een luttel bouen Rome inden wijngaert Clementis Septimi/ van hem beghonst int Cardinalaet Jeronymi Genga: ende buyten Pesera tot een beschermenisse der wateren teghen eenen berch/ heeft hy oock sulcken ordinantie ghebesicht.

4

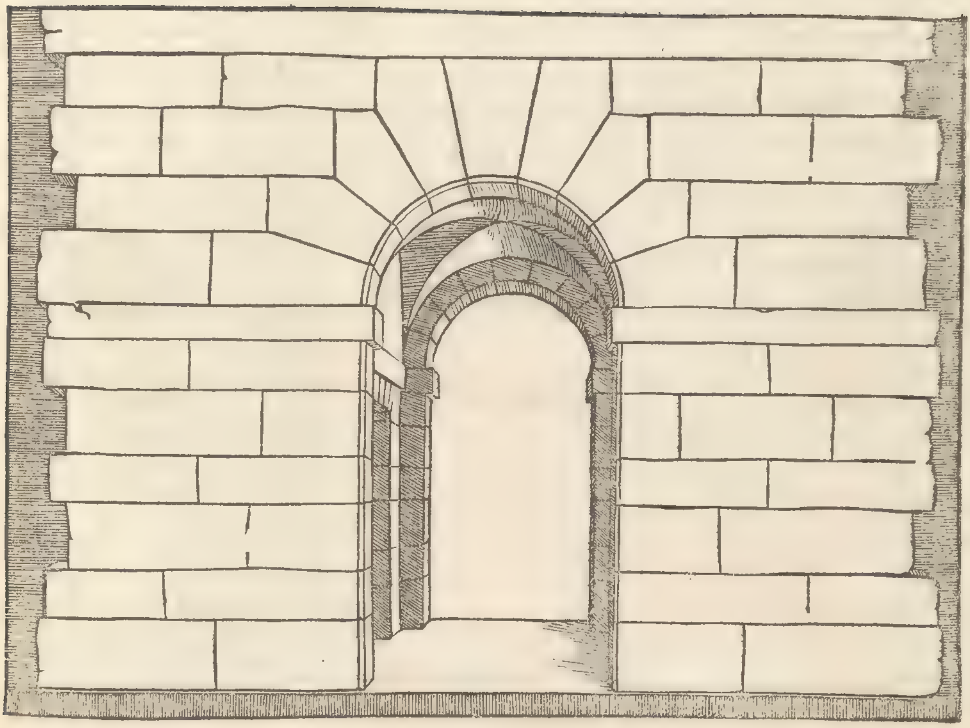

Van de Thuſcana.

DJe Antiquen hebben in dit boerachtich werck diuerſche manieren van bindingen gheuſeert/alſomen hier onder ſiet/daermet hem de Architect ſal moghen behelpen in veel dinghen na dattet van noode zijn ſal. Haer mate ſal zijn/dattet licht een perfect viercant ſy/eñ het maſſyf (dats den muer) tuſſchen beyden ſal dat vierdedeel ſmalder zijn. Dat Supercilium oft architrabe/ſoe wijt noemen willen/ſal vanden lichte dat vierdedeel hebben/ende ſal ghemaect woꝛdden van penanten die opden centre loopen in onpaer ghetal : Ende bouen dat Supercilium woꝛdde geleydt eenen haluen cirkle gedeelt in neghen ghelijcke deelen/die linien oock al opden centre gettrocken. Die cunei oft boochſteenen ghefoꝛmeert zijnde/ende de drije ſtucken daer tuſſchen ghelept met de faſcie daer bouen/ ſal aldus een eeuwich onuerganckelijck werck zijn . Maer op dat de cunei van de architrabe vaſte ligghen/ſal van noode zijn den haluen cirkle te vullen met eenighen ghebackenen ſteenen: Ende tot meerder cieragie/ machmen rupten alſoe de Antiquen vſeerden/ghelijck men noch ſiet in Rome tot S. Coſmas eñ Damian. dwelck hoe wel dattet vanden oudtſten is/noch ſeer ſterck is.

GElijck van beghintsel genoech gesept is/mach de Architect oock dese poorte in diuersse plaetsen gebruyken/maer niet tot fortressen / want den duerganck en dient niet tot artiglerie oft groote ghereetschap van orloghen te handelen/ niettemin van buyten macht dienen tot eenigher poorten. Welcr proportie sal zijn/dattet licht oft opene tweemael soo hooghe sy als breet. De boechsteenen des haluen circkels sullen neghen zijn ghetrocken opden centre des circkels. De fascie onder den boghe sy van dat seuenste deel der poorten. Vander fascien nederwaerts totten pauimente / wordet in seuen en half gedeelt / ende sullen ses laghen steens zijn / de drije daeraf sullen elck van een deel ende een half zijn / de ander drije van eenen deele: aldus sullen de seuen en half wt ghedeelt zijn. De hoochde des middelsten boechsteens oft den sluytsteen hoemen wilt/ sy vande helft der wijdden vande poorte. De fascie bouen de boechsteenen sy breet ghelijck den voet / dats het dunste der seluer steenen: Maer den middelsten boechsteen ende oock sinen voet ondere sal tderde deel breeder zijn dan de andere.

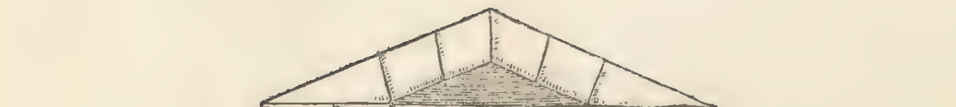

Van de Thuscana.

De proportie van deser poorten/ te wetene/de openheyt/ is tweemael soo hooghe als breet : den pilaster eñ den boghe/ zijn breet van dat vijfste deel des lichts : den grooten Pilaer sal noch eens soo breet zijn: ende zijn hoochde van ses breedden. De hoochde vande Base sal van tvierendeel zijn/ende dat Capiteel van dat derdendeel: alsoo groot sal de Imposte oft capiteel onder den boghe zijn. De fascie inde plaetse van darchitrabe/zy vander hoochden des capiteels : desghelijcx de Frise: ende oock de Cornice/achter-volghende de voorgegheuen reglen : de reste machmen metten passer vinden.

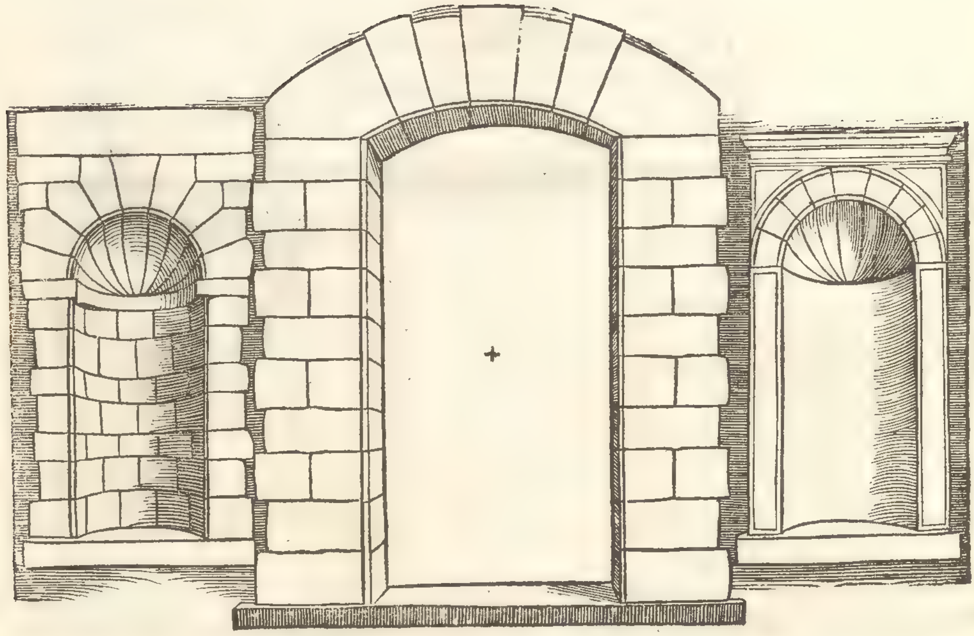

Al is deſe poorte/hier onder gheteeckent/ſeer verſchepden van dander manieren/niettemin/midts dat het een werck is dienende totter Thuſcane/ ende oock om datſe Antijcx is/ hebbicxe na mijn aduijs hier willen ſetten: de welcke in voorleden tijden was in Rome *En Capo de la militia Trayana*, hoe wel datmenſe ouermits ruijnen nu niet en ſiet. Die twee Nicchen die daer beſyden ſtaen/ zijn wt haerder plaetſen/ de welcke den voorſienighen Architect ſullen moghen dienen als hy die ſedt daer ſij behooren: haer proportie deur de voorgheghenen Regle/ſal de Architect lichtelijck tot ſynen wille hebben. Eñ vande poorte in haer ſeluen en wil ick gheen mate met allen ſetten/want alſulcken mate is lichtelijck te vindene.

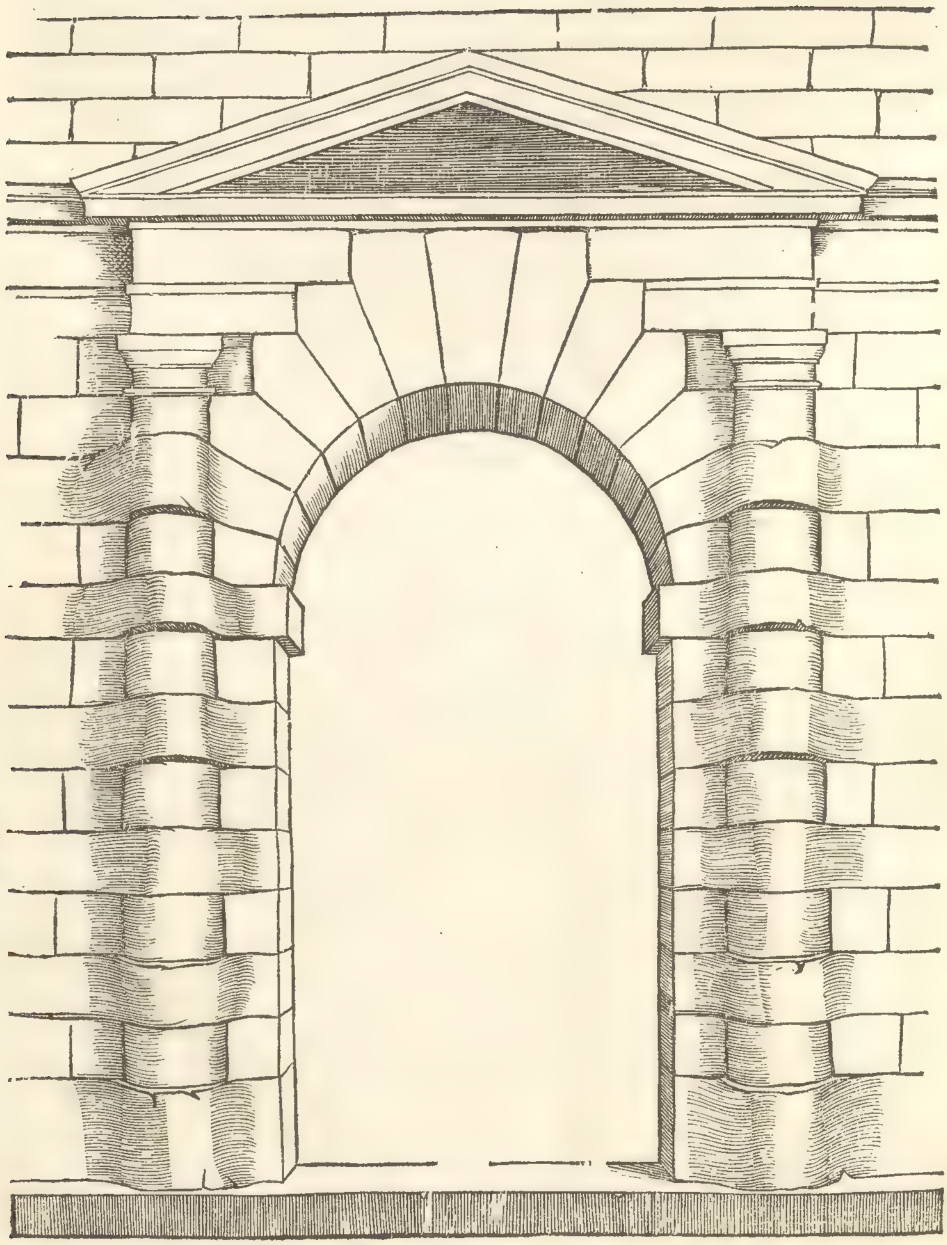

Van de Thuſcana.

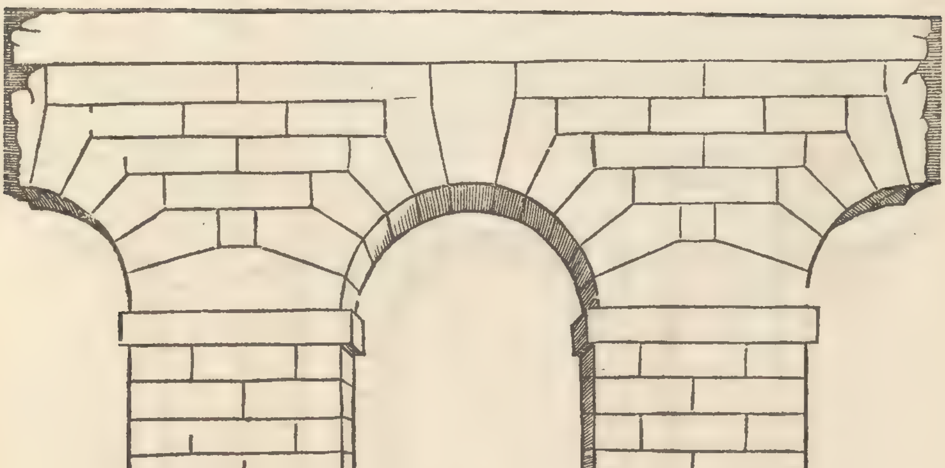
DEſe ander maniere van poorte/ is ghedect van dat ſeſte deel des cirkels/ eñ is ſeer ſterck werck/ niettemin de penanten en moghen hun niet verſellen met ander bindinge van ſteenen: woerom dat/ willende ſulcken werck maken/ſoude hem wel houden in eenen muer van gebacken ſteenen. Tot haerder proportien en willick my anders niet ſtrecken/ om dathet een lichte ſake zijn ſal metten paſſere inde hant haer maten te vindene. Maer de Nicchen die daer by gheſedt zijn om tveldt te vullene/ ſal de Architect tot ſynen believene moghen ſetten/daerſe hem beſt te paſſe comen ſullen: ende niet alleenlijck en ſullenſe moghen dienen tot Nicchen/ maer oock tot venſters. Ende iſt ſake datſe ommers tot Nicchen ghebruyct wordden/om eenighe beelden daerin te ſtellene/ ſo ſalt altijt wel voegen dat de hoochde de dobbele proportie paſſeere oft te bouen gae/ op datſe alſmen daer eenige ſtaende beelden inne geſedt heeft bat correſponderen/welcke ſake men laet tot vonniſſe des Architects.

HEt heeft voertijden den ouden Romeynen bevallen/te menghen metten boerachtigen niet alleenlick de Dorica/maer oock de Jonica/ende daer toe de Corinthia : Waerduere dattet gheen dwalinge zijn en ſal/ iſt datmen van een maniere alleene een menghinge ſal maken/voergheuende inde ſelue eenſdeels dwerck der natueren/ ende eenſdeels dwerck der conſt : om dat de Colomnen ghemengt met boerachtigen ſteenen/ende oock Darchitrabe ende Phriſe gecorrumpeert duer de penanten/bethoonen werck der natueren: maer de Capitellen ende een deel der colomnen/oock de Cornice/daer toe de Frontiſpice oft den gheuel/ bethoonen dwerck der handen. De welcke menghinge nae mijn duncken/is ſeer bevallijck der ooghen/ende thoont in haer ſeluen groote ſtercte: daerom ſoudicxſe meer ordeelen te dienen tot een fortreſſe dan iet anders. Niettemin/in wat plaetſe der boerachtiger Edificien ſy ghesedt wordt/ ſal altijt wel voeghen. Ende in ſulcken minxſel heeft Julius Romanus meer genoechten gehadt dan eenich andere/ghelijck Rome dat betuycht in veel plaetſen/ende oock Mantua/ende daer buyten int ſchoone pallays geheeten/*vulgariter El Te*:Een exempel warachtelijck in onſen tijden van Architecturen ende ſchilderien. De proportie van deſer poorten is aldus te makene/dat de wijdde van dobbel proportie ſy/dats twee breedden inder hoochden vaſte onder den boghe: den pilaſtre ſal van dat ſeuenſte deel der wijdden zijn/ ende de Colomne tweemael ſoe dicke als den Pilaſtre/ haer hoochde metten Capitelle ſal van acht deelen zijn. Dat Capitel/ Architrabe/Friſe/eñ Cornice/ gelijck voren gheſeyt is/ ſullenſe gemaect wordden : alſo oock ſal dat faſtigium/ frontiſpicium/ oft den gheuel ghetoont wordden/ ghelijck gheſeyt is/inde Dorica . Den halven cirkle des boechs ſal in elfue ghedeelt worden/voer de boechſteenen/ maer den ſluytſteen ſal wat grooter zijn/ ende belieuet den Architect/ hy mach oock wat wthanghen . Die faſcie die den boghe onderhoudt/ ſy vande halue colommen dicte : van daer nederwaerts ſalment in neghen deelen / vanden welcken ſullen de twee zijn voor dat nederſte deel der Colommen : die ander ſeuen ghelijck ghedeelt/ ſullen de ſteenen zijn die de Colommen binden ende dwers ouertrecken . Ende hoe dit werck ruyder gheboorſeert wordt (nochtans met conſten) hoe dat in ſulcken ordine werckelijcker ſtaen ſal / beſonder de ſteenen die de Colomme omvanghen / ende oock de penanten.

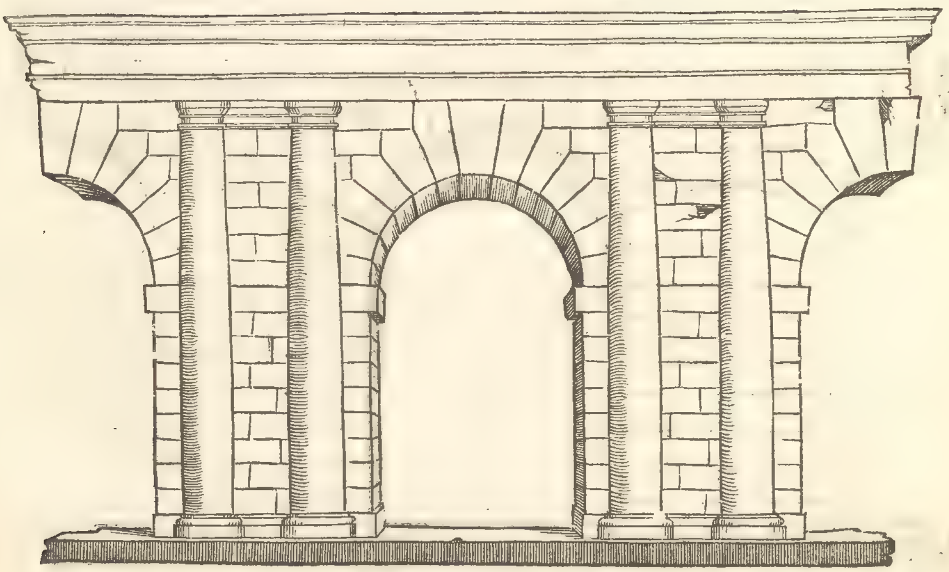

TEn is niet ghenoech dattet werck van goeder stercken sy/ maer tbehoort oock met consten ghemaect te zijne / dathet der ooghen contentere : Waeröme dees bindinghe van steenen niet alleene seer sterck en is/maer oock ingenieus ende den sienders aengenaem : van welcker inuentien de Architect sal moghen ghedient worden aen veel dinghen. Haer proportie sal zijn/dat de openheyt inde breedde/ eene ende een halue inder hoochden sy. Den haluen cirkle wordde ghedeelt in neghen ende een vierendeel/ om dat den middelsten steen dat vierde deel breeder dan dander zijn sal. De hoochde desseluen sluytsteens sy vander helft der openheyt des lichts. Die platte fascie onderhoudende den boghe/heeft van den lichte dat seuenste deel. Vander fascien nederwaerts/worden seuen deelen gemaect. De fascie bouen de penanten sal breet zijn gelijck den sluytsteen onder is/den welcken machmen onder wt maken hanghende dat achste deel zijnder breedden. Aengaende de bindinghe der anderen steenen metten penanten/sietmen merckelijck inde figure.

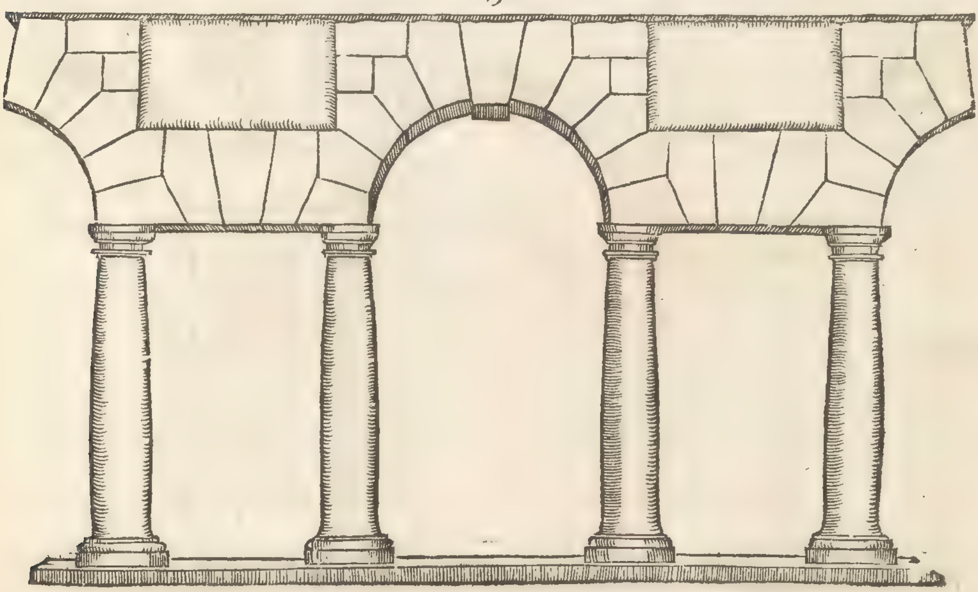
Van de Thuſcana.

OM dat die gerieſlicheden bekeert zijn in vercieringhen/ ē ſomtijts de ornamenten paſſeren de nootſa-
kelicheyt/ om de conſt te toonen/ ende oock den rijckdom des gheens die doet bouwen. So is deſe in-
uentie gemaect voor gherief/ voor ſtercktc/ ē voor cieraet: tot gherief/ aenghesien die openheden der
seluer: tot ſtercte/ om dat tuſſchen beyden veel maſſijfs oft muers is ende wel gebonden: ē tot cieraet/
om datſe rijcke van ornamenten is. Met welcker inuentien (alſo geſeyt is) hem de Architect ſal con-
nen behelpen in diuerſche wercken. De proportie daer af ſal weſen/ dathet gheſlotene oft maſſijf ſoe
wijdt ſy als dopene/ de welcke openheyt wordde tweemael inder hoochden geſedt. De pilaſters ſullen vander wijd-
den zijn dat achſte deel/ ende de Colommen dat vierde deel. De intercolumnie (dats de wijdde tuſſchen de twee Co-
lommen) ſy van een colommen dicte: De hoochde der Colōmen met Baſe ē Capitel van acht deelen. Inde Archi-
trabe/ Friſe/ Cornice/ Baſe/ ende Capitel/ wordde gehouden de voorſcreuen Regle. De penanten ē ander bindingen
ſietmen inde figure. Ende hoe wel dat de Colommen noch twee deelen ouer de voergegeuen Regle gaen/ nochtans
om datſe na by een ſtaen/ ende eenſ deels inden muer ghemeſt/ meer gheſedt tot vercieringen dan tot ſtercten/ mach
dat in ſulcken ghevalle wel gheſchien duer Dauctoriteyt van veel Antijckſe wercken.

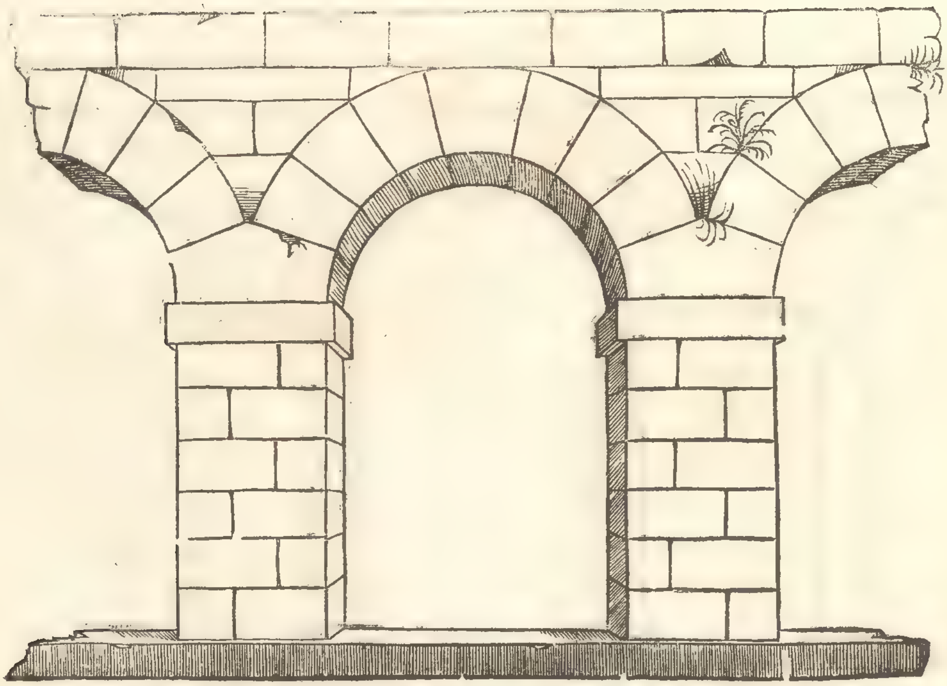
TJs een schoon sake den Architect te syne ouervloeyende van inuentien/ om de diuersche accidenten die den bouwenden ouercommen/ want somtijts salmen goet ghetal van colomnen vinden/maer so nedere oft cort datse niet dienen en sullen tot tghene daermense behoeft/ ten sy dat Darchitect raet vinde om hem te behelpene. Waeromme/ eest dat de Colomne niet soo hooghe en is datse reycken mach tot onder de Fascie die ghelijcx den solder leyt van deser logien/ soo salmen moghen met dees maniere van penanten climmen tot bequamer hoochden. Die wijle dan dattet ter rechter ende ter slincker syden goede contrefor ten oft schouderen hebbe/aengaende tgewichte van bouen salt seer sterck zijn. Maer om te weluen sonder binden met ijseren oft metalen gheerden/en soude niet seker zijn. Mijn vreesen souder zijn waer de logie niet soo breet datmense niet steenen van eenen stucke decken mochte/oft oock te versiene met goeden balcken. &c. Die proportie hier af sal wesen/ dat de wijdde des boechs houde de spatie van vier Colomnen dicten/eñ de hoochde tweemael soo vele: die minder spatien tusschen die Colomnen/ sullen van drie Colomnen dicten zijn: eñ de hoochde van ses colomnen dicten: eñ also sal elcke wijdde noch eens soo hooghe zijn als breedt. Ende de colomnen wantse grooter last draghen/ sullen vander eerster ghesepder maten zijn: de reste sietmen seer claerlijck inde figure/ maer van Basen ende Capitellen is eens voor al ghesept byde eerste Colomnen.

13

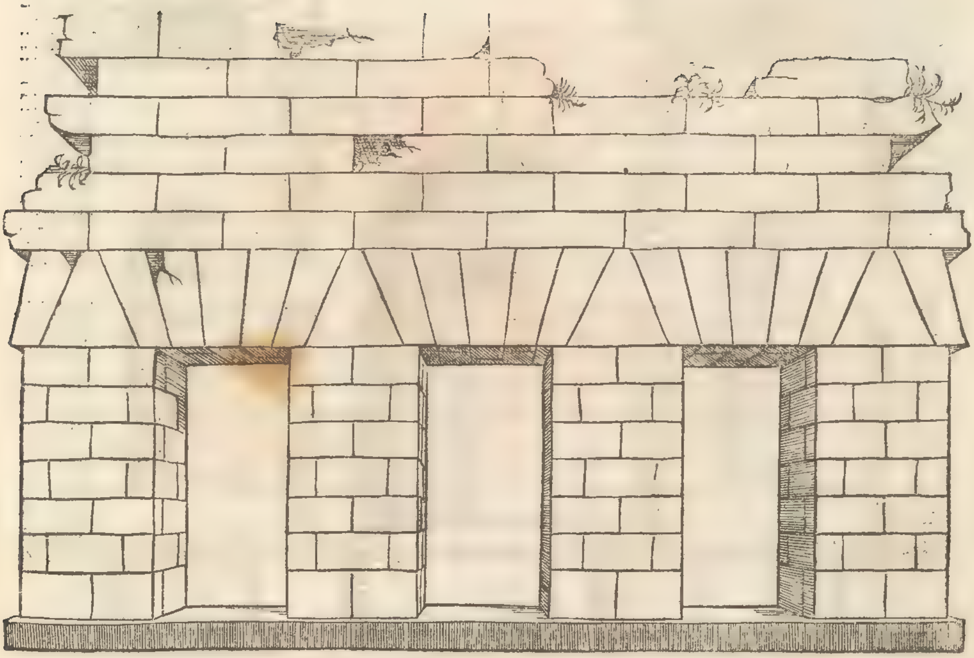

Van de Thuscana.

HOe wel dat desen boghe seer sterck is/midts de concordantie der bindinghen/so is hy daertoe oock ingenieus ende bevallijck der ooghen. De welcke inventie niet alleenlijck en sal moghen dienen tot logien oft galerien van sulcken wercke/ maer aen brugghen van rivieren eñ beken/om oock water te leyden van den eenen berch totten anderen/ oft tot een aqueducte. De proportie is/dat de wijdde van den eenen Pilastre totten anderen/oock de hoochde sy tot onder de Fascie die den boge draecht. de Fascie sy van dyer wijdden oft hoochden dat sevenste deel. vander Fascien nederwarts wordet ghedeelt in sessen: den halven cirkle sy ghedeelt in neghen ende een quaert/ want den sluytsteen is dat vierdedeel meerder dan dander/ de reste vintmen metten passer.

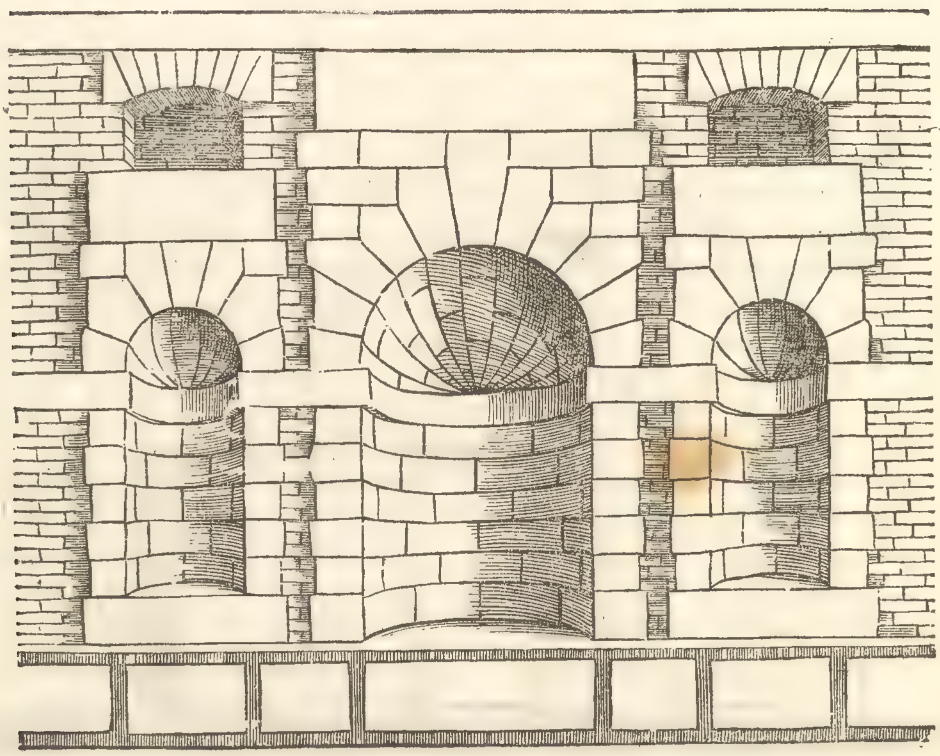

HEt mocht somtijts gheuallen/datmen in eenen grooten muer veel gaten behoeuen soude tot gherief der Edificien/daer dit werck/om alle ghewicht te dragene/ alder sterckst toe zijn soude: ende oftmen niet so veel lichts en behoefde/machmen de sommighe met ghebacken steenen vullen. Welcker proportie zijn sal/dat de spacie des lichts eñ des massijfs euen breedt sy/ ende tweemael soo hooghe als breedt. Hoewel dat sulcken dinghen te meerderen eñ te minderen zijn/ nae goetduncken des Architects. Ende diergelijcke wercken sietmen noch in Rome/niet alleenlijck die seer oudt zijn/maer noch heden aldersterckste. Dexempel hier af is tot S. Cosmas ꝛ Damianus.

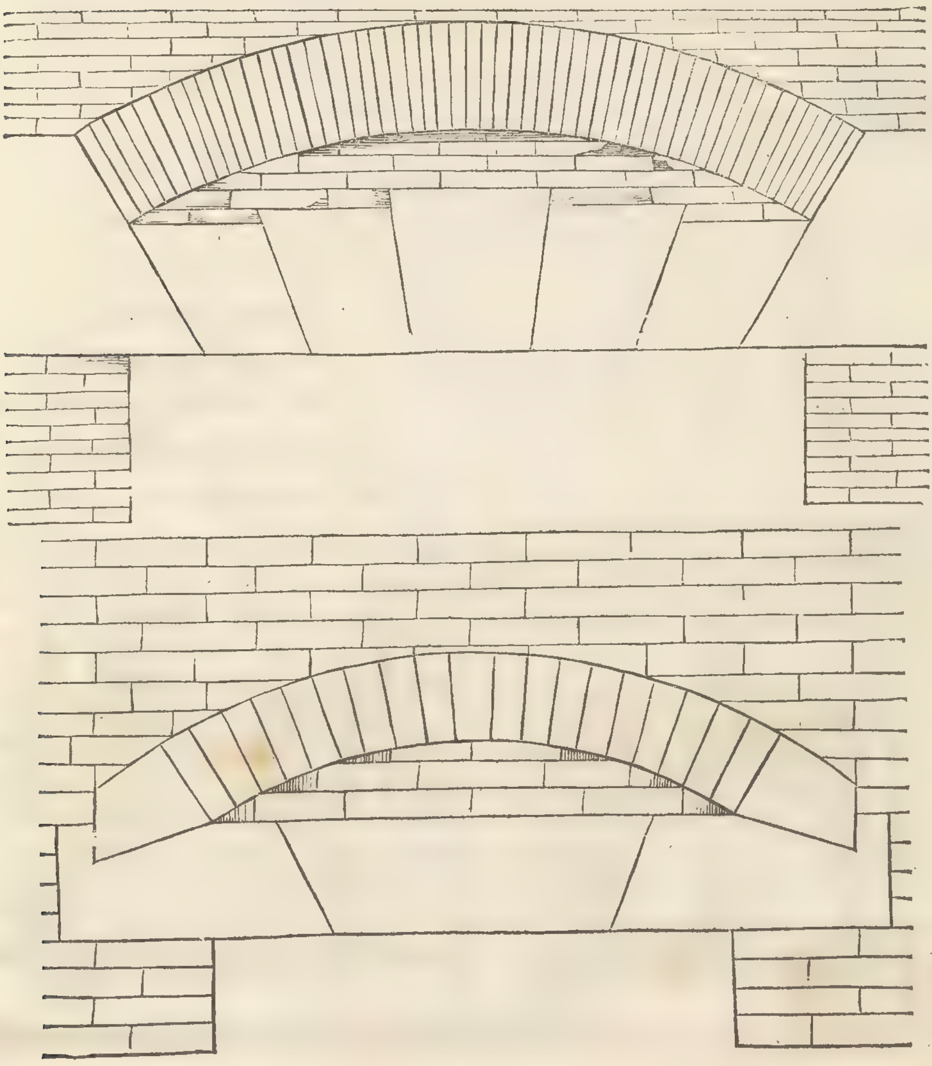

Van de Thuscana.

Men seyt/ dat aensien doet ghedineken/waer deur dat dickwils ghemaect wort/dwelckmen niet maken en soude/hadment nerghens ghemaect gheuonden. Also salmen somtijts in eenen hof/ oft ander plaetsen/ een syde muers vinden/ die deure noch venster hebben en sal/ ende nochtans wel behoeuen gheciert te syne op dese ruyde maniere/ende vocrachtich werck/daer hem de voorsienighe Architect sal moghen behelpen met deser inuentien. In welcken plaetsen datmen beelden/ eñ ander reliquien van Antiquiteyten setten mach. Van de proportie eñ van haren maten/ en sallick niet setten/ want tsal inden wille des Architects zijn/ die te verhoogen oft verbreeden na de accidenten.

LAde om dat den meeſten hoop der Supercilien oft Architraben ſo wijſe noemen willen/ die bouen poorten oft ander winckels gheſedt zijn/ duer de wijdde (iſt dat den ſteen niet van goeder grootten en is) en moghen reſiſteren aen tghewichte/waer duere datſe in toecomenden tijden commen te brekene/alſomen in ſeer veel plaetſen ſien mach. So ſalmen moghen al iſt in grooter diſtantien (ommer dat de ſchouderen ter ſyden ſterck zijn) maken ſulcken werck van ſtucken/als hier onder in twee manieren geteekent ſtaet/ dwelck ſonder twijfel ſal ſeer ſterck zijn/ende hoe den laſt bouen ſwaerder is/hoet gheduериger zijn ſal.

Van de Thuſcana.

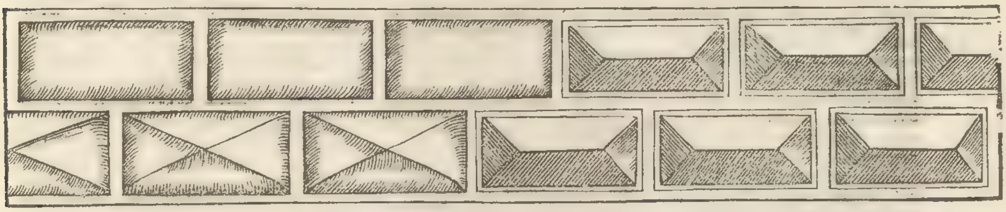
Hoewel datmen inde ſcriften van Vitruuio/gheen noticie en heeft/in wat manieren dat de Antiquen in palaiſen eñ ſonderlingen plaetſen dat vier ghebꝛuycten om te wermen. Men vindt oock inde Anticke Edificien verſchÿningen van ſchouwen/om den roock wtganck te gheuene. Noch deur eeneghen Architect/ en hebbick oyt connen de waerheyt vernemen van ſulcken ſake : niettemin/ wantmen van veel iaren herwaerts gecoſtumeert is/niet alleen vieren in ſalen ende cameren te maken tot ghemack der menſchen/maer oock ghewent diuerſche oꝛnamenten in ſulcken plaetſen te makene. Als ick dan tracteren wille in dit volumen/van allen den oꝛnamenten die den Architect ende der Fabꝛÿcken mogen toevallen/ſo en ſallick niet laten te toonen ſommighe foꝛmen van ſcouwen oft heerdtſteden ſoomenſe noemen wilt/ de welcke voeghen tot de Thuſcaenſe maniere/alſmen behoeuen ſal in ſulcken Edificien . De eene is delicaet buyten den muer/ dander van boerachtighen wercke heel binnen de dicte des muers.

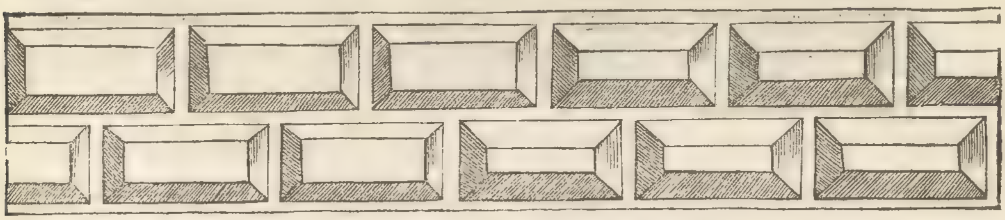
De eerste boerachtighe wercken waren in dese maniere ghemaect/ dat is stucken van steenen rouwelijck gheboot-seerc/ maer haer vergaderinghen zijn met diligentien ghemaect.

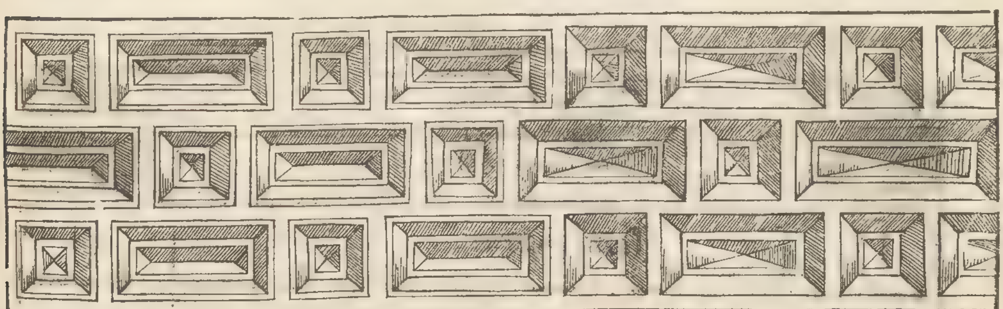
Daerna hebbense met meerder liefelijckheyt de steenen ghedeelt met dit plat diese scheydt/ ende noch naderhant tot meerder vercieringhe/ die cruyceing daer over ghemaect.
Ander Architecten willende daer ghewrochte diamanten in bringhen/ hebbense op dees maniere met meerder reynichept ghemaect.

Ende alsoo van ouder tot ouder eest ghecomen altijt veranderende/ datmen voor Diamanten platte taflen ghesedt heeft/ ende oock meer verheuen alsoomen hier onder siet gheteeckent.

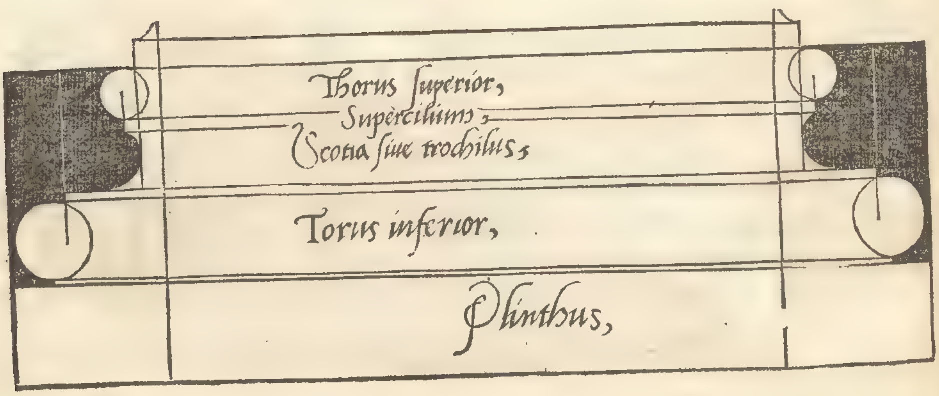
Sommige ander Architecten hebben meer sonderheyts ende gheschicter declinghe willen ghebruycken/niettemin/al sulcken werck heeft synen oorspronck vande Rustique/datmen noch gemeenlijck met puncten van Diamanten heedt.

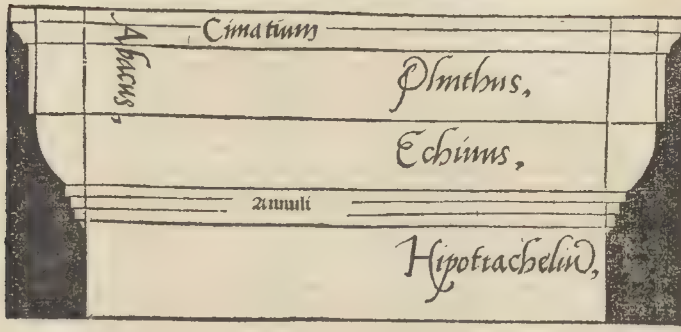

¶ hier eyndet de maniere vander Thuscana/ Ende volcht de ordine vande Dorica.

Van de maniere der Dorica met haren ornamenten. Dat seste Capittel.

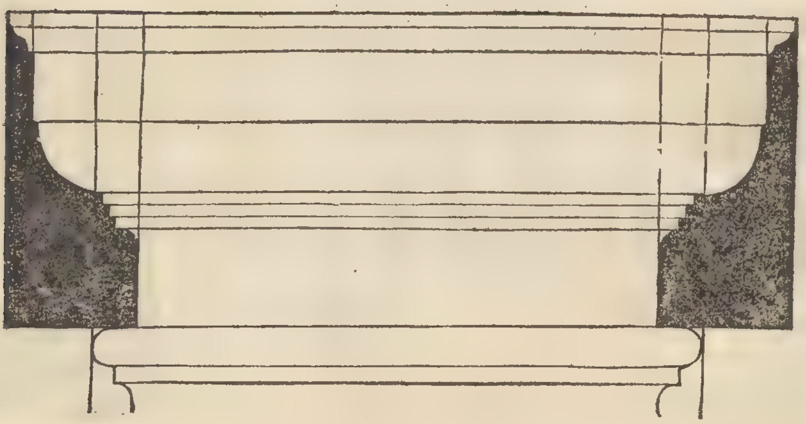
De Antiquen (also ghy gehoort hebt) aensagen den staet der Goden/eñ ordineerden de Dorica tot Iuppiter/Mars/Hercules/ende ander robuste goden. Maer wy/willende Christo/Paulo/ Petro/Georgio/oft ander sulcken heyligen eenege templen bouwen die niet alleene souldaten geprofessit zijn geweest/maer manlijchept eñ cracht getoont hebben in haer leuen te strecken voer tgeloove in Christo. Alsulckenen behoort de Dorica: Ende niet alleen aen goden/maer oock heden van wapenen eñ van sterckten/tsy groote personagien/middelbare/oft cleyne/wat Edificien datmen haer maken sal/behoort toe dese maniere van Dorica. Eñ hoe de personagie vromer is/hoe dat hem vaster werck toe behoort: hoe sulcken oock teerder is/hoemen dwerck lieffelijcker maken sal/also wij op zijn plaetse seggen sullen. Commen wij dan weder totten particularen wercken ende haer proportie. Van dese Dorica tracteert Vitruuius int vierde boeck int derde Cap. maer vande Basis totter colommen heeft hy getracteert int derde boeck/hoe wel dat de opinie van sommige is/dathet de Basis vande Corinthia zijn soude midts datmense vele aende colomne Corinthie/eñ Ionice gebruyct heeft. Oock dunct den sommigen dat de colomne Dorica gheen Basis en hadde/hebbende regard aen veel Antike edificien: gelijck aent Theatrum Marcelli.een dalder scoonste werck/eñ vander middelt nederwerts Dorica/welcker colommen geen Basis en hebben/mer siet den tronck rusten op eenen trap sonder iet anders. Daer is noch *Al carcer Tulliano* dat liteeckens eens tempels Dorice/waeraf de colommen sonder Basen zijn. Men siet in Veronen oock een Arco Triumphale Dorice/daer de colommen sonder Basen zijn. Nietemin om dat de Antiquen de Basis Corinthie/in ander manieren ghemaect hebben/gelijck ick in zijn plaetse toonen sal/So seggick de Basis Atticurga/van Vitruuius int derde boeck bescreuen/de Dorica te sine: eñ dit sietmen Bramante geobserueert te hebben in zijn fabrijken van hem binnen Rome gemaect. Den welcken Bramant/geweest zijnde vlicht eñ inuenteur der goeder eñ warachtiger Architecturẽ/ de welcke vanden Antiquen af tot sinen tijden/onder Iulio.ij. P.M. begrauen hadde gheweest/behoortmen volle geloove te gheuene. Die Basis vande Dorica dan/sal hooge zijn een halue colommen dicte/eñ Tplinthus van tderdendeel zijnder hoochden : van de reste worden vier deelen ghemaect/ een sal voert Thorus bouen zijn/ dander drije worden in twee gelijcke deelen gesedt/deen voer dat Thorus beneden/eñ dander salmen den Trochilo/Trochille/oft Schotie geuen: maer die selue gedeelt in seuen/een sal tbouenste lijstken zijn/eñ een ander voor donderste. De proiecture oft wtspronck vande Base/ sy vander helft der hoochden/ ende also sal Tplintus op elcke fascie houden een dicte en een halue der colom. Eñ staet de Basis beneden ons gesichte/dat cantken onder tbouenste Thorus (vanden seluen verduystert sijnde) behoeft wat meerder te syne dan dander: maer staet de Basis bouen tgesichte/het cantkẽ bouen tbenedenste Thorus oock vanden seluen verdonckert / sal grooter dan dander sijn: daer toe oock de Scotia verduystert vanden Thoro/in sulcken gevalle salmen meerder maken dan de gegeuen mate: eñ in sulcken accidentẽ moet de Architect voer hem sien/ waerom dat Vitruuius begeert datse inde Mathematica gheinstrueert zijn/die in zijn boecken studeren sullen.

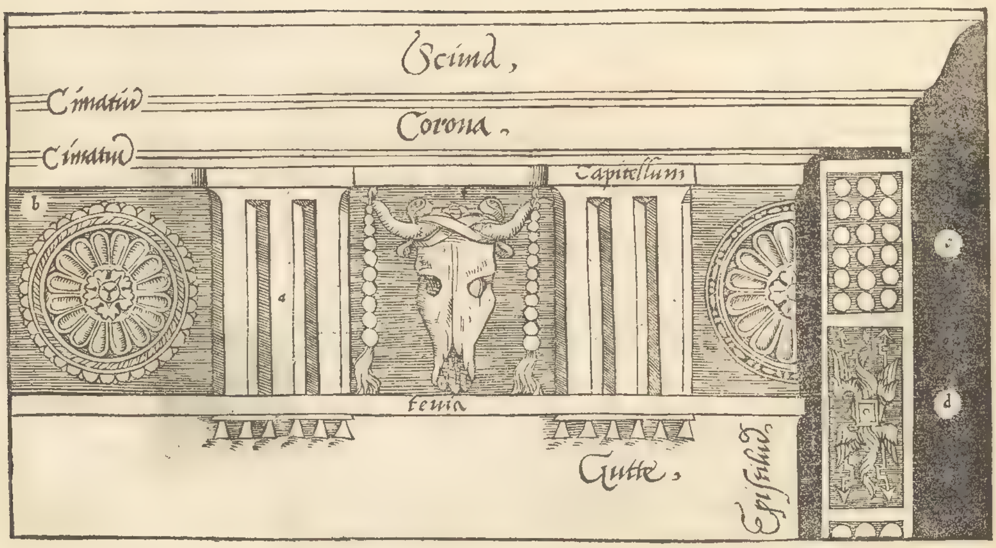
ENde om dat Vitruuius dese ordine vande Dorica wtgedeelt heeft in Moduli oft Modellen/ makende de colomne van twee Modellen inder dicten/ eñ haer hoochde met Capitel eñ Base/ van.xiiij. Modellen/ also comt dan de Basis hooge te zijn een Modulus: den tronck der Colomnen sal van twelf modellen zijn/ ende dat Capitel van een modulo/ comt in als.xiiij. De hoochde des Capitels wort in drij portien gedeelt/ vanden welcken een sal voor Tplinthus oft Abacus zijn: in dwelcke verstaetmen oock de Cimatie: dander den Echino met de Annuli dat derde wort den Hipotrachelio/ oft der Frisen ghegheuen/van welcken Hipotrachelio de dicte/sy dat seste deel minder dan de colomne beneden. De breedde des capiteels int bouenste deel/ sy op elcke facie twee moduli eñ dat seste deel van eenen modulo: eñ dit is naden text Vitruuij. hoewel dat ick my te verstaen gheue/ dat den text ghecorrumpeert is aen de proiecture/de welcke in effecte comt seer ermelijck by tghene datmen aende Antijcken siet: eñ daerom na dit capitel sal ick noch een ander maken na mijn goetduncken/met zijn particulaer maten naerder beschreuen/midts datse Vitru.metten cortsten ouerslaet.

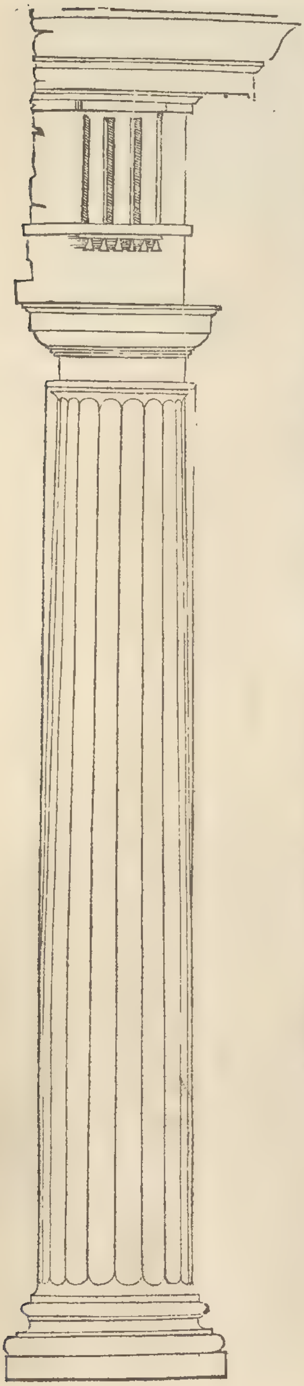
Als dan dat Capitel in drijen gedeelt is/gelijck voorß is/soudick seggen datmen Tplinthus oft Abacus oock in drijen deelen soude: een deel voor deCimatie met haer regle/lijste/oft filet: maer de selue dicte ghedeelt in drijen/een sal de lijst zijn/ eñ de twee ander de cimatie. Dat Echinus sy desgelijcx in drijen ghedeelt/ de twee derdendeelen zijn voor dechinus: eñ dat restende voor de Annuli/salmen oock in drijen deelen/gheuende elcken een. Dat Hipotrachelium oft Frise sy/ghelijck van dander ghesecyt is. De proiecture van elcken deele/ sal ghelijck zijn hoochde zijn: also doende salt met proeuelijcker redenen ghemaect zijn/ eñ den ooghen des aensienders beuallen.

Van de Dorica.

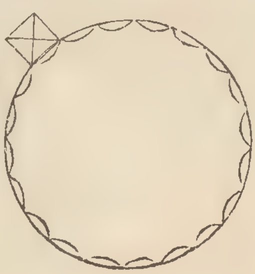
Op de Capitellen ſedtmen de Epiſtilia oft Architraben/ welcx hoochde ſal van eenen Modulo zijn/ eñ die ghedeelt in ſeuen/ een ſal de tenia oft lijſte zijn: de gutten met de lijſtkens onder de tenia (welcke Vitruuius Subtenia noemt) zijn tſamen van eenen Modulo dat ſeſte deel: welcker hoochde gedeelt in vieren/ de drij portien ſullen de gutten zijn/ ende dander dlijſtken. De gutten ſullen ſeſſe int ghetal zijn/ hangende onder de trigliphen. De hoochde vanden trigliphen oft trigliſſen ſal een modulus eñ een half zijn/ ende de breedde een modulus: welcke breedde ghedeelt in twelfuen/ op elcke ſyde ſal een ghelaten wordden tot de halue canaletten: ende vande thien ouerblijuende deelen ſalmen de ſeſſe den platte der trigliphen gheuen/ eñ de viere voor de canaletten inden middelt. Eñ van dat een trigliph tot aen dandere/ ſal de ſpatie van eenen modulo en half zijn de welcke ſpatie ſal recht viercant commen/ eñ wordt van Vitruuius Methopa ghenaempt. In welcke plaetſen/ alſmenſe verclieren wilt/ ſalmen daer in ſnijden/ oſſen hoofden/ eñ ſchotelen/ niet ſonder beteeckeniſſen: want de Antijcken als ſy Sacrificie deden van ſtieren/ ghebruycten daer oock ſchotelen oft plattelen toe/ eñ ſedtten dan ſulcke dingen rontomme heur templen tot cieraet. Opde trigliphen ſedtmen heur capitellen/ de hoochde daer af ſy dat ſeſte deel van eenen modulo. Bouen de trigliphen/ oft heur capitellen/ wordde de corone ghestelt/ met de twee cimatien/ deene bouen/ dander ondere: ende tſamen ghedeelt in vijuen/ de drije ſullen voor de corone zijn/ eñ de ander twee voor de cimatien: maer de hoochde van al ſy van eenen haluen modulo. Op de corone wordde de ſcima ghesedt/ welcker hoochde ſy een half modulus/ daer toe gedaen noch dat achſte deel/ voor zijn lijſte bouen. De proiecture vander coronen/ ſal van drij deelen de twee houden vã eenen modulo. Inden gront der coronẽ recht bouen de trigliphen/ wordden de gutten in ordinen ghesedt/ alſo ghy inde figure beſyden hangende ſiet. Ende oock tuſſchen de trigliphen ſnijdtmen fulmini/ dat zijn die gevlogelde blixemen/ oft men mach de ſpatien ijdel laten. De proiecture oft den wtſpronck vande ſcima/ ſy ghelijck haer hoochde: eñ alſoo elck deel/ wtghesteken de corone/ ſal zijn proiecture hebben gelijck de hoochde is. Maer ſoo vele als de coronen meerder proiecture ſullen hebben/ by aldyen dathet die ſteenen vermoghen/ ſullenſe hun ſtatigher vertoonen. En dit ſietmen de oude Romeynen gheobſerueert te hebben/ alſo ick in zijn plaetſe betoonen ſal in figuren ende maten.

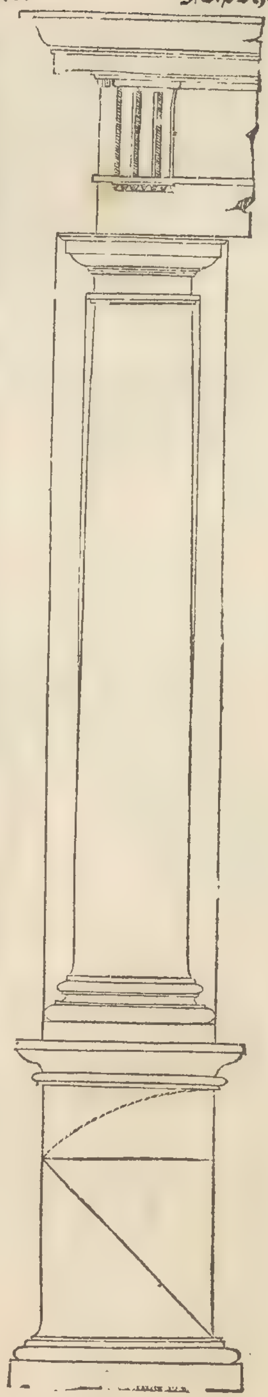

Indien datmen de colomme
gheſtricert oft met canalen
maken wilt/ſo ſullender.xx.
in ghetale zijn in manieren
ghecaueert / dat vande een
ſyde totter ander in de ſpa-
tie der ſtrien / woꝛdde een rechte linie
getrocken/de welcke ſal de ſyde vā een
viercant zijn. Eñ tviercant gefoꝛmeert
zijnde/ in welcx centre ſettende dē paſ-
ſer metten eenen voete/eñ metten ande
ren voete rakende den eenen ende den
anderen hoeck der linien/ende dien om
treckēde ſal ſijn opꝛechte cauering ma-
ken/de welcke ſal tvierde deel van eenē
cirkle zijn alſo onder getoont woꝛt.

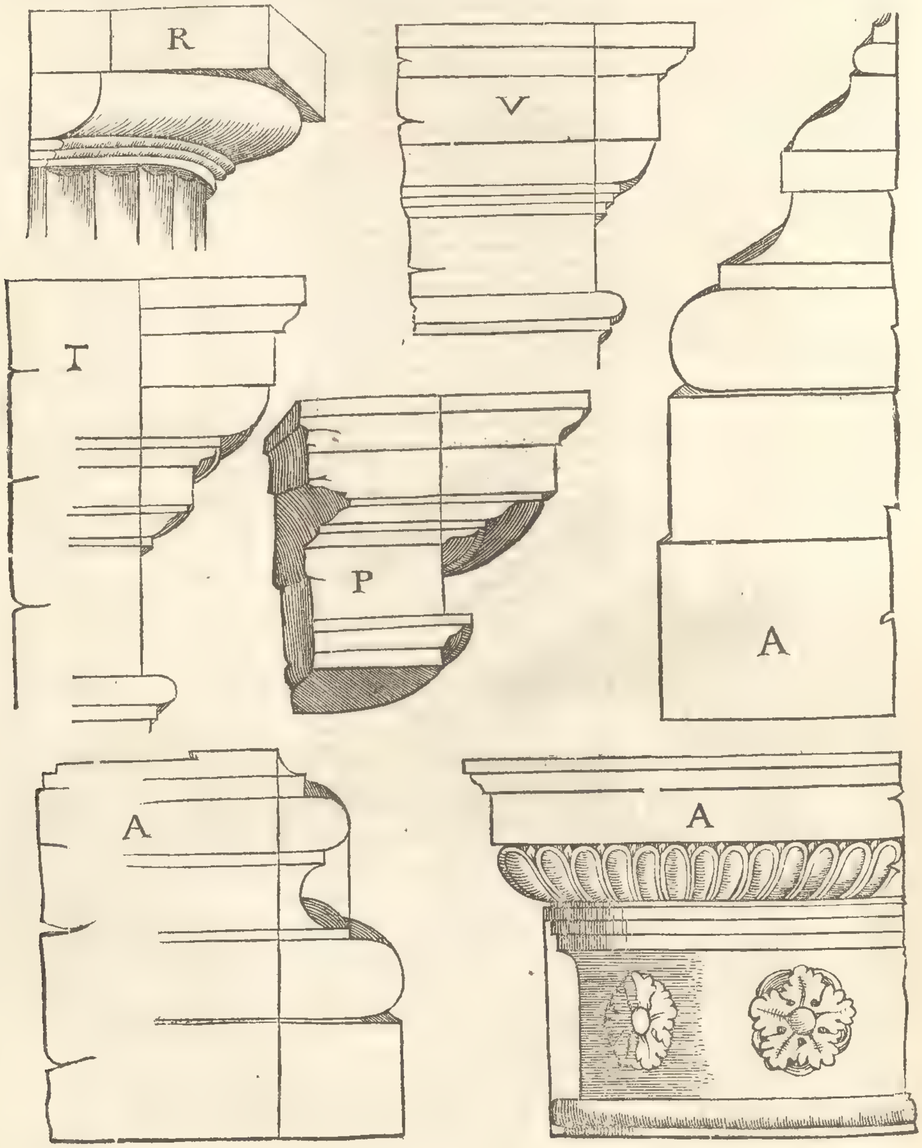
Ende oft tot verheffinghen der co-
lommen / oft om ander ſaken van
noode ware / dat Stilobatum oft
Pedeſtal / niet hebbende te obedieren
aen eenige ſake/ van meerō oft minder
hoochde/ſo ſal dat platte van deſen Sti
lobato gelijcx den Plintho vande Ba-
ſis der colommen zijn / eñ de hoochde/
te weten het effene oft platte / ſal we-
ſen/ dat van dier bꝛeedden ſy ghemaect
een perfect viercant / eñ vanden eenen
hoeck totten anderen een linie getroc-
ken voer Diagonius/ ſo veel als dē Dia
gonius lanck is ſal de hoochde des plats
zijn/ghelijckmen hier beneden ſiet/ dat
welcke gedeelt in vijuen/ſalmē een deel
bouen toe ſetten voer die Cimatie met
zijn toebehooꝛten/noch een deel ſalmen
der Baſen gheuen/eñ alſo ſal dit Pede-
ſtal van ſeuen deelen zijn gelijck de co-
lomne. Eñ hoe wel dat deſe tegenwooꝛ
dige pꝛoiecture des capitels/verre buy-
ten den regle Vitruuij gaet/ mids datſe
perpendiculaer is metten Plintho der
Baſis/ niettemin om dat icker gheſien
hebbe in ſommigen Antiquen/eñ oock
int werck hebbe doen ſtellen vā ſulcker
ſoꝛten/heeft my gedocht dat ickſe hier
ſetten wilde tot belieuē des geens dieſe
beſigen wilt/hoe wel dat de Vitruuianē
(ſonder anders de Antiquen gehandelt
te hebben) ſullen deſe opinie loochenē/
mer willēſe regardt nemē aen de Abaci
vande Coꝛinthia/ welcks pꝛoiecture is
ghelijcks hanghende aen dat Plinthus
der Baſis / en ſullen niet ſo haeſt ſulc-
ken pꝛoiecture verwoꝛpen.

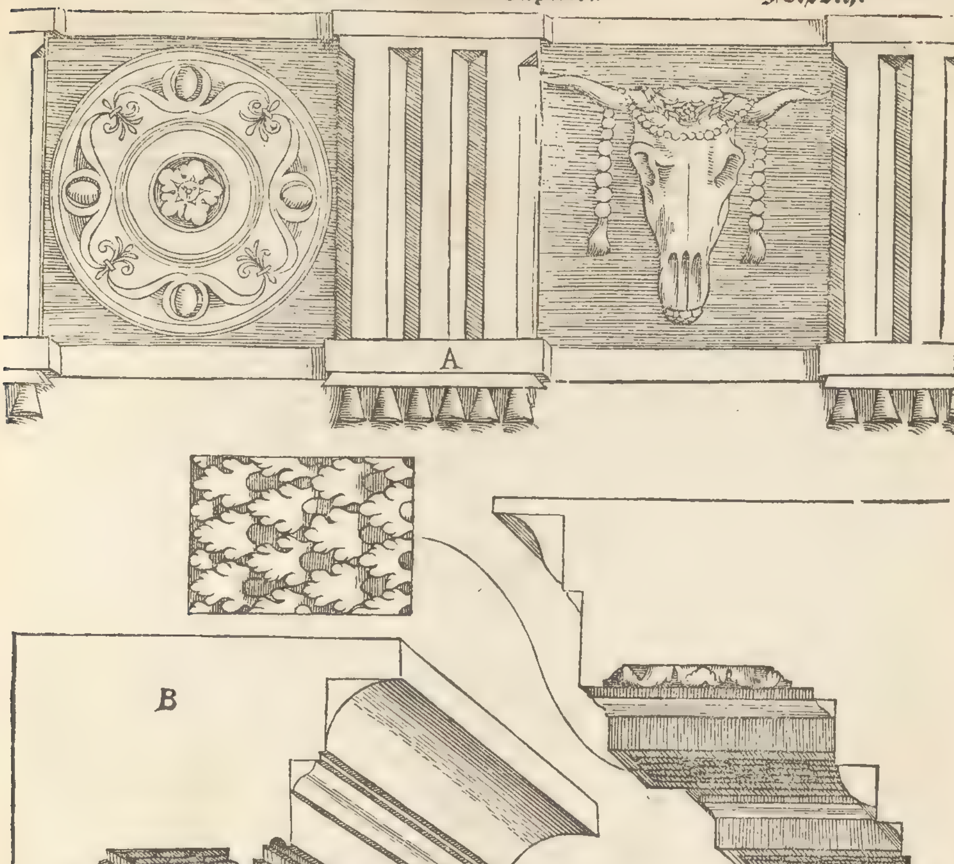

Van de Dorica.

OM dat ick groote differentien vinde tusschen de scriftē van Vitruuius ende de dingen van Rome ende
ander plaetsen van Italien/ soe heb icker sommige willen toonen diemen noch int werck siet: eñ hoe
wel datse van cleynder formen zijn sonder ghetalen eñ maten/niettemin zijnse geproportioneert nade
grootte/eñ met grooter nersticheyt uit cleyn ghesedt. Dat Capitel *R*/ was gheuonden buyten Rome
aen een brugge vanden Tyber. Dat Capitel V/ is in Veronen op een Arco triumphael. Dat Capi-
tel T/is in Rome aen eenen temple Dorice *Al carcer Tulliano*. Dat Capitel P/was gevonden tot Pesaro/
met meer andere losweerdighe Antyken. Den wtsprونck desselfs/hoe wel dat hy groot is/niettemin hy is den aen-
sienders bevallijck. Dat Basement/de Basis/ende tcapitel A/zijn in Rome *Al foro boario*. De Cornice/ tcapitel/eñ de
imposta van eenen boghe B/zijn aent Theatre Marcel. De Cornice/frise/eñ architrabe A/zijn oock in Rome *Al foro
Boario*. Welcke ick ghetoont heb/op dat Darchitect kiese dat hem best bevalt. Voorts sallick hier op vervolghende
sommighe particulare maten setten den Architect van noode.

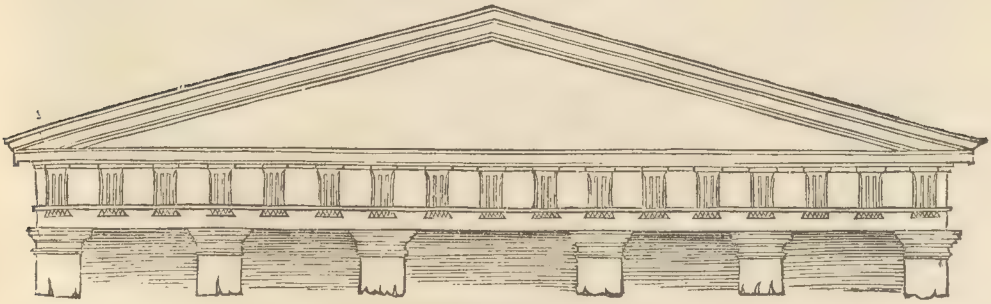

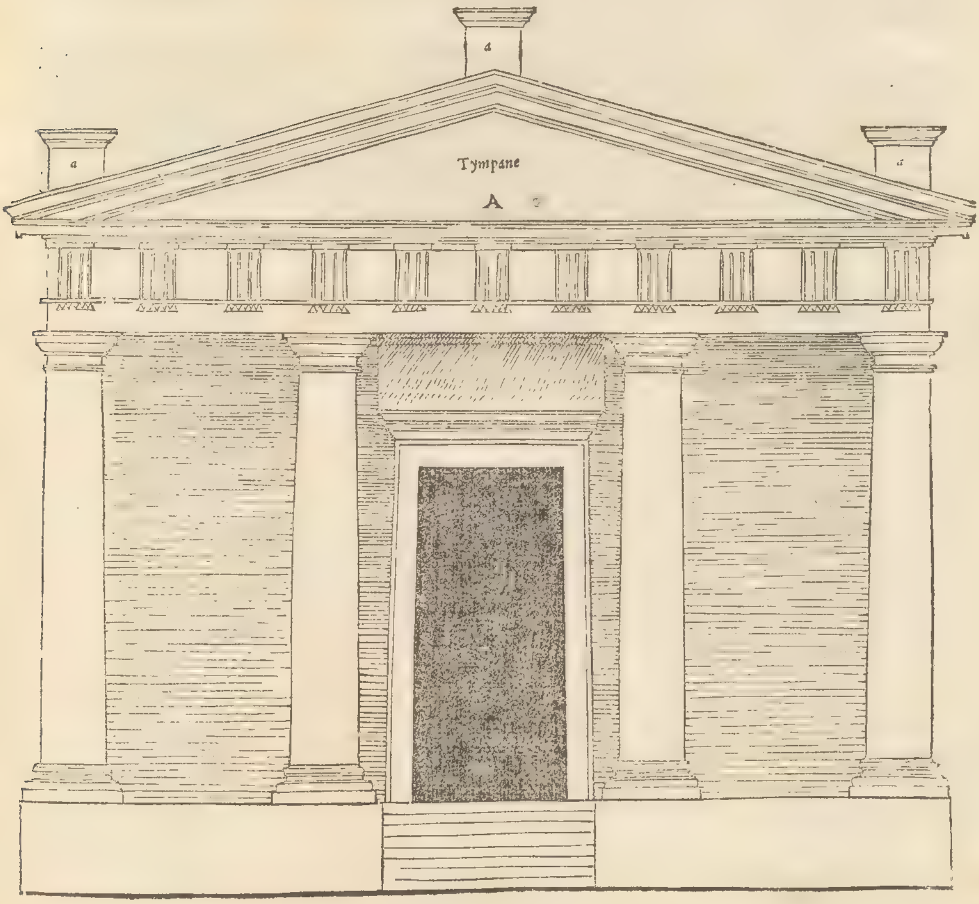

A
B
B
B
A

Van de Dorica.

SIjnde de deelinge der Trigliphen ende Methopen/ in deſe ordine ongheregt nochtans ſeer van noode/ſo ſallick arbeyden om die te verclaren ſo vele als in my is. So ſegghick ten eerſten/dat hoe wel den text Vitruuij ſeyt/dat de Modellen vanden wercke Hexaſtilos/dats van ſeſſe colommen/ willen ghediſtribueert oft wtgedeelt zijn in .xxxv. / ſoe en vinde ick daerom niet dat de deelinge alſo ſtaen mach/eñ dat daeromme: want willende de middelſte intercolomnie vier Methopen geuen/eñ dander ſpatien drije / dat gheſeyde ghetal en machs niet wtmaken/ maer ſo vele als ick conſiderere/willender .xlij. zijn/ſoomen in deſe navolgende figure ſien mach eñ rekenen. Alſo oock int werck Thetraſtilos/ dats van vier colommen/ſeyt den text/dat den voertooch vanden gheheelen wercke/ſoude ghedeelt zijn in .xxiij. / dwelcke ſoe niet ſtaen en mach/willende der middelſter ſpatien vier Methopē geuen/eñ dander twee elck drije Methopen: maer by minen auyſe/behoorender ſeuenentwintich te ſyne/gelijckmen inde volghende figure oock ſien mach.

Als dan dat voerſte des Tempels in ſeuenentwintich gedeelt is / twee modellen ſal de colomme dicke zijn. De middelſte intercolomnie ſal van acht Modellen zijn/ dats van vier colommen dicte : die intercolomnien beſyden ſullen elck van vijf en I alven zijn/dats twee eñ een quaert eñ een half quaert : eñ alſo ſullen de ſeuenentwintich ghediſtribueert zijn. Ende bouen elcke colomme zijn Triglijf gheſedt ſijnde/eñ de Trigliphen met Methopen gedeelt nade voergegheuen regle/ſo ſal de middelſte ſpatie vier Methopen hebben/ende die ter ſyden ſullender drije hebben. De hoochde vande Colomme/Capitel/ Architrabe ꝛc. ſullen nade voerſ regle gemaect worden. Maer de hoochde vanden Faſtigio / oft gheuel / ſy dat neghenſte deel vande lingde der Cimatien die bouen de Corone is: ſettende de mate onder die A. tot bouen aen de onderſte Cimatie der Coronen b. Die Acroteria oft pedeſtaelkēs gheteekent a/ op dat Faſtigium/ ſullen hooge zijn vande helft des Faſtigij oft gheuels / te wetene / van het effene oft platte dat Vitruuius Timpanum heedt: voer ſullenſe breet zijn gelijck de colomme bouen is/ eñ de middelſte ſy dat achtſte deel hoogher dan dandere. Ende om dat die deure oft poorte van deſer Dorica oock quaet te verſtaē is/ſo ſal ick in ſcrifte eñ figuren toonen ſo vele als icker af verſtae. Den text Vitruuij ſeyt dat van den paumente tot de lacunarij dat is van opdē terdt der galerien tot ondē dat welfſel oft den hemel ondē A. gedeelt worde in drij deelen en half/eñ twee deelē ſullē voerde hoochde des lichts zijn / alſo ſeyt den text na mijn duncken. Maer om datmē in cleyne figuren niet ſo wel toonē en mach de particulaer matē/ ſoe ſal ickt int navolgende blat grooter eñ perfecter ſetten.

a
a
Tympane
a
A

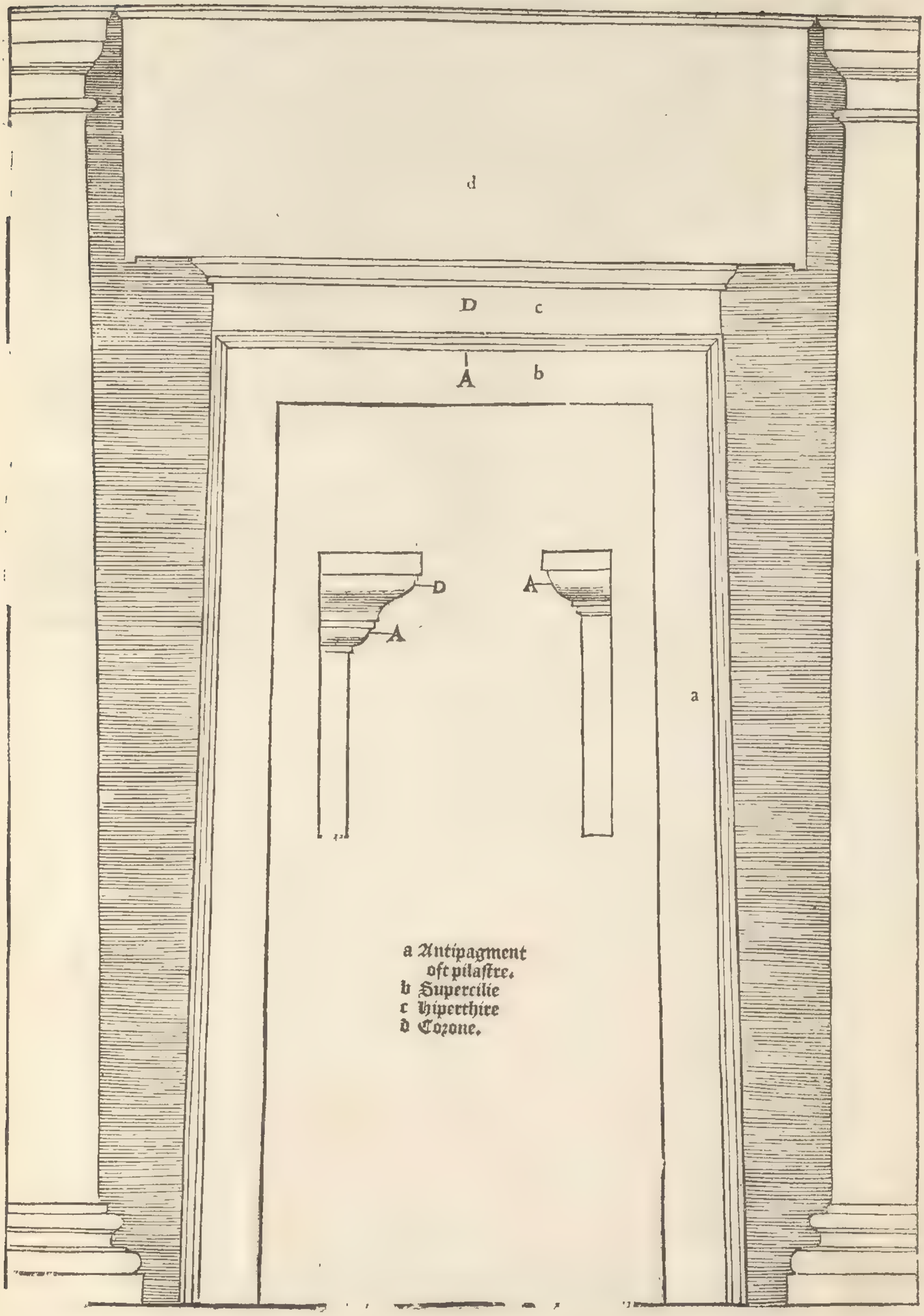
Van de Doꝛica.

Ghemaect hebbende alſo gheſeyt is dꝛie deelen en halue van beneden tot bouen/twee deelen ſullen voer de hoochde des lichts zijn/welcke hoochde gedeelt in twelſuen/een deel ſal dat Antipagmentum oft den Pilaſtre bꝛeet zijn/eñ vijf deelen en halue ſal dat licht bꝛeet zijn: ende is dlicht onder van ſeſtien voeten/ in dat bouenſte deel ſalt dat derdendeel des Pilaſters gemindert woꝛdden/eñ den ſeluen Pilaſtre woꝛde bouen oock ghedunt zijn veerthienſte deel. Dat Supercilū oft Architrabe ſy vander ſeluer hoochden/ inde welcke is te maken dat Cimatium Leſbium metten Aſtragalo: welcke Cimatie/ſal vanden ſeſten deele des Supercilij zijn/Ick meyne dat Aſtragalum Leſbium/ alſo getoont woꝛdt inde figure A. Het ſchijnt wel dat den text alleen de Cimatie bouen dat Supercilium meyndt/maer alſo ickt inde Antijcken gheſien hebbe/ ſoe heb icke omme Dantipagmentum willen maken. Op dat Supercilium/ in plaetſe van Phꝛiſe ſalmē dat Hiperthirium ſetten oock alſo hooghe: int welcke/ſeyt den text/ ſnijdtmen dat Cimatium Doꝛicum : ende dat Aſtragalum Leſbium/inde Sima ſculptura /welcke paſſagie ſeer confuys is. Maer hier in gheue ick my ſeluen te verſtane dat den text ghecoꝛrumpeert is: eñ daer hy ſeyt/ Sima Sculptura/ dat hy ſeggen wilt/ ſine Sculptura/dats ſonder Sculpture oft ſnede/ te wetene dat Cimatiū Doꝛicū/eñ dat Aſtragalum Leſbium/waeraf de foꝛme eñ pꝛopoꝛtie inde figuere A ende D is. Ende om dat den text oock ſeyt / dat de Cimatie vande Coꝛone ſi vergheleken / oft van hoochden ghelijck dbouenſte des Capitels/ eeſt alſo/ ſo compt de Coꝛone ſeer groot te ſyne/ der welcker ick (naden text) ſo veel pꝛoiecturen ghegheuen hebbe/ als de hoochde des Supercilij is . Hoe wel dat ſulcken croone nimmermeer in werck voegē en ſoude/ niettemin/om te tracteren vandē oꝛnamentē/hebbick hier willen mijn goetduncken ſeggen eñ in figuren betoonen.

Coꝛrectie S. Serlij op tghene des voerſ. is.

Ick heb die paſſagie van Vitruuio naerder onderſocht ende ouerſien / daer hy ſeyt vande Cimatie Doꝛique / eñ Daſtragalo van Leſbien/ inde Sima ſculptura : alſoe dat ick beuinde dat Sima ſculptura / wilt verſtaen zijn van platter ſneden/niet ſeer verheuen : eñ midts dat ick vele dergelijcken inde Antijken gheſien heb/te wetene/ dat die Aſtragalen/ bladeren ende eyeren ⁊c. ſeer lutter pꝛoiecturen ende oock verheffingen hebben/ſo houdickt daer oock voere naerder coꝛrectie des ouerſetters aengaende der deuren.

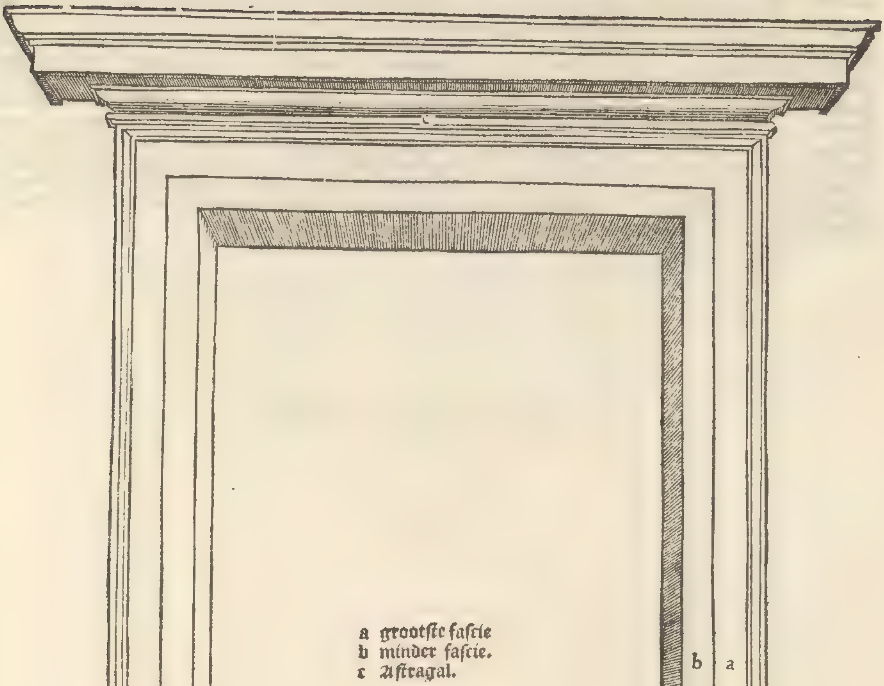
☞ Midts dat onſe Aucteur deſe coꝛrectie ouer de Cimatie eñ Daſtragal hier geſet heeft/daer na mijn dunckē lutter aen leyt: ſoe dunckt my goet den text noch wat te helpene aengaende der dueren / daer meer aen ghelegen is : want daer Vitruuius ſeyt/ datment vanden paueytſele tot onder de Lacunarij/in dꝛijen en halſ deelen ſal/dat machmen verſtaen tot bouen dat Timpan ghetreekent b : ende dan ſoude de duere wel commen/ ende de croone ſoude moghen den Plintho vanden Capiteele ghelijcken : ende midts dat de texten in ander plaetſen oock ſoe verſcheyden zijn / ghelijck int duytdeelen vanden Modellen/ daer af dat Ceſarianus ſeyt : hoe dat hy wel dꝛije oft vierderley ghetalen vonden heeft/ ſoe machmen te min twijfelen/dit en is oock qualijck verſtaen. Dit heb ick/ met oozloue/ willen hier by ſetten op datmen de edificie niet onvolmaect en late/ ghelijckſe ons Aucteur verlaet/ want hoe wel dat hy meer ander dueren figureert/ſoe en ſeyt hy niet hoeſe inde voergaende edificie ſtaen ſullen.

a Antipagment oft pilastre.
b Supercilie
c Hiperthire
d Corone.

Van de Dorica.

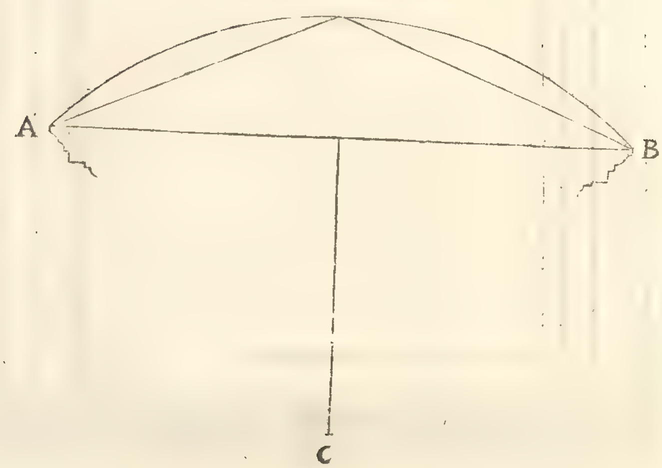
DEN datmen voerwaer in onsen tijden / die bouen gheminderde poorten oft deuren niet en costumeere ghelijck de Antijken deden/dwelcke ick om sekere redenen niet en blamere/niettemin/ sommighe verstandighe Architecten hebbender ghemaect/de welcke der meester menichten niet beuallen en zijn. Wilt dan de Architect een Thiromatum oft deure simpelijck met lutter vercieringen maken / nade maniere der Dorica/ so mach hy die ordinantie ende mate van dese nauolgende figure houden. Vande welcke dat licht/oft tghene datter open is/sal tweemael so hooge zijn als breet. Dat Antipagmentum oft den pilastre/sal dat seste deel der breedden des lichts zijn: buytẽ om Dantipagmentum/salmen een Echine maken met twee lijstkens/die welcke sal van dat vijfste deel des Pilasters oft Antipagments zijn/ hoe wel dathet aen de ghepasseerde poorte van dat seste deel is/ niettemin/ om dat ickt int Antijcx ghesien hebbe aen een middelbare poorte van twijfste deel/ soe hebbickt hier oock ghevolcht. Ende also voersept is/dit Echinus en salmen niet maken van dat vierde deel des cirkels/ maer de helft platter oft leegher/ welck ghelijdt Vitruuius Cimatium Lesbium heedt. De reste vanden Pilastre sy in neghen ghedeelt/ ende de vijf sullen der grootster Fascien ghegheuen wordden / ende de vier der minster fascien. Bouen Dantipagmentum (te wetene dat Supercilium) wordde de Cornice ghesedt / van sulcker hoochden als dat Supercilium is / ende wordde in drije ghelijcke deelen ghesedt: dat eerste deel sal voer de Cimatie met den Astragalo zijn/ dat tweede deel voor de Corone met haer Cimatie/ ende dat derde voer de Scima. Maer daer worde noch dat achste deel toe ghedaen/ eñ de proiecture/ sallie/ oft dat ouersteken/ sy nade voergheuen Regle int beghintsel van deser ordinen.

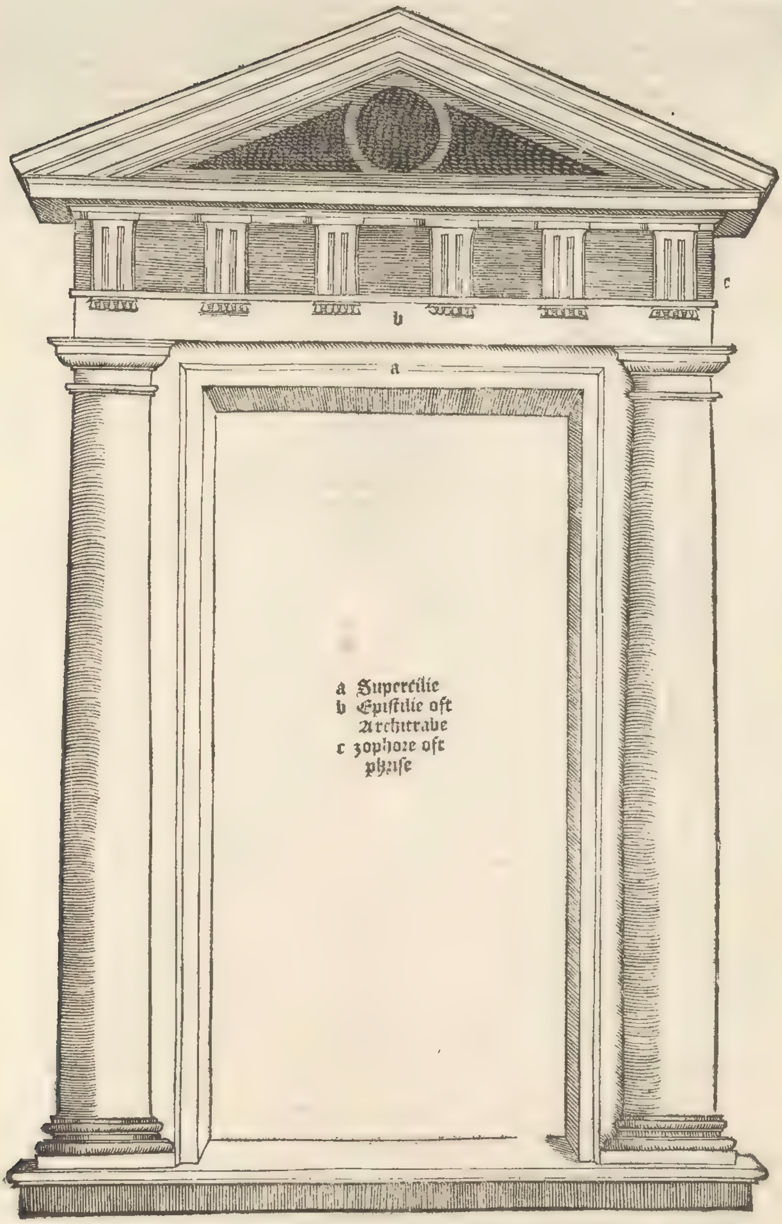

a grootste fascie
b minder fascie.
c Astragal.
b
a

Van de Dorica.

AL eest dat Vitruuius inde ordine der Dorica/alleen van een poorte oft duere mentie maeckt/ẽ donckerlijck ghenoech (na mijn duncken) also voor ghetoont is/so duncket my redelijck te syne/ datmen niet alleene een sorte vseren en sal/ maer veelderhanden manieren/ om een werck te vercieren/ẽ diuersche gheesten te payene. Daeromme alsmen eenege degelijcke poorte wilt maken/ machmen dese maniere volgen/obseruerende dees regule/die is Datmen de breedde des lichts tweemael inder hoochden sette/ende haren pilastre wordde van dat achtste deel des lichts gemaect / ẽ de colomme van dat vierde deel der breedden/de welcke datmen negenmael inder hoochden setten sal/ hoe wel dat het meer dan de gegeuen mate is/en isse daer om niet valsch/midts datse eensdeels inden muer gemetst is/ ẽ oock aengemerct sommige Antijcken die in sulcken val noch teerder zijn : op de Colomnen sedtmen de Architrabe/ vander hoochden des Pilasters oft Supercilij: de Phrise sal drij quaert der colom. dicte houden/ẽ bouen elcke colomne wordde een Triglijf ghesét/ẽ vanden eenen TriglIphe totten anderen wordden drije Trigliphen/ẽ vijf spatien wtgedeelt. Die andere particulare leden ghelijck Base/Capitel/Phrise/Triglijph/ẽ Cornice/volghen de voergegeuen regule. Ẽ om dat sommige Fastigien/Frontispicien/daken oft gheuels/hooger zijn dan die Vitruuius bescrijft/ haer gemeene regule sal zijn/datmen de Cornice vanden eenen hoeck totten anderen/ghelijck van .A. tot .B. in tween deele/ẽ de helft sal inden middelt nederhangen op zijn loot tot op .C. / ende als dan den eenen voet opden punct .C. gesedt/ẽ met den anderen voet van aenden hoeck .A. omtreckende totten hoeck der Cornicen .B. Dat bouenste vande circulaer linie sal de behoorlijcke hoochde des Fastigij oft gheuels zijn.

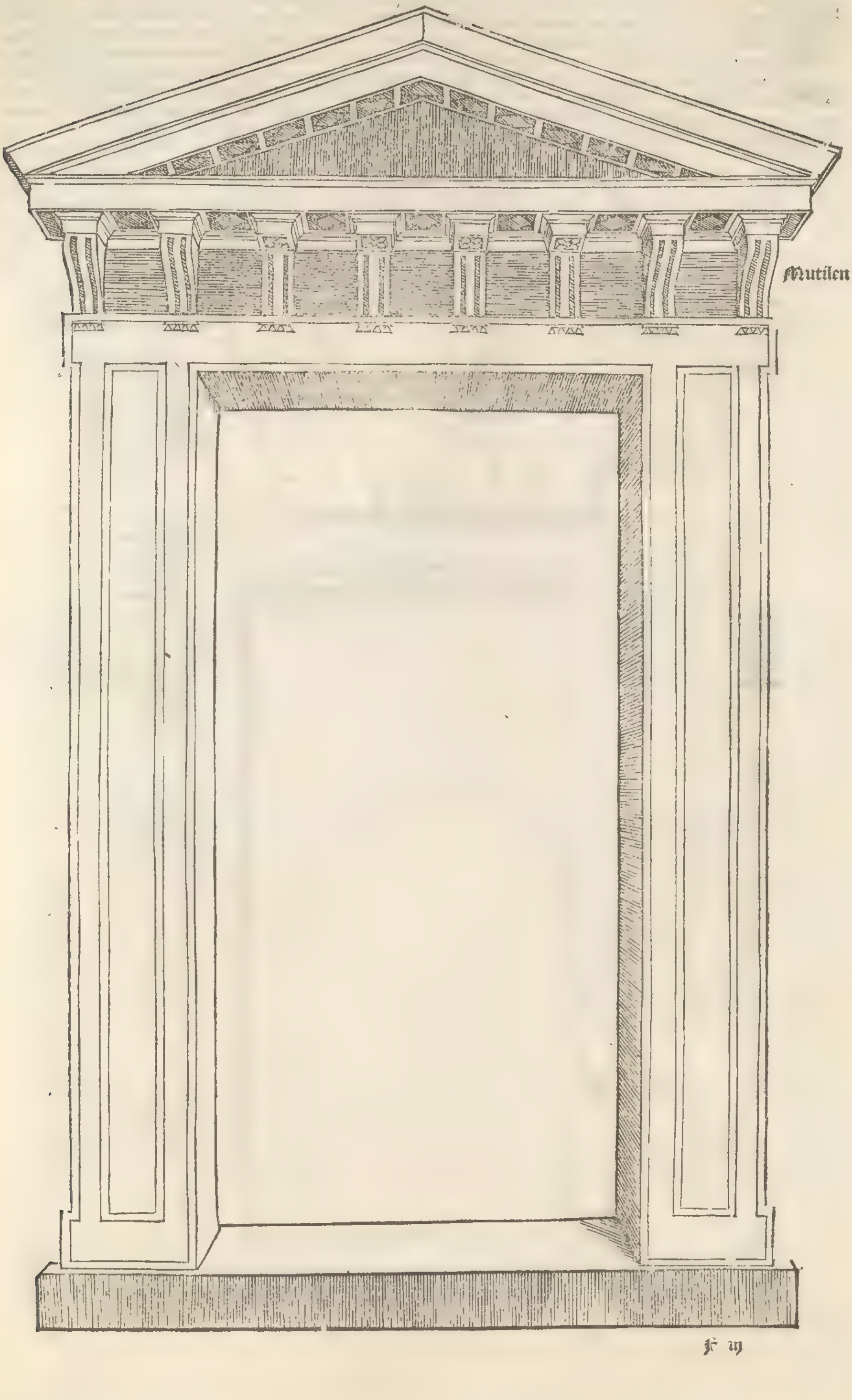
Dat vierde deel des cirkels.

c
b
a
a Supercilie
b Epiſtilie oft
Architrabe
c zophore oft
phriſe

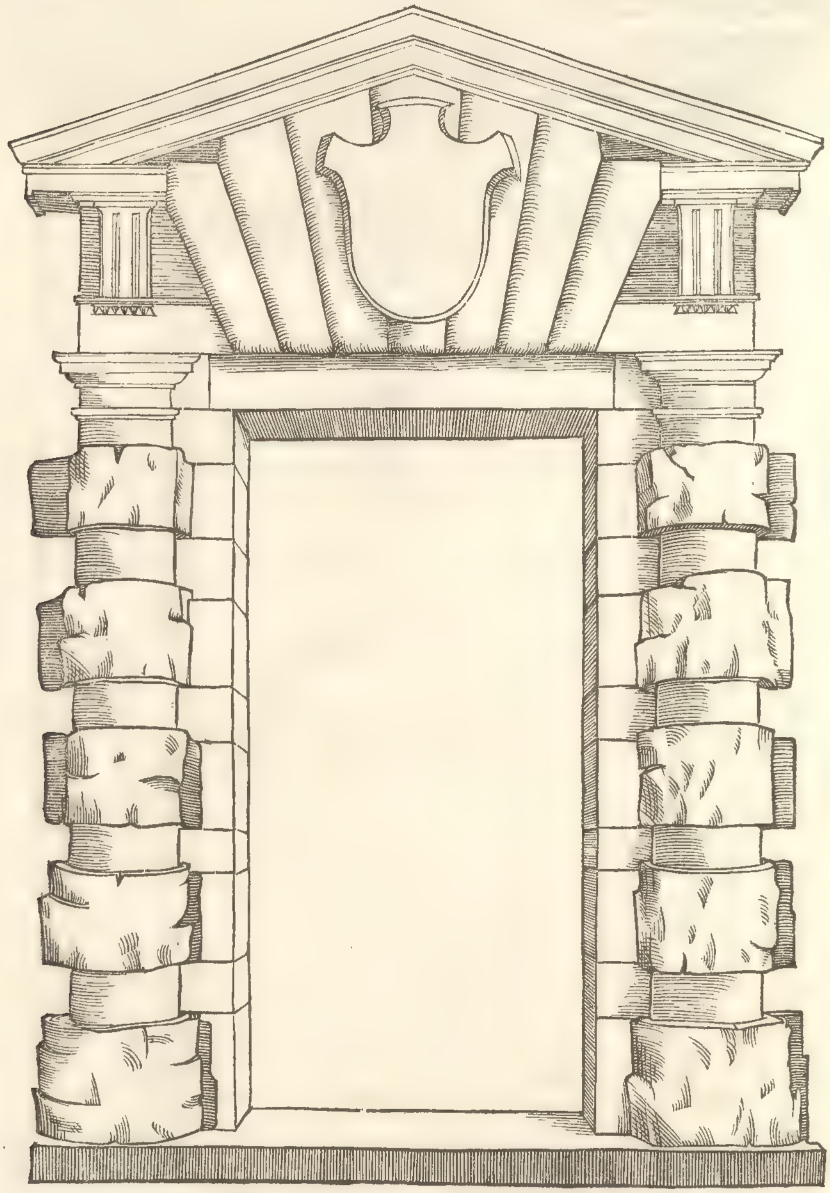
Van de Dorica.

EEn veranderinghe valt somtijts lieflijcker int aensien/ dan een puere simpelheyt in haer eyghen natuere/ waeromme dattet dan te lofelijcker is/ als van diverschen leden/ nochtans van ghelijcker natueren/ een stuck werck ghemaeckt wordt/ ghelijckmen inde navolghende figuere sien mach: inde welcke zijn Trigliphen eñ Mutilen in een ordine/ dwelck ick in effecte noch int Antijcke/ noch scrifte gheuonden en hebbe. Maer Balthasar van Sienen/ een dalder uterste ondersoecker der Antijcken/ mach daer by avontueren iet af ghesien hebben/ oft is seluer de vinder geweest/ settende de Trigliphen bouen de deure om datse min lijden/ ende de Mutilos bouen dat vaste der pilastren/ de welcke dragen al tghewichte des Fastigij. Dwelcke na mijn duncken voeghelijck is/ ende was seer gheprezen van Clement. VII. de welcke sekerlijck die alder verstandichste was iñ allen consten. Dese poorte sal dlicht oock dobble gheproportioneert hebben/ maer den pilastre sal van dat seuenste deel der hoochden zijn/ eñ dat Supercilium de helft daer af. De breedde vande Trigliphen ende Mutilen/ is vande helft des Supercilij/ ende de hoochde een dobbel breedde/ makende also twee Mutilen op eenen pilastre/ ende vier Trigliphen bouen de deure: de spatien sullen al tsamen viercant zijn. Bouen de Mutilen eñ Trigliphen/ salmen de Capitellen oft Abaci setten/ welcker hoochde oft dicte sal tvierdedeel minder zijn dan dat Triglijph breet is/ eñ de Cimatie dat derdedeel van Dabacus. De hoochde der Coronen met haerder Cimatien sy ghelijck dat Triglijph breet is/ ende de Scima oock alsoo vele: dat overstecken der coronen voren/ sal soe vele houden als de spatie vanden eenen Abaco totten anderen/ alsoe dat inden gront perfecte viercanten commen. Maer de proiecture oft oversteken ter rechter ende ter slincker syden/ sal half soe groot zijn als voren: de proiecture van de Scima ende die Cimatie sullen elck gelijck haer hoochde zyn. Dat fastigium sal int bouenste hooghe zijn dat vijfste deel der wijdden vanden eenen hoeck der Scimen/ in rechter linien tot den anderen.

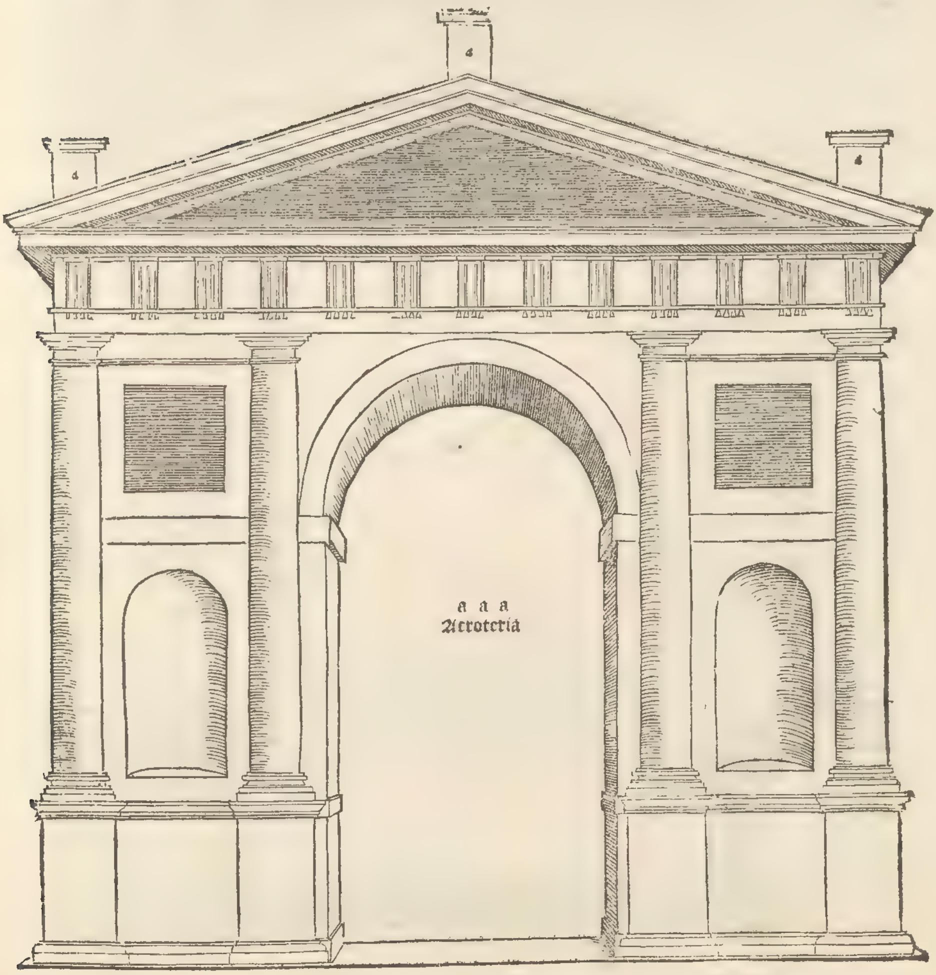

Mutilen

Van de Dorica.

HOewel datmen in dese Dorica veelderley manieren van poorten maken mochte/niettemin/om datmẽ hedensdaechs de niewicheyt begheert/bysonder alsse met redenen gemaect is/al ist dat colomme/frise ende ander leden metten voerachtigen gemengt syn/nochtans sietmen al haer formen daer inne. Eñ al hebbick geseyt/datmen dat Rustyck aende fortressen ghebruycken soude/nochtans mochte dit dienen om een veranderinghe / maer buyten niet om twatten des geschuts ꝛc. Dat licht hier af is oock dobbel inder hoochden: de Colommen tweemael so breet als den pilastre/hooghe veertien modellen. Met capitelle/trigliphen/fastigium ꝛc. doet also voerseyt is. Voorts laet ict den leser te wille/want my dunct datter luttel aenhangt/eñ is voren genoech geroert.

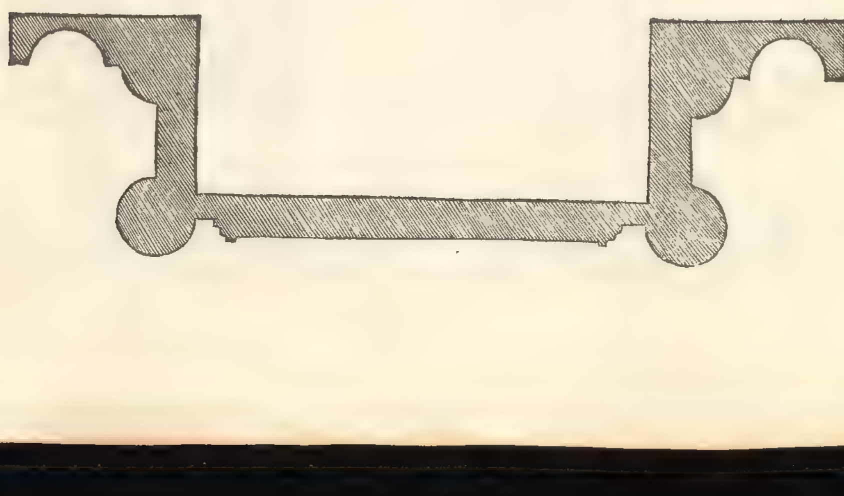

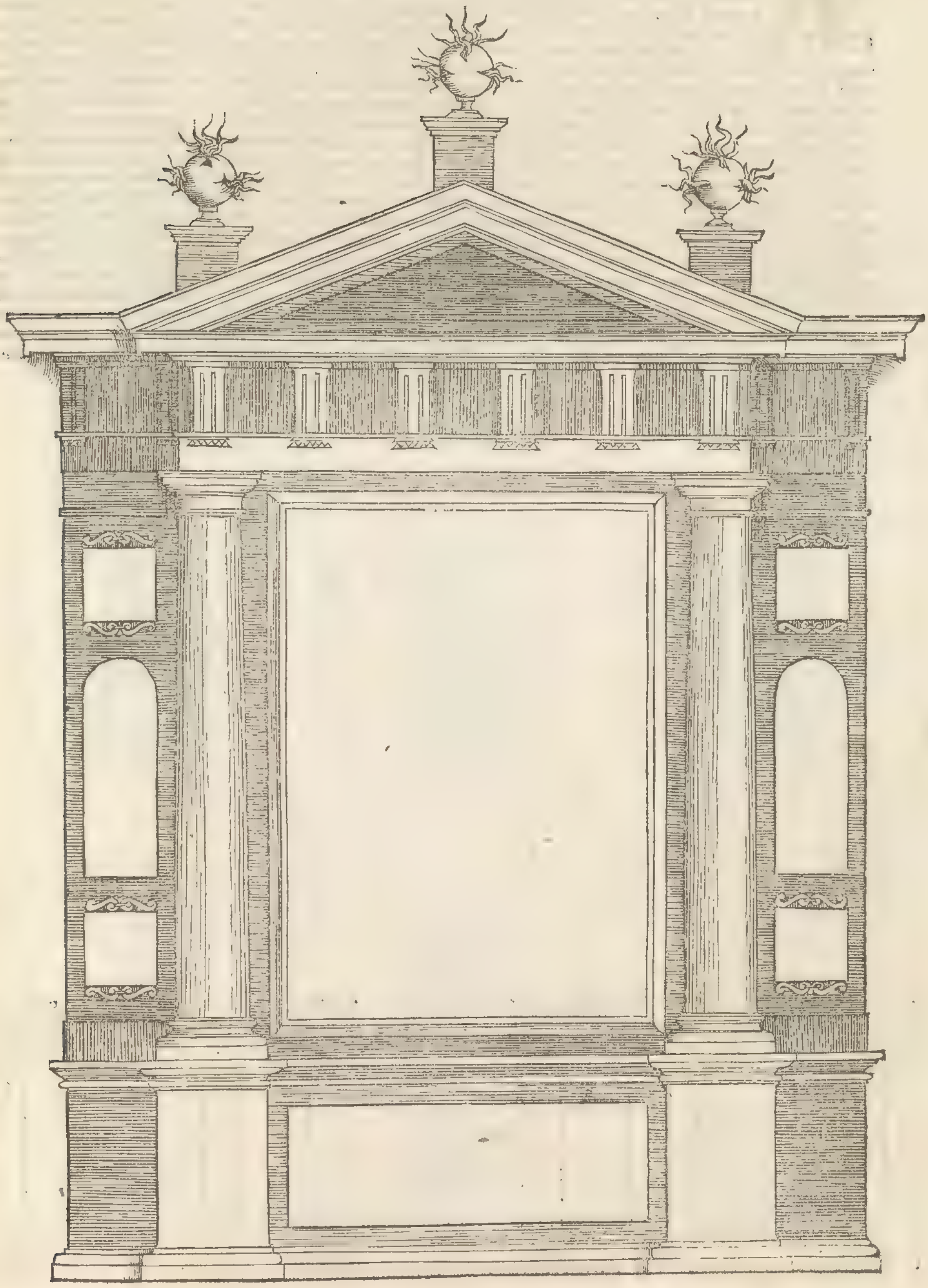
Myn ghedachte was int beghinsel/dat ick in dit vierde boeck alleen vande ornamentē der vijf manierē van Edificien tracteren soude/als van Colom. Pedestal. Episti. zopho. Corni. poorten/venstren/nicchen/ en sulcken stucken. Maer daer na benick gedelibereert (om dit volumen te cieren) te toonen diuersche facien oft aensichten van edificien/als templen/husen/palaisen ꝛc. Eñ want de Colomnen als sy beneden opden gront staen/prijselijt sijn/ so cōmet nochtans somtijts datmen de colomnē niet dick eñ lanck ghenoech en heeft na sijn begeerte/also dattet van noode is het pedestal daer onder te setten: Daerom hebick dese nauolgende ordinantie gemaect/welc proportie sal sijn/dat de wijdde dobbel inder hoochden gesedt worde: den pilastre metten boghe houde vander wijdden een twelffste deel: de colomne noch so dicke: die intercolomnie vande helft der wijdden des lichts: de wijdde der niecchen twee colom. dicten/ eñ vier inder hoochden: dat pedestal hooge vier colomnen dicten: zijn breedde eñ reste also voers. is: de colom. met base eñ capitel/sal negen deelen hooge zijn: depistilium de halue colom. dicte/oock dat triglijf vander seluer breedden/eñ twee mael so hooge met den capitel: de triglijphen gesedt also ghy siet/ de corone eñ reste salmen maken ghelijck voers. is. De hoochde des geuels gaet wat buyten screuen Vitru. want sulcken ende hooger hebick in dantijck ghesien/sy is gemaect van tseste deel der coronen lingden. Dacroteria sullen breet eñ hoogh zijn gelijck de colomne bouen is/sonder cornicen/ eñ dmiddelste tseste deel hoogher/ al is oock de colomne van negen deelen/ sy is inden muer ghemetst.

Van de Dorica.

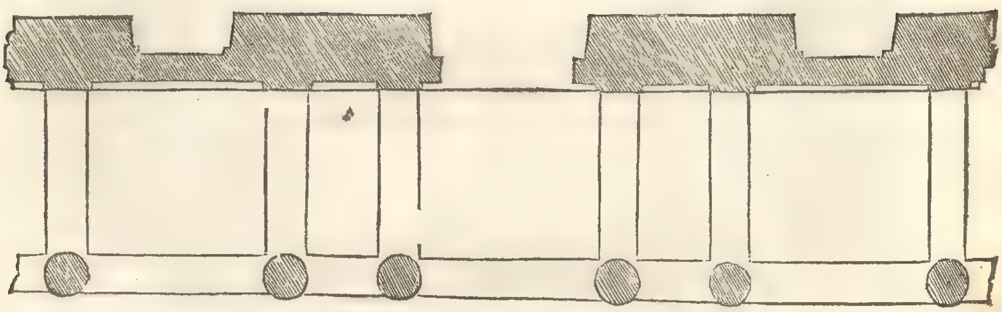
DEse navolghende figure mach de verstandige Architect ghebruycken tot diversche dinghen/ en machse veranderen nade accidenten die hem overcommen. Sy mocht oock dienen om een schilderie te verciecren op eenen outaer / ghelijckmen nu in veel plaetsen van Italien useert. Voer een Arco triumphale mochtse oock dienen/ alsmen dat basement inde middelt wech name. Dergelijcken mochtmen een poorte daer met verciercn sonder de vlueghelen ter sijden/ ende oock met de selve/ ende somtijts voor cieraet van een venster/ oft van een nicche/ oft tabernacle/ oft dergelijcken dinghen. Welcke proportie salmen aldus makē/ dat de openheyt oft het ledighe inde wijdde wordde gesedt in vijf deelen/ ende een van dyen sal de dicte der colomnen sijn: de Fascie oft lyst rontomme sy vander helft der colomnen dicte: de hoochde der openheyt sal van seuen colommen dicten sijn: ende also/ sijn Base ende capitel tsamen een colommen dicte/ salse in als van acht deelen inder hoochden commen te sine. Dat pedestal sy hooge drij colommen dicten/ en de breedde oft voertooch gelijck dat Plinthus onder de colommen. De intercolomnie vander syden sal van een colommen dicten sijn/ ende inde hoecken sal twierdedeel van een colomme staen. De vluegelen ter syden daer de nicchen in commen/ sullen van een en een halue colomme sijn/ maer de nicchen een colomme breet/ ende drij hooch. Darchitrabe sal de halue dicte hebben: en dat triglijph oock so breet/ maer sijn hoochde sonder dat capitel sal een viercant sijn en twee derdendeelen/ waer duere/ settende de trighiphen ter rechter en ter slincker syden recht bouen de colommen/ en tusschen beyden noch vier triglijphen en vijf methopen, de wtdeelinge oprechtelijck commen sal/ te weten dat de spatien sullen recht viercant comen. De Corone en de Frontispice/ ende alle de ander leden/ so wel beneden als bouen/ sullen gemaect wordden gelijck van beghintsel geseyt is. Ende om dat de Triglijphen op de syden hem verroemden vanden scriften Vitruuij/ hoe wel dat icker vanden Antiquen ghesien hebbe opde hoecken staen/ dit sy nochtans totten believene des Architects / die te makene oft niet. Ende al en was ick niet van sinne in dit vierde boeck eenege gronden oft platte formen te setten midts dat ick in dander boecken daer af tracteren sal/ nochtans aen sulcken voertooghen die swaer te verstaen sijn sullen/ sallick haer ichnographie oft plante daerby setten tot meerder verlichtinge.

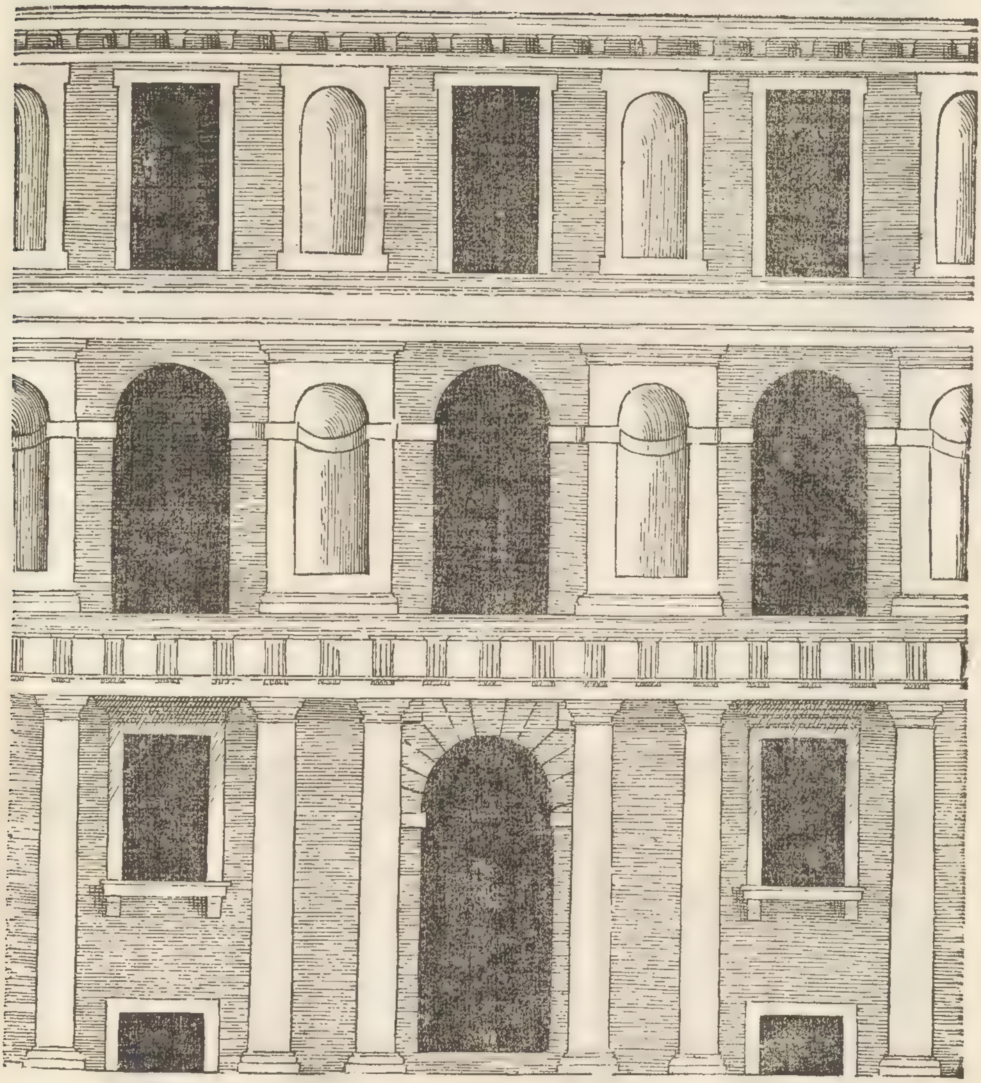

Van de Dorica.

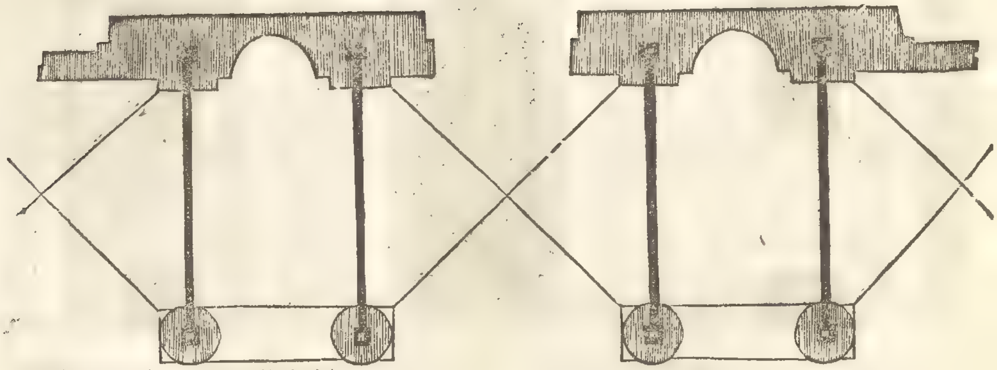
AL en hebben de Antijken (so veel alsmen siet) als sij de Epistilia op de ronde Colommē gesedt hebbē/ niet anders dan dat Fastigium daer op gesedt/vserende sulcke ordinantie alleene aen templen/eñ aen andere edificien niet/ so en willick nochtans niet laten eenege maniere van huysen sonder boghen te makene. Want willen wij bogen maken met haren viercanten pilaren/eñ de ronde colom. daer voere tot meerder vercieringhe/ begherende dan een lichte galerie/de pilaers metten boghen souden te veel lichts benemen. Eñ willen wij alleen op de ronde colom. de bogen setten/ dat sal valsch zijn/om dat de vier hoecken des boochs dat ronde oft dlijf der colommē passeren sullen. Eñ daeromme/niet alleene van deser ordinen/ maer oock vanden anderen/meynick/sommige huysen eñ ander Edificien sonder bogen te maken: dese sal dan aldus ghemaect worden/ Dat de grootste intercolomnie van vier colom. dicten sy/eñ de cleynste van eene eñ een halue: de hoochde der colom. sal van negen deelen zijn met Basen eñ Capitellen: de Architrabe/ Frise/ Cornice &c. sullen naden ouden reghel gemaect worden. De wijdde der vensters/sy van twee colom. dicten: de hoochde een viercant eñ twee derdendeelen/eñ haer pilasters van dat seste deel des lichts/hebbende de Cornice bouen ghelijck metten capiteele. De deure sal breet zijn van drie colom. eñ haer hoochde van seuen / alsoe sal dlicht der vensters eñ der deuren van ghelijcker hoochden zijn. De Triglyphen eñ Methopen sullen ghedeelt zijn alsomen siet. De tweedde ordine sal minder oft corter zijn dat vierdedeel/ (nade leeringhe Vitruuij) eñ also sullen Architrabe/Frise/eñ Cornice/ oock dat vierde deel gemindert worden : de vensters daeraf met den pilasters/ sullen breet zijn gelijck de benedenste: de ornamenten der nicchen sullen in perpendicule der colommen staen / eñ also sal dat holle der nicchen breet zijn gelijck de intercolomnie : haer hoochde sal van twee viercanten eñ een half zijn . De derde ordine sal corter zijn dat vierdedeel dan de tweedde. de Architrabe/Frise/Cornice/na aduenant: maer tsamen in drijen gedeelt zijnde/een sal voor darchitrabe/ dander voor de Frise met den Mutilen oft modiglions/ eñ tderde voor de Cornice zijn . Hieraf suldy de particulare maten achtere by de Composita vinden. De vensters sullen oock breet zijn gelijck de benedenste/maer de nicchen sullen dat vierdedeel minder dan dander zijn. Haer hoochde van twee viercantē en half/de reste suldy lichtelijck vinden.

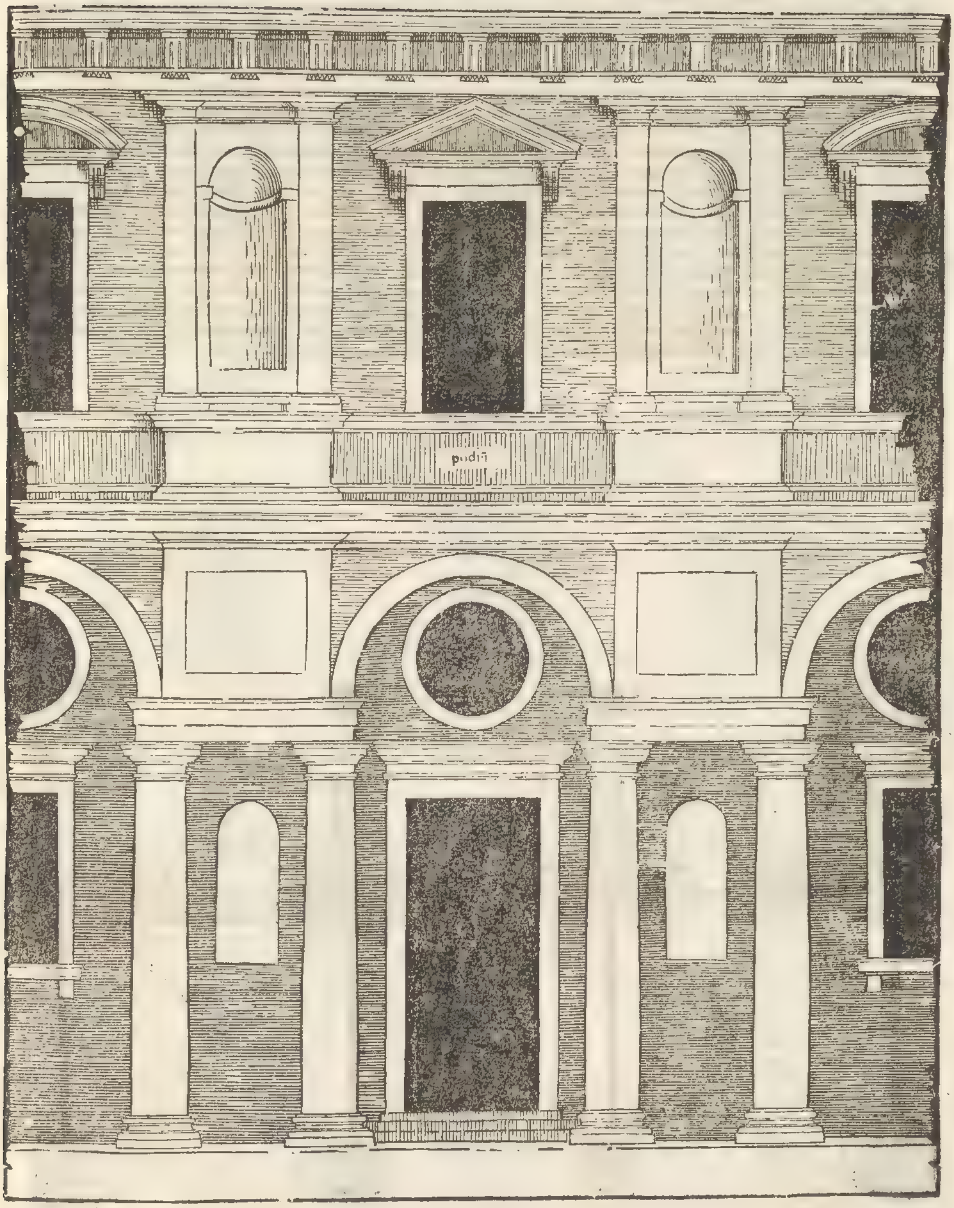

Van de Dorica.

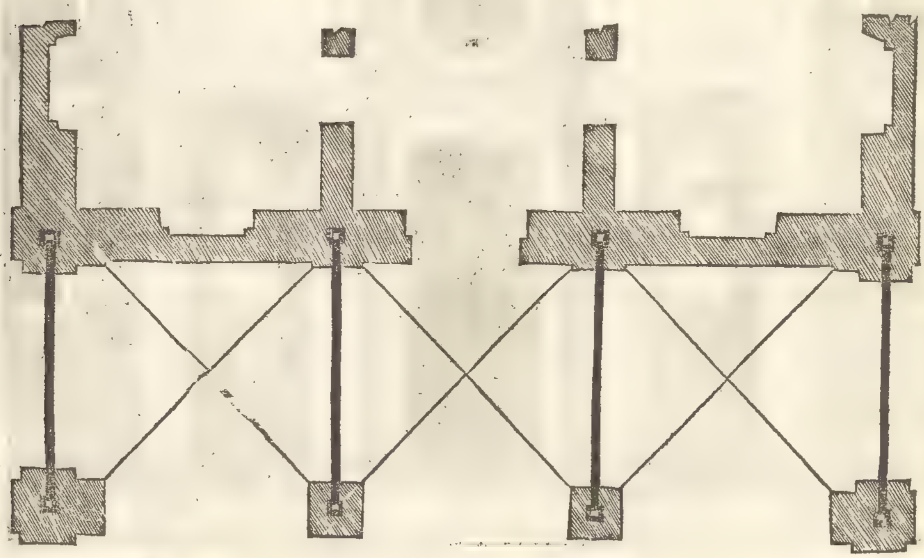
Hoe wel dat ick in dordine Thuſcane inde facie.13.geteeckent/getoont hebbe een ſulcke inventie/deſe is daeromme different/om dat dees logie oft galerie wilt ront gewelft zijn/eñ daer de bogen ſijn/willen die crocieren gemaect worden alſo ghi inden gront ſiet. Eñ om dat de colomnen die ſijden welcke altijt af dringen/niet en ſouden mogen onderhouden/ſo ſalmen bouen de colomnen inde ſijden ijſeren gheerden leggen/alſo ghi inde platte forme ſiet : maer van metale ſullenſe geduriger ſijn.
De proportie van deſe facie ſalmen aldus maken/dat de grootſte intercolomnie van vier colom.dicte ſy/eñ de minſte van twee.De hoochde der colomnen met Baſe eñ Capitel/ſal ſeuen dicten hebbē.Depiſtilium vā drij quaert der colom. dicte/ bouen dwelcke ſal gemaect worden eenen haluen circkle/eñ die ſal voor breet ſijn een halue colom.dicte: opde bogen ſedtmen de Corone vander hoochde des Epiſtilij. Tuſſchen beyden de bogen ſy een manier van venſtre gemaect welcx wijdde gelijck die intercolomnie daer onder zijn ſal/eñ de lijſte oft boort/vander breedden des boegs . Dat cauet oft trochille eñ dechine bouen de venſters een deel der Cornicen/ ſullen nochtans tot vercieringen bouen de venſters wat wtſpringen. De wijdde der deuren ſal van twee colom.eñ een quaert zijn. Den pilaſtre oft dantipagmentum ſal van dlicht hebben dat ſeſte deel: de hoochde des lichts ſal den Supercilio volghen tot onder tcapitel der colom.welcke forme van capitellen ſal bouen die deure eñ die venſters volgen. Die venſters ſullen breet zijn int licht twee colom. dicten/maer dees dicte bouen genomen in deſen val: de lingde des lichts ſal een viercant eñ een half zijn/die nicchen ſullen oock vander ſeluer hoochden zijn. Die ordine bouē/oft die tweede ſtagie ſo wij ſeggen willen/ſal minder oft corter zijn dat vierdedeel ghedeelt in dees maniere : Dat het Podium oft borſtweringe van een colom. dicte eñ een halue hooge ſy/de reſte wordde in vijue gedeelt/een van dien ſal Architrabe/Friſe eñ Cornice ſijn. Die nicchen metten ornamenten ſullen in perpendicule commen bouen die venſters tuſſchen die bogen/ maer vander breedden vijf deelen ghemaect /de twee ſullen de colom. hebben/de reſte ſal voer de nicchen metten pilaſters zijn.Die Cornice bouen die nicchen houde ghelijck eene van dien colom. breedt is / eñ die Baſen vander helft . Die venſtren tuſſchen die nicchen ſullen int licht dat vierde deel min houdē dan die duere/eñ van dobbel hoochde/maer vande reſte der ornamenten (om dat dit werck wat gemengt is) ſalmen byde Jonica eñ byde Corinthia meer beſcheets vinden. De Trigliphen in dees compoſitie/tuſſchen deen eñ dandere/en ſullen haer Methopen niet recht viercant maken/om dat ick bouen elcke venſtre eñ elcke nicche drij Trigliphen heb willen ſetten/ gelijckmen ſien mach inde figure/ ende gebreecter eenige ander mate/altoos gedraghick my aen die Regle inden beghinne ghegheuen.

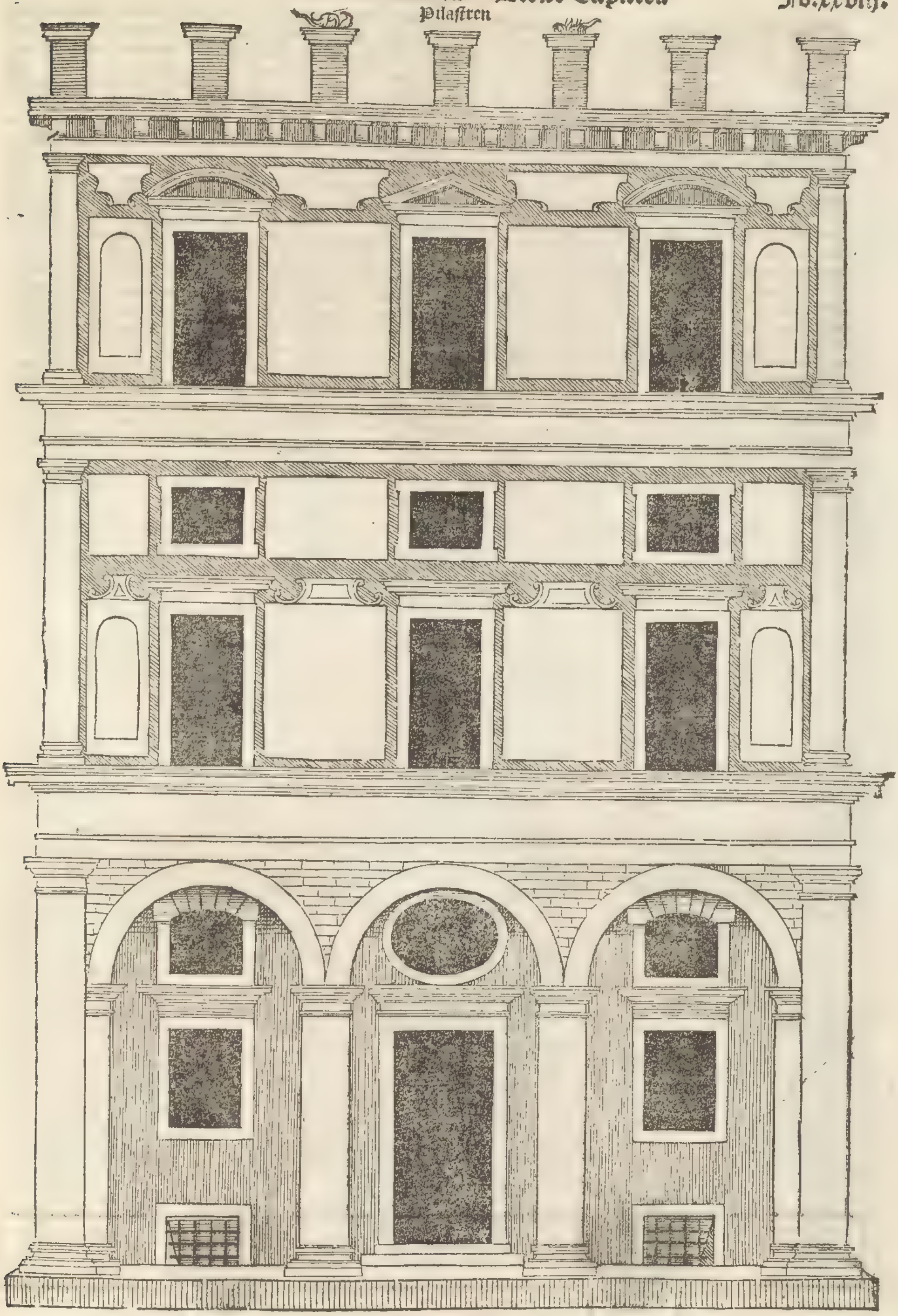

podiū

Van de Dorica.

Om dat somtijts iemant sal willen altemael bogen inde logie hebben/eñ om dat wij vore gesept hebben dat het confuys is/bogen op ronde colommen te setten/so machmen daer wel viercante pilaren onder maken met Basis eñ Capitel gelijck dandere. Eñ hoe wel dat dit huys geheel is/dwelck lutter ware voer eenen die veel eruen hadde/so machment wt setten in vijue eñ somtijts in seuen bogen. Welcx dee linge zijn sal/dat elcke intercolomnie van vier dicten sy/de hoochde der colom.met Base eñ Capitel van ses deelen/eñ daer bouen den boge gesedt breet voren vande halue colomme/het opene sal in dobbel proportie commen. Bouen die bogen setmen Architrabe/Phrise eñ Cornice: de hoochde van al sal van twee colom.zijn/ Eñ gedeelt in drij deelen en halue/ een sal Darchitrabe zijn/een en halue voer de Frise/eñ een deel tot die Cornice. Vande ander leden salmen de voorgegeuen Regle volghen. Die deure sal twee colom. wijt zijn/ den pilastre van dat seste deel des lichts: maer die cornicen der deuren eñ vensters sullen die forme eñ hoochde vanden capitellen hebben. De vensters sullen een colomme eñ een half wijt zijn/ eñ haer lingde oft hoochde wordde in Diagono genomen. Die hoeckcolommẽ sullen breet zijn gelijck dandere/maer haer hoochde sal van acht deelen en half zijn. De tweede ordine bouen dese sal dat vierde deel minder zijn: de hoeckcolom.met Architrabe, Frise/eñ Cornice/gemindert na aduenãt: de vensters bouen die boghen met den pilasters/sullen wijt zijn ghelijck dander beneden/ maer de hoochde van twee viercanten/die Frise bouen die selue sal breet zijn gelijck dat Supercilium/ eñ die Cornice oock so vele. Die cleyne vensters daer bouen zijn gemaect om twee saken/ ten eersten is die stagie also hooge gelijckse van buyten schijnt/ so sal de camer eñ oock dat welfsel te lichter zijn/ten anderẽ willende tot gherief eenige hangende cameren daer in maken/ so soudemen dlicht daer deur scheppen. De derde ordine oft stagie sal minder dan die tweede zijn dat vierde deel/eñ daerna die selue in vijue ghedeelt/een deel sal voer darchitrabe/Phrise/eñ Cornice zijn gedeelt in drijen/gheuende een deel der Architraben/een der Phrisen/dat derde der Cornicen/Eñ inde Phrise sullen die Mutilen oft modiglions gedeel zijn alsomen siet. Dat licht vande vensters sal zijn gelijck die andere/ maer sy sullen dat twelfste deel hoogher zijn/ midts datse voorder van tgesichte zijn. De pilasters/Phrise/eñ Cornice/sullen zijn gelijck dandere. De Frontispicen eñ bogen salmen maken gelijck byde deuren der Dorica gesept is. Tot vercieringe eñ om noch een ordine bouen al te voegene/so machmen dees Acroterien oft pilaerkens daer op setten/eñ die best te passe commen machmen tot roockgaten nemen. Die spatien tusschen de vensters die wit blijuen/zijn gelaten om daer in te schilderen na wille des Architects eñ des patroons vanden huyse. Ende tot meerder sekerhept der Fabrijcken salt goet zijn die ijseren geerden daer in te leggene ten minsten dweers ouer de galerie oft logie/ gelijck ghesept is.

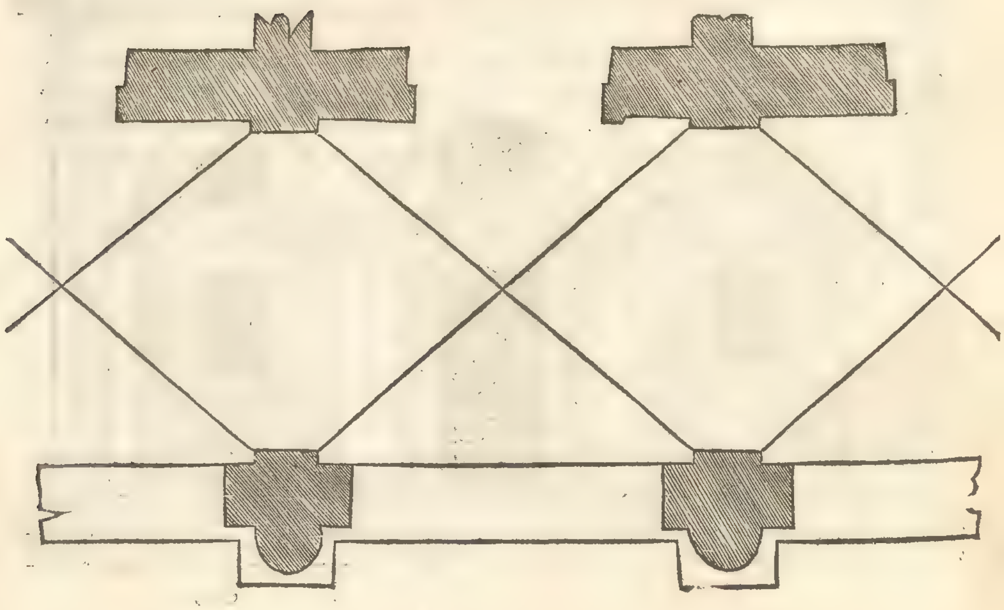

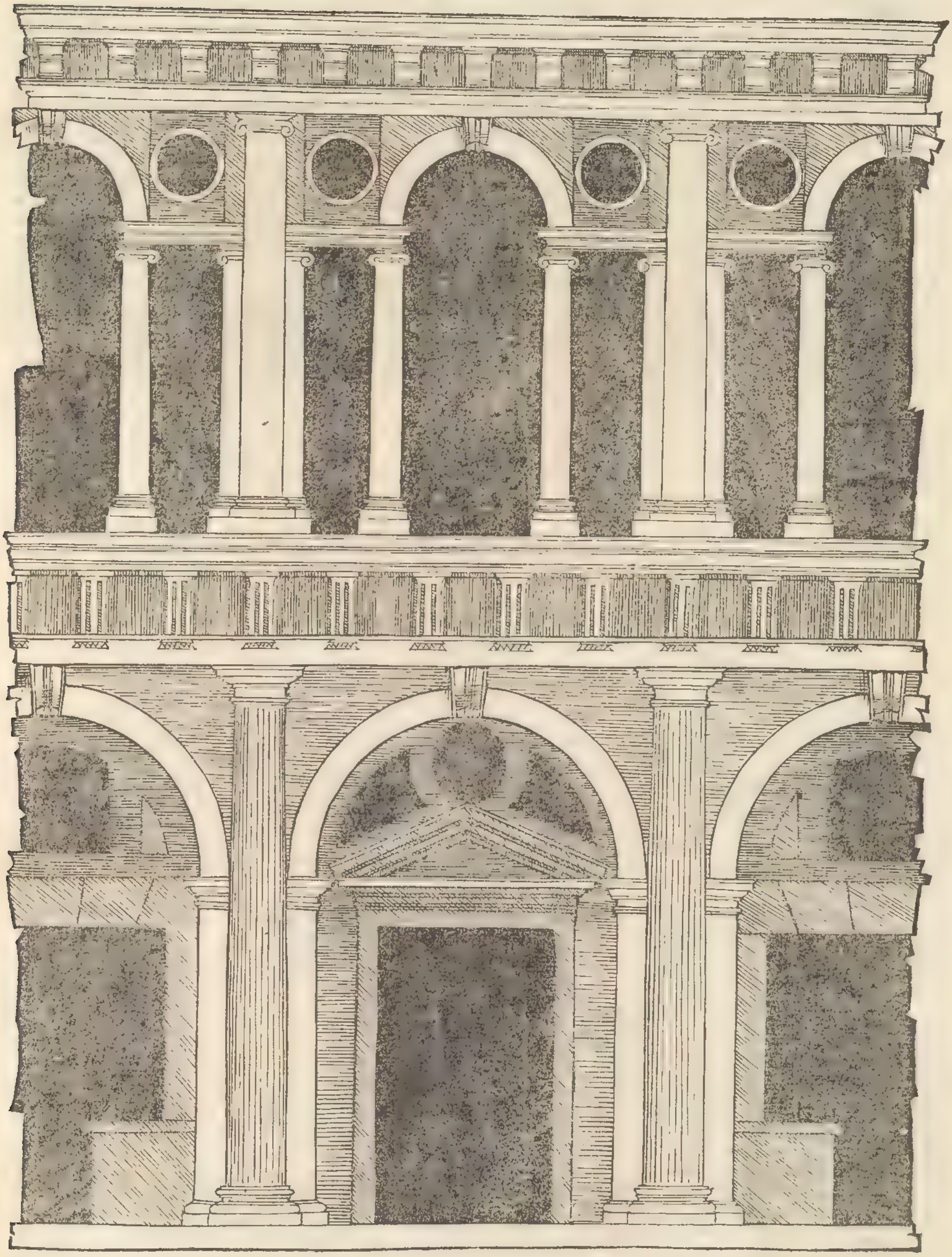
Pilastren

Van de Dorica.

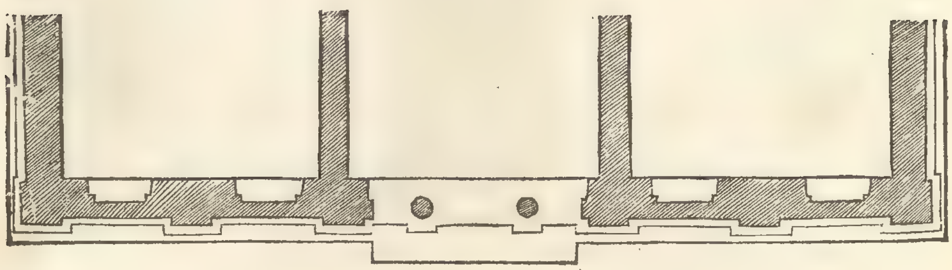
INde edele ſtadt van Venegien/ om datſe nauwe gehuyſt zijn/ moeten haer licht scheppē waer datſe connē/
alſo dat haer timmeringe ſeer different is by die van Italien. Nochtans alſo ghy ſien moecht/ machmen
hem lichts genoech geuen/ obſeruerende Dantijck/ welcr deelinghe ſal aldus zijn. Datmen die wijdde van
eenen boghe in twee en half deele/ ende een deel ſal voer de breedde des gheheelen pilaers zijn/ welcx dicte
ſal vander helft zijn/ eñ die ronde colom. oock ſoe vele. Die hoochde des boechs ſal van een viercant eñ
twee derdendeelen zijn: oock machmenſe van twee viercanten maken hoogende die reſte na aduenant.
Die impoſta/ oft capitel onder die bogen ſal de halue dicte der colom. hebben/ beſighende die ſelue welcke voer ghe-
toont is vant Theatrum Marcelli. Die deure ſal drij colom. dicten wijt zijn/ eñ die hoochde een viercant met twee
derdendeelen: den pilaſtre oft antipagmentum van dat achſte deel des lichts: de corone ſal gelijcx den capitelle com
men/ maer de Scima daer op ghesedt zijnde/ ſalmen dat Faſtigium maken gelijck geſeyt is: eñ daer bouen meer oft
min lichts geuen na behoef der Fabrijken. Eñ ſtaethet inden lijdt oft aen eenege opene plaetſe/ ſo machmen ter ſy-
den winckels maken/ alſo ghy ſiet reſponderende aende Fabrijke. Bouen de colom. wordde dat Epiſtilium geſedt vā
half de colom. dicte: de breedde der Triglyphen oock ſo vele: de hoochde ſalmen meer oft min maken dat die ſpatien
viercant wordden/ op die welcke ſalmen die cornice ſetten van dat ſeſte deel hoogher dan depiſtilum/ die particulaer
deelen ſalmen na de voergegeuen regle maken. Die ordinç daer bouen ſy dat vierdedeel mindere/ maer makēde een
Plinthus onder de colom. van ſulcker hoochden als de proiecture der cornicen bedraecht/ ſo wordt de reſte gedeelt in
vijue/ een deel ſal Architrabe Phriſe eñ Cornice zijn/ die welcke (als voerſ is) ſullen oock in drijen gedeelt worden.
Die colom. die darchitrabe onderhouden ſullen negen deelen hooge zijn/ de minder colom. die de boge onderhouden
zijn dunder dan dandere dat derdedeel. Die ſpatie inder middelt onder den boghe/ ſal tweemael ſoe wijt zijn als die
ſijden/ alſo dan die Cornicen welcke den boge dragen op die colom. geſet zijnde/ eñ den haluen cirkle gemaect tot on-
der die Architrabe/ oock die oogen beſyden den boghen/ ſo ſalt werlijcken licht zijn: eñ daer naē een camer behoeft
machmen dmiddelſte licht ſluyten eñ die ſyden ſullen tot venſters dienen/ dies niet te min ſal dordinantie van buyten
bliuen eñ binnen en ſalt niet miſtaen/ want die geſlote plaetſe ſal voer de ſchouwe oft herdtſtede zijn/ de welcke men
ſeyt datmenſe altyts tuſſchen twee venſters maken ſoude na des menſchen aenſicht/ dat die venders dooghen eñ die
ſchouwe den nueſe zyn ſoude die altijt den roock op treet.

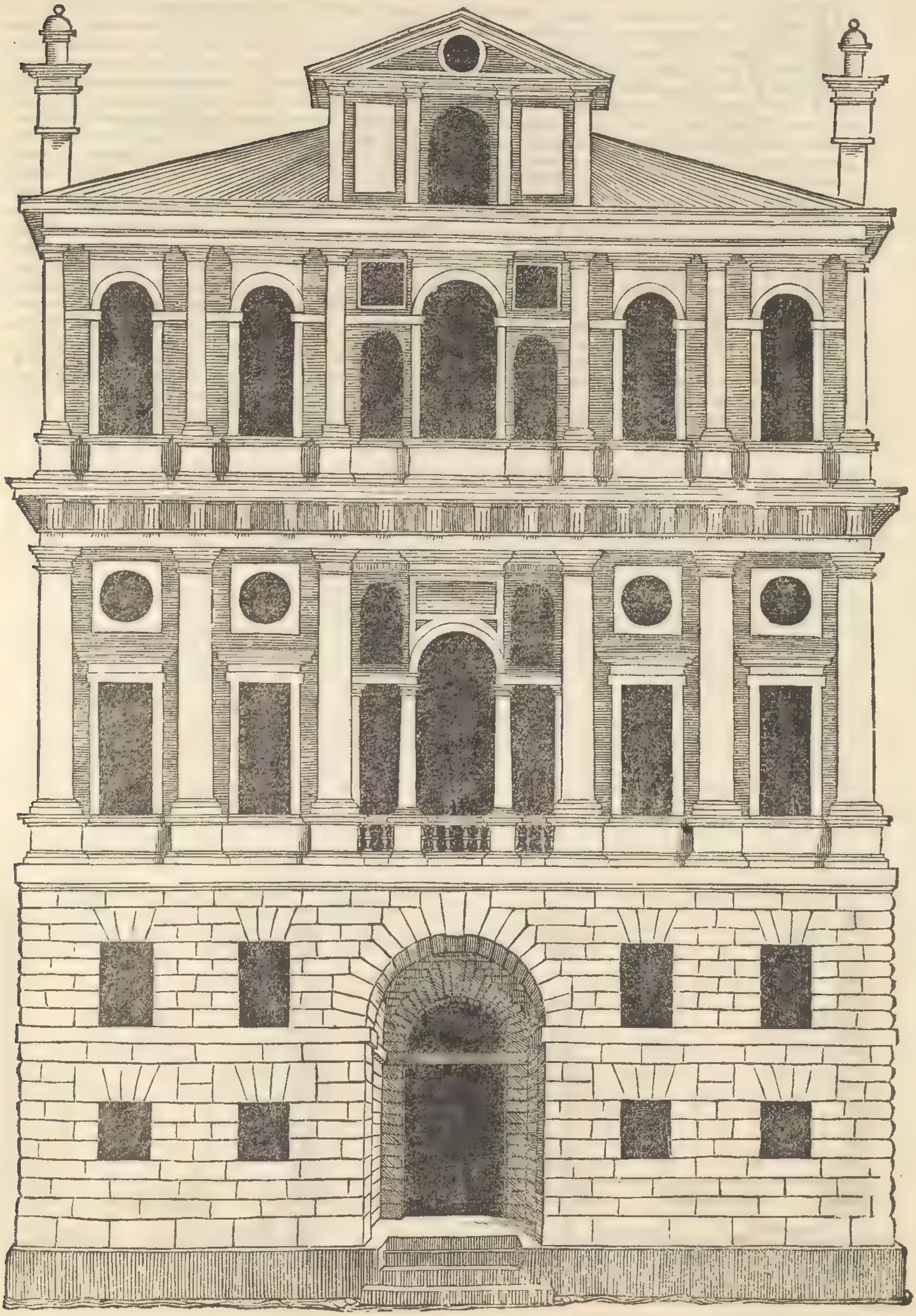

Van de Dorica.

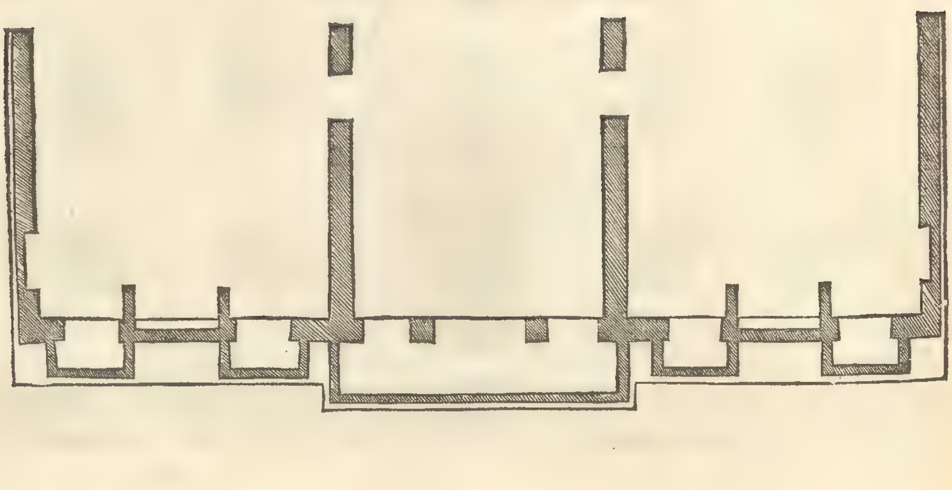
OM deſe preſente facie te deelen/ ſeyt hy (want anders en maect hy gheen prologhe) ſalmen de breedde
deelen in .xiiij. / eñ een van deſen deelen ſal voer een colomme zijn / de middelſte intercolomnie ſal van
ſes deelen zijn/dandere ſullen elcke van drijen zijn : die venſters ſullen een colomme ende een halue hou-
den/ de hoochden ſullen twee viercanten en half zijn : die pilaſters van dat ſeſte deel des lichts: de ven-
ſters in deerſte ordine zijn vander ſeluer breedden / die benedenſte ſullen een perfect viercant zijn / ende
dandere van een viercant en half. De poorte ſal vijf colommen dicten wijt zijn/op dat die colom.een vaſt
fondament hebben mogen / de hoochde der poorten is van een viercant eñ twee derdendeelen / maer die boechſteenen
eñ de reſte ſietmen genoech inde figuere. Van beneden onder den boghe tot bouen die faſcie ſullent twee colommen
dicten zijn. Eñ al iſt dat alle andere ordinen bouen ordinē willen altijt dat vierdedeel gecort zijn/ in deſen val (na mijn
auijs) om dat de compartitie der colommen bouen op dit voerachtich werck beghint/ eñ op dat het groue niet te veel
plaetſen en beneme/ oock want het ſterck genoech is/ behoortſe vander ſeluer hoochden te ſine. Bouen deerſte ordine
dan ſalmen een Podium maken/ hooge van een colom.en halue/ op de welcke datmē die colom.ſetten ſal inder ordinē
alſoo gheſeyt is : de hoochde ſonder dat Podium wordde in vijuen gedeelt/ de vier daeraf ſullen voer de colom. zijn/
eñ dander voer haer ornamenten/waer af de Trigliphen ſullen gedeelt wordden alſoomen ſiet/ obſeruerende de voer-
ghegeuen regule. Die middelſte ſpatie wordde alſo gedeelt/dat de cleyne colom. vander helft der grooter zijn/ eñ die
middelſte intercolomnie ſal noch ſo breet zijn als die ter ſyden ſtaen/ de welcke ſullen ghelijcx der ooghen vanden ven-
ſters zijn. Bouen die venſters om dlicht te meerderen ſalmen de oogen maken/ eñ bouen de cleynſte ſpatien der mid-
delt ſalmen maken tgeen datmen hier ſiet / oft van geſelſcaps wegen de selue oogen. Eñ al reſten hier noch particu-
lare deelen/die ſalmen altijt voorwerts ſoecken. De derde ordine metter toebehoorte ſal oock dat vierdedeel ghemin-
dert worden: maer de venſtren ſullen breet ſijn gelijck de benedenſte/ende alſo oock haer hoochde: die ander dinghen
machmen metten paſſer lichtelijck vinden. Die verheffinghe inder middelt ſonder dat frontiſpitium / ſal vander helſt
der derder ordinen hooch ſijn ; vander reſten mach de Architect af en toe doen alſoot hem belieſt.

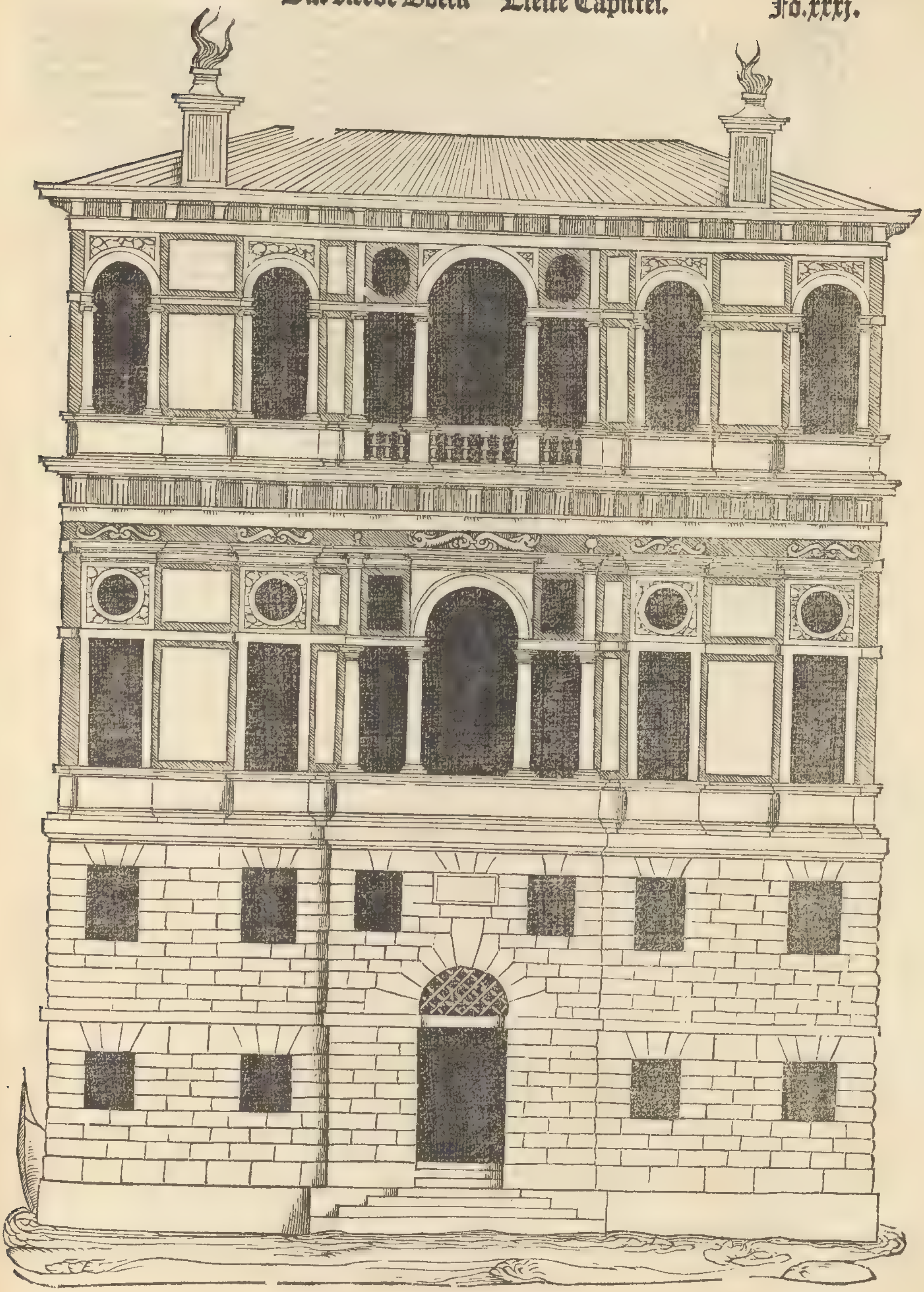

Van de Doꝛica.

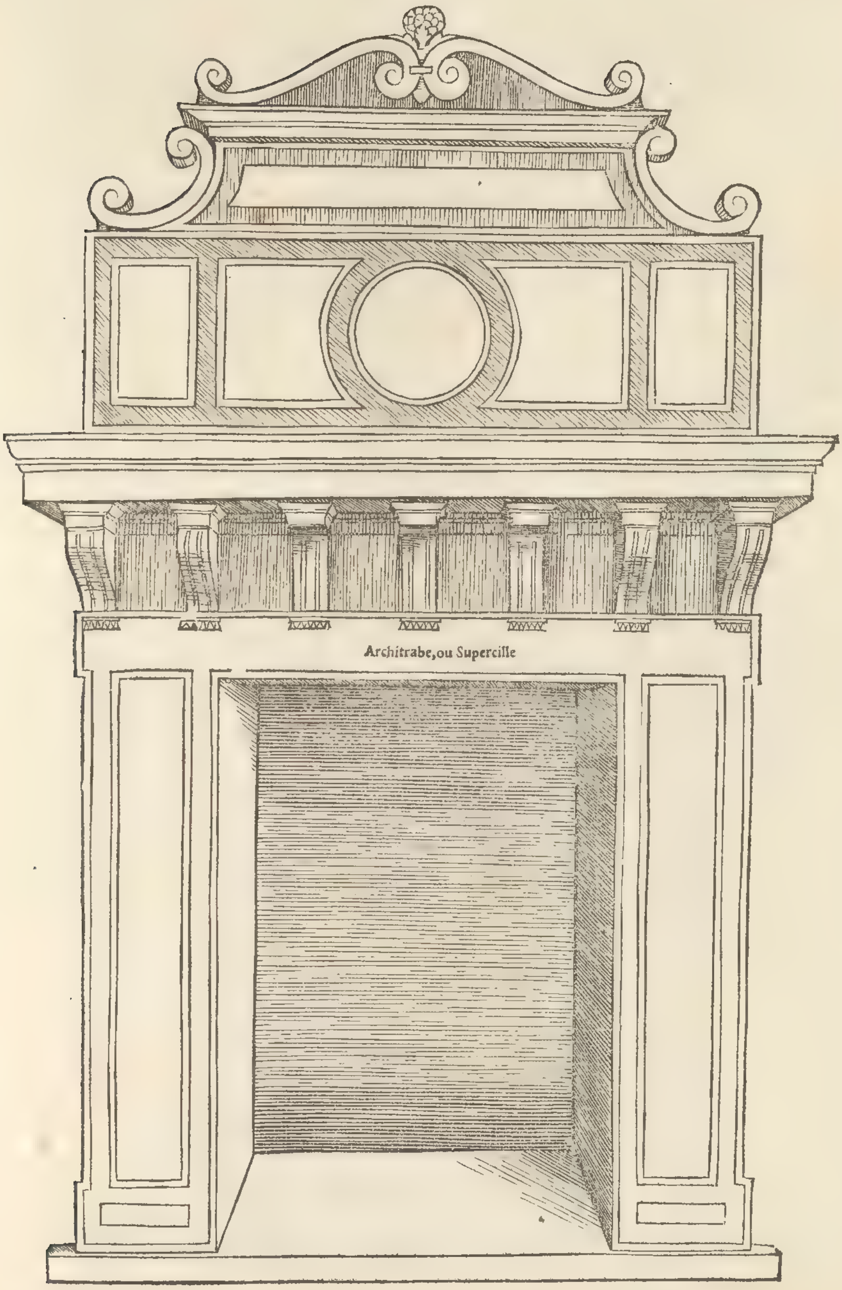
HIer achter hebick getoont in twee maniereen hoemen de facien oft voertoogen maken mach op de Venetſe maniere/ maer om datſe in ſulcken wercken gheerne ſommige ouerſtekingen hebbē/de welcke meeſt op de canalen gemaect woꝛdden om die verſche lucht des waters/waer op den meeſten deel der huyſen haer toonlijcxte ſyde oft facie hebben/ oock om die triumpheñ te ſchepe die daer dicwils gheſchien/ bꝛingen die ouerſpꝛongen groot ghemack in daenſchouwen / eñ zijn niettemin onbehooꝛlijcke dinghen/ die welcke anders gheen onderhouden en hebben dan de Modiglions . Oock ſulcken dinck dat ſynen ſtant niet vaſte en heeft/ beſchadicht den muer/daer die Antijcken wel toe geſien hebben/datſe noyt ſulckē ouerſteken gemaect en hebben dan de Coꝛnicen: Daerom ſeghick/ Wiltmen in ſulcken timmeringen dergelijcke dingen met eenige redenē makē/ ſo ſal van noode zijn dat den eerſten muer ſulckē dicte hebbe/ dat hy voꝛe ſo vele wtſta/ als dat platte des ouerſtekens behoeft / alſoomen inden gront ſiet : ende om dat den middelſten muer meer wtſtaet dan de ſijden/wiltmen hem niet ſo dicke maken/ ſo machmen van binnen eenen ſtercken boghe ſetten die dmiddelſte onderhoude/hoe wel dat het ledich eñ van lutter ghewichts is. Deſe plante is te verſtane bouen de facie oft ſtagie van den Ruſtico. Deſe dan gemaect zijnde alſo getoont is/ſo ſal die compartitie der facien bouē deſe zijn/dathet middelſte deel van dꝛij poꝛtien/eñ de ſijden van dꝛij en haluen zijn/ick meene binnen de muerē alſo den gront wijſt. De hoochde van deſer tweedder oꝛdinen ſy gelijck donderſte byder voerſ redenen. Eñ men ſal ten eerſten dat Podium makē van gemackelijcker hoochdē om te lenen: datter blijft/woꝛde in vijuen gedeelt/ een van dien ſal depiſtilium metter reſten zijn gedeelt gelijck dicwils geſeyt is : de wijdde des middelſtē deels woꝛdde alſo / dat die openheyt metten boge noch ſo groot ſy dan de ſyden / eñ de hoochde gedobbeleert/eñ alſo die Architraben op de colōmen geſedt tot onderhouden des boechs/ſo ſullen alle die venſters op die rije gaen/oock om meerder cōmoditeyt des lichts eñ tot vercieringe/ſullen die oogen eñ de viercante venſters gemaect woꝛdden. Die oꝛnamenten van veel dingen/wiltmenſe (om des coſts wille) niet maken van merber oft ander ſteenen/die machmen metter ſchilderijen voldoen. Die derde oꝛdine ſal oock dat vierdedeel minder zijn dande tweede/eñ alſo oock elck deel nae aduenant volgende de voerghegeuen regle : eñ al woꝛdt de Ionica bouen de Doꝛica geſedt/dwelck die Antijken wel ſomtijts gedaen hebben/de pꝛopoꝛtie daer af ſuldy hier na vinden op zijn plaetſe.

Van de Doꝛica.

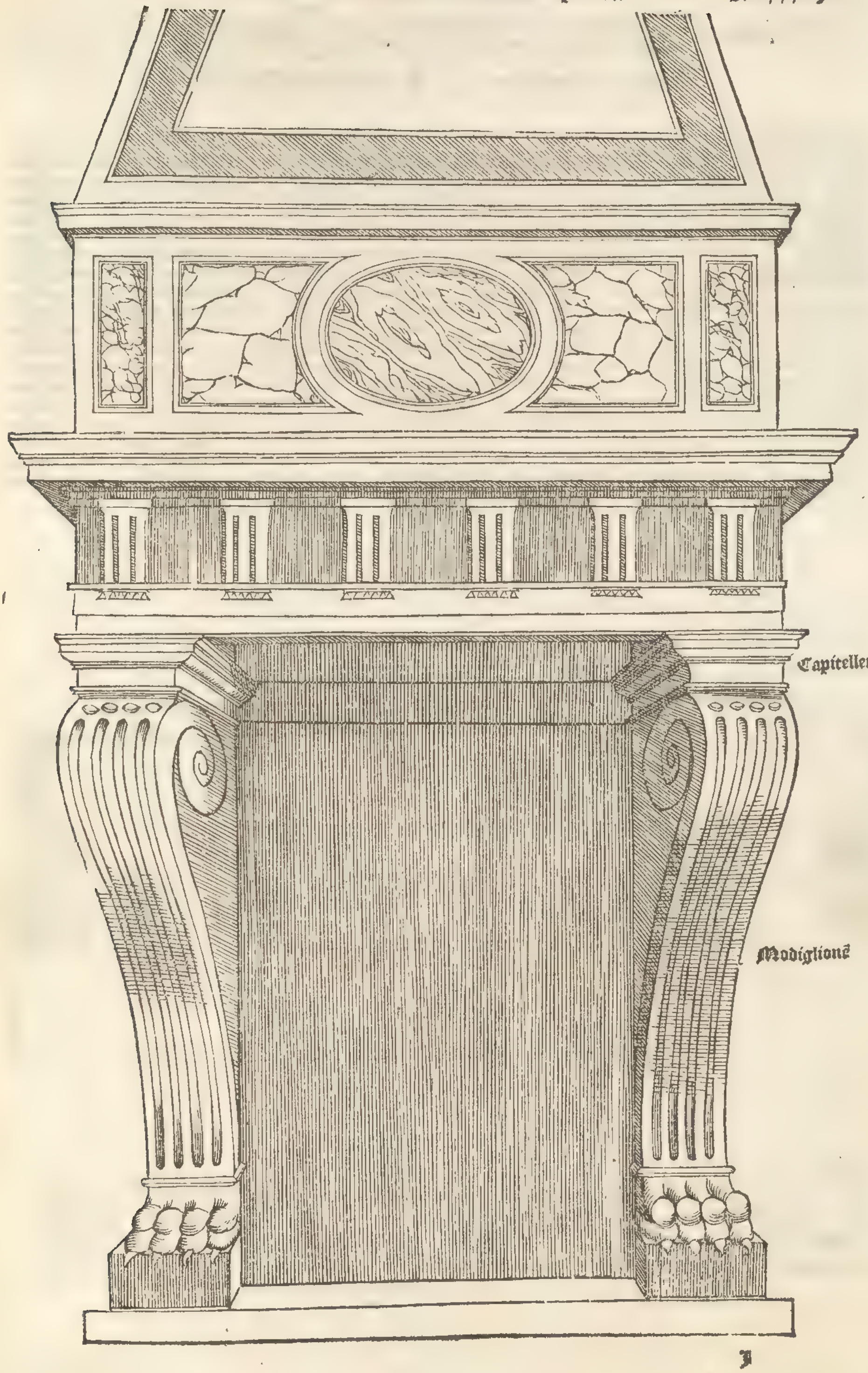
Al heeft de Architect ſo veelderley inuentien in deſe ghepaſſeerde dinghen der Doꝛica gheſien/ ende ſal
hem met de ſelue connen behelpen tot diuerſche oꝛdinantien van ſchouwen/nochtans ſal icker van de-
ſer oꝛdinen twee ſetten / een middelbarighe heel inde dicte des muers / tot een cleyn camere oft huy-
ſinghe / dandere om een grooter plaetſe buyten den muer ghetrocken met haren Modiglionen . Om
dat een cleyn camere ſomtijts becommert zijn ſoude met eender ſchouwen / ſoo iſſe van noode gheheel
binnen de dicte des muers te makene / ende de hoochde der openheyt na gheleghentheyt der plaetſen
ghemaect zijnde / woꝛdde in vier deelen en halue ghedeelt / een ſal den Pilaſtre bꝛeedt zijn / maer die Architrabe
ſal die helft houden : die Tenia / oft lijſte rontſomme gaende ſy van dat ſeuenſte deel / oock zijn alle dander
lijſten vander ſeluer bꝛeedden . Die Trigliphen ende Modiglionen ſullen die halue Architrabe bꝛeedt
zijn/ maer haer hoochde ſalmen dus nemen / Dat ſoo de Mutilen bouen de Pilaſters ſtaen/ ende
tuſſchen beyden oock die Trigliphen wtghedeelt zijnde / de Methopen moghen haer viercant
vander bꝛeedden der Architraben hebben/maer de Methopen oft ſpatien tuſſchen de Mo-
diglionen en ſullen daeromme niet viercant commen. Die Capitellen vande Mutilen
ende Trigliphen ſullen hooghe zijn als half de bꝛeedde vanden Trigliphe : die Co-
rone met Cimatie ende Scima/ ſullen hooghe zijn gelijck de Architrabe/ eñ ghe
deelt ſijnde in twee/ een deel ſal voer de Coꝛone zijn/ van dander ſalmen drij
deelen maken / een voer de Cimatie metter lijſten / dander twee ſal de
Scima met haer lijſt hebben. Dat ouerſteken der Coꝛonen ſal ſoe
groot oft cleyne zijn / dat die ſpatien tuſſchen die Capitellen
der Trigliphen inden gront der Coꝛonen mogen viercant
commen/ om dat/ oftmen daer rooſen in ſetten wilde/
ſij haer geſchicte plaetſe hebben mogen: de pꝛoiec-
ture der Scimen met d Cimatien ſalmē maken
ghelijck de hoochde : tghene datter bouen
ſtaet is na wille des Architects. Maer
is de ſchouwe oft heerdtſtede ſeer
cleyne/ tot een cleyn camere/
ſo ſalmen den pilaſtre van
dat ſeuenſte deel der
hoochden van der
openheyt makē/
ende de reſte
alſo ghe-
ſeyt
is.

Architrabe, ou Supercille

Van de Dorica.

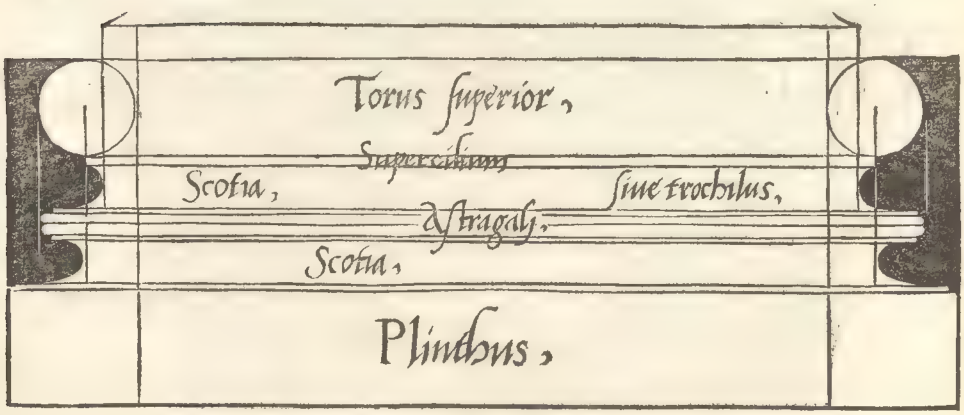
D Ese andere heertstede buyten den muer salmen aldus maken: dat/ als de hoochde ende wijtde ghenomen sijn na ghelegentheyt der plaetsen/ worde sulcken hoochde van opden gront tot onder de architrabe gedeelt in vieren/ eñ een deel salmen der Architraben/ Phrisen/ eñ Cornicen gheuen. haer deelen gemaect nae de voorgegeuen regle/ eñ hoe wel datse grooter schijnen/ so compt dat om datmense van onder siet. De breedde vande modiglionen sal van dat seuenste deel haerder hoochden sijn. De capitellen vander helft dyer breedden, ende worde gedeelt gelijck vanden capitellen Dorice geseyt is. Sommige minderen de breede onder van desen Modiglionen dat vierdedeel / op dat den voet wederom wtspringe een vierdedeel/ also dat het Plinthus onder den voet compt breet te syne gelijck dat bouenste deel: mer wildemen sulcken Modiglion al van eender breedden maken, dat soudick prijsen in een groot werck / mits dat het onderste treckende naden muer eñ vanden ghesichte gaende hem van selfs vercleyne. Ende om dat het deel twelck den roock ontfanct de piramide volcht/ dat in een groote hoochde niet wel staen en soude/ so machmen dees ordine op die eerste Cornice setten / hoogher oft leegher soomen wilt/ oft na ghelegentheyt der plaetsen. Dees maniere van schouwen machmen houden in grooter formen / maer wiltmense cleyn maken so salmen de hoochde van aen dat paument tot de architrabe in vijuen deelen/ waeraf een sy voer de Cornicen/ eñ de breedde der Modighonen sal van dneghenste deel haerder hoochden zijn/ tcapitel vande helft der breedden/ dus salt in middelbaer formẽ gracelijcker vallen. Dit segghick by experientien om dat ick dees grootste mate in cleynen formen gehouden hebbe int maken van sommighen schouwen / maer sy zijn te grof ghecommen.

¶ Eynde der Dorica/ ende volcht die Jonica.

Capitellen
Modiglions

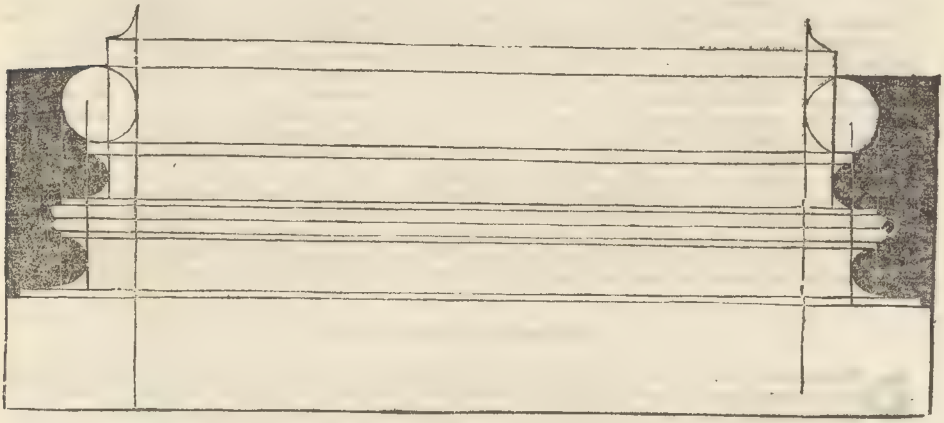
Van de ordine der Jonica met haren ornamenten. Dat seuenste Capittel.

VAn dese Jonica tracteert Vitruuius int vierde boeck int eerste capittel/ende also ghesept is/ namense de Antiquen vande forme der vrouwen/eñ voechdense tot Dianen tot Apollo eñ Bacchus ꝛc. Maer wij Christenen hebbende van deser ordinen eenẽ tempel te makene/ die sullen wij dediceren sulcken Santen oft Santinnen die tusschen dat robuste eñ teedere geweest zijn/ desghelijcx in gemeenen wercken ist voer geleerde stille luden welcke noch robust noch teeder en zijn/dien sal dese ordine oft maniere dienen. Commen wij nu totten maten. Die Colõne Jonica voer een gemeene regle salmen van acht deelen maken met Capitel eñ Base; hoe wel datse Vitruuius van acht en haluen bescreuen heeft/so salmense somtijts van negen eñ meer maken by voergehoorder redenen. Maer dese also ick ghesept hebbe salmen van acht deelen maken/ een vanden welcken sal de dicte beneden zijn/ eñ also sal haer Basis vande helft dier dicten zijn/ welcke Base Vitruuius nerstelijck beschrijft in tderde capittel des derden boecks in deser manieren. Dat de voers Base sy vande helft der colommen dicten/ maer dat Plinthus sij daeraf dat derdedeel: Tplinthus afghenomen/ salmen vande reste seuen deelen maken, drij daeraf sullen dat Trochilus zijn/eñ de vier sullen voer de twee Scotien oft Trochillen zijn met haren Astragalen eñ lijstkens/also dat elcke Trochilus zijn Astragalum hebbe. Die Astragali sullen dat achtste deel van den Trochilo zijn: die cantkens oft lijstkens vander helft des Astragali. Eñ hoe wel dat elcke Scotie metten toebehoorten van eender hoochden is/nochtans sal donderste grooter schijnen/ want tsal onder vutschieten totten vutersten van Tplinthus. Die proiecture sal aen elcke sijde dat achtste eñ een sestienste deel zijn/ also dat het Plintus ouer alle sijden dat vierde eñ dat achtste deel meerder zijn sal dan de dicte der colommen. Eñ om dat de cincte oft lijste gheoccupeert is van sulcker grootten des Thorus/ soe dunct my datmense de helft grooter dan dander maken soude/ obseruerende in alle die leden sulcke discretie als byde Dorica ghesept is.

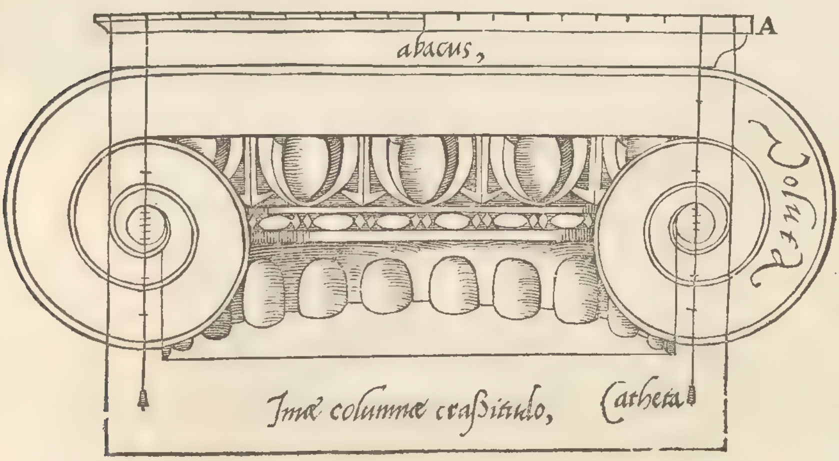

OM dat die Basis van de Jonica deur Vitruuio bescreuen der meester menichten niet en contenteert/ midts dat het Thorus seer groot is / ende de Astragali seer cleyne onder so grooten lidt / nae doerdeel van vele verstandighe die dickwil op sulcken dingen ghedisputeert hebben / soe sallick met reuerentien ende groot aensien van sulcken Auctoer / hier nae minen goetduncken een formeren. Dat Plinthus dan ghemaect zijnde also ghesept is / de reste worde in drijen ghedeelt / eñ een deel salmen den Thoro gheuen / dander onder dat Thorus ghedeelt in sessen/ een van dien sal voer eenen Astragalo zijn/ ende zijn cincte van

der helft : de cincte oft tsupercilium onder dat Thorus sy soe breedt als Dastragalus / de reste is voerde Scotie oft Trochille. dander derdendeel datter bleuen is sal oock in sessen gaen/ een totten Astragal/een helft totter cincte/ en de donderste oock desghelijcx/ de reste is voer de Scotie onder wecomende/also ghesept is.

DAt Capitellum Jonicum salmen op dees maniere maken / dat de hoochde van dat derdendeel der colommen zijn sal / ende dat voersz des Abacus breedt een colommen dicte / ende daer toe noch ghedaen dat achtienste deel/dwelck sullen in als neghentien deelen zijn / maer innewaerts een deel en half op elck eynde worde de linie gheheeten Catheta ghetrocken : de welcke sal negen deelen en half houden/ dat compt opde helft vander breedden des Capitels / een deel en half sullen voer Dabacus zijn/welcx hoecken ghy maken mocht na de rechte oft slincke syde/ want beyde zijnse Antijck : die acht deelen die onder dabacus hanghen/sullen voer de Voluten zijn. Ende om dat het moyeluck zijn soude in dees cleyne figure/ bisondere inde ooghe de ghetalen te setten / daeromme sallick in dit naecommende blat int groote meer bescheets daeraf setten/daer by oock de maniere vanden strien der colommen te maken/ met de figure vande syde der Voluten eñ des Capitels. Maer is de colomme van vijftien voeten nederwaerts/ so salsy bouen gemindert worden tseste deel/ in manieren als byde Thuscane ghesept is : ende salse van vijftien voeten opwaerts zijn, so leest Vitruuium in tderde boeck Cap.v.

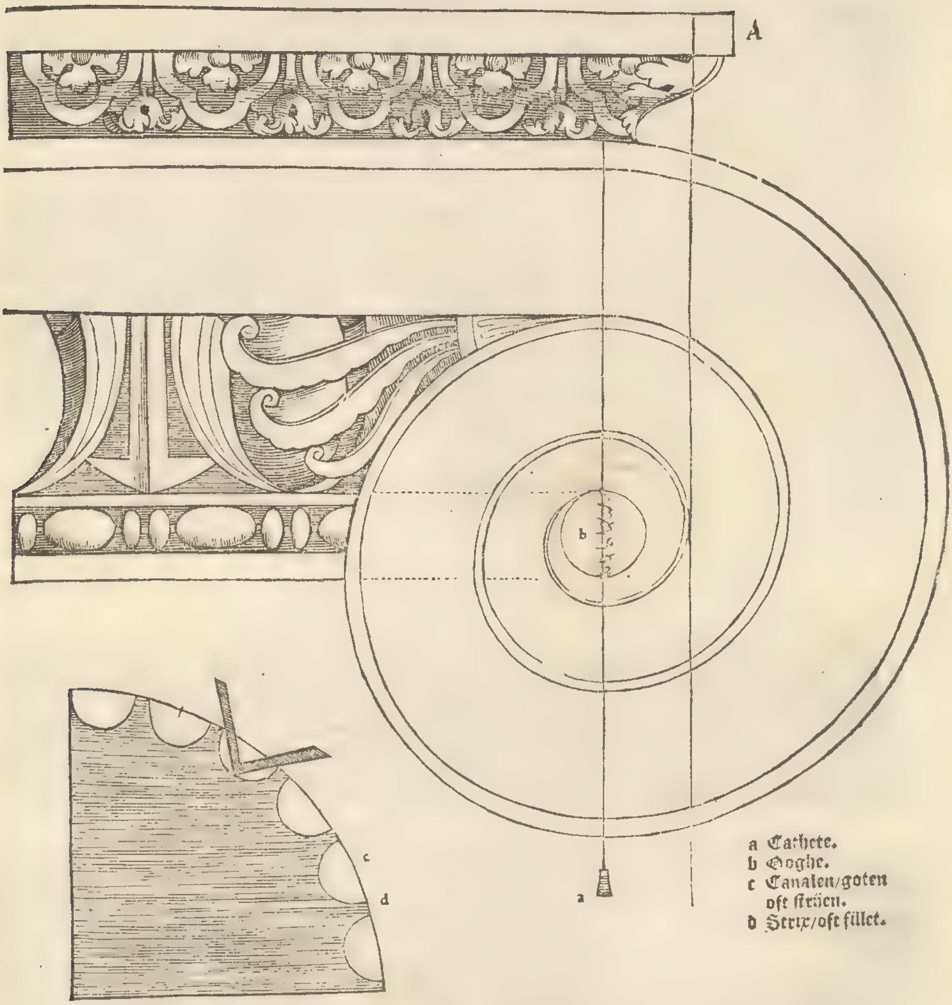
Van de Jonica.

Als dat Capitel van dese Jonica eensdeels ghemaect is/ soo rest hier noch de Volute te bescriuene/ die welcke sal gemaect worden op die linie gheheeten Catheta/ dat wij hier seggen/ het recht loot: eñ als men van onder dat Abacus af vier deelen laet/ so sal dat vijffste deel voerde ooge zijn/so bliuender vanden oogen nederwaerts noch drije deelen/ dus cõmense in als acht te sine / also geseyt is. Die ooghe sal in sessen ghedeelt worden/ende daer inne die ghetalen ghesedt zijnde alsoomen siet/ so salmen den eenen voet vanden passer opten punct .1. setten/ ende den anderen voet onder dat Abacus omtreckende nederwaerts tot aende Catheta op dat achtste deel. Latende dan daer den seluen voet des passers staen/bringt den anderen voet op den punct .2. ende drayt wederom opwaerts teghen die Catheta. Houdt dan daer oock den voet des passers ende bringt den anderen voet tot op .3. drayt dan wederõme nederwaerts tot aende Catheta. Eñ houdende daer oock dien voet/ so bringt den anderen op den punct .4./ dan wederom drayende tegen die Cathete eñ den passer daer houdende/ bringtmen den voet op .5. /ende also omdrayende doetmen met .6. desgelijcx/eñ dan commet metter ooghen te slutene/daer machmen een rooslken maken wiltmen. Die ander particulaer maten machmẽ metten passer lichtelijck vinden. Die strijen der Colommen diemen canalen heedt/ sullen vierentwintich zijn/ eñ een van desen salmen in vijuen deelen / daer af de vier sullen voer de goten oft canalen zijn/ dat vijffste voerde lijste gheheeten strix van Vitruuio/ende also van aenden eenen cant des palts der lijsten tot den anderen/salmen een rechte linie trecken/daer af den middelt sal den centre vande wtholinghe zijn. Maer wiltmen somtijden een dunne Colomme maken dicker te schijnen / soe sullen der strijen achtentwintich zijn. Dat Abacus van desen capitelle is op die syde also breedt als voren/ welcx sijde is gheproportioneert na tghene dat voergegeuen is. Discrete leser/ ick hebbe dees volute geleydt na dat min simpel verstant vermocht heeft/om dat den text Vitruuij swaer te verstaẽ is/eñ dat meer is/gelouẽde die selue figure hier af inden lesten boeck te samen met meer ander schoone dingen/ welcken boeck men niet en vindt.

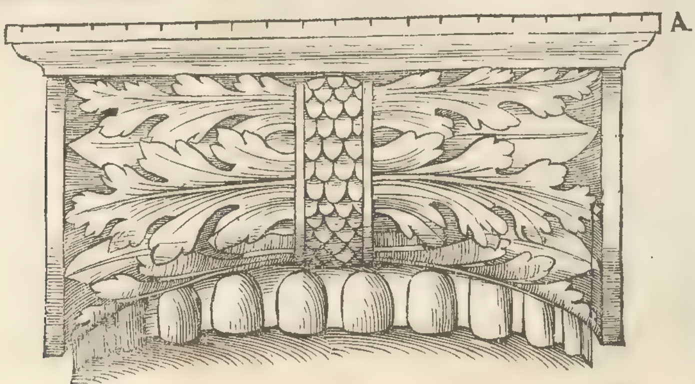
¶ S. Serlius volghende op twerck.

Discrete Lesere / daer zijn veel dinghen diemen niet al op dnauste in figuren betoonen en can / ten sy dat hem de Architect practiserende behelpe/ghelijck vande cincte oft den bant van deser Voluten: den welcken/ ist dat het Capiteel seer groot is/ salt wel staen/ dat zijn breedde dat vierdendeel vander ooghen houde: ende indien dat het Capiteel middelbarich is/ so salmense van tderdendeel der oogen maken: ende is tcapiteel cleyne/so machmen de helft vander oogen nemẽ/altijts nae discretie des Architects. Want hoe vele dat icker inde Antijken gesien hebbe/ alle zijnse different. De dicte dan ghetecckent zijnde bouen onder dabacus/soe sedtmen den passer een weynich neerder dande .1. dragende van bouen aende Cathete tot beneden : dergheliicken sedtmen den passer een weynich bouen de .2. draeynde van onder tot bouen teghen de Cathete; desgelijcx sedtmen den passer voorts beneden .3. ende voorts bouen de .4. &c. ghelijck dat hem seluen wijsen sal.

☞ Aengaende daer ick bouen gheseyt hebbe datmen den lesten belocfden boeck van Vitruuio niet en vindt / daeraf zijn diuersche opinien/ sommige seggen dat ten tijden van Vitruuio veel ongeleerde Architecten waren / gelijck oock nu ten tijden / die meer ghelucx dan verstants hadden / ende midts dat de vermetelheyt suster vande onwetenheyt alsulcken ghehoor heeft onder den gemeenen man dies niet en verstaet / dat daer duer de verstandige veracht eñ van lutter weerdden gehouden worden : dus meyntmen dat Vitruuius daerom ghelaten heeft desen boeck topenbaren/ om de ondanckbare ende verachters niet te leerene. Andere segghen dattet hem te swaer viel om in figuren te stellene/ dwelck ick van so sulcken Auctoer niet en ghelooue. Maer dat sommighe segghen/ hoe dat desen lesten boeck so behaechlijck was midts de voldoeninge met den figuren / dat hy duer te veel nauwe bewaren / met anderen schatten gherooft eñ vanden onwetenden vernielt is/dat ghelooue ick best : ghelijck den ernch/ want van alle goede consten noch daghelijcx doet: ende dit is sonderlinghe te beclagen/ midts datmen deur de figuren so veel diuerscheyt van texten soude moghen opden rechten wech setten hebben.

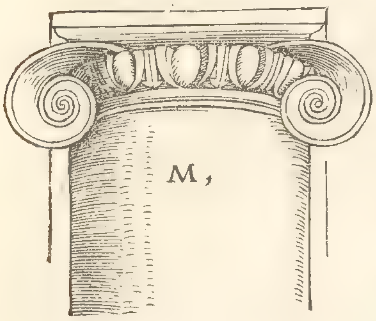

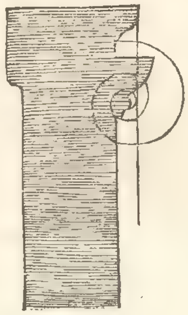
a Cathete.
b Ooghe.
c Canalen/goten oft strëen.
d Strix/oft fillet.

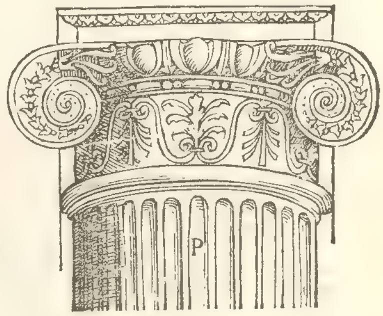

Van de Dorica.

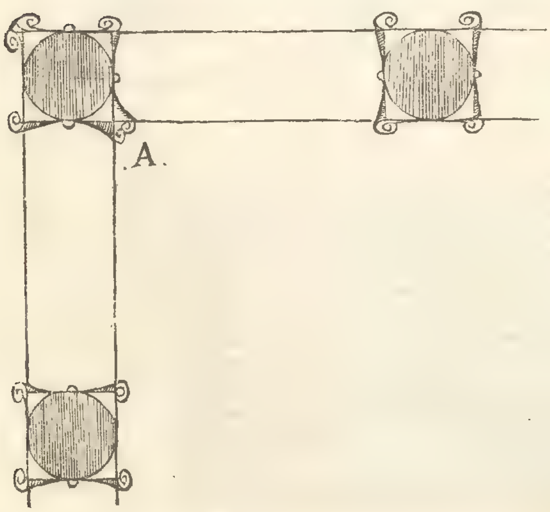
Hier achter hebick ghetoont naden text van Vitruuius dat Capitel vande Jonica te makene/soe vele als ickt verstae/nv sal ick toonen hoe daer sommige vanden Antijcksen Romeynen ghemaect staen. Dat Capitel .M. staet noch aent Theatrum Mar. daeraf salick sommighe generale maten setten. Dat voorhooft des Abacus is ghelijck de colom. beneden. De Voluten springen tseste deel des Abacus wte/ eñ hangen tot de helft des Abacus. Die hoochde des Capitels is dat derdendeel der colommen beneden/ maer om dat sulcken capitellen sommigen Architecten soberlijck geciert dochten/ hebbense die Frise soomen int Capitel. P. siet daer toe gedaen makende die hoochde des Capitels van twee derdendeelen der colom. dicte beneden/welck Capitel men heden in Rome siet/met noch meer dergheliicken.

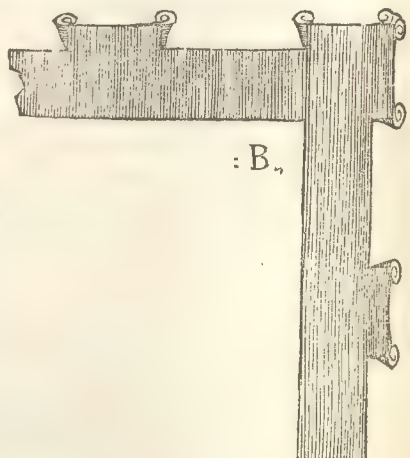

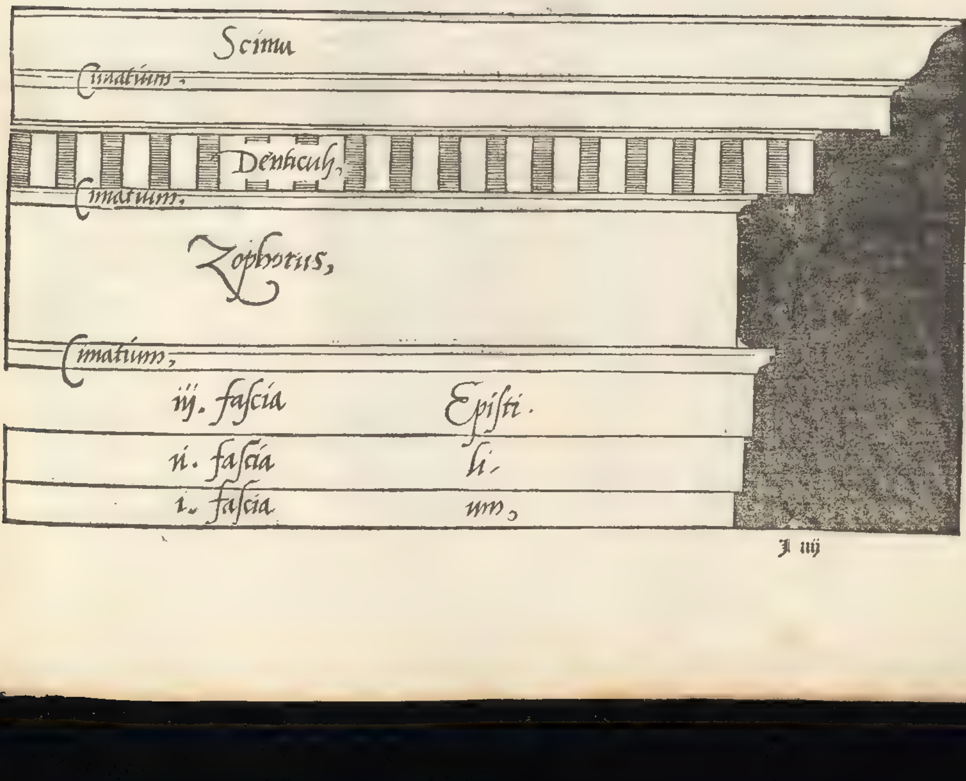

Ende om dat het somtijden mochte den Architect ghevallen / een vierkante slutinghe met Jonijcxse Capitellen te makene/ also dat het sommighen Architecten mesvallen is int setten vande Voluten / maer om dit erreur te mijdene/sal hem van noode zijn de hoeckcapitellen te maken alsoomen in desen grondt siet/ eñ van sulcken Capitellen was een te Rome gheuonden/ dwelck menighen te dencken gaf / om te wetene waertoe dattet ghemaect was / in sulcker manieren datment tcapitel van confusien hiet / ten lesten na veel disputatien werdt besloten/dat het in eenen deurluchtigen hoeck gestaen hadde/slutende die ordine der colommen ghetceckent. A. /Ende heeftmen platte colommen te setten/teghen den muer aenden hoeck op dat de Voluten tot beyden syden gelijck commen/machmense maken gelijck inden gront .B. geteeckent is.

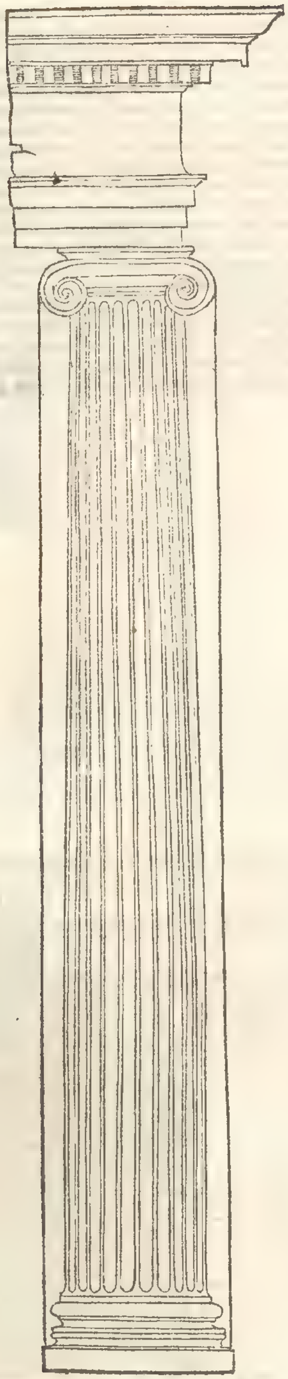

Dat Epiſtilium oft darchitrabe is aldus te makene: Is de colomme van twelf voeten tot .xv. hooghe/ darchitrabe ſal vander helft der colom. beneden zijn: iſſe van .xv. tot .xx. voeten hooge/ſo ſalſe ghedeelt wordden in .xiij./ ende een ſal de hoochde der Architraben zijn: noch van .xx. tot .xxv. voeten/ſal de colomme in twelf en haluen ghedeelt worden/eñ een deel ſalmen der Architraben geuen: eñ is de colom. van .xxv. voeten tot .xxx. hooge/ſo ſalmē Depiſtilium van dat twelfſte deel der hoochdē maken: eñ alſo/ hoe de colommen hooger ſijn/ hoemen de Architraben na aduenant meerderen ſal/ want hoe een dinck voorder van tgheſichte gaet hoe dat het meer van zijnder grootten verlieſt. Die Architrabe ghemaect dan van zijnder behoorlijcker hoochden eñ ghedeelt in ſeuen / een ſal de Cimatie zijn / ende haer proiecture oock alſo vele: datter ouer blijft deeltmen in twelfuen/ de drije ſalmen der eerſter faſcien geuen / de vier der tweeder / eñ de vijf ſullen der derder gheguen wordden. Die dicte der Architraben ſal onder zijn gelijck de colom. bouen int duntſte is/maer de dicte der Architraben bouen/ſal gelijck de dicte der colom. beneden zijn. Die Zophore oft Friſe ſal haer mate hebben nae ghelegentheyt des wercx: want/heeftmen daer iet in te ſnijden/ſo ſalmenſe dat vierdedeel hooger dan darchitrabe maken: maer maectmenſe ſonder ſculpture oft ſnedē/ſo ſalmenſe dat vierdedeel minder maken. Opde Friſe ſalmen heur Cimacie ſetten/eñ ſal van dat ſeuenſte deel der ſeluer Friſen zijn: eñ de proiecture oock ſo vele. Bouen de Cimatie ſedtmen dat Denticulus oft Dentille inder hoochden ghelijck de middelſte faſcie / ende de proiecture oft ſallie ghelijck de hoochde. De breedde der tanden ſy dobbel inder hoochden: de interſectie oft hollicheyt tuſſcen de tanden ſal dat derdendeel ſmalder zijn: de Cimatie houde van de Dentille dat ſeſte deel. De Corone met haerder Cimatien houde de grootte der middelſter faſcien: de proiecture der Coronen metten Denticulo houde ſo vele als de hoochde der Friſen is metten Cimatio. De Scima is dat achtſte deel hooger dan de Corone: haer regle oft lyſte ſal van tſeſte deel zijn/ende de proiecture ghelijck de hoochde. Ende alſo alle Ecphore oft hoecken (wtgenomen de Coronen) (ſeyt onſe Auctoer) ſullen altijts wel ſtaen als haer proiecture ghelijck de hoochde is.

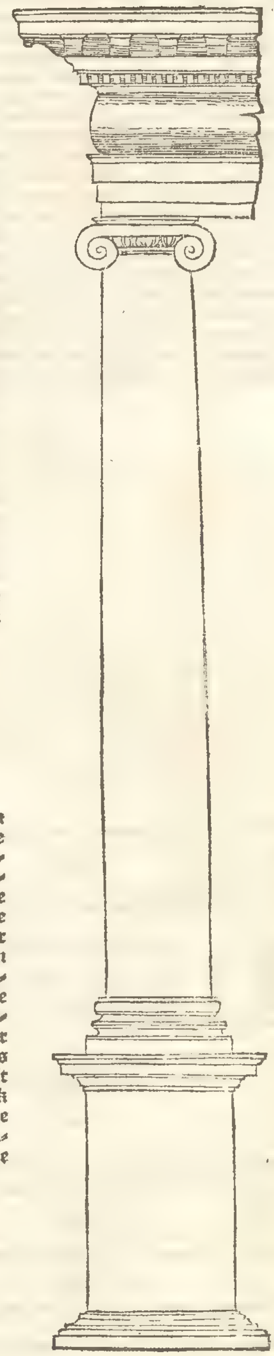

Van de Jonica.

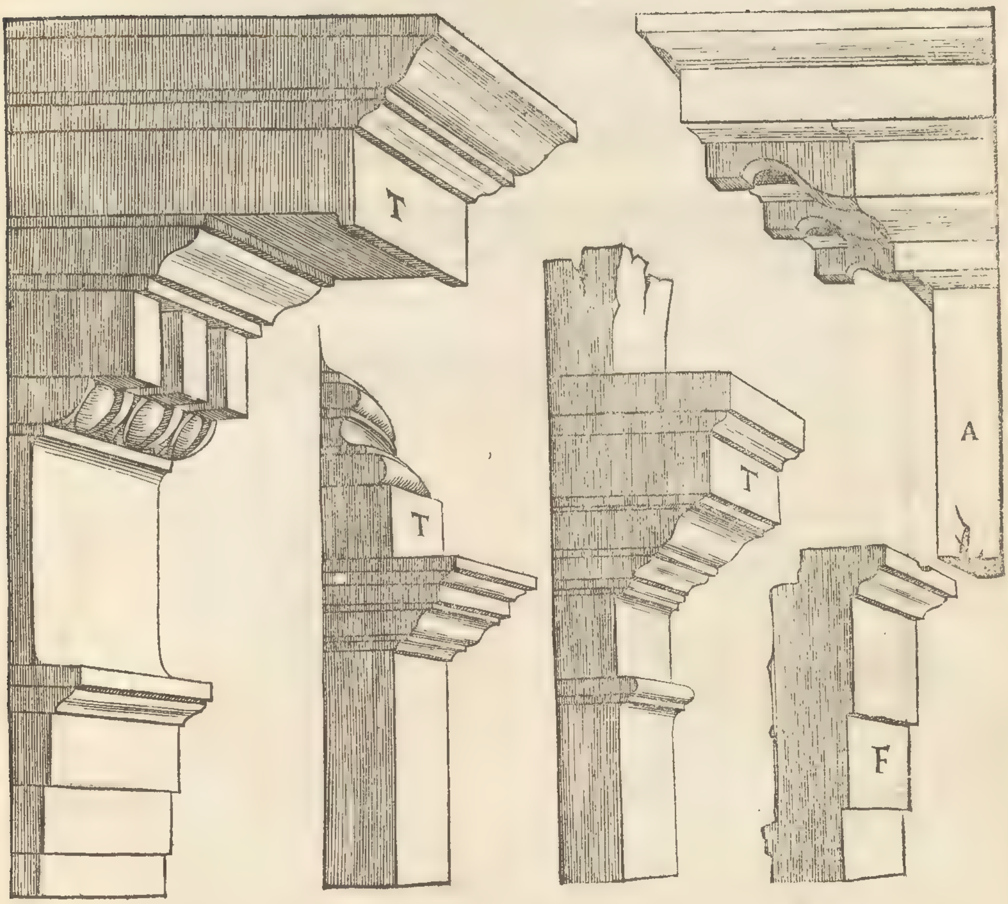

OM dat de wercken vā Roome seer diuersch zijn vanden schriften Vitruuij/so sallick eē ander colōme formeren/daer op Darchitrabe/Phrise en̄ Cornice tsamen van dat vierdedeel der colommē hoochde zijn sal. Welcke vierdedeel gedeelt in thienen/die drij sullen voer Darchitrabe zijn/ gedeelt opde voerś maniere: drij salmen oock der gecromder Frisen gheuen/ ende de vier ð Cornicen : de welcke viere sullen gedeelt wordden in sessen/ een salmen den denticulo geuen/ noch een der cimatien die de mutilen onderhoudt/ en̄ twee sullen den mutilen ghegeuen wordden/ een der coronen / en̄ dleste aende Seime. De proiecture van al/ sy ten minsten ghelijck de hoochde: en̄ een sulcken cornice werdt ghe uonden *A Santa Sabina* te Rome in een ordine vande Jonica.

ENde oft het somtijden van noode ware de Colomme te heffene/en̄ niet gedwonghen oft benaut van iet daer ontrent/ soe sal altoos de proportie vanden pedestale sijn/dathet vore breet sy ghelijck dat plinthus der colommē. Maer de hoochde van tplatte des pedestals sal een viercant ende een half zijn/de welcke in sessen gedeelt/ een salmen totter Basen gheuen / en̄ een ander totter cornicen / dat sullen in als acht deelen zijn : ende also sal dit pedestal ghelijck de colōme oock vā acht deelen zijn. Dit altemale verstaet hem int gemeene/latende altoos veel dingen inden wille des Architects.

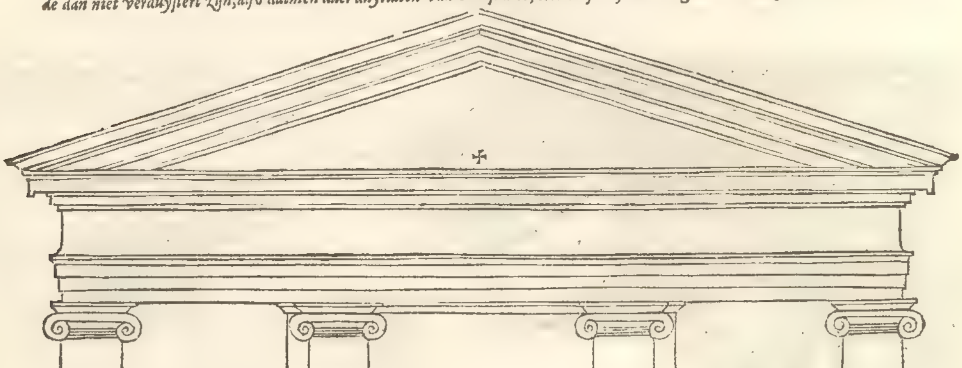
Ꝺ Eut die groote differentie die ick inde dinghen van Rome vinde/ aende ghene die Vitruuius beſchꝛijft/ ſoo hebbicker ſommighe vanden bekentſten willen toonen/ diemen eensdeels te Romen noch int werck ſiet. Die Coꝛnice/Phꝛiſe/eñ Architrabe gheteeckent .T. is aent Theatrum Marcelli in doꝛdine Jonica bouen de Doꝛica. Den Pilaſtre met de Baſis daer oppe oock gheteeckent .T. is aende ſelue oꝛdine onder de colomnen Jonice. Die Coꝛnice voer impoſte van eenen boghe gheteeckent .T. is oock aende ſelue oꝛdine eñ onderhoudt den boghe. Die Coꝛnice met den Mutilen gheteeckent. A. was geuonden tot S. Adꝛiaens eñ S. Laurens in Rome. Darchitrabe gheteeckent. F. is ghevonden *nel Friulle*, welcke Architrabe om datſe de dꝛije faſcien ſonder Aſtragalen hadde/ oꝛdeeldick die Jonica te ſyne. Vanden maten hier af en ſettick anders niet/ want ick die met grooter neerſticheyt vant groote int cleyne gebꝛacht hebbe/ welcke maten met den paſſere wel te vinden zijn.

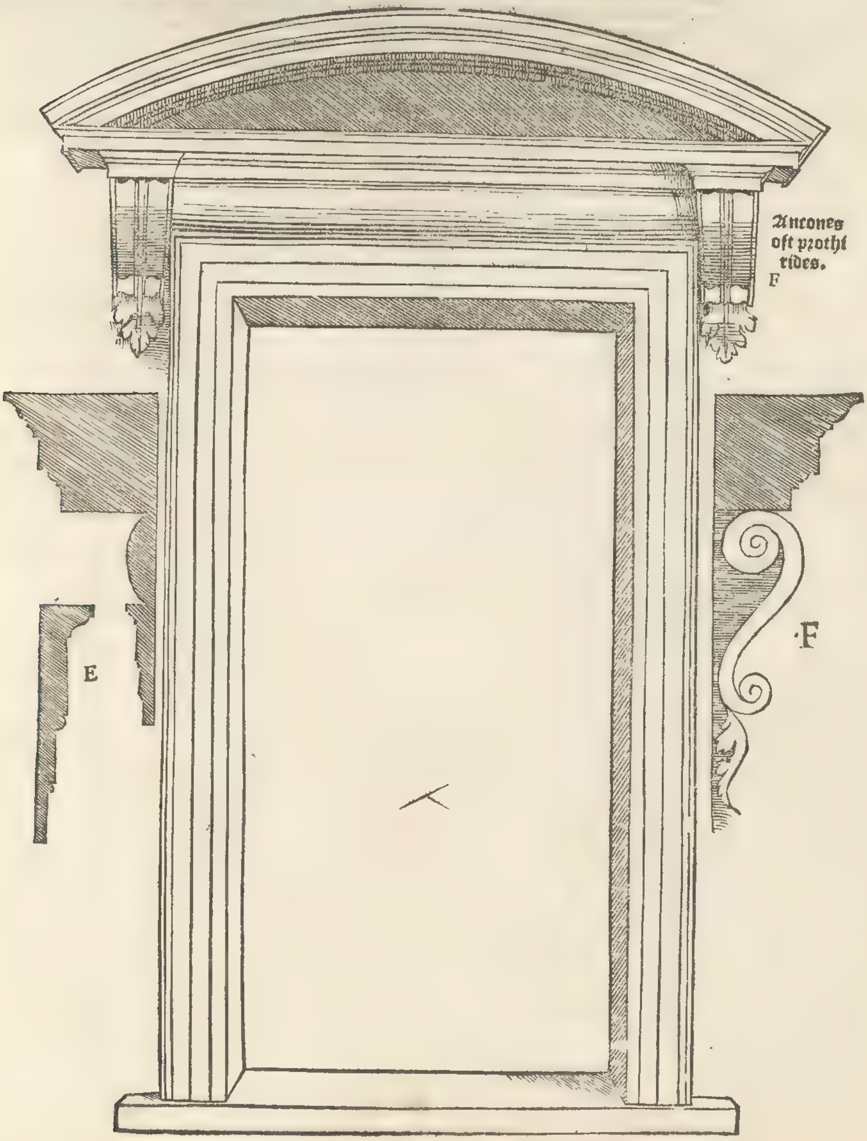
Van de Jonica.

HOe wel dat het Thiromatū Jonicū (dats de deure) van Vitruuio beſcreuē na mijnen duncken niet eñ
comt gepropoꝛtioneert reſponderende aen dedificie gelijck tbehoorē ſoude/ſo en ſalick niet laten daer-
af te tracterene ſo veel als icker afverſtae: So ſegic dan dat den text Vitru. hem gedraecht aengaende
der hoochdē des lichts aent Thiromatū doricū/dats alſo voerſ is/van aent paumēt tot aende lacuna-
rij/wordē drij deelen en halue gemaect/eñ twee deelē daer af wordē der hoochdē des lichts gegeuen/
daeraf dat de Corone ſeer groot blijft/gelijc oock vande Dorica. Maer daer volcht noch een ander erreur/dat is/ma-
kēde de poorte oft duere vijf deelen inder hoochdē/eñ ſettende daeraf de drij benedē gelijc den text ſeyt/oec gemindert
int bouenſte gelijc de Dorica/ſo vindic dat de wijdde hieraf breeder comt dan de intercolom. vander middelt/makende
eenē tempel van vier Colom. metdē maten die Vitru. int derde boeck beſcreuē heeft/alſo ick hier gefigureert heb/op
datmē de correſpondentie deſer dueren aen harē tēpel ſien mach/dwelck na mijn duncken niet en ouercomt/eñ dat daer
om/want heeft de duere dē Dorica/welcr ordine vā colom. neerder is dā vande Jonica/haer hoochde van twee viercantē
eñ weynich meer/ſo ſegic dat de duere der Jonica welcker colom. hooger zijn/behoorde in haer seluen hooger vā lichte
te ſine dā de Dorica. Maer ſi en heues niet ſo vele nadē text/dewelcke ſeyt vijf deelē inde hoochden/eñ drij inder breedđē:
maer dit altſamen ſy met reuerentiē geſeyt van eenē ſo grootē Auctoer. Niettemin/nemende de deelen des texts Vi-
tru. welcke tot propooſte comen mogen/ſalic daeraf een ander figure hier beſiden maken ſonder bouen te minderen:
maer dieſe tot ſinen luſte bouen minderen wilt/die houde dordine vande Dorica. ¶ De Tranſlateur.

Alſo hem Vitruuius in dees Edificie gedraecht aende hoochde des lichts vande Dorica, daer is vorē byde ſelue genoech afgeſeyt: maer aengaende de wijdde vā deſer duerē, daer by ſeyt, datmē de hoochde vāder openheyt in twee en half deelen ſoude, eñ geuen der wijdden een en half: daer is mogelijck (gelijck meer geſeyt is) den text oock gecorrumpeert, eñ mach zijn datter een quaert te vele geſeyt is: want alſment van tien hooge eñ vijf breet maecte, ſo ſoudet licht van twee viercantē zijnde, redelijck cōmen, behoudelijck dat de intercolomnie ſo wijt ware als vande Dorica: want die ſelue is van vier diameters, en deſe maer van drij colommen wijt, eñ dantipagmentum en ſoude dan niet verduyſtert zijn, alſo datmen duer duytlaten van een quaert, dees edificie ſoude moghen volmaken.

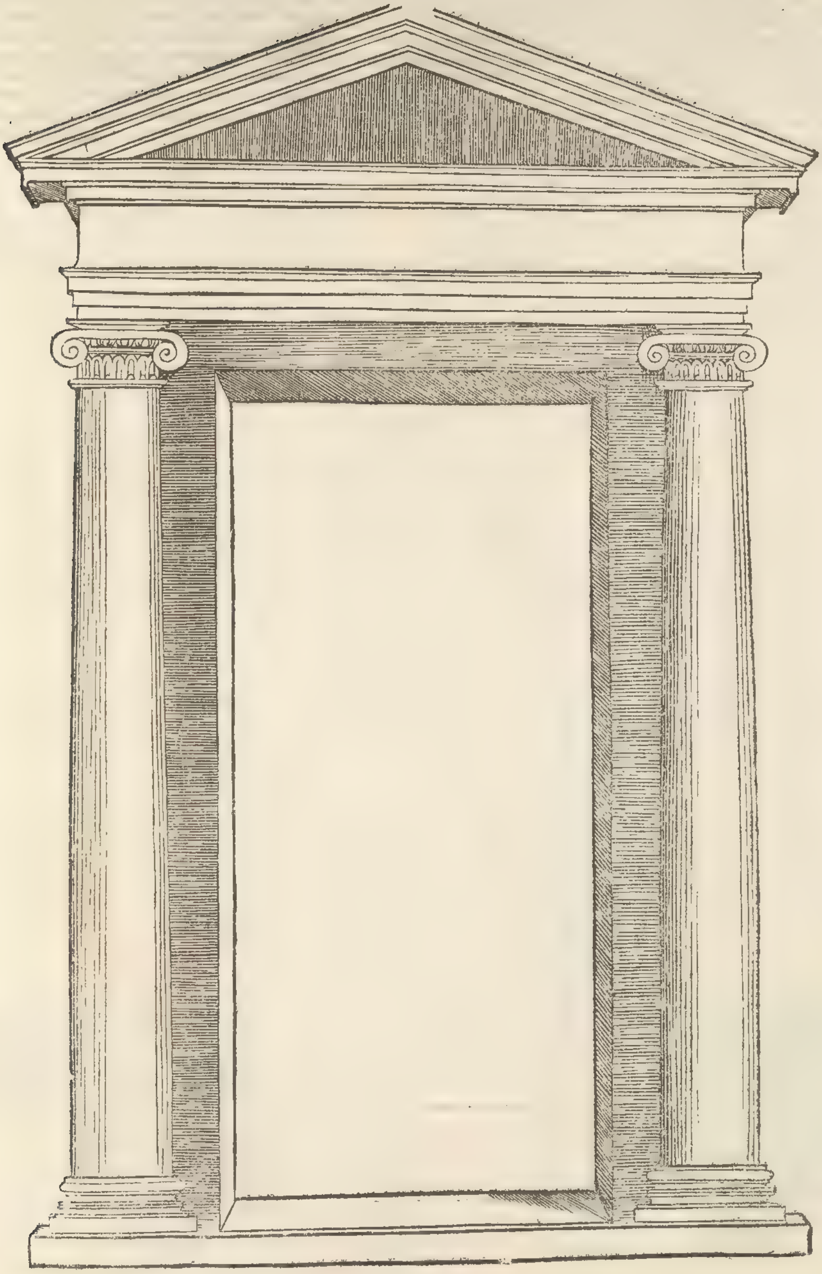

IEk segghe dat dlicht van deser deuren ten minsten van twee viercanten hooge zijn sal: Dantipagmentum
oft pilastre sal van dier hoochden dat twelffste deel houden/ ghemaect inder manieren ghelijck van Depisti-
lium Ionicum geseyt is/ eñ daer worden Dastragali toegedaen also inde figure .E. ghetoont is. De Frise
bouen tsupercilium wiltmen daer in snijden/ so salse tvierdedeel hooger zijn dan tsupercilium/ maer wilt-
mense effen laten/ so wordtse tvierdedeel minder. De Corone metten anderen leden sullen gelijck tsuperci-
lium hooch zijn/ gedeelt soomen siet inde figure .F. Dancones oft prothirides sullen bouen breet zijn ghe-
lijck den pilastre/ maer dbenedenste deel/ gelijcx der hoochdē des lichts hangende/ sal tvierdedeel gemindert wordē/
van den welcken hangen de bladeren alsoomen inde figure .F. siet. Dat deel des cirkels inde plaetse vanden Fastigio/
zijn hoochde sal aldus gemaect worden, datmen met den passer de twee hoecken vande Scima int bouenste gripe/ eñ
den eenen voet des passers gesoncken tot op den punct vanden cruce/ dan met den anderen voet dat deel des cirkels
getrocken dit sal de hoochde zijn / de welcke coemt dat derde deel van eenen cirkel te sijne : welcke maniere van Fa-
stigium te maken oft niet te makene / sal altijts int goetduncken des architects zijn. Dit mach oock dienen tot ven-
sters ende ander dinghen.

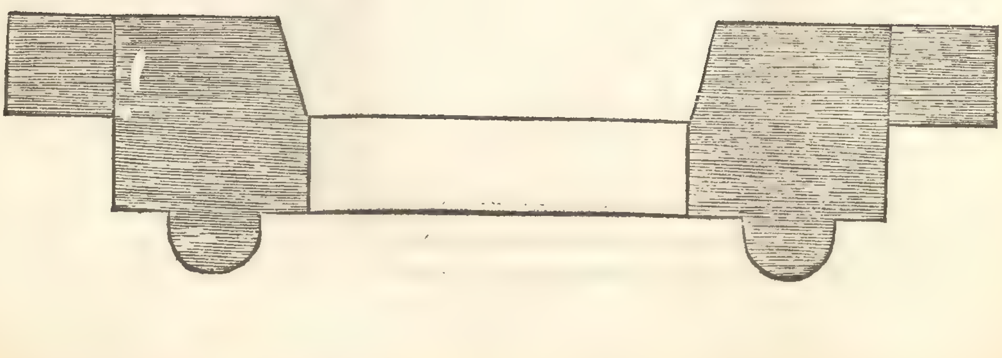
Van de Jonica.

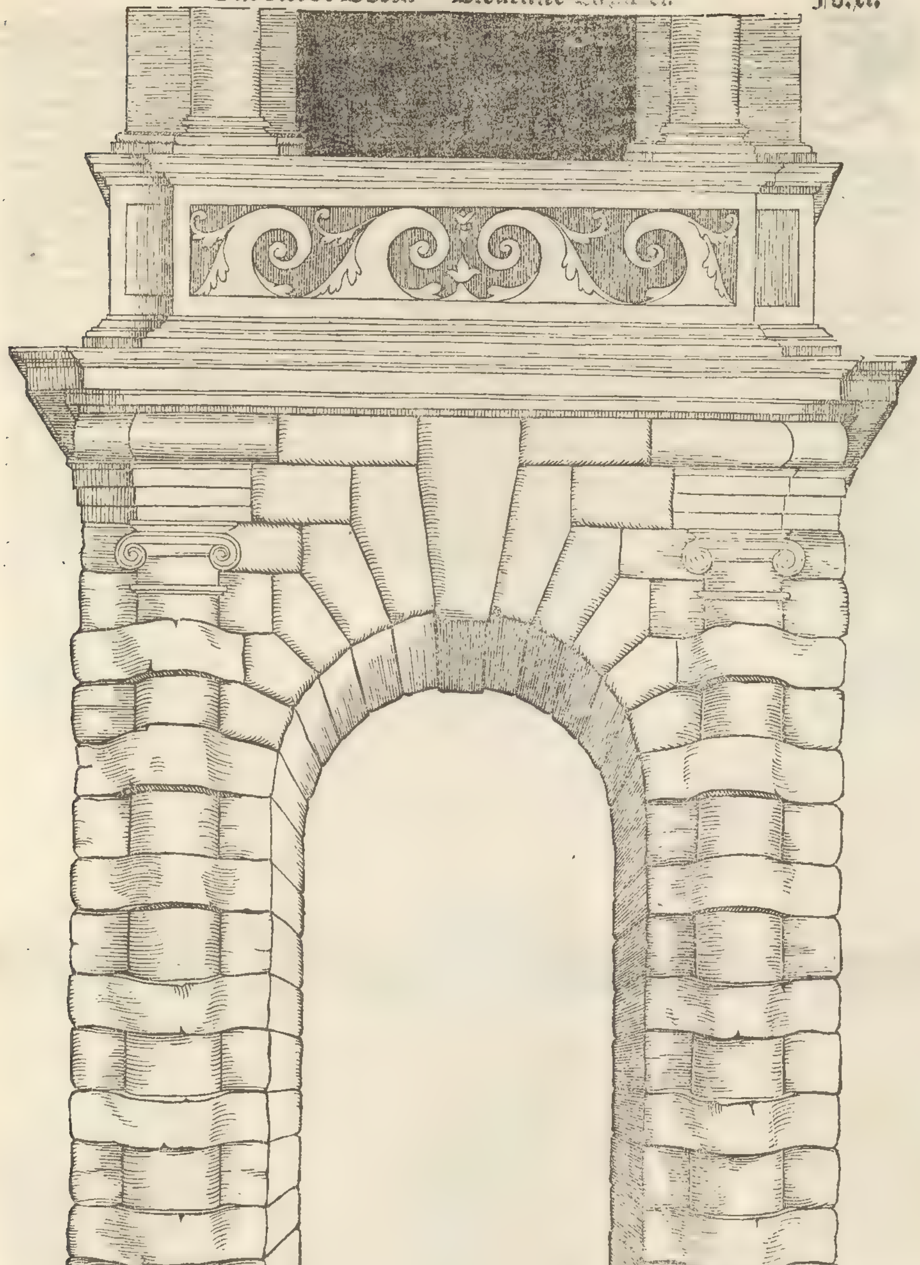
DEr ander navolghender poozten is dat licht meer dan van dobbel pꝛopoꝛtie/te weten/ van twee viercan-
ten ende noch een quaert : dat platte des pilaſters ſal van dachtſte deel zijn der bꝛeedden des lichts/
eñ die Colomme ſal tweemael ſo dicke zijn/die ſelue Colomme ſal bouen gemindert zijn dat ſeſte deel/
haer hoochde ſal van neghen deelen (met Baſis ende Capitel) zijn/ achtervolgende de maten die vo-
ren geſeyt zijn . Ende hoe wel dat deſe Colommen een deel meer houden dan de voorſeyde regle/ ten
is daerom niet warachtelijck/midts dat alleen de twee derdendeelen buyten den muer ſtaen/ ende datſe an-
ders gheen ghewichte en dꝛaghen dan de Frontiſpice : ende oft oock duer eenich accident deſe colom-
men die neghen deelen paſſeerden/ten ware oock niet te blameren/wantſe alleenlijck tot een cieraet
ghesedt zijn / ende oock om datſe inden muer ghebonden zijn . Die hoochde vande Architrabe
ſal zijn ghelijck de Supercilie bouen de deure is : die Friſe woꝛdtſe gheſneden ſo ſalmenſe
hoogher maken ghelijck voorſeyt is / blijftſe ongheſneden ſoe maectmenſe ſoe veel
neerder : Die Coꝛnice ſal hooghe zijn ghelijck dat Epiſtilium oft Architrabe/
ende vanden anderen leden woꝛdde ghedaen ghelijck inden beghinne van
deſer oꝛdinen gheſeyt is . Die Frontiſpice ſal inden wille des Archi-
tects zijn / oft hoogher oft leegher te makene duer eeneghe van
den voerghegeuen reglen . Met deſer inuentie mach hem
die Architect behelpen aen veel dinghen . Ende oock
na datment behoeft mach hy dlicht hooghe oft
leeghe maken/eñ ſomtijts wel vã een vier-
cant eñ een half/ ende ſomtijts van een
viercant ende twee derdendeelen;
maer is hy niet bedwonghen/
ſo ſoudick pꝛijſen de dob-
ble pꝛopoꝛtie / dat
es van twee
viercan-
ten.

Van de Jonica.

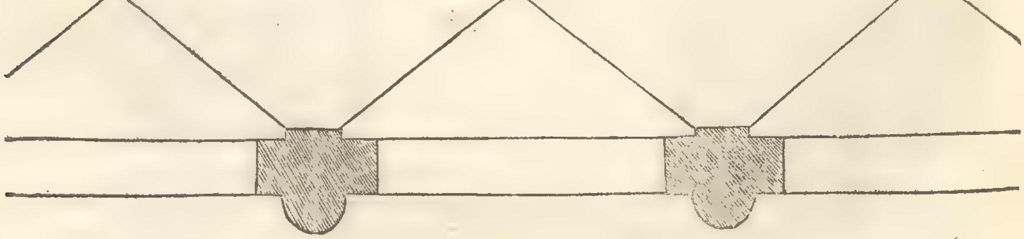
AL heb ick dit Rustijck byde ordine van de Thuscanen gevoecht/ ende niet alleene in veel plaetsen tot die Thuscane gheappliceert/ maer oock met de Dorica ghemengt/so heb ict ghedacht oock inde Jonica te settene: Ende dit en is daerom in allen edificien die nade Jonica ghemaect worden/ niet te settene/ dan met goeden propooste: Ghelijck buyten op dlant en ist in sulcker ordinen met te blameren/oock in de stadt totter edificien van eenen ghelitteraerden/ oft coopman/ machment verdraghen. Maer in wat plaetsen datmense sal willen maken ende in manieren van een overstecken soude dees ordine daer op setten/ gelijckmen inden groudt hier onder siet/ soo sal de proportie van desen wercke zijn/ dat het licht tot onder den boghe van twee viercanten sy/ ende den pilastre dat achtste deel der breedden des lichts. Die colomne houde daer af dat vierdedeel/ maer haer hoochde met Base ende Capitel sal van neghen dryer deelen zijn. Den boghe des halven cirkels wordde in dertien eñ een quaert gedeelt/om dat den middelsten steen een quaert meer houden sal dan dandere. Darchitrabe, Frise/eñ Cornice/zijn tsamen dat vijfste deel der Colomnen/van welcke drij stucken datmen elfve deelen maken sal: vier sullen voer Darchitrabe zijn/ drij voer de Frise/eñ vier totter Cornicen. Die hoochde van Tpodium sal vander helft der breedden des lichts zijn/ die Cornice eñ Base machmen wten voerghetoonden Stilobato nemen/ maer dander Base/Capitel/Architrabe/eñ Cornice/salmen maken so int beghintsel ghesept is/ van de boechsteenen ende dander die de colomne binden sietmen de figure.

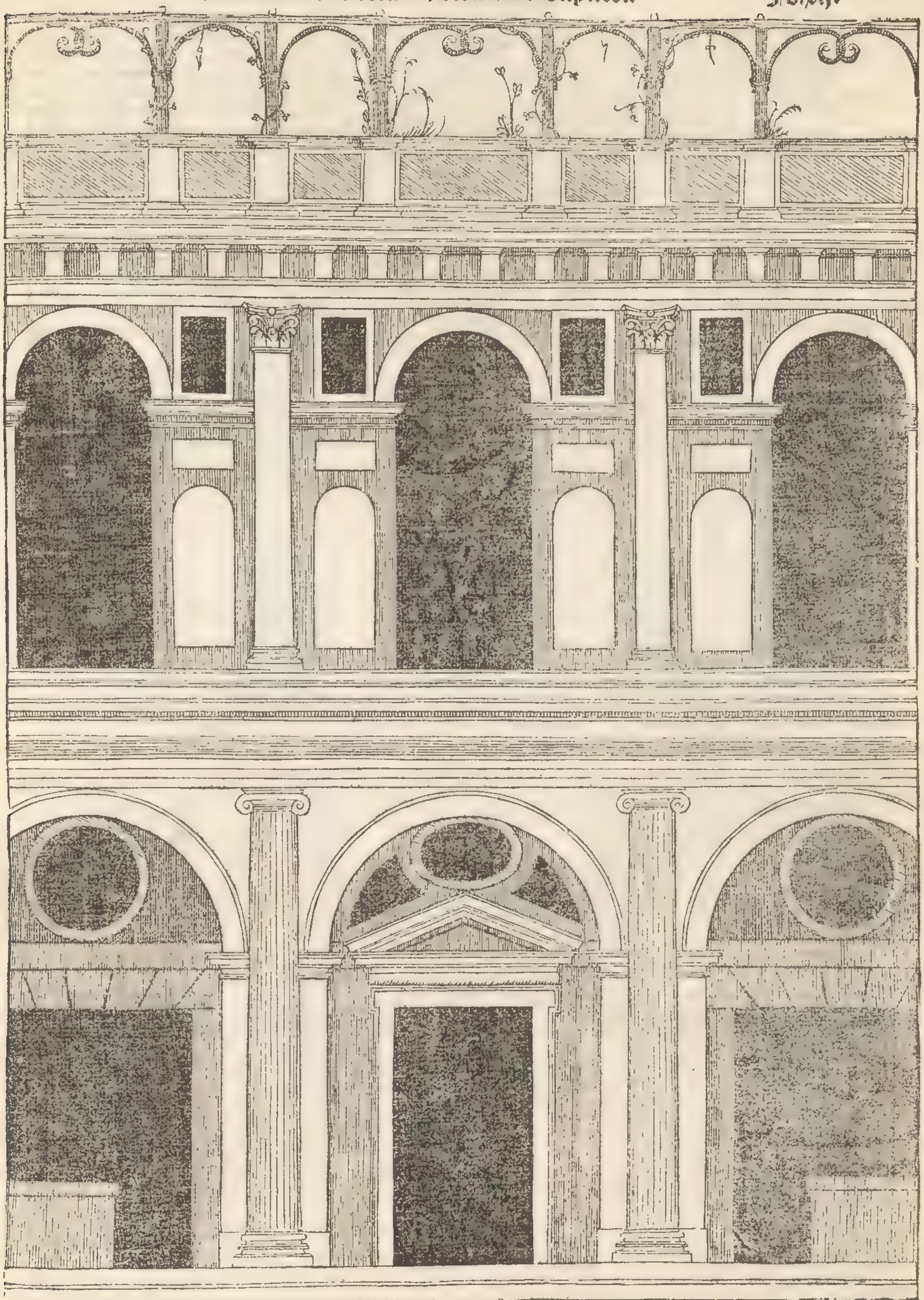

Van de Jonica.

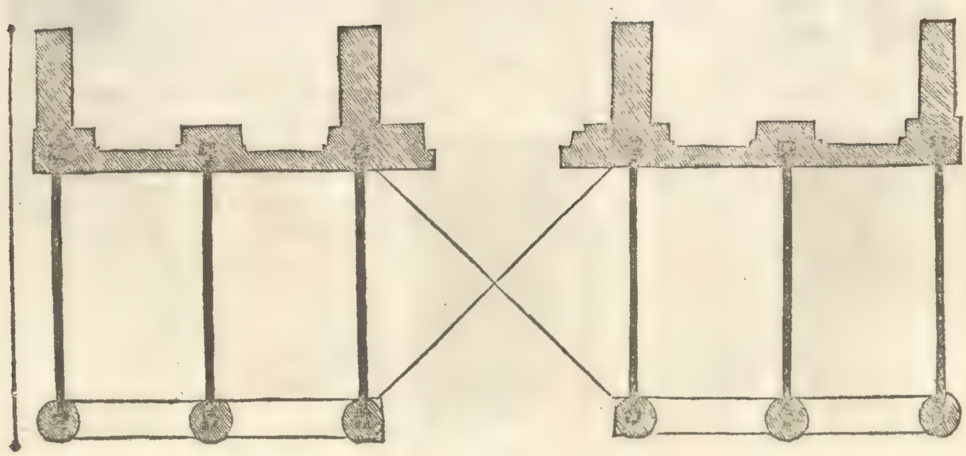
Hoe wel dat de hoochde van dees boghen niet en is van dobbelder proportien ghelijck den meesten hoop vanden anderen die ick getoont hebbe/daerom en is sulcken dinck niet valsch/maer is met sinne also gemaect/om dat het somtijts mochte geuallen/dat inde compartitie van eender facien duer dobedieren van eenegher nootlijcker hoochden/ ẽ oock om de boghen onpaer te makene/ die altijts soo zijn willen om die principael poorte inden middelt te stellene die in sulcken val niet en soude moghen tot sulcker hoochden commen. Maer als wij niet bedwongẽ en zijn van eeniger nootsaken/so soudick altijt meer louen die dobbel hoochde dan dander proportie. Die wijdden dan tusschen den eenen pilastre ẽ den anderen/sullen drye deelen zijn ẽ die hoochde vijue: maer daerna die wijdde in vijuen ghedeelt / soe sal den heelen pilaer (die de twee pilasters beuanct) twee deelen hebben/ ẽ die dicte der colommen sal van eenen deele zijn/ also sullen die pilasters elck van een halue colom. dicte zijn: desgelijcx oock den boghe: oock die imposte die den boghe onderhoudt sy vander seluer hoochden gemaect/ gelijck vant Theatrum Marcel.met.T.ghetoont is. Die colommen sullen inder hoochden van neghen deelen zijn met Basen ẽ Capitellen/gemaect nade regle int beghintsel van desen Capittel gegheuen. Die duere inden middelt sal vander helft der wijdden tusschen die pilasters zijn. haer hoochde sal aldus ghevenden worden: Als den pilastre van tseste deel des lichts ghemaect is/ẽ de Cornice ghelijcx der ooghen vande imposte daer bouen ghesedt/ ẽ daertoe gedaen de Scima bouen oppe/ makende daer na de Frise twierdedeel minder dan dantipagmentum/so sal die hoochde haer seluen vindẽ/de welcke lutter min cõmen sal dan twee viercanten. De frontispice wordt nae een vanden reglen die byde Dorica staen ghemaect. De Architrabe Frise ẽ Cornice worden inder hoochden van dat vierdedeel der colommen hoochde ghemaect met den voergheẽ reglen. Die ordine daer bouen sal leegher zijn twierdedeel / ẽ also sal darchitrabe Frise ẽ Cornice twijfste deel van dier hoochden zijn/ dwelcke op twierdedeel der colommen hoochden commen sal: maer vande deelinge der particulaer leden salmen inde ordine Composita volmaectelijck vinden. Die vensters dan gemaect metten bogen/ sullen huer breedde gelijck die duere hebben/desgelijcx de pilasters ẽ oock de bogen/ maer huer hoochden sullen twee viercantẽ en half zijn/ẽ dit is om in de cameren meer lichts te gheuene. De colom. sullen plat zijn/ ende twierdedeel corter dan de benedenste. De breedde der niechen tusschen de colom.ẽ de vensters is van een colomne en halue/ẽ de hoochde van vier colom.dicten. Ẽ so wat deelen datter noch resten/daer toe samen altijt secours halen aen deerste regle zijnd ordinen/want van dese Corinthia salmẽ die mate int beghintsel haerder ordinen vinden. Bouen dese ordine mochtmen maken (die wilde) een wandelinghe wel versekert vanden watre/ ẽ dat de hoochde des Podij van ghemackelijcker hoochden ware om te leuen oft met den ermen daer op te ruste/ dwelck dier facien groote vercieringe ẽ den inwoonders gemackelijck zijn soude.

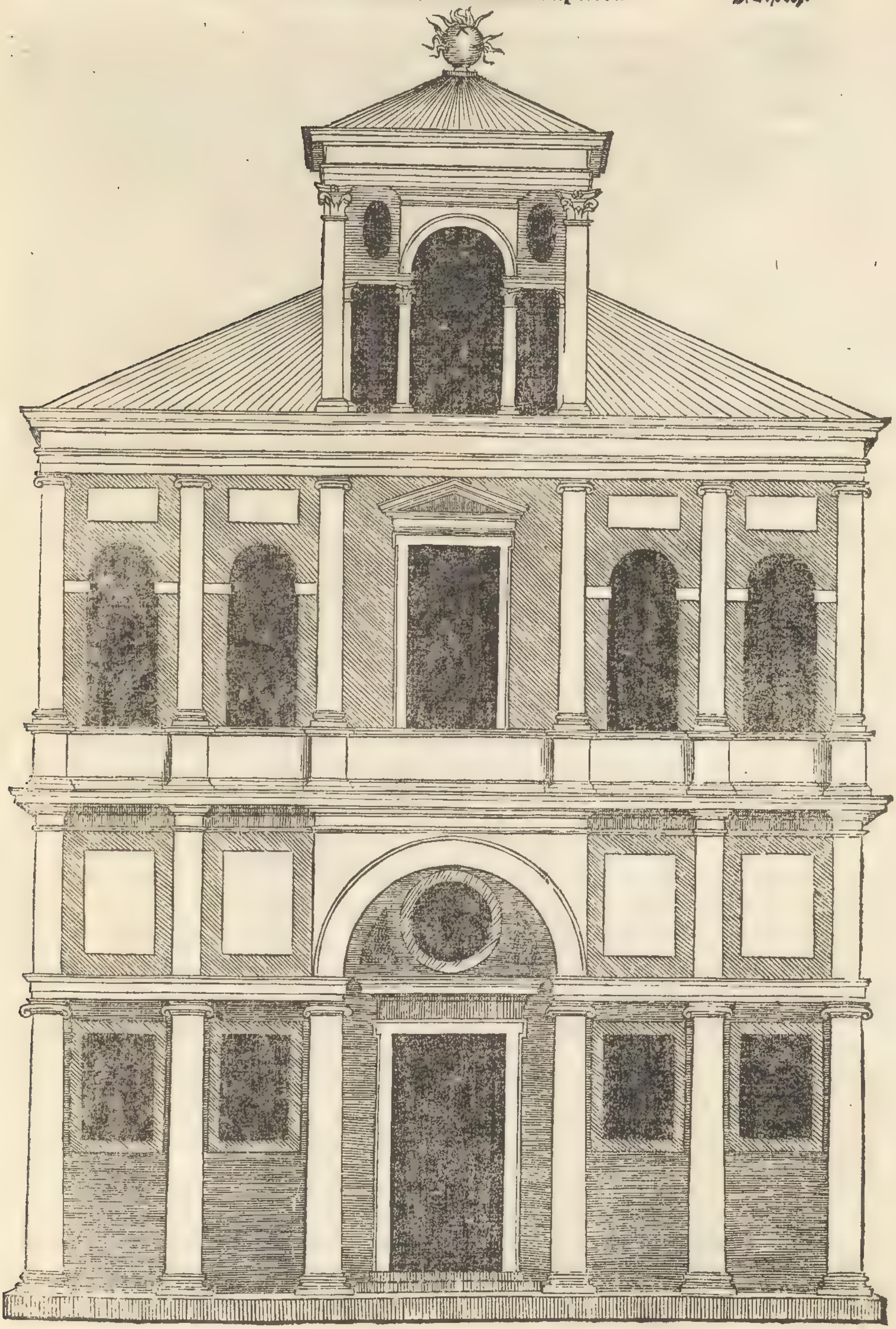

Van de Jonica.

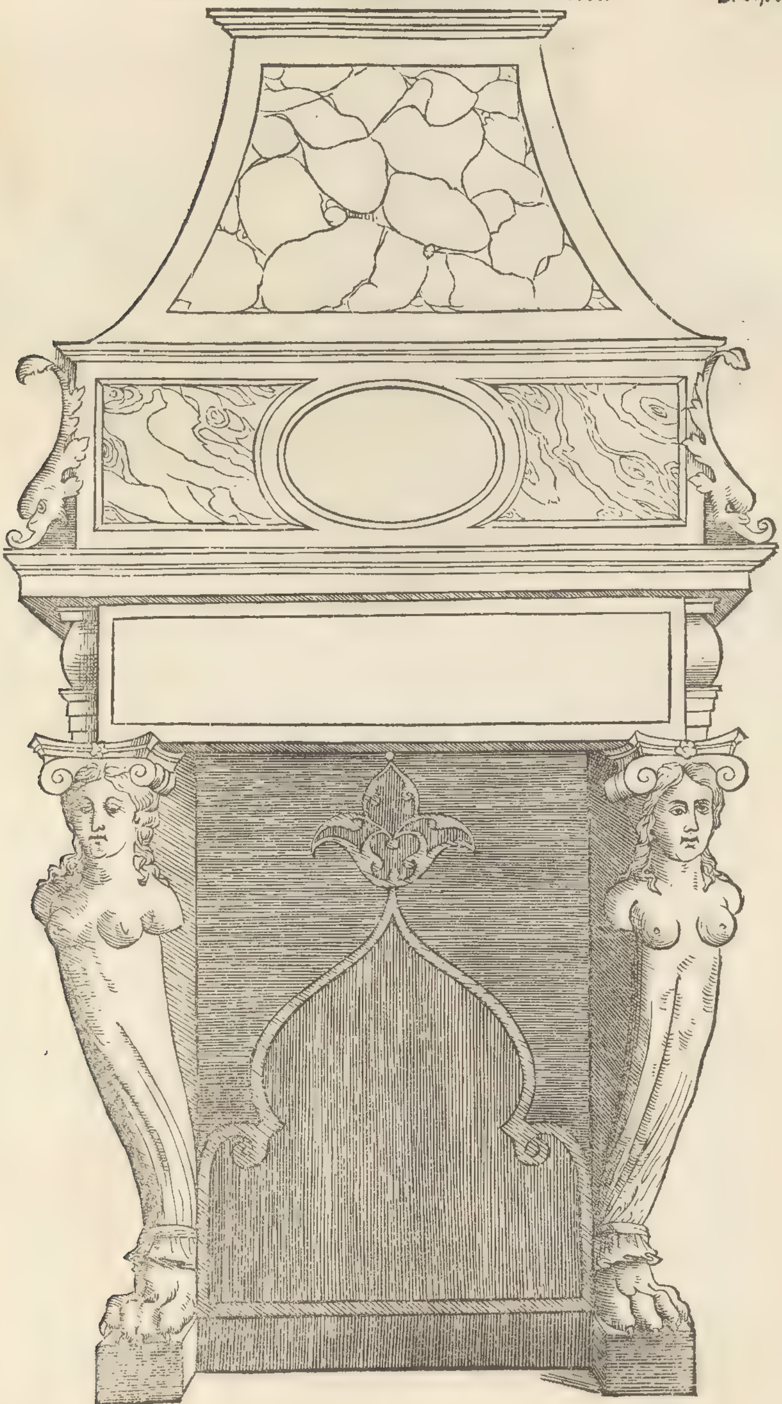
SOmtijts alſoe ick noch gheſeyt hebbe / ſal de Architect goet ghetal van colommen vinden / maer ſoe
neder datſe niet voldoen en ſullen tot ſinen wercke / iſt dat hy hem daer mede niet en can behelpen
eñ alſulcken leden appliceeren tot behoef der edificien die hy ſal willen maken : Daerom / climpt de
hoochde der galerien bouen de colommen / ſoe machmen int midden der facien eenen boghe maken
onderhouden zijnde van Darchitrabe die bouen die colommen zijn ſal, die welcke Architrabe ſal voor
imposte oft onderhouden zijn van een rondt welfſel : maer daer den boghe zijn ſal / worde een cro-
tiere ghemaect alſoe ghy inden gront ſiet / ende tot ſterckten ſy op elcke colomme eenen ſlutel van yſer oft metal
ghelept / alſo byde Dorica geſeyt is. Maer die deelinge van deſer facien ſal ſulcx zijn/dat de middelſte intercolomnie
van ſeſſe colom. dicten ſy/ eñ de hoochde der colom. met Baſen eñ Capitellen ſy van acht deelen: Darchitrabe houde
ſo vele als de colomme int bouenſte dicke is, deſghelijcx den boghe : bouen den welcken datmen een Cornice maken
ſal/ welcker hoochde ſal twierdedeel meer houden dan de Architrabe ſonder dat Thorus onder met ſynen lijſtken: de
welcke Cornice ſal oock Capiteel maken aen de pilaerkens bouen die colommen / eñ ſullen de ſelue breedt zijn ghe-
lijck de colomme bouen is . Die intercolomnien beſyden ſullen van drij colom. dicten zijn . De hoochde der dueren
ſal zijn/ dat die Architrabe onder den boghe voer Cornice ſy bouen de duere / veranderende eenſdeels haer leden ge-
lijckmen ghetecckent ſiet. Onder die Cornice worde een Friſe geſedt, de welcke ſy twierdedeel minder dan de Archi
trabe/eñ tſupercilium metten pilaſtre vander ſeluer hoochden. Maer ſo veel als van onder die ſupercilie tot op de trap
pen zijn ſal/ van dyer helft ſal die breedde des lichts gemaect worden/ eñ alſoe ſal dat licht van twee vierranten zijn.
De venſters ſullen ghelijcx der oogen ſtaen vander dueren/eñ haer wijdde ſy van twee colom. dicte/maer de hoochde
ſal in Diagono genomen worden. Die tweedde ordine ſal twierdedeel minder dan de eerſte zijn/eñ als Tpodium van
ghemackelijcker hoochden ghenomen is/ datter blijft/ worde in vijue ghedeelt / de vier ſullen voer de hoochde der
colommen zijn/ eñ dandere voer Darchitrabe Friſe eñ Cornice/obſeruerende de ghegeuen mate van ſulcken ordine.
Die breedde vander venſter inden middelt/ is met den Antipagment ghelijck dat licht der deuren wijdt is / maer dat
licht ſal dobbel inder hoochden zijn : in dornament bouen ſalmen der ghelijcken ghegeuen regle houden . Die ven-
ſters ter ſijden ſullen wijdt zijn ghelijck die beneden ſtaen/eñ haer hoochde ſal ghelijcx der grooter zijn . Die verhef-
ſinghe inden middelt bouen de tweedde ordine ſal oock dat twierdedeel corter zijn dan dandre ende elck lidt ghemin-
dert na aduenant. Vanden lichte hieraf worde die benedenſte ordine ghehouden / maer deſe derde ordine te maken
oft niet/is inden wille des Architects.

Van de Jonica.

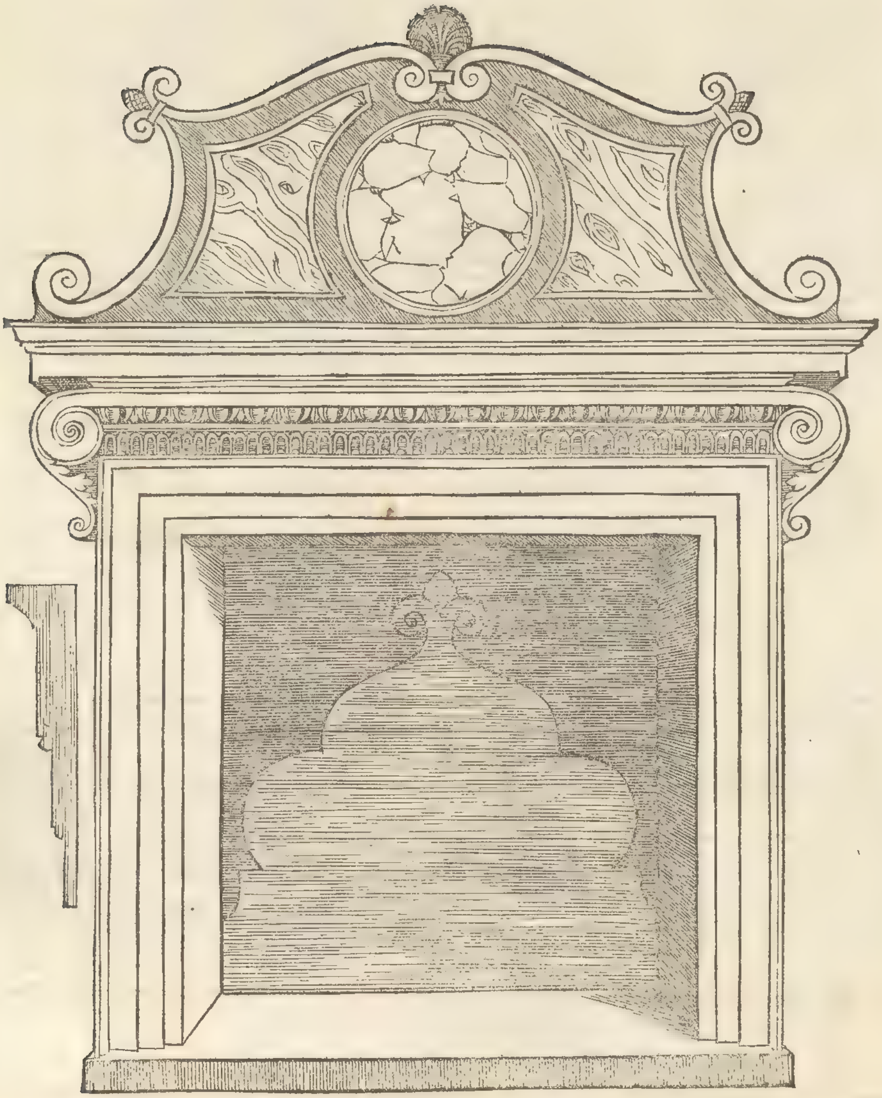
Sÿnde / alsoe ick in dbeghintsel van desen boecke ghesepdt hebbe / de maniere vande Jonica nae de Matronale forme genomen / soe ist oock noch een gelÿckelÿcke sake / hebbende te maken eenighe heertstede van sulcker ordinen / datmen so veel alsmen mach dese specie daer in vueghe / welckx proportie sal dese sÿn / dat die hoochde der openheyt ghestelt sÿnde / salt vandẽ selder tot onder aen Darchitrabe in acht gedeelt wordden / ende dat sal nade insettinge der colommen sÿn / vande welcke dat men dese monstruese oft gemengde soe wÿ seggen willen trecken sal / gheconformeert aen sulcken maniere die welcke dienen sal voer Modiglions. Die Architrabe Phrÿse ende Cornice / sy vander hoochden dat vierdedeel / ghelÿck voer ghesept is. Die Tafle op de Capitellen / die de Architrabe ende Phrÿse bedect / gheloouick dat sommige Antiquen geuseert hebben / om meerder spatie te vinden om in te schrÿuen / ende oock om datse der niewichept begheerlÿck waren: De welcke Tafle te maken oft niet te maken / sal altÿt in den wille des Architects staen. Die tweede ordine met die Delphinen / is om twee saken gemaect / deen is om den mont der schouwen die den roock ontfanct opender te maken: dander is / om die Piramidael forme te benemen / die den hals vander schouwen in een camer van goeder hoochdẽ maect / maer altÿts sullen sulcke dingen inde vrÿhept des Architects zÿn / meerder oft minder oft oock niet te makene.

Van de Jonica.

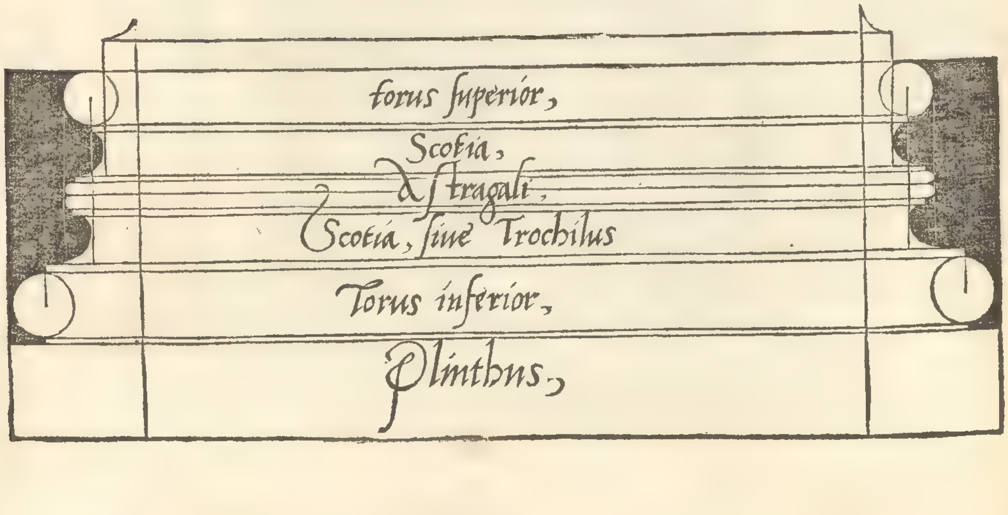
Deſe ander maniere van ſchouwen compt ſeer ghemackelijck voer cleyne plaetſen/ ende men vſeertſe neerder dan des menſchen aenſicht / op dat het vier / dwelck den ooghen ſeer ſchadelijck is/den menſche die reſte vanden lijue verwermen mach. De wijdde van deſer ſchouwen ſy een volmaect viercant. Den Pylaſtre ſal vander wijdden dat ſeſte deel hebben/ende die Cimatie van dat ſeuenſte deel des pylaſters . Van de reſte ſalmen twelf deelen maken: die dꝛij ſalmen der eerſter faſcien gheuen: vier der tweeder: ende de vijf aende derde faſcie. Oock machmen tot meerder verciering die Aſtragali maken ghelijckmen hier aenden cant ſiet . Die hoochde der Voluten ſy ghelijck die dꝛij faſcien/ſonder dat Cimatium/ende van haer ghemaect dꝛij ghelijcke deelen/een deel ſal voer de phꝛiſe ſijn met de Canellature / dander ſal vooꝛ Dechiue met den Aſtragalo ende lijſtken ſijn ; ende dat derde ſalmen der Voluten gheuen/ die welcke ſal op de ſijden hanghen ghelijcx den Cimatio / maer die bladeren ſullen tot onder aen Darchitrabe hangen. De hoochde der Coꝛonen met die twee Cimatien/ende die Scima houdde ghelijck de tweedde ende de derdde faſcie tſamen met der Cimatien: maer de Pꝛoiecture der Coꝛonen/Cimatien/ende Scimen/ elck houdde altijt ſo vele als die hoochde . Deſe alſulcken foꝛme heb ick int werck doen maken/ende gheualt yeghelijcken wel: maer ghelijck by dander gheſeyt is/ iſt datſe deur haer bꝛoemheyt te grooten ſpatie neempt/ſoe machmen den pylaſtre van dat achſte deel der wijdden maken/ ende daer deure ſalſe gracelijcker in haer ſeluen ſijn. Dat deel daer bouen op ghemaect tot een oꝛnament/ ſal die Architect moghen maken ſoe hem dat belieuen ſal / want deſe ſchouwe verſtaet heur ſeluen gheheel inde dicte des muers . Ende dit oꝛnament ſoude wel dienen vooꝛ een deure oft venſtre van ſulcken oꝛdine.

❡ Hier eyndet die Jonica/ ende volcht die Coꝛinthia.

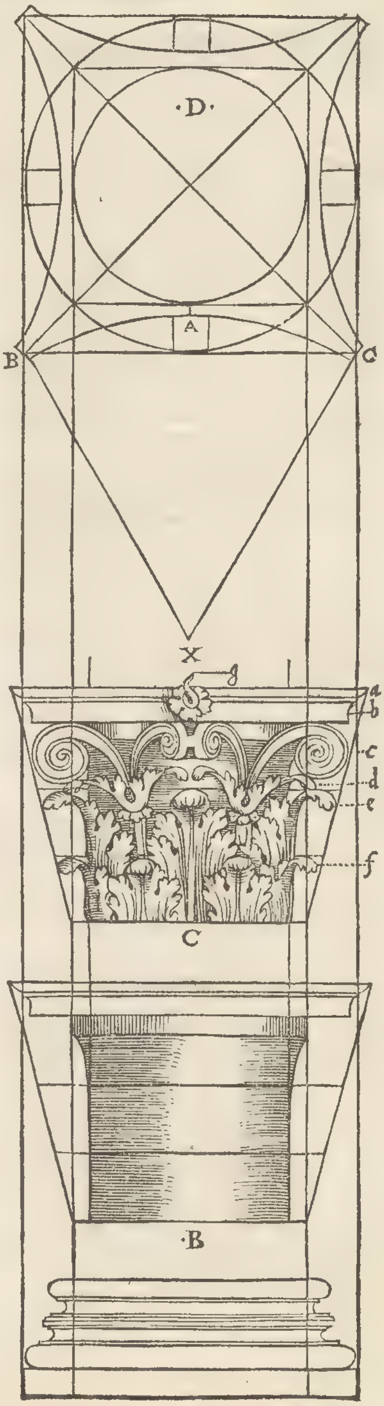

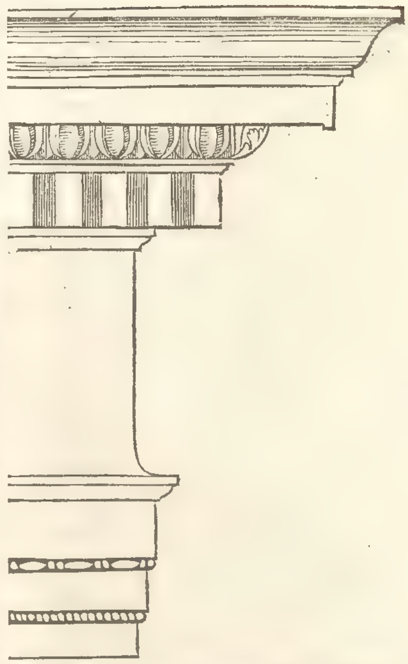
Van de ordine Corinthia
ende haren ornamenten. Dat achtste Capittel.

IN deſe Corinthia tracteert Vitruuius alleen vā Tcapitel int vierde boeck int eerſte Capittel/ bycans al oft hy ſegghen wilde/ als dit opde Colomne vande Jonica gheſedt ware/ſoudet een werck Corinthie zijn: ende hoe wel dat hy in tweede Capittel noteert dat hercommen vande Modiglions onder de Coronen / daerom en gheeft hy vanden anderen leden gheenderhande regle oft mate. Maer die Antique Romeynen hem ſeere in deſe ſpecie Corinth. vermakende/ (ghelijck oock vanden anderen) maecten de Baſe van deſer Colommen ſeer verciert ē ouer vloeyende van leden: van welcke Baſen om eenighe Regulen te gheuene/ en ſallick niet verſwijgen eene vande ſchoonſte Edificie van Rome/ dat is het Pantheon/genaempt onſe vrouwe de rotunde / ſettende daeraf alle de maten. Die Colomme vande Corinthia ſalmen voer een gemeene regle met Baſe ende Capitelle van neghen deelen hooge maken/vande welcke dat Capitel hooghe zijn ſal gelijck de Colomme beneden dicke is/ maer haer Baſe ſal vander helft dier Colommen dickte zijn. Ē van dier helft oft hoochde der Baſen vier gelijcke deelen gemaect/ ſo ſalmen een den Plintho gheuen/dander drij worden in vijne gelijcke deelen gheſedt/ daeraf ſal deen voer dat Thorus bouen zijn/ ē dat Thorus ondere ſal dat vierde deel dicker zijn. Datter dan ouerblijft/ wordde in twee gelijcke deelen gheſedt/daeraf ſalmen dat een deel tot die Scotie beneden gheuen met haren Aſtragalo en twee lijſtkens/dat Aſtragal ſal van tſeſte deel ē elck cantken oft lijſtken vande helft des Aſtragals zijn: maer dat lijſtken op dat benedenſte Thorus ſal van twee derdendeelen des Aſtragals zijn. Alſo oock ſalmen dat tweede deel paerten/ dat Daſtragalus tſeſte deel ē dlijſtken vander helft ſy: maer dat lijſtken onder dbouenſte Thorus ſal tderdedeel meerder zijn dan dandere. Die proiecture vanden Plintho ſalſe bouen een ander ordine van colōmen ſtaen/ſo ſalmenſe gelijck de Jonica maken, maer is den ſtandt beneden opden grondt/ſo ſalmen de proiecture gelijck de Dorica maken. Ende oock nade plaetſe daer die Baſen gheſtelt ſullen worden/ ſoe moet die Architect daer af en toe weten te doene/ ghelijck voeren gheſeyt is: want als deſe Baſe beneden der oogen ſtaet/ſoe ſalſe wel commen/maer wordtſe bouen dooghe gheſedt/alle de leden die vanden anderen geoccupeert worden midts der diſtantien/ ſalmen behoeuen grooter te maken dande ghegeuen regule: alſmenſe oock in meerder hoochdē ſtelt/ hoeftmenſe van min leden ende bromer te maken: ende in dite was die Architect vande Rotunde ſeer verſinnich/ dat hy aen die colommen bouen deerſte ordine van binnen maecte de Baſen wel met twee Scotien/ maer met eenen Aſtragalo alleene inde plaetſe vande twee.

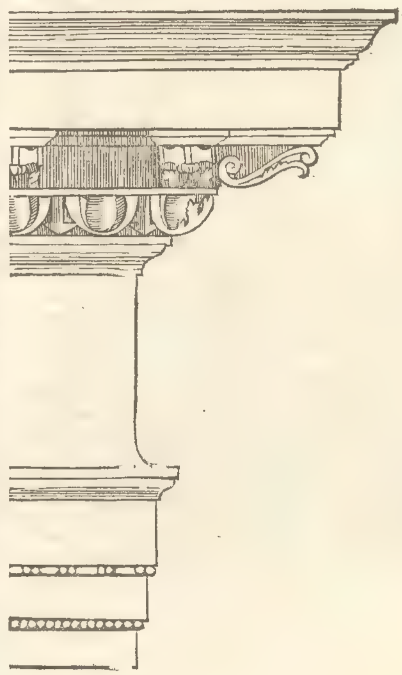

Die deriuatie vanden Capitelle Corinthio/was van eender maghet van Corinthien: maer om dat Vitruuius int vierde boeck int eerſte Capittel harē oorſpronck beſcrijft/ ſo en ſallick my niet moeyen daer anders af te narreren. Ick wil wel ſegghen dat/ hadtmen eenen Tempel tot der maget Marien/ oft ander Santen eñ Santinnen van maechdelijcken leuene te makene / oock aen huyſingen oft ſepulturen tot perſoonen van ſuyueren eerlijcken leuene/ daer mochtmen deſe maniere vſeren. Van dit Capitel dan ſal die hoochde ſijn ghelijck de Colommen beneden dicke is/eñ dat Abacus ſy dat ſeuende deel dyer hoochden:van de reſte worden drij deelen gemaect / een voor die bladeren beneden/ dander voor de bladeren inden middelt/ eñ dat derde ſy voor de Cauliculi oft Voluten ſo wij ſeggen willen : maer tuſſchen de Voluten eñ die middelſte bladeren wordde een ſpatie gelaten tot die minder bladeren/ vanden welcken waſſen die Cauliculi. Dat bloot Capitel met der B geteeckent/ ſal onder ſijn gelijck de Colommen bouen dicke is. Onder dat Abacus worde een Cincta ghemaect / welcker hoochde vande helft des Abacus ſijn ſal/van welcken Abaco drij deelen gemaect/ een ſal de Cimatie met den lijſtken ſijn/ eñ de reſte voer dat Plinthus. Onder de vier hoeckē van dat Abacus worden die grootſte Cauliculi gemaect / ende inden middelt vanden Abaco ſy een blomme gemaect van ſulcker grootten als dabacus dicke is / onder de welcke ſalmen die minſte Cauliculen maken: onder de grootſte eñ oock onder de cleynſte Cauliculen ſal men die Middelbladeren voegen/tuſſchen die welcke ſullen wtwaſſen de minſte bladeren/eñ wt dyen ſpruyten de Cauliculen oft Voluten. Die middelſte eñ oock de onderſte bladerē ſullen elck acht in getale ſijn ſtaende tuſſchen malcanderē gelijck de figure C toont. De wijdde van dat Abacus van hoecke tot hoecke ſal van twee diameters der colommen beneden ſijn/ den welcken diameter geſedt in een viercant eñ buyten dat viercant eenen Circkle ghetrocken die de vier hoecken rake / daer nae buyten dyen grooten circkle een ander viercant ghemaect/ eñ gedeelt in diagono/dat is/ouerhoeck/ſullen die linien toonen twee diameters lingden te ſine/ghelijck den text Vitruuij ſeyt : Maer vande linie B C / ſalmen eenen perfecten triangel maken / ende opden hoeck .X. ſal den punct ſijn om dat Dabacus te cauerene/ ende vander ſpatien tuſſchen den grooten circkle ende den cleynen/ worde vier deelen ghemaect/een deel ſal bouen die .A. blijuen/eñ drij wordender aldus wechgenomen/dat den eenē voet vanden paſſer op .X. ende den anderen op dat punct .A. geſedt wordde/ eñ omdrayende van .B. tot .C. / daer die crōmę linie raken ſal aende twee ſijden des Triangels/ daer ſal den termijn vanden hoecke des Capitels ſijn. Dexempel is inde figure D. / eñ in dees maniere ſal dat Abacus in perpendicule commen metten Plintho vande Baſis.

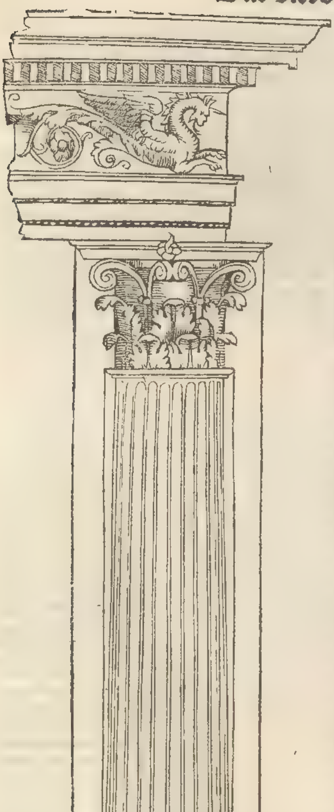

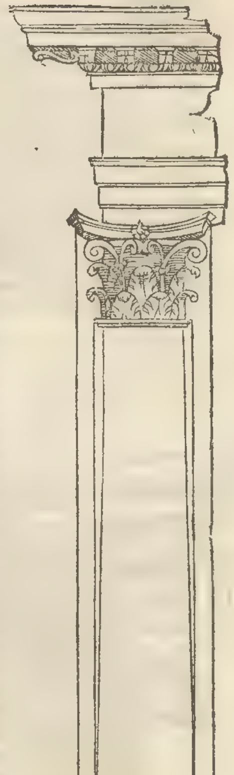
AEngaende de Architrabe Phrise ē Corniece van deser Corinthia/ ghelijck ick in dbeghintsel van desen Capittel gheseyt heb/ soe en geefter Vitruuius geenderhande mate af/ hoe wel dat hy die afcompst der Mutilen sedt/ dewelcke men maken mach in alle manierē van Cornicen/ alsomen inde Antiquiteyten siet. Maer om manierlijck te procederen niet te wijt gaende van den text Vitruuij/ so sallick op dit Capitel die ornamenten der Jonica setten / doende daer toe die astragalen inde architrabe/ ē een echinus onder de corone/ gelijck sommige matige Architecten in Rome gedaen hebben. So segick/ als darchitrabe ghemaect is gelijck byde Jonica staet/ ond de middelste fascie worde een astragal gemaect van dat achste deel der seluer fascien/ ē onder de bouenste fascie oock een van dat achste deel der seluer fascien met paternosterkens ghewrocht/ alsomen siet. Daer nae als de phrise met der cimatien ghesedt is / daer toe dat denticulus met den cimatio/ soo salmen dat eschinus daer op setten van sulcker hoochdē als deerste fascie is/ dewelcke midts der proiecturen ē sneden meerder dan de middelste fascie schijnen sal: bouen dechine sedtmen corone/cimatie/ē sime/also byde Jonica geseyt is.

ENde want sommige Roomsche Architecten procederende wat stoutelijcker / en hebben niet alleen Dechinus bouen dat Denticulus gesedt/ maer maecten Mutilen ē Dentillen tsamen in een Cornice / dwelcke van Vitruuio seer gedoempt is .iiij.B. Cap.ij. om dat de Dentillen presenteren eenige cantkens Asseri van Vitruuio genaempt / ē die Modiglions sijn tot insettingen van ander eynden van houte genaempt Canterij vanden seluen Aucteur / welcke twee sorten van balxkens en moghen niet tsamen in een plaetse staen/ ē ick voer my seluen en soude nemmermeer verdraghen Dentillen ende Mutilen in een Cornice/ hoe wel dat Roome ouervloeyende daer af is ende diuersche plaetsen van Jtalien . Maer manierlijck procederende in sulcken ordine / soo vindick een generale Regle / dats dat de hoochde der colommen met Base ē Capitel ghedeelt wordde in vieren/ ē een van dyen geeftmen Darchitrabe Phrise ē Cornice/ ende sulcken hoochde accordeert met der Dorica . Dit vierde deel dan salmen in tien deelen / drij sullen darchitrabe sijn gedeelt als voerseyt is / drij wordden der Phrisen gegeuen / ē de vier blijuen voorde Cornice. Mer vande vier worden negen deelen gemaect/ een sal voerde Cimatie bouen de Phrise sijn/ twee salmen den Echino met sijn lijstken gheuen/ twee andere sullen voerde Mutilen met haren Cimatio sijn/ ander twee sullen voerde Corone sijn / ē de twee laetste deelen voerde Sima met haer Cimatie/ de welcke sal van tvierde deel der Simen sijn. De proiecture van allen sy ghelijck voerseyt is . Men sal oock dese Architrabe Phrise ē Cornice van dat vijfstedeel der colommē hoochden mogen maken/ also Vitruuius vant Theatrum int vijfde boeck Cap.vij. seydt.

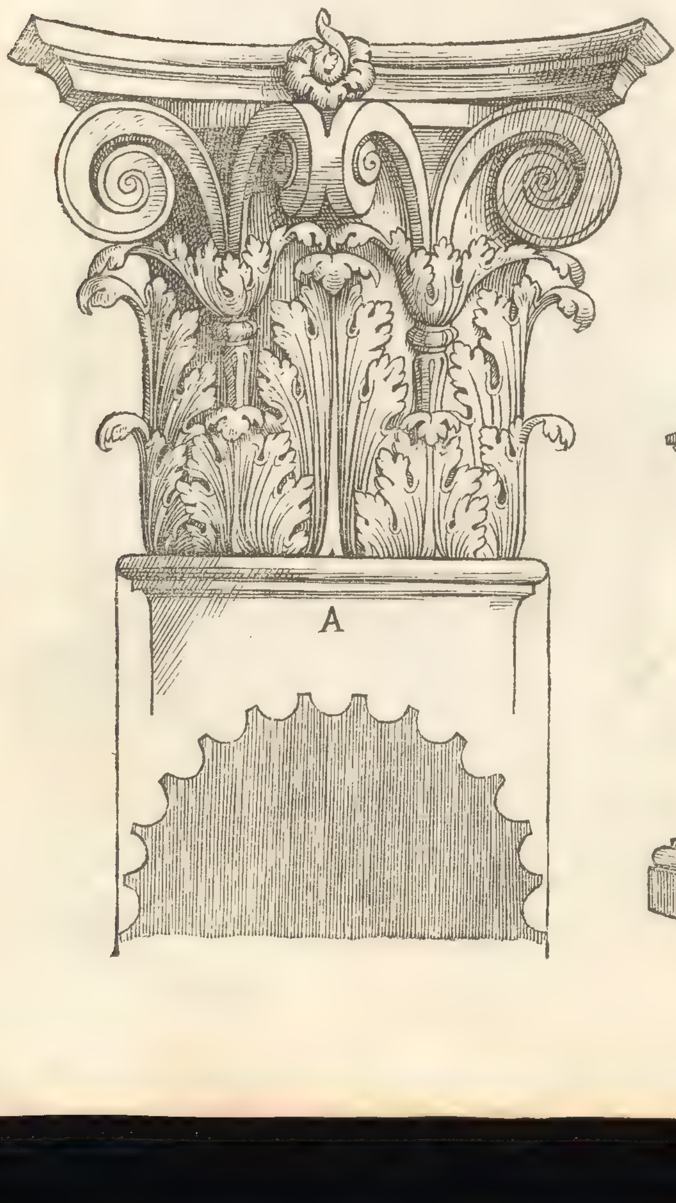

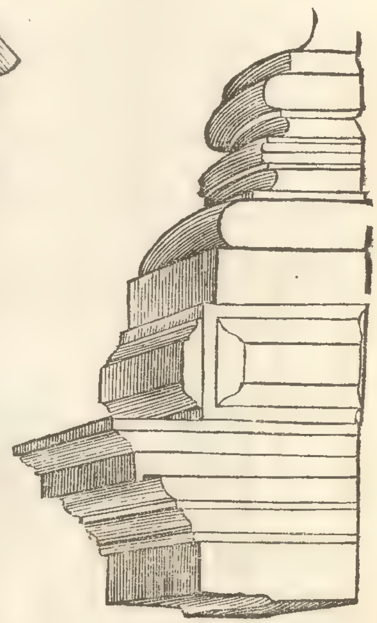
Die minderinghe vande Colomme Corinthie sal ghemaect wordden gelijck vanden anderen geseyt is/ eñ oock nae datse hooch is: maer van sestien voeten nederwerts sal sy bouen gemindert worden dat seste deel met die voergegeuen Regle: eñ wortse ghestrieert oft gecanaleert/ so salmense ghelijck de Jonica maken: maer van dat derdendeel nederwerts sal die caueringhe vol sijn/ ghelijck hier aenden cant staet. Dat coronement welck sonder Mutilen is/ daeraf is Darchitrabe vande halue colommen dicte die Phrise midts datter in ghesneden is/ comptse twierdedeel meerder dan Darchitrabe/eñ die Cornice sonder die Cimatie der Phrisen es hooghe ghelijck Darchitrabe; de hoochde van al tsamen es wat min dã twijfste deel der colommẽ/niettemin ist dat die proiecture vander coronen vroem is / soo salt meerder hoochde thoonen dant int effect is/ ende sal aen dedificie van min ghewichts sijn/ waerom dat de voersienighe Architect altijt mach die deelen wt kiesen die hem best te passe commen/ ommers dat hy niet buyten de lessen Vitruuij en ga/ ende buyten die goede Antiquiteyt welcke datmen duer sijn scriften bekent . Oft oock duer eenich accident dese colomme te doen hadde van eenen gheproportioneerden Pedestale / niet hebbende te obedieren aen eenighe saken/so sal die proportie daer af sijn/ dat die breedde ghedeelt worde in drij/ daeraf sullen twee deelen inder hoochden toe ghedaen worden (dats een viercant ende twee derdendeelen) ick meene het platte / welcke hoochde worde dan in seuen gedeelt/een sulckẽ salmen ter der Basis setten / noch een totter Cornicen bouen/de welcke sullen in als negen deelen sijn gheproportioneert nade colomme.
Maer vande particulaer leden der Basen ende Cornicen sallick hier na toonen met sommighe Antiquen / vanden welcken datmen alsulcken maten als best te propooste commen sullen nemen mach.

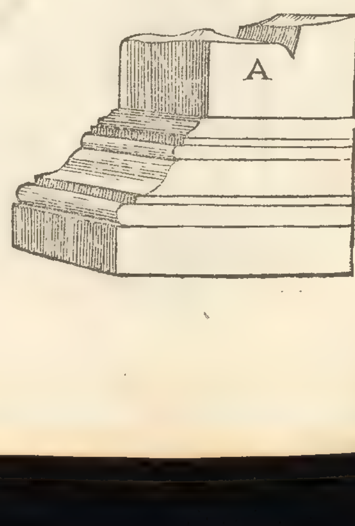

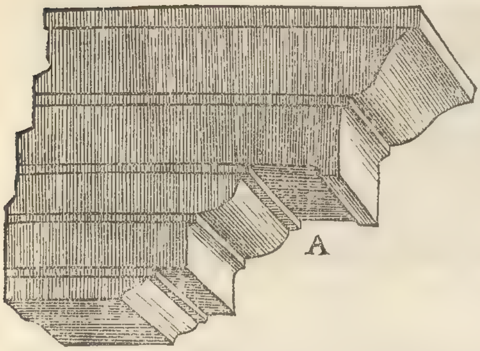
Van de Coꝛinthia.

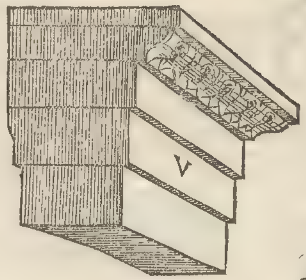
ONder dander antiquiteytē der Coꝛinthia diemen in Italien ſiet/ dunct my dat het Pantheon van Rome eñ de Arco triumphale opde hauene van Anconen/vanden ſchoonſten eñ beſt verſtaen ſijn/ van welcken Arco tcapitel hier onder gheteeckent A.is ghepꝛopoꝛtioneert niet grooter diligentien na tgroote/welcx hoochde gaet wat buyten ſcreuen Vitruuij / niettemin theeft daerom goede coꝛreſpondentie / eñ mogelijck dat Vitruuius meynde dat de hoochde des capitels ſoude van een Colom.dicte ſijn ſonder Dabacus: maer dat den text hier in geualſcht is/om dat ick niet alleen dit capitel/maer meer andere geuonden heb van ſulcker pꝛopoꝛtien.Die colom. hier af ſijn gecanelcert/alſo hier getoont is: dat Pedeſtal met de Baſe daerop is een lidt vanden ſeluen boghe oock ghepꝛopoꝛtioneert int cleyne. De Coꝛnice hier beſijden/was gheuonden *Al foro tranſitorio* in Rome/ die met der A geteeckent is ſeer manierlijck vooꝛ een Coꝛnice Coꝛinthie ſonder modiglions: die met der B gheteeckent is een weynich vꝛijer : maer die metter C. is dalder ongeſchicſte/ ouermidts de ghedobbeleerde deelen die van der Coꝛonen nederwaerts gheen goede gratie en hebben / ende oock om dat de Coꝛone aen ſo veel Coꝛnicen al te lutter pꝛoiecturen heeft. Die Baſis van een pedeſtal gheteeckent D. is ſeer ſchoone by minen duncken/ ende oock dbaſement met E geteeckent oerdeelick dathet een dinck is geweeſt dat in eenige edificie gecontinueert is. Welcke dinghen altſamen machmen applicеeren aen doꝛdine Coꝛinthie/ eñ aende Ionica hebick oock dergheliјcken ghеſien. Darchitrabe V / is in Veronen aen een Arco triumphale : welcker faſcien ſtaen contrarie aende ghene die Vitruuius beſcrijft/ nochtans hebickt hier gheſedt om ſulcke differentie te thoonen.

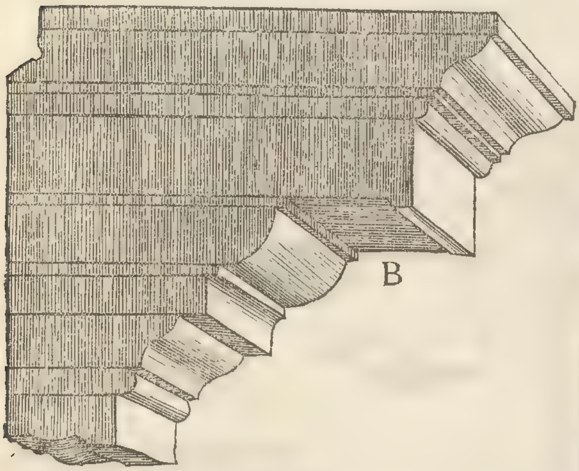

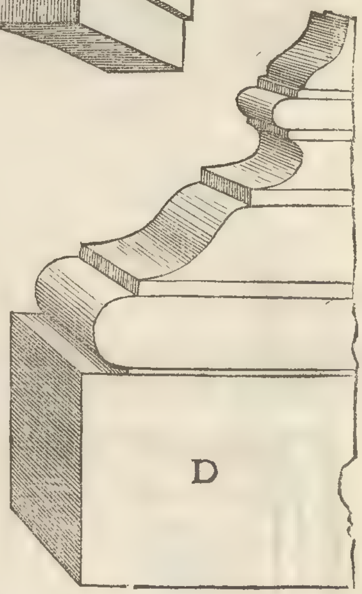

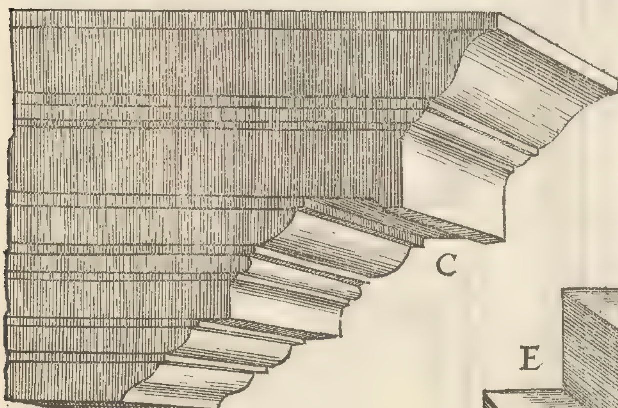

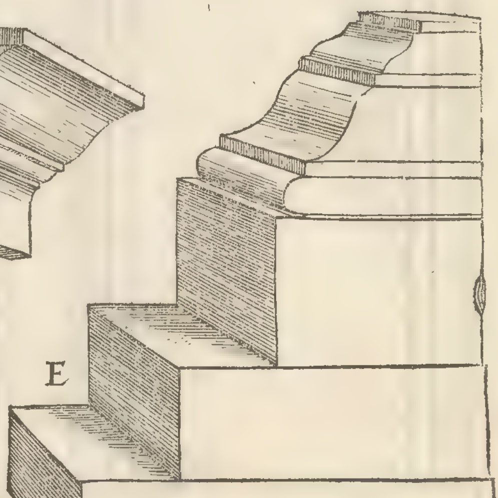

A

V

B

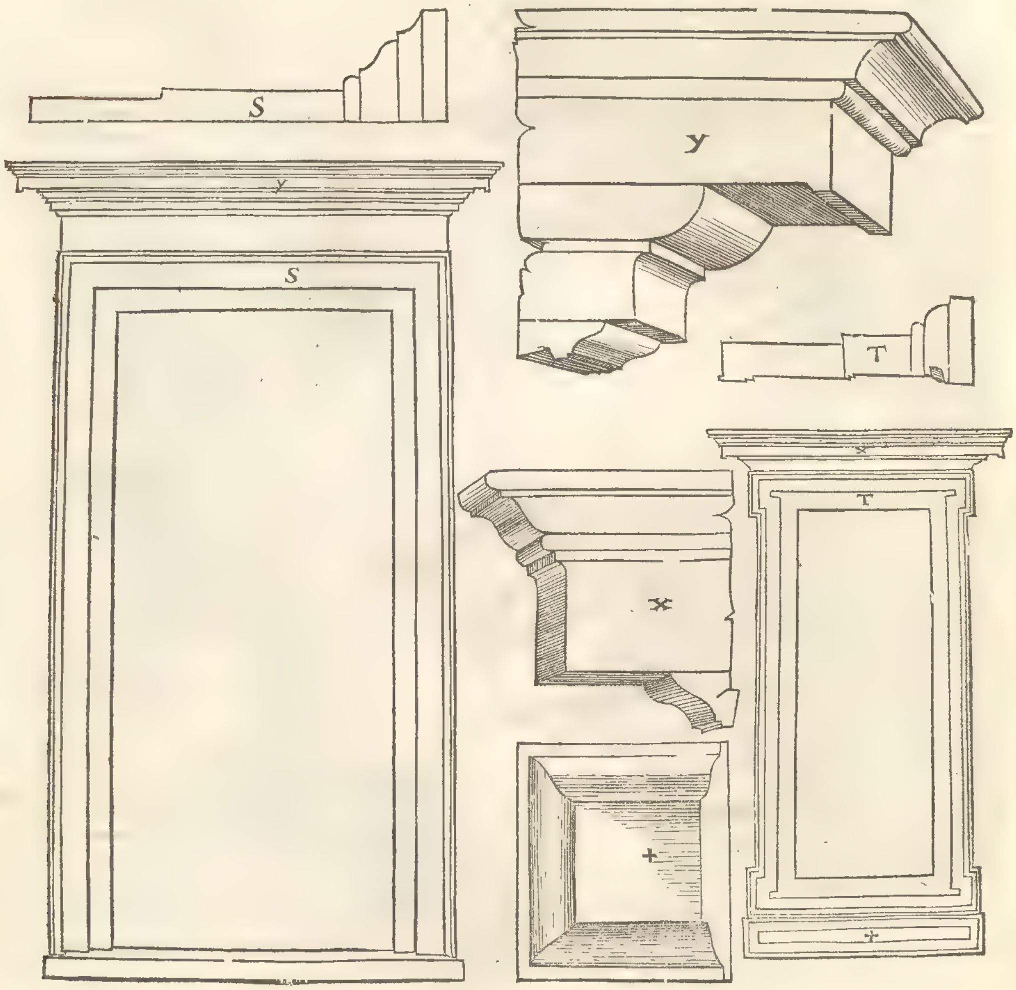

D

C

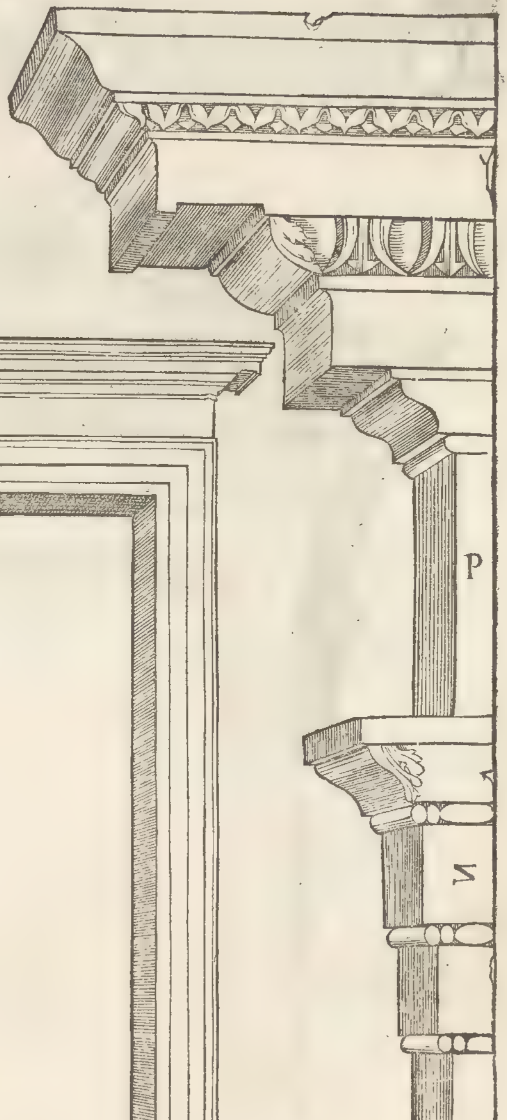

E

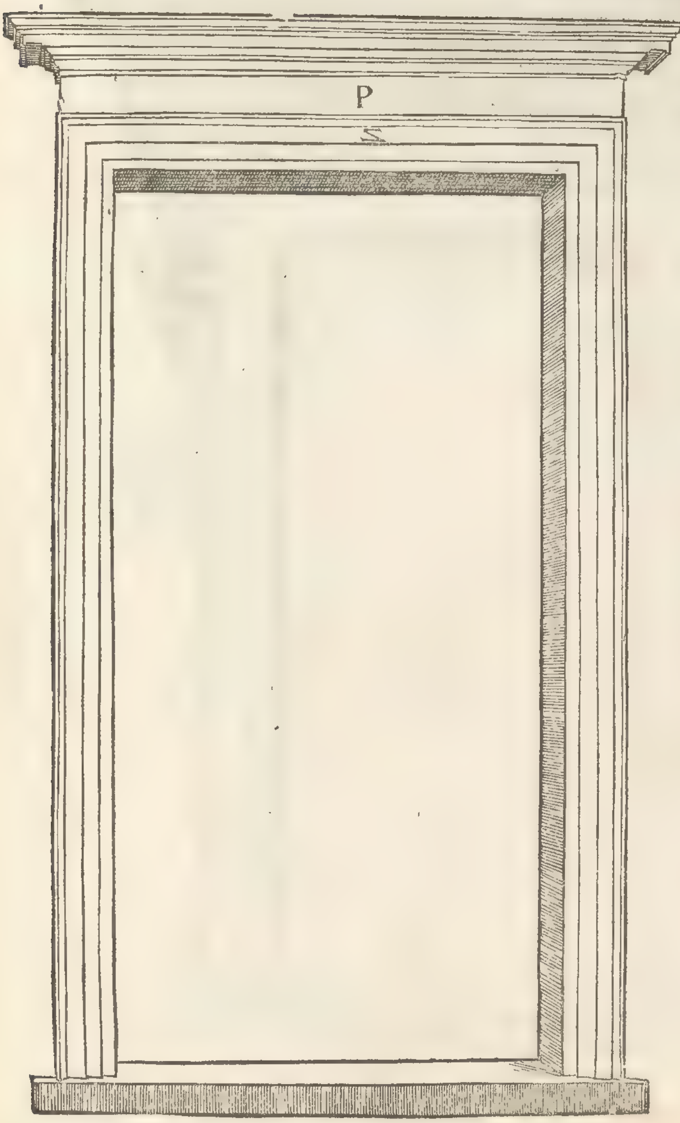
Van de Coꝛinthia.

Vanden deuren deſer Coꝛinthie en tracteert Vitru. niet met allen / maer ick ſal aende Antijken gaen diemen noch in weſen ſiet. De poozte oft duere geteekent S. Y. is *A Tiuoli* opde riuiere *Auiene*, aen eenen ronden tempel nade Coꝛinthia ghemaect/de welcke deure is bouen ghemindert dat achtienſte deel: de hoochde paſſeert twee viercanten: die reſte vanden leden is na tgroote gheꝓꝛopoꝛtioneert. Die venſtre T. eñ X. is aenden ſeluen temple ghemindert bouen ghelijck de deure. Die pilaſters oft antipagmenten zijn altſamen gheꝓꝛopoꝛtioneert/de welcke men metten paſſer wel vinden can. Die nauolgende deure geteekent P. Z. is die van dat Pantheon te Rome oock Coꝛinthia / dewelcke is twintich Antwerpſe palmen bꝛeedt/ de hoochde veertich. Oock ſeydtmen dat Dantipagmentũ al van eenen ſtucke is / ende ick en heb oock anders niet gesien. Dantipagmentum van deſer deuren is bꝛeedt vander wijdden des lichts dat achtſte deel/eñ is in zijnder ſijden van goeder dicten. Maer om datmen dat voerſte niet aenſien en can ſonder een deel vander ſijden te ſiene/ ſoo schijnet den aenſienders bꝛeeder dant in effect is. Ende deſe deure (om datſe ſo hooghe is) coempt in perpendicule/ ende niet ghemindert ghelijck dander voerſ. Alle die ander leden zijn gheꝓꝛopoꝛtioneert nade grootte: de Baſis bouen de poozte/ is ghelijck die vande platte colommen bouen deerſte oꝛdine/die ick ghealllegeert heb byde Coꝛinthia.

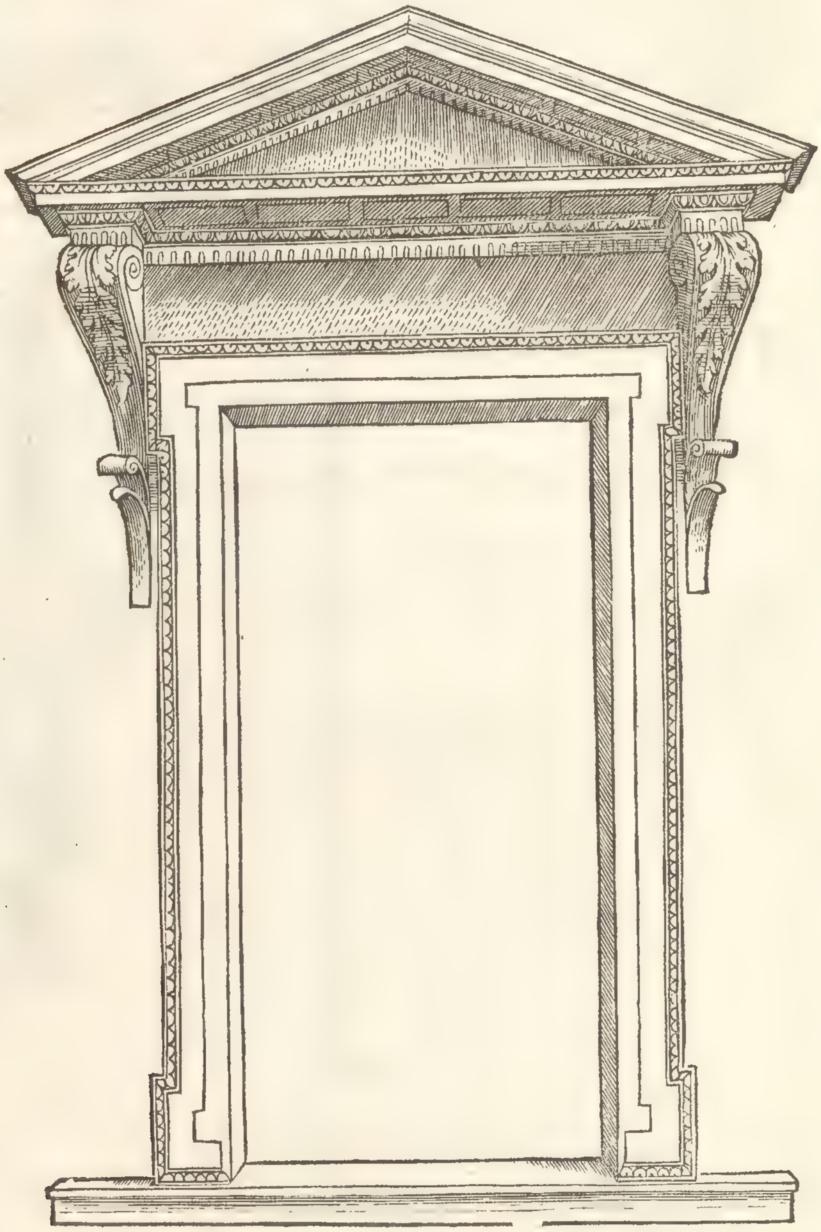

P
S
P

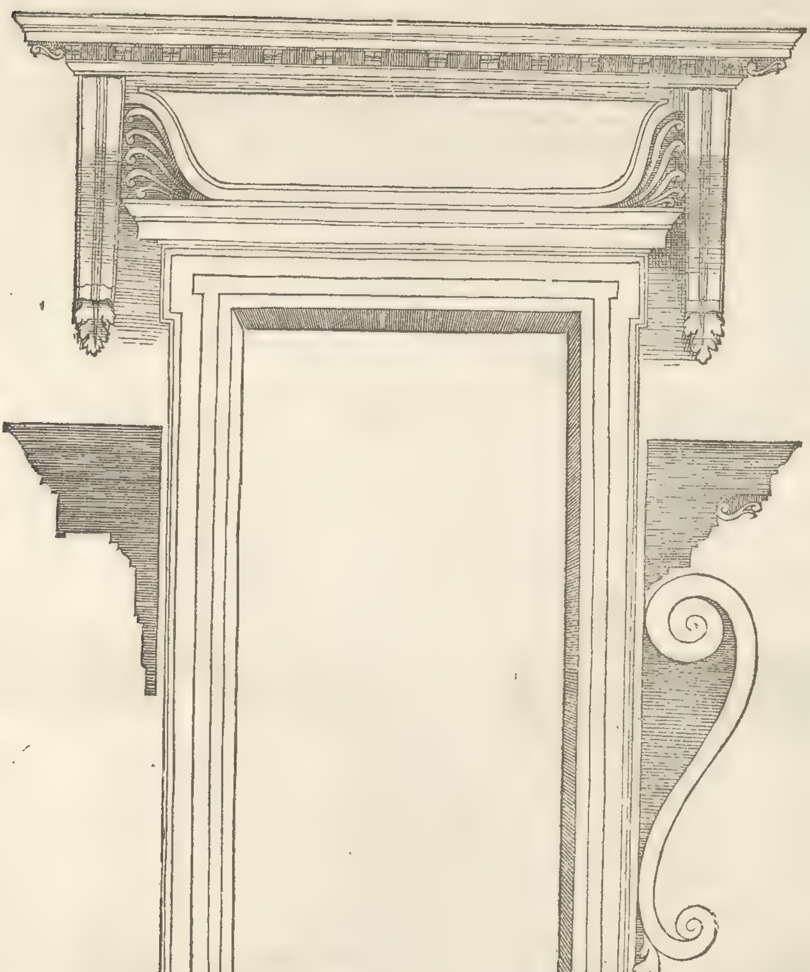

P
S

Van de Coꝛinthia.

Dees deure hier onder gheteeckent/is *A Paleſtina* datmen nu Peleſtina heedt / ende is Coꝛinthia. Die wijdde is van twee viercanten ; dat antipagmentum oft den pilaſtre is bꝛeet van dat ſeſtedeel der wijden / gedeelt inder vooꝛſeyder manieren ; die zophoꝛe oft phꝛyſe is dat vierde deel meerder dan de ſupercilie. Die coꝛone ende reſte houde gelijck de ſupercilie/ gedeelt alſoomen ſiet inde figure. Die pꝛothyꝛides oft ancones met datter aen is/ hangen ſo leege alſomen ſiet. De frontiſpice woꝛde ghemaect gelijck in doꝛdine vande Doꝛica byde tweede facie geſeyt is.

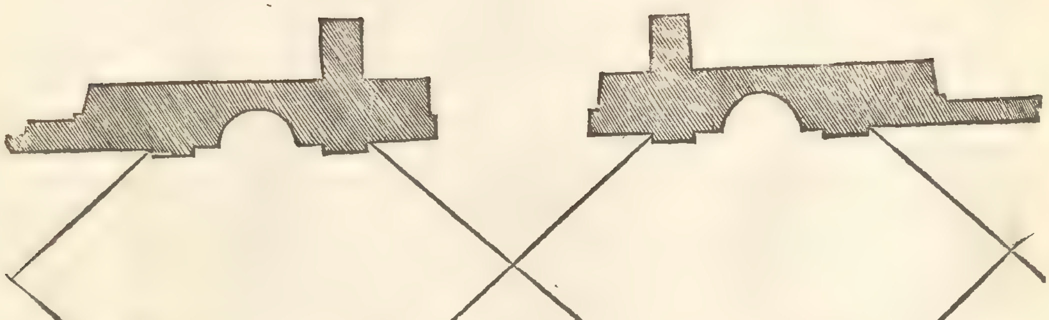

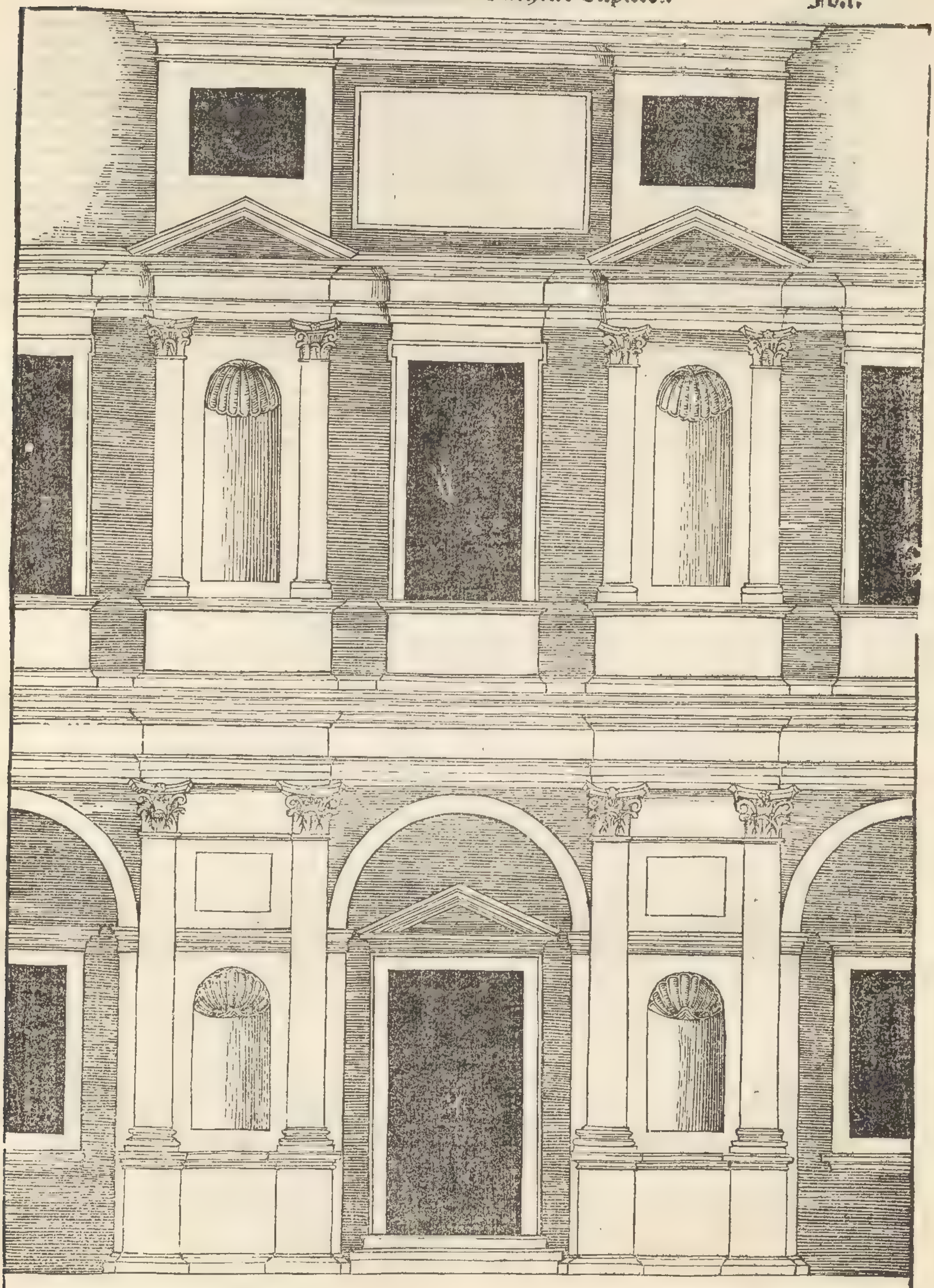
AL is deſe deure different van allen den anderen die ick oyt inde Antiquen gheſien hebbe / ſi is nochtans ſeer bevallijck der ooghen ende ſeer toonbaer / dewelcke deure is buyten Spoleten ontrent een halue myle buyten der ſtraten aen eenen Antückſchen Tempel nade Corinthia ghemaect. Van welcker proportien ende particulaer leden en ſallick niet voorder ſpreken / want die nauwe ſoect / machſe met den paſſer al vinden.

Van de Corinthia.

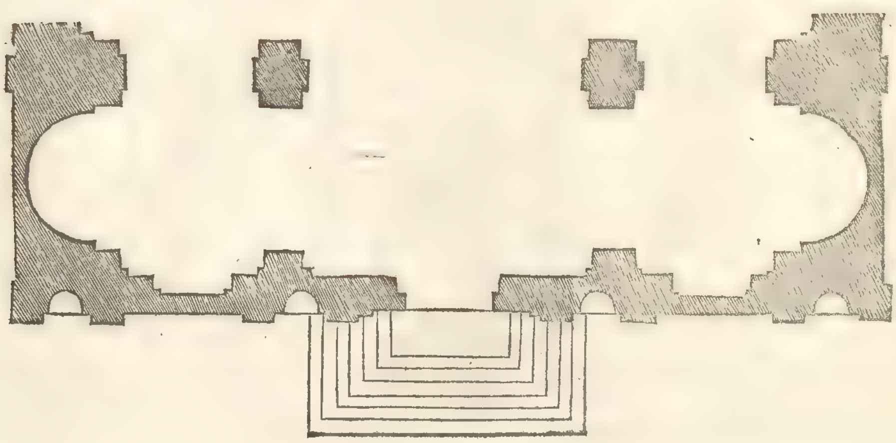
Van dese Corinthia/ dewelcke yegelijcken beualt/ sallick meer sorten van Edificien maken/ gheuende daeraf eenige generale Regulen/ om noch meer te voldoene den ghenen die minen arbeyt beualt. Eñ om dat die oude Architecten/ die daer wilden dat huer dingen onuerganckelijck sijn souden/ maecten de pilaers (daer de pilasters in besloten sijn) die de bogen onderhoudē/van goeder dicten: te dier causen heeft dese nauolgende facie den pilaer/dats tgeheele lijf/ voren breet ghelijck de wijdde der boghen is: maer zijn dicte houdt dat vierde deel min. Die dicte der colommen sal van tseste deel des pilaers zijn/ die nicchen tusschen die colommen zijn breet twee colom. dicten/ haer hoochde sal wat min zijn dan twee viercanten. Die hoochde vanden pedestale is van drij colom. dicten. Die hoochde des boechs salmen van twee viercanten maken. Die hoochden der colomnen met Basen en Capitellen sullen negē deelen en halue sijn. De breedde des boechs met den pilasters/salmen van een halue colomne maken. De imposte die den boge draecht/sy vander seluer hoochdē/ ghemaect inder manieren gelijck die van Theatrum Marcelli in dordine Jonico/de welcke imposte dienen sal voer Cornice bouen de deure. Maer de hoochde der deuren salmen aldus maken: Dat onder die geseyde Cornice die supercilie oock van gelijcker hoochden gemaect worde/eñ van daer nederwerts worden twee gelijcke deelen gemaect tot op de trappen: van welcken deelen een de breedde des lichts sijn sal: desgelijcx sal oock de Cornice der deuren ghelijc der oogen met den vensters commen/ eñ de cimatie vanden pedestale sal oock gelijcx onder de vensters commen: dat licht der vensters sal in diagono genomen worden/eñ dat antipagment van tseste deel des lichts. De particulaer leden van pedestal/base/eñ capitellen/worden gemaect gelijck in deerste van deser ordinen geseyt is. Bouen de colomnen worden Darchitrabe Phrise eñ Cornice gesedt/gedeelt inder manierē als vandē beghinne getoont is. De hoochde der tweeder ordinen sal twierdedeel corter sijn dan deerste/ eñ alle de leden daerna gemindert gelijckmen inde figure sien eñ meten mach. Delenatie bouen die ick niet voer een ghelieele ordine en achte maer veel leegere/de hoochde daeraf is gelijck den boghe beneden wijt is/eñ haer cornice de welcke dient voer architrabe eñ phrise/ sal twijfste deel vander hoochden dier ordinen sijn/welcker maten datmen vanden capitello Dorico nemen mach/eñ tot meerder ornament machmen een Fastigie bouen setten/ maer dat selue inden midden settende/ souden de twee cleyne bouen de nicchen qualijck voegen/ten ware datmense ront liet loopen/daer deur soude dwerck verandert eñ lieflijcker der ooghen sijn.

Van de Corinthia.

Altijts als die Architect sal willen eenen Tempel-bouwen/ hoe sinen gront oft dat pauement hooger vander eerden geheuen is/hoe dat dedificie statelijcker sijn sal/ want also hebben die rechte Antijken ghedaen / hoe wel datse ander formen van templen vseerden seer different van desen nauolghenden/ want sij maecten een corpus alleene. Maer wij Christenen maken de meeste menichte van onsen templen in drij deelen/ voegende een deel inden middelt/eñ twee deelen opde sijden/ eñ somtijden worden de Capellen buyten die sijden ghemaect/ghelijckmen inden gront siet. De wijdde deser facien sal van xxxij. deelen sijn / een vanden welcken sal de dicte sijn van een colomne . Der middelster intercolomnien salmen seuen deelen gheuen. Die grootste intercolomnie besijden sal vier deelen en halue hebben. Die intercolomnie metden Nicchen sal twee deelen hebben/ eñ also sullen de .xxxij. deelen besteedt sijn . De boghen metden pilasters sullen een halue colomne breet sijn . De wijdde der deuren sal van drij deelen en halue sijn: de hoochde van seuen deelen : dimposte onder den boghe is breet gelijck den boghe. De hoochde des pedestals is van drij deelen. De hoochde der colommen met base eñ capitelle van negen deelen en halue . Darchitrabe phrise ende cornice sullen van tvierde deel der colommen hoochde sijn : eñ also vanden particulaer leden die noch resten/worde deerste Regle gehouden. Vandē vensters/nicchen/eñ ander ornamenten/machmen inde figure begripen eñ meten. De tweede ordine sal dat vierde deel corter sijn dan deerste, eñ alle de leden gemindert na aduenant: maer darchitrabe phrise eñ cornice worden in drij gelijcke deelen gesedt also van dander geseyt is. Die fastigie sal gemaect worden gelijckse Vitruuius in dordine vande Dorica getoont heeft . Die twee sijden die tot vercieringe eñ onderhoudinge staen/ sullen tvierdedeel van eenen cirkle sijn/waeraf den centre A eñ B is/van welcken dinghen bouen elcken boge die de Capellen schepdt/machmen een setten/dewelcke sullen groot onderhouden sijn tot den middelsten wercke/eñ oock lancx daer mogen de wateren van dat bouenste dack afcomen tot op dbenedenste.

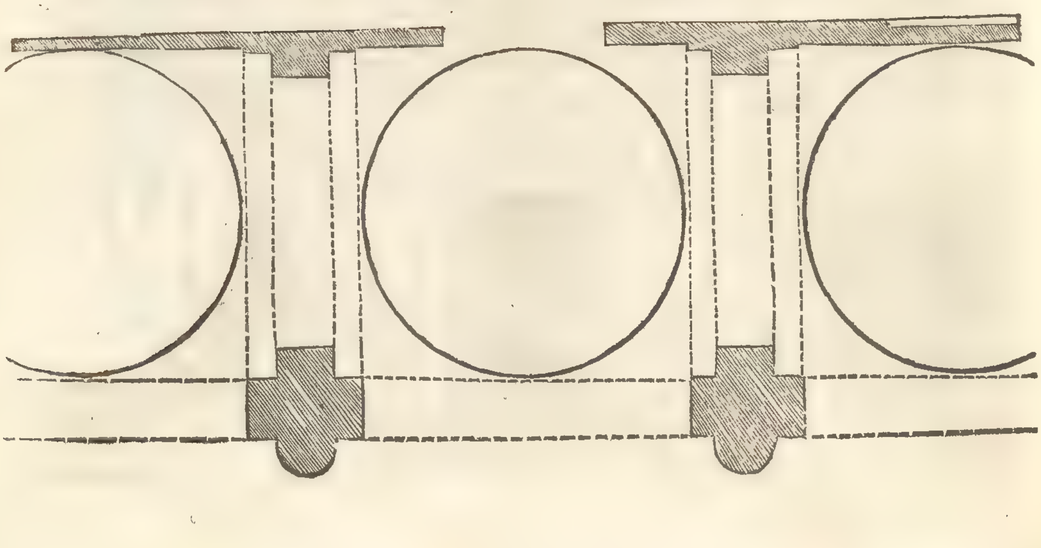
A

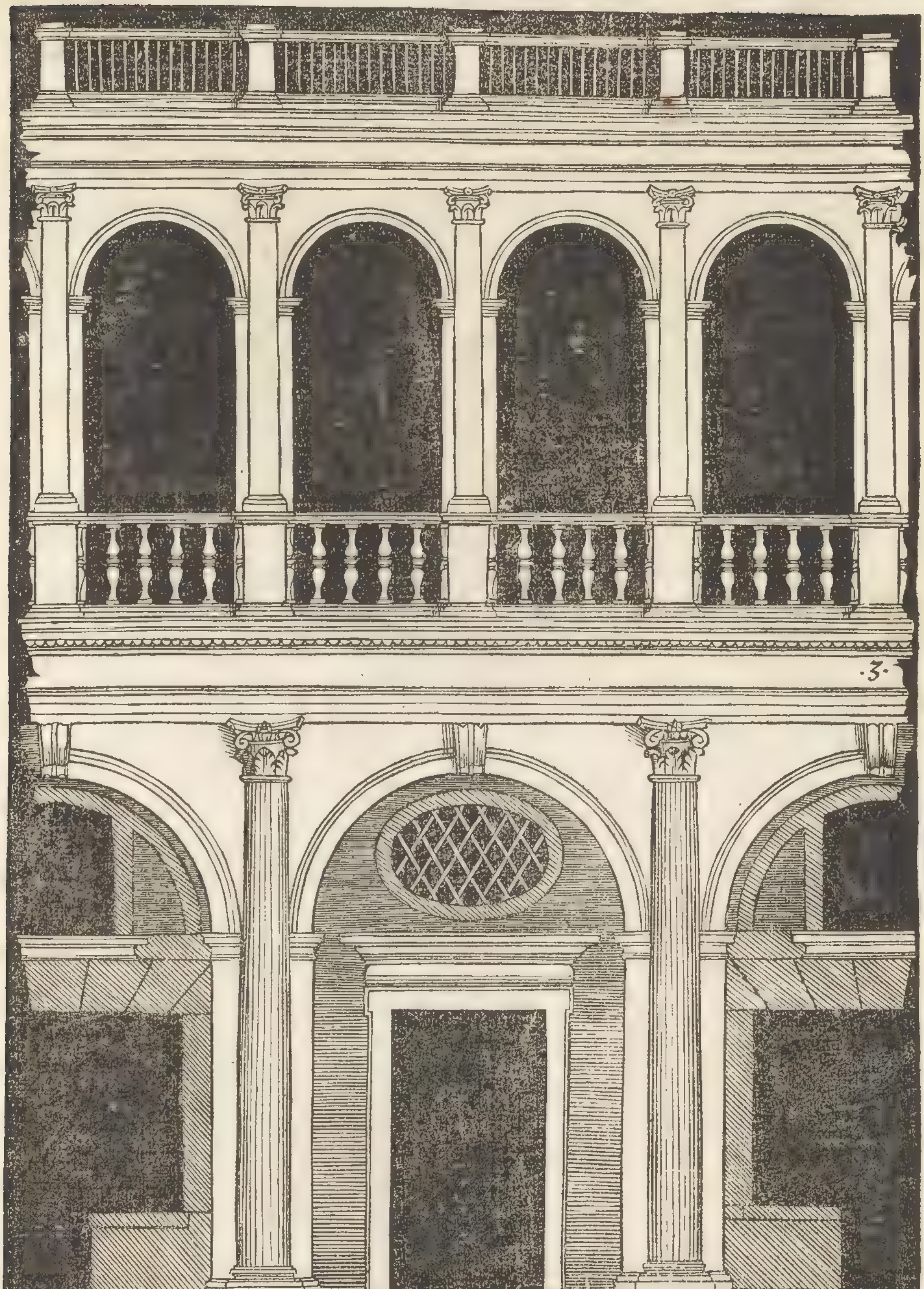
B

Van de Corinthia.

DIe deelinge van dit navolgende werck sal zijn/dat den pilaer van tderdedeel der wijdden des boechs sy/ maer de dicte van tseſtedeel: de dicte der colomnen oock so vele: haer hoochde met Base eñ Capitelle van tien deelen en halue: den boghe/ pilastre/ende imposte/vande halue colomne: die maten vander imposte machmen nemen vanden Capitello Dorico/veranderende de leden/die selue sal oock dienen voer Cornice bouen de duere/ende tot onderhoudt der vensters bouen de winckels. De hoochde des boechs (want somtijts deur eenighe oorsake salmen hem so leege behoeuen als ghy siet) sal van drij deelen inder breeden eñ vijf inder hoochden zijn/eñ also sal de deure de selue proportie hebben. Dantipagment sal tsestedeel des liechts zijn. Ende ist dat de Architect de hoochde der boghen sal willen van dobbel proportie maken/ so sal de deure oock van sulcker proportien commen: maer de colomnen souden behoeuen eenen grooten steen onder die Basen/met welcken dingen hun de Antijken beholpen hebben. De hoochde van Darchitrabe Phrise eñ Cornice sy van twee colom. dicten gedeelt gelijck in deerste der reglen geseyt is/oft inder manieren van sommige voergetoonde Antijken. Eñ om dat de spatie van onder den boghe/tot den solder die effens dat platte der Cornicen is/te groot sijn soude om int cruce te weluen/so meenick in sulcken val recht achter de colomne eenen boghe te makene/eñ elcke spatie ketelwijs te weluen/gelijckmen inden gront siet. De hoochde der tweeder ordinen sal twierdedeel minder sijn dan deerste/gedeelt in deser manieren/dathet Podium twee der benedenster colomnen dicten hooch sy. Eñ van daer opwarts worden ghe maect vijf deelen/een salmen Darchitrabe Phrise eñ Cornice geuen/eñ de vier sullen voerde colomne sijn. De bogen met den pilasters sullen van een halue colomne sijn/vande reste worde geobserueert de generale regule. Ende ist dat de facie aen eenige plaetse oft merct staet gelijck deur de winckels betoont wort/ so salt ghemackelijck ende cierlijck sijn/ een leninge bouen dopperste cornice te makene: maer om versekert te sine van regen/sneeu/en vorst/soo sal bouen alle andere diligentie van noode sijn een welfsel oft plaueytsel te maken wel gesloten ende af hangende om der watren wille/maer sekerder salt sijn is sulcken solder met loot ghedect. Eñ hoe wel dat de goede Architecten damneren ende vlien een colomne oft pilaer op een ijdel plaetse te setten/tgene dat ick oock niet en prijse/niettemin om dat ick een sulcken subiect aen dat Porticus Pompei in Roome gesien hebbe/ maer nade Dorica gemaect/so heb ick my verstoudt dergelijcken te setten/oft het yemanden dienen mochte.

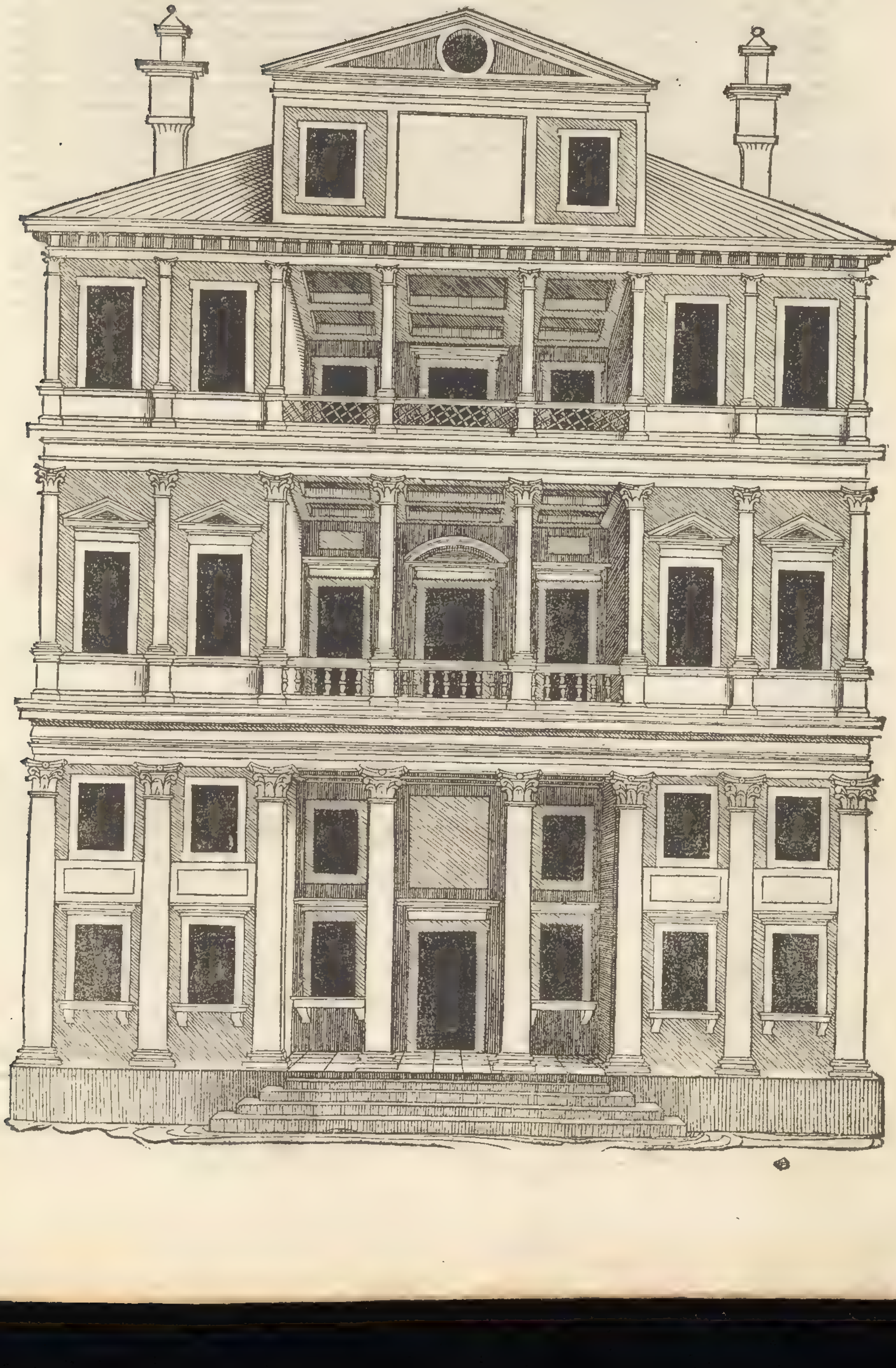

·3·

Van de Corinthia.

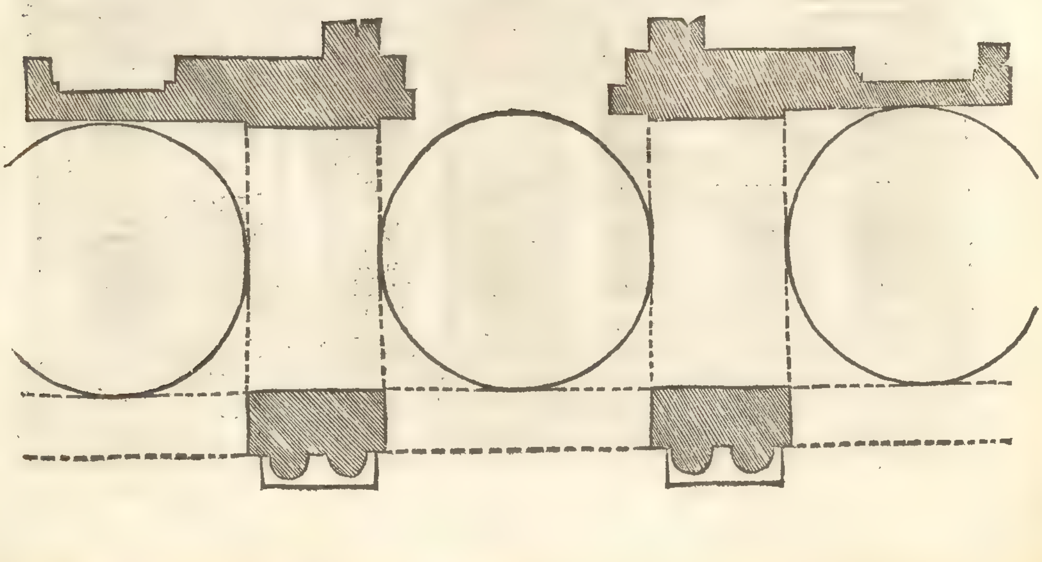
OM dat de Venetianen in heur fabrijken hun ſeer vermaken inde Corinthia/oock in veel venſters eñ podien ghenoech/ſo hebbick hier een geformeert dat overvloeyende van lichte ende podien is/eñ hebbe oock willen logie bouen logie maken/ de welcke meer commoditeyts inne bringen dande overſteken eñ leninghen/ende de fabrijke ſal meerder preſentie hebben, om dat alle die dingen daer tgeſichte van binnen op commen mach van meerder ſatiſfactien ſijn.

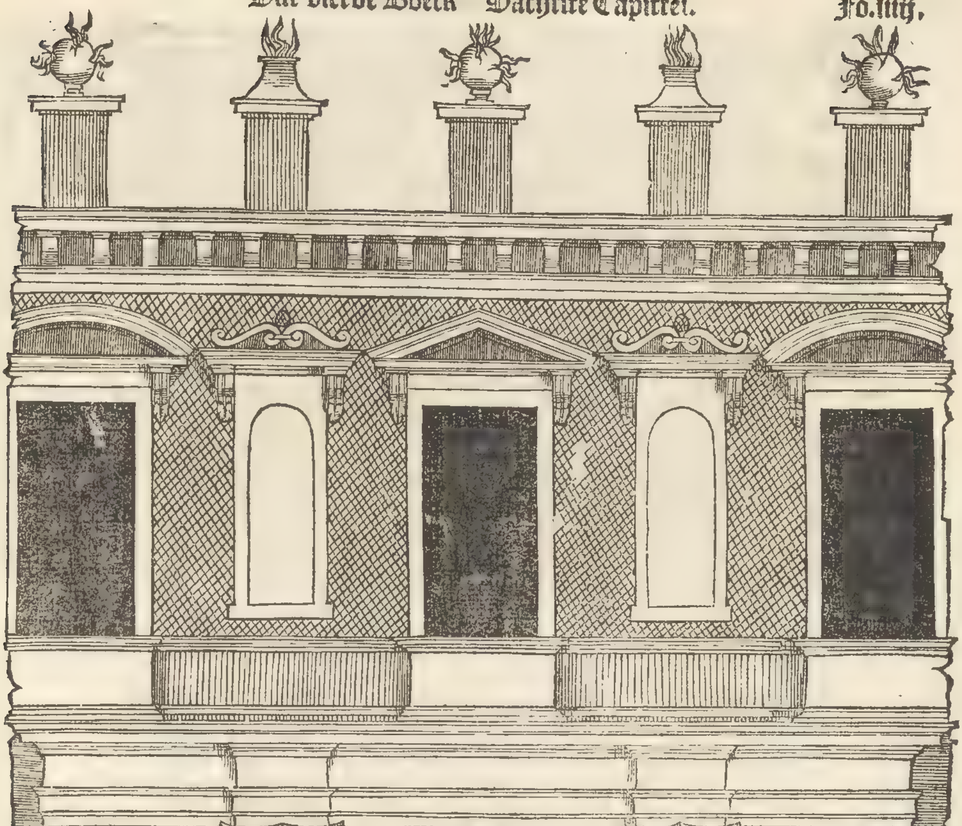
Die Compartitie van deſer facien ſal ſijn/ dat de breedde ghedeelt wordde in .xxx./ende een vanden ſeluen ſal de dicte van een colomne ſijn : de middelſte intercolomnie ſal van vieren ſijn/ maer alle dander van drijen: ende alſo ſullen de .xxx. deelen ghediſtribueert ſijn. De hoochde der colomnen ſal van tien deelen en halue ſijn met Baſe eñ Capitel. Darchitrabe Phriſe ende Cornice ſy tſamen dat vijfſte deel der colomnen hoochden die leden ghedeelt alſo voer gheſeyt is. De lichten der venſters ſijn een colomne eñ een halue wijt al in perpendicule van bouen tot beneden/ maer de hoochde vande eerſte venſters ſy van drij deelen breet ende vier hooghe/ ende die daerop ſtaen ſullen de hoochde in diagono hebben. De wijdde der dueren ſal van twee colomnen ſijn/ ende de hoochde van vier. Dantipagmentum met ſupercilie Phriſe eñ Cornice/wordden gedeelt gelijck van dander geſeyt is/eñ alſo ſal oock de Cornice der deuren ghelijck der venſters beneden commen. De tweedde ordine ſy leegher dan deerſte dat vierde deel : maer de leuninghe met den Baluſters ghemaect ſijnde van ſulcker hoochden als een venſter breet is/ſo wordde de reſte vander hoochden in vijf ghedeelt/ een ſal voer Darchitrabe Phriſe eñ Cornice ſijn/ ende dander viere ſullen voer de colomne ſijn met Baſe eñ Capitelle. De hoochde der venſters ſy van twee viercanten/ vande reſte der ornamenten wordde gedaen gelijck by dergelijcken gheſeyt is / ende alſoe oock de deure der logien ſy gelijck die beneden is. De derdde ordine wordde ghemindert van der tweeder dat vierde deel/ ende elck lidt dergheliјcken/ſonder de hoochde van de venſters / die ſal van twee viercanten ſijn / eñ meer hooger dan leeger/ om dat de hoochde van ſelfs mindert. Die eleuatie inden middelt ſy inder hoochden oock dat vierdedeel gemindert / gelijck van den anderen geſeyt is. Darchitrabe Phriſe ende Cornice ſijn van dier hoochden dat vierdedeel. Dat faſtigium ſalmen maken ghelijck vanden Tempel der Dorica geſeyt is/ ende reſten daer noch ander maten/ſo ſalmen altijt keeren tot der eerſter regulen. Hier onder en ſallick geenen platten gront ſetten/ want de perſpectiue der logien toonet al claerlijck.

Van de Corinthia.

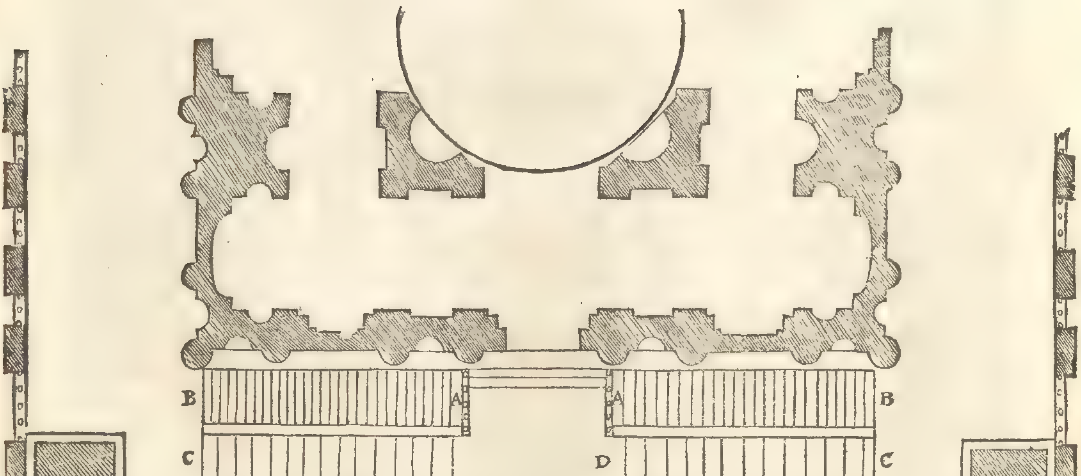
Also ick ander reysen geseyt hebbe/dat een Architect colomnen genoech sal hebben/maer so cort datse somtijden niet te propoost commen en sullen/ten si/dat dindustrie eñ const des Architects sulcx sy dat hy hem daer mede behelpen can. De compositie van deser facien sal sijn / dat de wijdde eens boechs van dobbel hoochden sy aende breedde : den pilaer sy voren breet de helft van sulcker wijdden : maer van dien pilaer drij deelen en half ghemaect/ soo sal een van dien de dicte van een colomne sijn : die intercolomnie van een halue colomne : eñ oock so vele houden de pilasters met den boghe. De hoochde vanden pedestalen sonder de plinthen onder/ sy gelijck den heelen pilastre breet is / die leden gedeelt gelijck vanden pedestale der Corinth. gheseyt is. De hoochde vanden colomnen met basen ende capitellen sullen van elf deelen sijn/ eñ dat en sal daerom niet valsch sijn / wantse hert aen een staen / eñ meer tot een ornament dan tot onderhoudinghe van eenigen ghewichte ghesedt. De hoochde van architrabe phrise eñ cornice salmen van dat vierdedeel der colomnen maken / eñ in perpendicule der colomnen sullen alle de leden wtheffen/ sonder de corona ende sima/ dewelcke willen recht duergaen sonder croken/ want also hebbent die goede Antiquen geuseert. Desgelijcx oock Bramant een licht der architecturen in onser eeuwen/heeft een sulcken huys in Rome a Beluedere gemaect. De wijdde der deuren sal van vier colomnen dicte sijn/eñ tweemael so hooghe. Dantipagment/supercilie/eñ phrise/sullen also gemaect sijn dat de cornice die den boge onderhoudt/ diene bouen de deure eñ oock bouen de vensters / die wijdde der welcker sal van drij colomnen dicte sijn/eñ de hoochde van vijf. De tweedde ordine sy vander eerster gemindert dat vierdedeel/ maer geheel de hoochde gedeelt in ses / so salmen een den podio geuen/ vier sullen voer de spatien der vensters / eñ dander sal voer darchitrabe phrise eñ cornice sijn/gedeelt inder manieren gelijck in dordine vande Composita ghevonden sal worden. De wijdden der vensters sijn in perpendicule aende benedenste / eñ de breedden tweemael inder hoochden. Vande reste der ornamenten also vande vensters als vande nicchen/ wordde gedaen ghelijck aen deser gelijcke poorte Ionice ghetoont is / de welche met meer lieflijckheyts eñ met meerder cieragien ghewrocht sal een werck Corinthie worden. De breedde dier nicchen metden pilastre sal in perpendicule der colomnen bouen sijn / maer de wijdde daer af in seuen gedeelt/ so sullen de vijf voer een nicche sijn/ eñ de twee voerde pilasters : de hoochde sal van drij breedden sijn/om datse verre van tgesichte staen/ waer deure datse corter schijnen. De pilaerkens bouen de Cornice sijn voer ornament gemaect/eñ oock tot gerief/om vanden sommigen schouwen te makene.

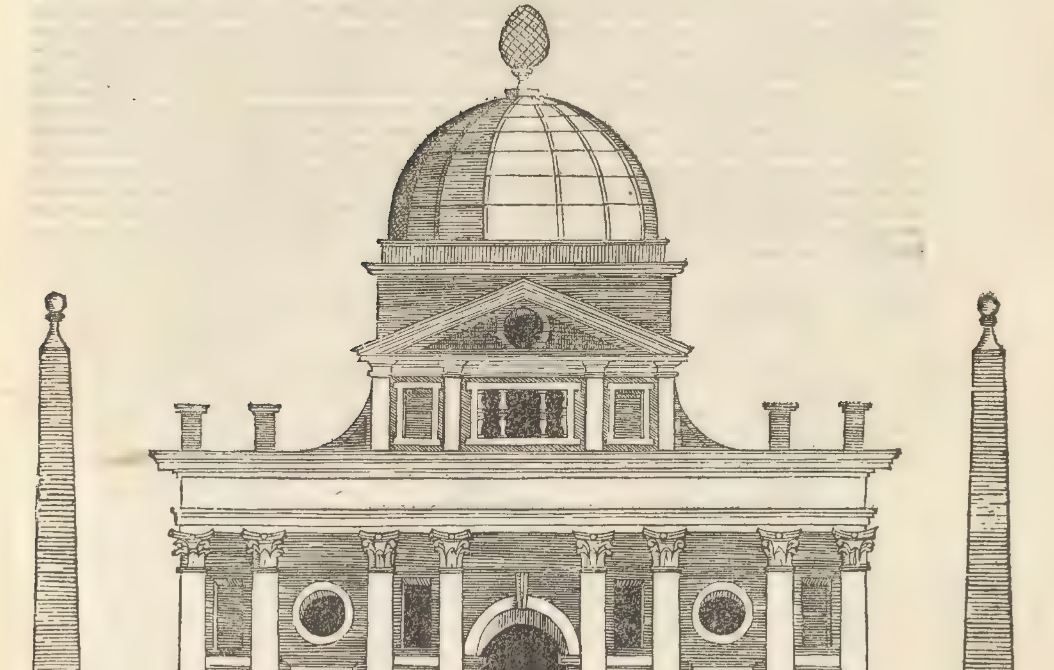

Van de Corinthia.

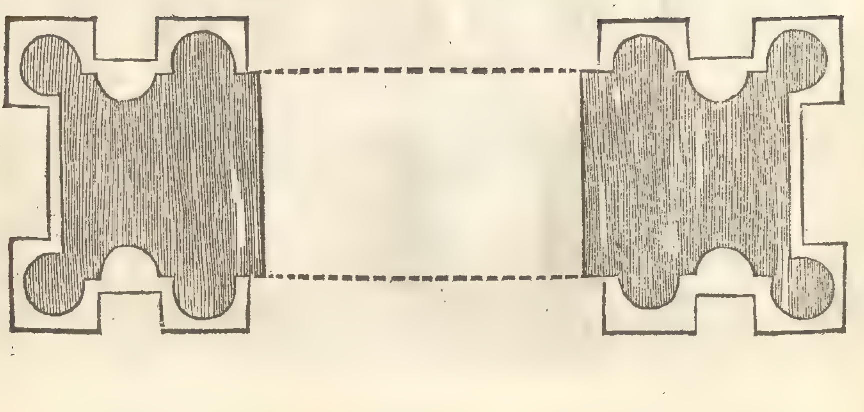
Dingen welckmen na gemeen vsantie maect/ hoe wel datse met allen proportien eñ maten ghestelt sijn/ worden wel geprresen/met nymmermeer verwondert. Maer dingen die ongevseert sijn wordense met eeniger redenen gemaect eñ wel geproportioneert/en sullen niet alleen gepresen worden vanden meesten hoop/maer oock verwondert. Daerom dees edificie present/welcke eenen heyligen tempel presenteert/ salmen eerst van een vast rustijck maken alsomen siet/ eñ van sulcker hoochden als totder plaetsen eñ gelegentheyt behoeuen sal/maer dat het niet min hooge en sy dan van twee mans lingden. Op welck platte oft paument datmen climmē sal/beghinnende vandē trap A. staende binnē den inganck/eñ climmende tot B. daer sal tplatte sijn waer den tempel een wijde wandelinge met eender leningen rontsom hebben sal. Den welcken tempel sal verheuen staen van aende wandelinge oft paument tot bouen de hoochde vanden podio oft leninge noch drij trappen: ende om daer op te commen/salmen van aenden graet C. tot op tplatte D. gaen/ dwelcke sal de hoochde vandē podio sijn/met noch een ander leninge dewelcke hooger sijn sal dan de benedenste. Eñ van desen platte tot aen tpaueytsel des tempels sullen de voorß drij trappen sijn. De wijdde van deser facien sal in .xxiiij. ghedeelt worden/eñ een van dien deelen sal der colom. dicte sijn: de middelste intercolomnie sal vier deelen hebben: die besijden staen daer de venstren comē/ sullen drij deelen hebben/eñ daer de nicchen sijn salmen elcken anderhalf deel gheuen/ also sullen de .xxiiij. deelen besteedt sijn. Die selue stilobaten als buyten aen tpodium sijn/sullen oock onder de colom. gemaect worden/ van welcken pedestalen sal de hoochde sonder de plinthe haerder basen van drij deelen sijn. De hoochde der colomnen met basen eñ capitellen sullen van tien deelen en halue sijn. Darchitrabe/phri.eñ corni.sal van twierdedeel der colom. sijn/ also van dandere gesept is/eñ de leden oock in dier manieren gedeelt. De wijdde der poorten sal drij deelen hebben / eñ de hoochde seuen deelen en half / dwelcke compt op twee viercanten en half: eñ dit is gedaen om datse deur die distantie compt corter te schijnen aen tgesichte des geens die beneden is. De wijdde der vensters sal een deel en half sijn/ maer haer hoochde sal meer dan twee viercanten sijn om de voorß vercortinghe. De breede der nicchen sy van eenen deele/ eñ de hoochde van drij breedden om de gesepde redene. De ordine die de fastigie houdt/sy in hoochden gelijck dat pedestal beneden/eñ de cornice twierdedeel der seluer hoochden: eñ die andere daer den ketel oft dat dack wtheft / sy oock van dier hoochden: dat welcke sal so veel meer dan half ront sijn alst de proiecture der cornicen bedecken sal. Aende vier hoecken des tempels tot grooter verchieringen salmen mogen vier obelisceen maken/de hoochde der welcker (sonder de Scimen) sal gelijcr der oogē sijn aen dbeghintsel vande fastigie/eñ de Scimen gelijx den fastigio: de welcke fastigie salmen met der regulen maken die voer byden tempel der Dorica gesept is. Die deelen onder den tempel sullen voor eenige plaetsen van oratien sijn geheeten Confessionalen/welcke ick ghenoech in veel plaetsen ghesien hebbe onder de hooge altaren.

Van de Corinthia.

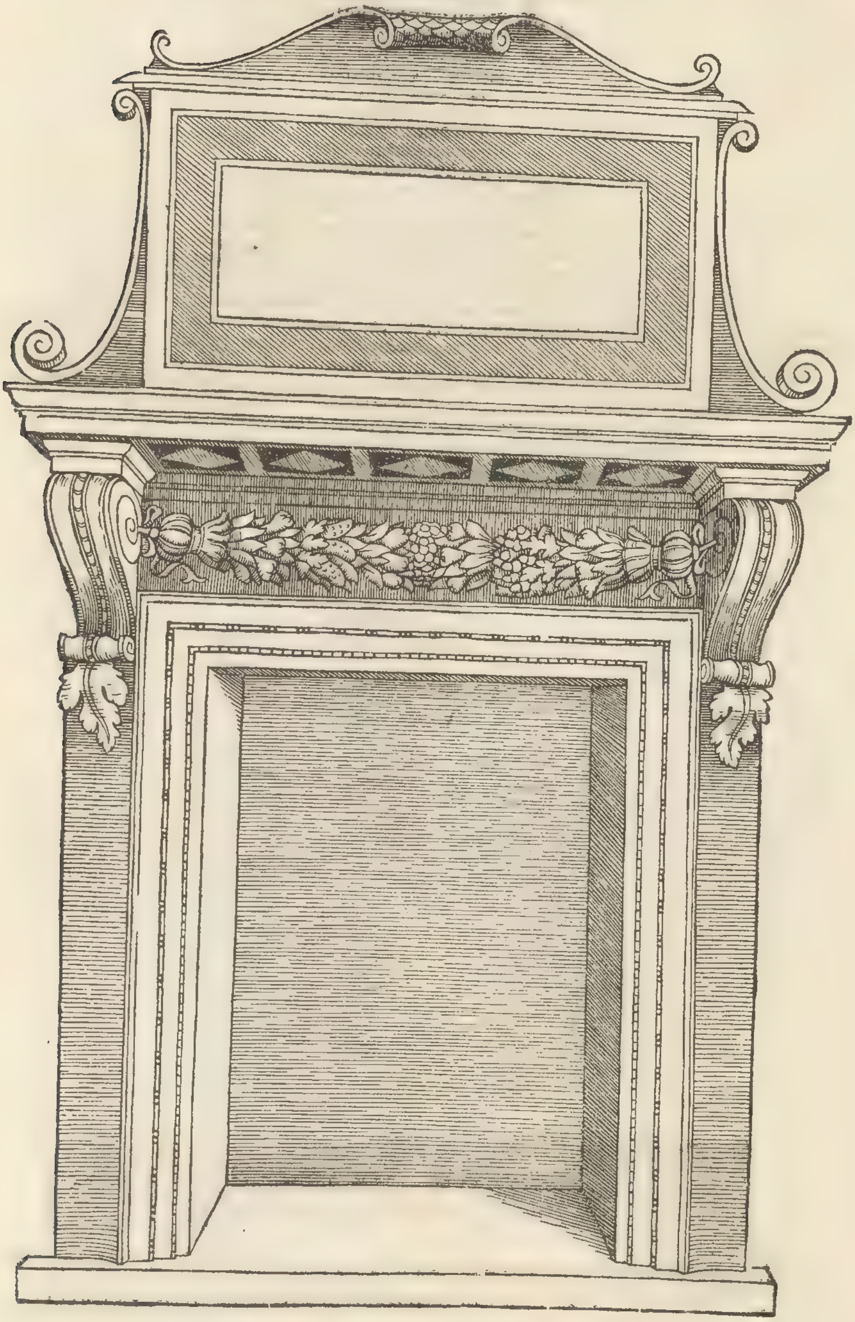
HOe wel datmen in onſen tijden geen poorten van triumphen van merber oft ander ſteenen en maect/ niettemin/als eenige groote perſonagie een intree in een ſtadt doet/ ſo maectmen hem inde ſchoonſte plaetſen vander ſtadt eenige poorten triumphale verciert in diuerſche manieren van ſchilderijen. Wiltmen daerom eenige Archen nade Corinthia maken/ die proportie eñ mate ſal ſijn/dat het licht van twee vierkanten ſy eñ daer toe noch dat ſeſte deel. De dicte der colomnen ſal vander wijdden des lichts ſijn dat vijffte deel. De hoochde des pedeſtals ſy van drij colomnen dicte/eñ de hoochde der colomnen ſal van tien deelen en half ſijn. Depiſtilie/ſophore/eñ cornice/ſijn tſamen van tvierdedeel der colom. hoochde. Eñ alſo van onder den boghe tot onder darchitrabe ſal een rolle hangen van twee dicten der colom. hooge/eñ haer minderinge onder ſal opden centre des boechs getrocken worden. Vande particulaer leden/als van pedeſtal/baſe/capitel/architrabe/phriſe/eñ cornice/ſalmen de voergegeuen regle houden. De breedde des boechs met den pilaſtre ſy van een halue colomne: die intercolomnie ſy van onderhalue colomne. De nicchen ſijn breet een colomne/ ende die hoochde drij om een ſtaende figure in te ſettene. De hoochde der tweeder ordinen ſalmen aldus maken/dat de colomne ſonder pedeſtal tot in dbouenſte der cornicen in drij deelen geſedt worde/ende een van dien deelen ſal de hoochde ſijn/maer van dier hoochden dan vier deelen gemaect/een ſal de cornice daer bouen ſijn: de deelinge der ſeluer mach men trecken wten capitelle vande Dorica veranderende de leden. De hoochde der baſen ſtaen verheuen bouen de cornice die dicte van een colomne beneden/ eñ dat is om dat de proiecture der coronen de reſte vande baſen nederwerts verduyſtert. De cornicen ſullen wtheffen alſo ghi inde figure ſiet. De hoochde vanden faſtigio ſalmen maken na eene vanden reglen byde Dorica gegeuen/Eñ deſe preſente figure is eenſdeels gelijckende die tot Anconẽ ſtaet/maer met grooter reuerentien van ſulcken Architect hebbick de maten in een generale regule gebrocht/opdat een yegelijck ſulcken maten lichtelijck ſoude connen in dwerck bringen.

Van de Corinthia.

SO vele als my vã
noode ghedocht
heeft/heb ick ghe
tracteert van de-
ſe Corinthia/ hoe
wel datmen van veelderleye ornamen-
ten tracteren mochte : maer vanden ornamen-
ten der ſchouwen is nootelijck te tracterene/ duer dat da-
ghelijcx ghebruycken der ſeluer/daermen niet ſonder en mach/ want
niet alleene in groote / maer in elcke cleyne camere coſtumeertmen vier te ma-
ken / daermen in ſulcken enghen plaetſen alduſdanighe ſchouwen gheheel inden muer
vſeert : aende welcke datmen diuerſſche ornamenten nae de Corinthia ſoude moghen ghebruycken.
Maer ſalmenſe in deſer formen maken / ſoo wordde de wijdde ghenomen nae gheleghentheyt der plaetſen/ ende
den pilaſtre ſalmen van dat ſeſte deel dier wijdden maken/ oft oock van dat achtſte deel ſal dwerck gracelij-
ker ſijn: den welcken pilaſtre oft antipagment (tſamen met die ſupercilie) ſal ghedeelt wordden ghe
lijck de architrabe vande Corinthia . Die phriſe daer bouen midts dat daer in gheſneden is
ſalmen dat vierdedeel meerder maken dan de ſupercilie . De cornice tſamen met de ca-
pitellen der mutilen ſal ſo vele als dat ſupercilium houden/ende die ſelue ghe-
deelt in drijen / ghelijck vande cornice der Corinthia gheſeyt is . Die
breedde vanden mutilen oft ancones (ſoo wij ſegghen willen) ſal
bouen ſijn ghelijck den pilaſtre : maer beneden / dwelcke
tot onder aende openheyt raect/ ſullenſe dat vierde
deel ſmalder ſijn : ende onder wt hangen twee
bladeren / alſoomen inde teekeninge ſiet
welcker proiecture ſal inden wille
des Architects ſijn. Van dat or
nament bouen de cornice te
maken oft niet te makẽ
daer en is niet veel
aen ghelegen/
oock en ſal
deſe inuentie niet
alleen dienen tot een ſchou
we te verciercn / maer oock voor
een duere/oft ander dinghen machſe ghe-
bruyct worden/eñ de frontiſpice ſal
daer op wel voeghen/alſmenſe
voor een duere
beſicht.

Van de Corinthia.

In een sale oft groote camere behoeft oock een groote schouwe oft heertstede gheproportioneert na de stantie/ der welcker behoeft groote openheyt/ daerom/ sal men daer willen maken die Modiglionen sufficient tot sulcken ouersprongk/ die sullen twee plactsen ter sijden beslaen: maer in sulcken subiect versta ick een platte colomne te makene/ ende voer die een ronde colomne/ verscheyden van dander in sulcker manieren/ dat tusschen beyde de colommen plaetse blijue / ende in deser manieren salt gherief ende vercieringhe by bringhen. Ende om dat/ also ick in dbeghintsel van dit Capittel ghesepdt hebbe/ die maniere Corinthie haren oorsprongk heeft van eender Maghet der seluer stadt Corinthia / so heb ickse hier willen in voeghen voer een colomne. Die hoochde ende breedde der openheyt ghesedt sijnde nae de plaetse / so wordde die hoochde in neghen deelen ghemeten / ende een van dien deelen sal voer thooft sijn van dat meyskens/ voorts die gheheele figuere gheformeert ende ghebondelt/ alsoomen siet/ soo sal de platte colomne oft den pilaer soo wij segghen willen/ van der seluer proportien sijn / obseruerende die voergheghenen maten. Op die colomme wordde Darchitrabe/ Phrise/ ende Cornice ghesedt / welcker hoochde tsamen sy van dat vierde deel der colommen lingde / ghedeelt nae de voergheghenen regle. Vander Cornicen opwaerts / nade plaetse ende haer hoochde machmense vercieren op dese maniere hier ghetoont. Ende wie twijfelt dat somtijts dese inuentie niet dienen en soude tot een duere./ makende sulcke colomne teghen den muer / ende aldermeest voer de poorte oft duere van eenen hof/ oft plactse van triumphen/ ende dyer gelijcke

Hier eyndet de Corinthia/ ende volcht die Composita.

Van de Composita,

Met haren ornamenten.

¶ Dat neghenste Capittel.

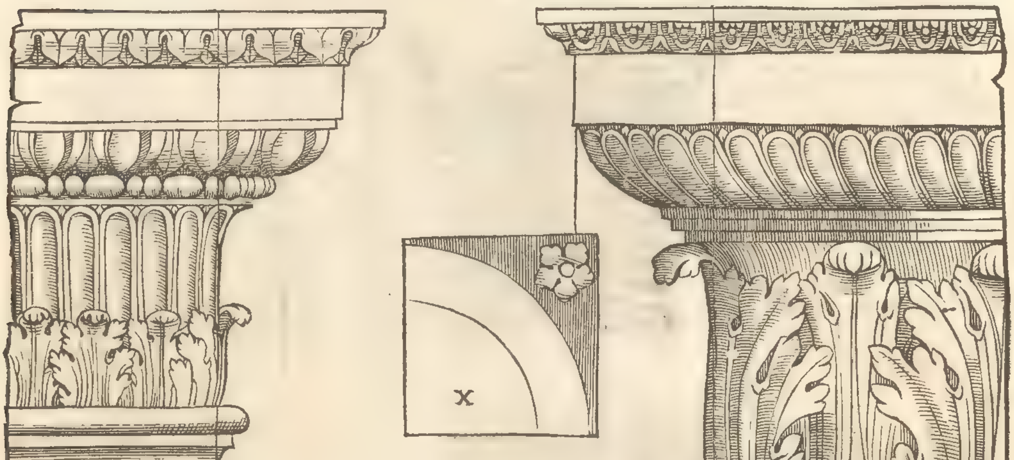
HOe wel dat Vitruuius leert vier manieren van colommen te sine/dats Dorica/Jonica/Corinthia/eñ Thuscana/ geuende hier bycans vander Architecturen deerste eñ simpele ornamentẽ/ so hebick niettemin aende voerſ viere/eene (bicans) vijfste maniere willen voegen/ gemengt vande simpele voerſ/ ghemoueert duer dauctoriteyt der Roomscher wercken diemen metden oogen siet. Eñ inder waerheyt de voersichticheyt des Architects behoort sulcx te sine/dathy na dathet behoeuen sal/menichwerf vande voerſ simpelheyt een menghinge behoort te makẽ/ aensiende de nature eñ tsubiect. Eñ noch daer toe sal somtijts Darchitect/tot wiens oordeel veel diuersche subiecten commẽ sullen/geabandoneert eñ verlaten worden vandẽ raden Vitruuij/de welcke en heues niet al connen ouergrijpen: waerduer dathy benaut sijn sal de hant te slane aen sijn eygen goetdunckẽ. Jck meyne om dat Vitruuius na mijn auijs in geen plaetse en roert van dese Composita/vandẽ sommigen Latina geseyt/andere noemense Jtalica: Diewelcke doude Romeynen/byauonturẽ niet magende bouen dinuentie der Griecken gaen vinders der Dorica tot insettinge des mans/eñ vander Jonica na dexempel der matronen/eñ der Corinthia nemende forme vanden maechdẽ/maecten dan vanden Jonica eñ Corinthio een compositie/settende de volute vande Jonica metden echino in tcapitel Corinthio. Eñ dese hebbense meer gebesicht aende Archi triumphale/dan aen ander dingen: eñ dit dedense met seer goeder voersichticheyt/om datse triumpherende van alle dien landen vanden welckẽ dese wercken haren oorspronck gehadt hebben/so mochtense wel na huer belieuen/gelijck ouerste van hunlieden/dese vindinge tsamen setten/gelijck sij aende groote fabrijke van Troomsche Colisco gedaen hebben. Eñ daer gesedt hebbende die drij ordinen deen op dander/als Dorico Jonico eñ Corinthio/ hebbẽ bouen al dese Composita gesedt/die van yegelijck so genoemt is/hoe wel so veel alsomen siet/de Capitellẽ bycans Corinth. sijn: maer een schoon iudicie (na mijn duncken) was dat/hebbende dees ordine gesedt in dalderhoochste deel vandẽ Colisco/dwelck seer veruert vander oogen des opsienders/so soudmen ghesien hebben/haddense van den Jonico eñ Corinthio darchitrabe phrise eñ cornice bouen de colom. gesedt/dat sulcken werck deur de lange distantie soude ermelijck gecommen hebben: maer settende de mutilen inde phrise/die maecten dwerck rijcke/eñ thalp der proiecturẽ vande corone/daertoe dedet noch dit ander effect/ dats dat darchitrabe phrise eñ cornice schenen een cornice alleen te sine deur de modiglions inde phrise gesedt/also datse grootte presenteerde obseruerende haer proportie.

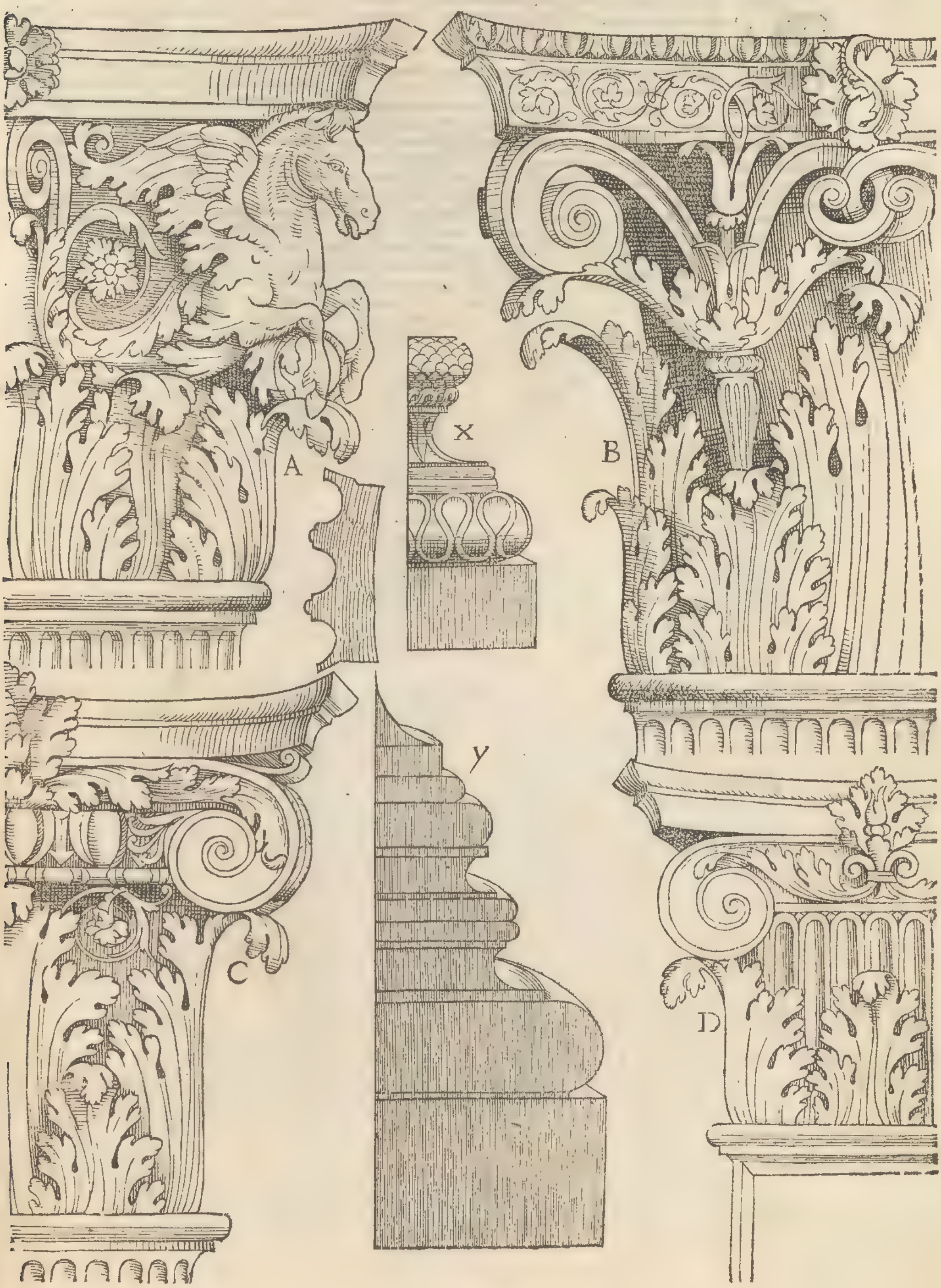
DE hoochde van deser Composita sal met base eñ capitel van tien deelen sijn: haer basis sy vande helft der colomnen dicten: eñ men salse Corinthia maken metde maten byde Corinthia gegeuen. Eñ dese sietmen noch inde poorten triumphal van Tito eñ Vespasiano in Rome. De Colommen machmen gecanelleert gelijck de Jonica maken/oock somtijden ghelijck de Corinthia/ na goet belieuen des Architects. Tcapitel machmen maken metden Reglen der Corinthia/ makende de voluten wat grooter dan de caulicoli Corinth. dwelcke capitel sietmen inde voorſ boge/eñ is hier besijden ghetoont. Darchitrabe phrise eñ cornice/ salse verre van tghesichte staen/ so sal darchitrabe hooch sijn gelijck de colomne bouen dick is. De phrise daer de mutilen in sijn/worde vander seluer hoochden: de cimatie vanden mutilen sal van tseste deel sijn: de proiecture vanden mutilen sy gelijck de hoochde. De hoochde der coronen met haren cimatio houde so vele als darchitrabe / eñ die gedeelt in twee/so sal deen de corone sijn/eñ dander de cimatie: de proiecture daer af sal ghelijck de hoochde sijn. Ende dit is voer een gemeen Regule/ hoe wel datmen inde nauolgende figure C de leden eñ maten siet vande ghene die aen Tcoliseo voerſ is: eñ want dees colomne de teederste van allen is/so behoeft haer pedestal gracelijcker te sine dan alle dandere/achteruolgende de ghemeen Regle: de hoochde daer af sal een dobbel breedde sijn/te weten tplatte/eñ van dier hoochden sullen acht deelen gemaect worden/een vanden welcken salmen der basen geuen/oock so veel tot der Sima. Maer vande particulaer leden machmen dexemplen hier besijden nemen/dewelcke al tsamen sijn geproportioneert nade pedestalen vandẽ bouen genoemden boghe van triumph. Eñ also sijnde de colomme van tien deelen/ dat pedestal sal in hem seluen oock tien deelen sijn gheproportioneert na de colomne. Ende hoe wel datmen alle pedestalen in perpendicule maect/nochtans in Athenen een dalder oudtste stadt sijnder sommige wat ghemindert in dbouenste deel/dat welcke ick niet en blamere.

C

Van de Compoſita.

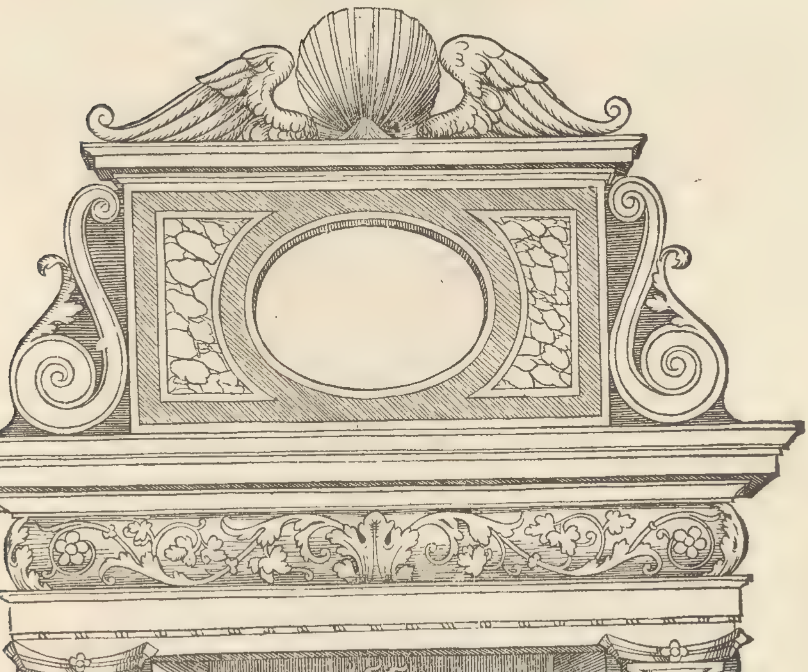
OM dat Dantiquen diuerſche menghingen gemaect hebbē/ſo en willick niet helen vandē alder bekentſten eñ voegelijcſten/op dat Darchitect van dyen wtleſen mach na ſinen goetduncken die hy behoeuen mach. Dat capitel hieronder gereeckent T.is gecōponeert vande Dorica/Jonica/eñ Corinth. Dabacus eñ cimatie is Doricum: Dechine eñ ſtryen ſijn Jonice: Daſtragali eñ bladeren ſijn Corinth. Deſgelijcx de baſis midts de twee thoren is Dorica: mer duer de twee ſcotien eñ daſtragal/ooc duerde lieflike cieraten/betoonenſe Corinth. welcke dingen ſijn *in Treſteuere* in Rome. Tcapitel X. tſchelijcx de baſe ſijn van twee ſpetien/dorica eñ corinthia. Dabacus des capitels (eñ oock de baſe) is dorica/maer de baſe duer de lieflijckheyt des wercx machmen corinthia noemen/eñ alſo ſijn de bladeren des capitels vanden corinth. Maer want dabacus viercant is/eñ alle dander leden ront / ſo ſalmen inde vier hoecken onder dabacus de rooſen ſnijden/ghelijck ghi hier onder ſiet. Tcapitel A met dat monſtre peert in plaetſe van cauliculen/machmen Compoſita heeten/eñ is aende *Baſilica del foro tranſitorio*: de ſtrijen vande colom. ſijn diuerſch van dandere/gelijckmen daer beſijden ſiet byde A. De baſe X is Compoſita/eñ is binnen Rome. Tcapitel is enckel Corinth. eñ is tot den drij colom. beſijden Tcoliſeo. Dat capitel C is Compoſita van Jonico eñ Corinth. aen een Arco triumphale in Veronen. Tcapitel D is aenden ſeluen boge aen ſommige platte colom. De baſe Y is Compoſita mids daſtragalus/welck op dat bouenſte thorus ſtaet/eñ is Antijck in Rome.

A
x
B
y
C
D

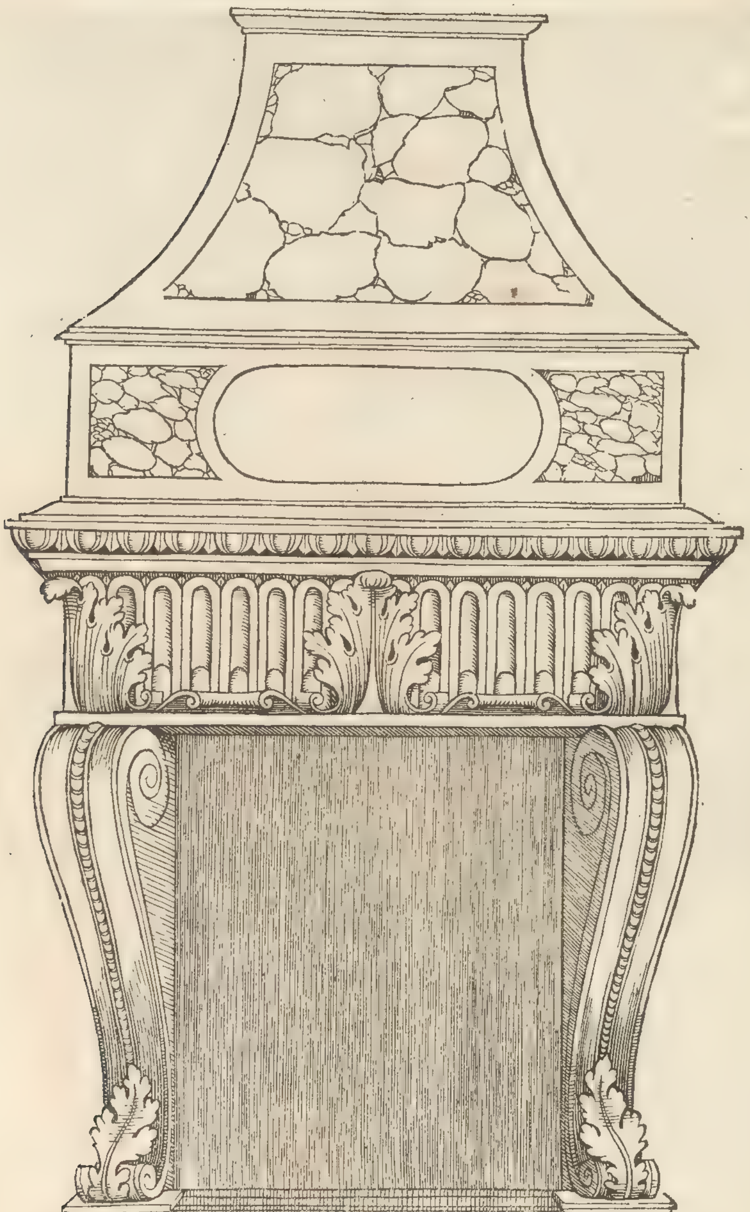
Van de Composita.

VAn dese Composita en sietmen niet veel Edificien dan Archi triumphali/ende daertoe sijn den meesten hoop gemaect van stucken/ genomen van anderen Edificien : niettemin/hebbende een generale Regule daer af gegeuen/ so en sallick geen ander inuentien der Edificien van sulcken spetie maken/ want die voersieninge Architect/na dat het van noode sijn sal/mach hem behelpen met die gepasseerde inuentien/veranderende die in Composita. Maer om dat ick van elcker ordinen twee sorten van schouwen toonen wille/ deene binnen den muer/ eñ dander buyten / Dese presente schouwe de welcke behoort heel inden muer te stane/ wiltmense in een cleyn plaetse maken/ haer hoochde sal aende schouderen des mans commen/ op dat het gesichte ende oogen niet geoffenceert en worden vanden viere. Eñ de wijdde sal na den eysch vander plaetsen sijn. De hoochde tot onder darchitrabe worde in vieren gedeelt/ eñ een sal dantipagmentum oft den pilastre breet sijn/gewrocht in manieren gelijckmen siet gheteekent. Ende in dese Composite (midts datse vrijer is dan de andere) hebbick desen pilastre seer diuersch vanden anderen gemaect/nemende nochtans een deel deser inuentien van eenen Antijren stoel die tot S. Jans te lateranen is in Rome. Darchitrabe sal van de helft der breedden des pilasters sijn : haer cimatie van dat seste deel : de reste salmen in seuen deelen / ende de drij salmen der eerster fascien gheuen/ de vier der tweedder. Dastragalus salmen van een half deel maken genomen tusschen beyde de fascien. De phrise / om datse gesneden is / salmen dat vierdedeel hooger maken dan darchitrabe : de cornice houde de hoochde van darchitrabe/ ende men salder seuen deelen af maken/ de twee salmen der cimatien onder de corone geuen/ ander twee salmen der coronen geuen/ ende noch een voer de cimatie der seluer : de twee restende sijn voerde scima. Ende de proiecture van als/ sy ghelijck de hoochde. Maer ist dat men den pilastre van dat seste deel sijnder hoochden maect/ende dander leden na aduenant ghemindert/so salt veel gracelijcker commen/ eñ aldermeest als dwerck van cleynder formen is. De ornamenten bouen de Cornice machmen maken oft niet / nae den wille des werckmans.

Van de Composita.

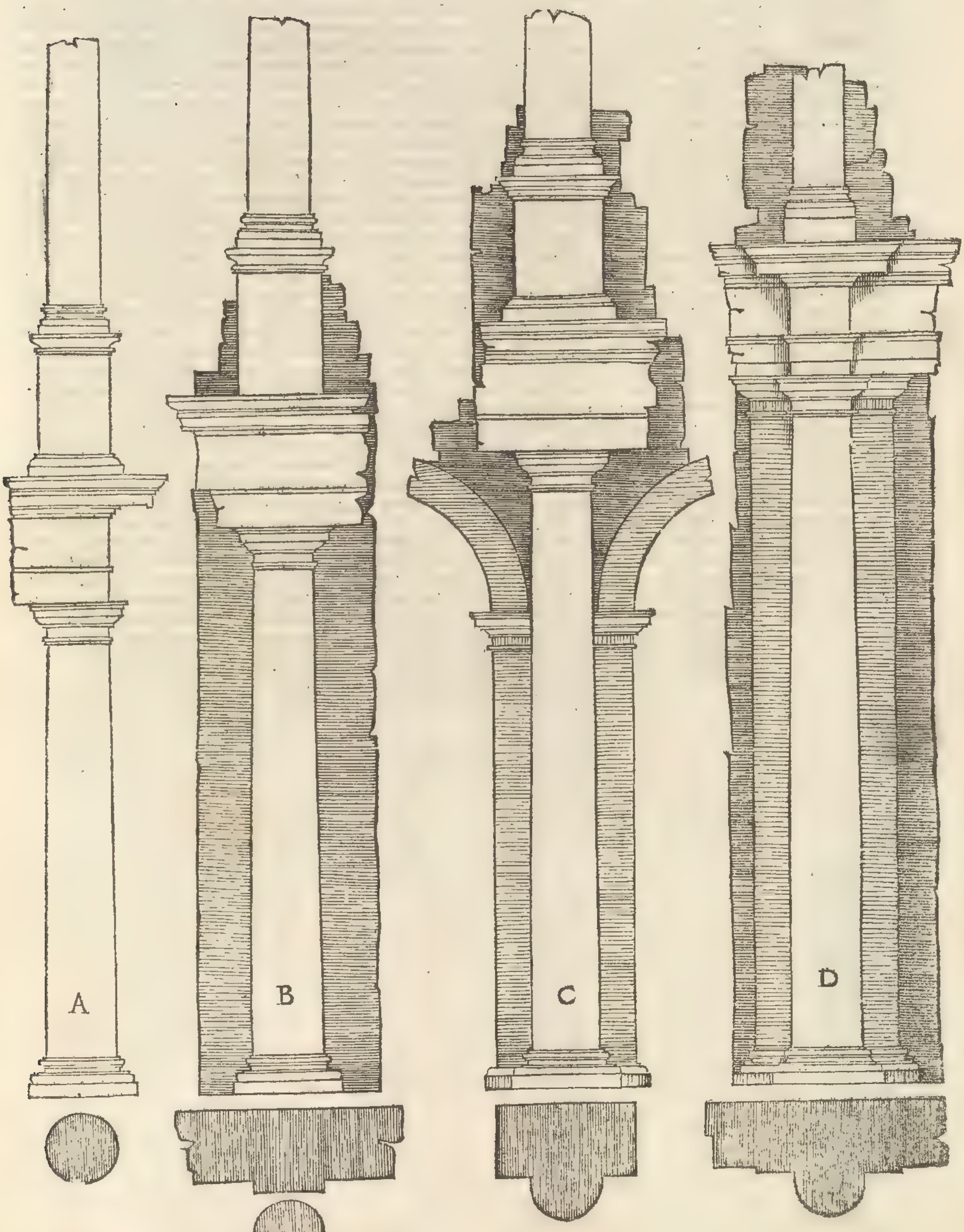
Andere ornamenten
van schouwen sou-
demen moghen ma
ken van dese Com-
posita/eñ in diuers-
sche formen / midts dat dese licen-
tieuser is dan dander manierẽ van
bouwene: Ende tot een veranderin
ghe van dander formen/salmen dese tegen
woerdighe oock moghen maken met dese Regu-
len : Dat wesende de hoochde van de Architrabe ghe-
lijck een man van goeder staturen / salmen die selue hoochde
in achten deelen/ ende een van desen sal voer de breedde der Mo-
diglions sijn oft Kollen/oft soomense noemen wilt. Vitruuius noempt-
se Prothyrides. De hoochde des Pedestals sy ghelijck oft ware om op te sit-
tene. De ordine bouen de Modiglions/de welcke gheen Regule met allen
en houdt/sal twee deelen en halue vander breedden des Modiglions
sijn . Ende om dat/alsoo ick geseyt hebbe/ dese maniere buyten
regle gaet/ so sullen de bladeren/ ende ander leden/ inden
wille des Architects sijn . Men soude oock bouen de
Modiglions die Dorica / ende de Jonica / oock
somtijden de Corinthia moghen setten/met
de Regulen inden beghintselen ghege
uen. En op dat de kele die den
roock ontfangt ruymer
sy/so machmen haer
die cleyne ordi-
ne bouen
maken
de
welcke
haer compt
schoonder forme te
geuen dan die gheveerde
die in piramide/ oft
scherp op
gaet.

Van vierderley Simmetrie.

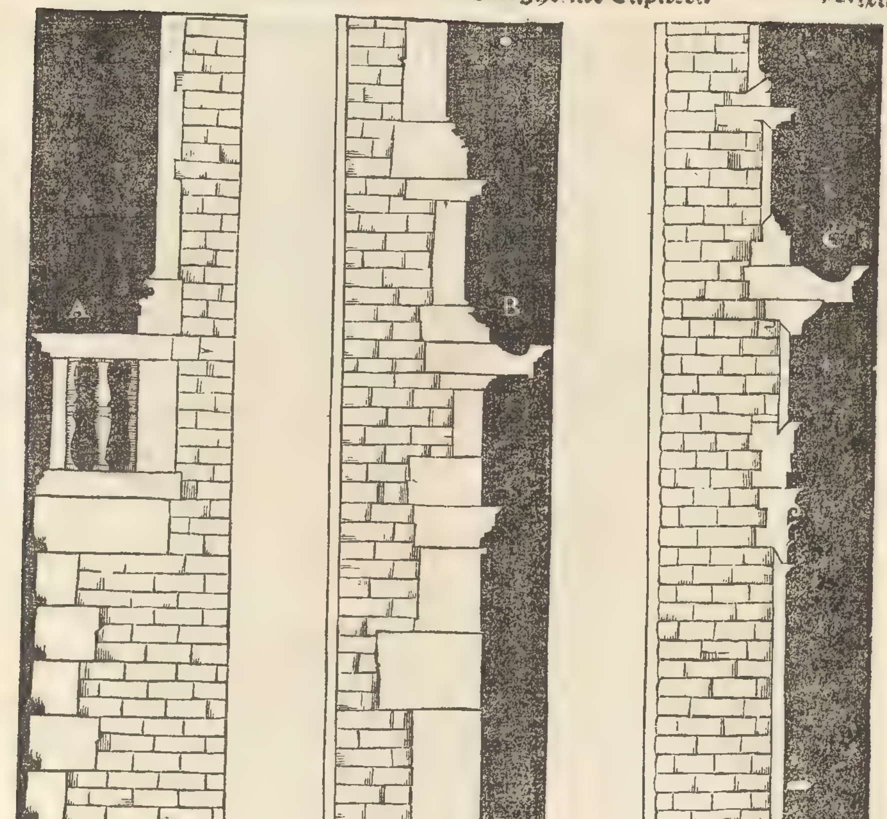
DIe Architect behoort groote iudicie te hebbē/om de diuerschept der compositiē eñ ornementē van Edificien/mids datter sommige plaetsen inde architecture sijn/aende welcke mogen bycans seker Reglen gegeuen wordē:want ten sijn geen accidenten die incōmen buten onser opinien/dan alle dage sietmen sommige colom. die met haren verschepdē positien toonē in hē seluē verschepdē maten/na dat de plaetsen sijn daerse staen. Dese veranderingē geestmē den edificen in een van vier manieren/dats settende die colom.bycans in eeñ insule sonder eenigen ghesellé tot hulpe ter sijden oft van achter/eñ dese seker lijck dragen groot gewichte/eñ inder hoochdē en gaense niet bouen die voorſ Regle: derempel van deser is inde eerste colom. A. Met voechtmense aenden muer (nochtans heel ront) vanden welckē onderhoudē eñ geholpen sijnde/ machmense bouē de voorſ noch een dicte hooger maken/derempel is inde colom. B. Oft oock treckende die alleen twee derdendeelen buyten den muer/mochte noch een dicte oft meer hooger dan dander gaen/midts datmen dier ge lijcken in sommigen edificien siet climmē tot negen dicten en halue/eñ aldermeest int Coliseo van Rome in dordine der Dorica/also getoont wort inde derde colom. C. Maer meer sijnse geholpen als sij ter sijden de pilasters hebbē/ de welcke dragende al tgewichte/geuen den Architect cōmoditeyt om de colom. graeclijcker te maken/ia oock van sulcker teederheyt/datse bat mogen geseyt worden de plaetse te houden tot cieraet dan tot stercte. Noch machmen een colom. twee derdendeelen wten muer trecken/eñ setten ouer elcke sijde eenen haluen pilaer/ dewelcke sullen der colom. so helpen datmense noch een dicte heffen mach. Eñ in desen val/darchitrabe/phrise/eñ cornice/sullen mogen wtheffen opde ronde colom. al waerse oock plat/ om dat die halue pilaren darchitrab. ꝛc. opde sijden houden sullen: maer op een colom. alleen ist viticus sulcken werck wtspringende te maken/want dander deelen besijden souden geabandoneert sijn sonder eenige hulpe:derempel vā desen sietmen inde colom. D. Maer als de colom. eenich gewich te tonderhouden hebben sonder eens anders hulpe/ende sullen bequame intercolomnien hebben/en sal niet gheoorloft sijn buyten de terminen te gane: Ia hebbense ordine bouen ordine te onderhouden/redene salt sijn datmense vromer make/op dat dwerck gedueriger sy. Ende al ist dathet pedestal groote hulpe int opheffen der colom. is/ niettemin waren de colom. hooch ghenoech, so soudick prijsen datse de pedestalen ontsleghen waren/bisonder inde benedenste ordine. Maer van de tweede ende derde ordine midts redene der podien/ oock om de colom. te verheffen dienen die pedestalen: ende dit hebben doude Romeinen inde Theatren ende Amphiteatren gheobserueert.

Maer vande positie der colom. bouen colom. sijn diuersche redenen. De eerste is dat de proiecture des pedestals vande bouen ghesette colom. niet voorder wtgaen en soude dan de dicte der onderster colom. ende dese soude een alder sekerste redene sijn: maer om dat de tweede ordine seer verminderen soude van deerste/ en souder geen ander ordine meer op dienen mids der grooter nauolgender minderingen. Ander redene ende meer tot propoost sal dese sijn/ dathet platte des pedestals behoort ten minsten in perpendicule vander colom. beneden te sine/ende bouen dien pedestale de colom. te setten gheminderd tvierdedeel vande ghene die onder staet so inder dicten als inder hoochden: also ouercompt dese regle met dier van Vitruuius int Theatrum/welcker figuere is bouen die colom. A. Eñ wiltmen de colom. niet so seer minderē/so salmē de bouenste colom. int onderste deel mogē maken gelijck de benedenste int bouēste deel dick is. Maer in desen val sal tplatte oft massijf des pedestals breeder commen dan de benedenste colom. onder dick is/niettemin die van dat Theatrū Marcelli doen sulcken effect: derempel hier af sietmen bouē de colom. B. Eñ dese drij redenen sijn proeuelijck genoech. Met Dantique Romeynē inde groote fabrijke vandē Coliseo maectē die colom. Ionica/Corinthia/eñ Composita/alle van eender dicten/eñ die Dorica onder alle dandere/maectēse dicker ontrent twintichste deel. Eñ dit (na mijn dunckē) maectense met goeden rade/ want hadtmen alle de colom. tvierde deel gemindert deen bouen dander/de leste soude in sulcke groote fabrijcke, midts langer distantien/seer cleyn gheschenen hebbē/dwelcke sietmen nu wel correspanderē deurde hoochde: thewijs hieraf is bouen de colom. C. Eñ gelijck de colom. bouen de colom. D. minder is dan die beneden staet dat vierdedeel/om dat/heeftmen middelbarighe edificien van drij ordinen te maken/so soudick prijsen datmen elcke ordine tvierdedeel minderde / na Vitruuius leeringe. Mer is de fabrijke van grooter hoochen/so machmē dordine vanden Coliseo houdē/dat dordine der Dorica Ionica eñ Corinthia elck ontrent een hoochde sy: maer dordine daer bouen wast inder hoochden ontrent twijfste deel: eñ dit is so ick geseyt hebbe/ om haerder veruerringe/dwelcke deel duer de groote distantie compt vander hoochden der andere ordinen te schijnen. Eñ al ist dat de betooninge van desen colomnen Dorice is/ nochtans volghet op alle manieren van colomnen.

A
B
C
D

Van herdde ende ghebacken ſteenen.

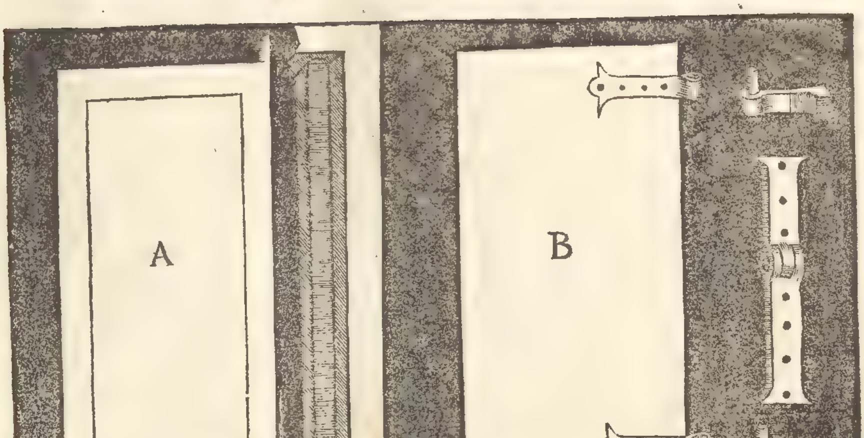
Ghetracteert hebbende vā ſo vele eñ diuerſche oꝛnamentē van ſteenē/ſo iſt een redene dat ick noch tractere hoemenſe int werck ſetten ſal/eñ aldermeeſt hebbende by een te voegene hartte eñ gebackē ſteenen: welcke dingen behoeuen groote diligentie eñ conſt/om dat die gebacken ſteenē ghelijck tvleeſch ſijn inder Fabꝛijken/eñ die natuerlijcke ſteenē gelijck de beenen ſijn dieſe onderhoudē: de welcke twee dingen iſt datſe niet wel te ſamen by een en ſullen gebonden ſijn/in voertgaenden tijden ſullenſe faelgeren: eñ daerōme dat fondament gemaect weſende in ſulcker manierē als de plaetſe eyſchen ſal/ ſo iſt van noode dat die voerſienighe Architect hebbe doen bereyden eñ wercken alle de hartte ſteenen/eñ oock de ghebackene/met die ander materie tot behoef der fabꝛijcken/eñ alſo op eenen tijt cōmen te metſen eñ tſamen te binden die gebacken ſteenē metden hartten. Den hartten ſteenē is van noode datſe ſo vele inden muer gaen dat al en waerder geen mooꝛtele dieſe te ſamen hielde/ datmen ſeggen mochte datſe van hemſeluen vaſte ſouden ſtaen inden muer: dwelck doende/ſullen de werckē tot eeneger geduericheyt gaen. Dexempel hier af ſietmen hier beſijden inde figuer A: daer oock getoont woꝛt hoe datmē die boꝛſtweringen maken mach ſonder eenige ſoꝛghe. Eñ heeftmen Pedeſtalen met colomnē daerop te ſettene daer hartte en ſaechte ſteenen by een commē/ſijn die hartte ſteenen niet wel met den ſaechten ingeuoecht/gelijckmen inde figure B. ſiet/die wercken en ſullen niet lange dueren. Eñ ſijn de colomnē van meer ſtucken/ ſommige van dien/dats vanden minſten/ſal goet ſijn datſe dieper inden muer gaen om ſederlijck dandere tonderhoudene. Maer ſijn de colommen van eenen ſtucke/ſo willenſe ten minſten dat derdendeel inden muer ſijn: maer de Baſen en Capitellen ſullen veel meer inden muer gaen: eñ bouen al vande Coꝛone eñ andere Coꝛnicē die verre buyten den muer ſpꝛingen/moet dat binnenſte ongewꝛochte dat buytenſte verwegen/op dathet hem ſeluen dꝛaghe. Maer is datmen midts diertijt der ſteenen oft merbers/eenege facie oft ſtagie ſal willen becleeden/ ſoo ſalt van noode ſijn/ dat die Architect eer hy bouen deerde beghint te metſene/ hebbe doen bereyden eñ wercken alle die hartte ſteenen/tſamen met die ander materien tot ſulcken behoef: Eñ alſo metſende eñ te gader ſlutende de hartte metten gebacken ſteenen/ſo ſeggick dat het ſommigen ſtucken van noode ſijn ſal ſo diepe inden muer te gane/datſe dander ſtucken houden mogen duer cracht van invoeghingē/ alſo ghi inde figure C. ſiet/op datſe byder tijt niet wt den anderen en ſcheyden. Maer op dat den muer vanden gebackenen ſteenen niet en cōme te ſincken/eñ ſinckende ſoudē die dunne platen bꝛeken duer tgewichte van bouen/ ſo waren van noode wel gecante gebacken ſteenen/wel ge temperden mooꝛtele/eñ tuſſchen de ſteenen luttel mooꝛtels eñ wel gevoecht deen op dandere: Eñ bouen al en willen ſulcke wercken met geen gewelt gemaect ſijn/noch met haeſten/ gewicht bouen gewicht gepact hebben/ maer men ſalſe van laghe tot laghe wat laten ruſten: want wiltmenſe met der haeſt metſen/eñ gewicht daer op ſetten/ſo iſt ſeker dat den muer wat ſincken ſal/ eñ die ſteenen (niet mogende tgewichte regeren) ſullen moetē bꝛeken. Maer woꝛdet met der tijt gemaect/ſo ſullen die dingen in heuren termijn blijuen. Niettemin/ick ſoude altijts meer pꝛijſen die wercken geheel inden muer gebonden/dan de gevoechde oft becleedde/eñ aldermeeſt aende mueren van buyten en behooꝛtmenſe na mijn auijs niet te makene/ om dat die/ alſo lutter Edificen als vanden Antijken gemaect hebben geweeſt/gedect van merbere ende andere fijnen ſteenen/nu gheſien woꝛden ſonder ſchoꝛſſe/daer alleen die maſſe van den gebackenen ſteenen gebleuen is. Maer die Edificien daer die hertte met den gebacken ſteenen ghebonden ſijn/ ſietmen noch heden in weſene: Niettemin/wiltmen enckel ſulcke wercken maken/dit dunct my den ſekerſten wech. Hoe wel dat ſommighe Architecten in diuerſche plaetſen van Italien/hebben ſommige Fabꝛijken van ſimpelen mueren gemaect/ latende daer inne de plaetſe vanden hertten ſteenen/ende eenen tijt daer nae hebben die oꝛnamenten daer in gheſedt. Nochtans midts dat ſulcke dinghen niet wel inden muer ghebonden maer bycans gehecht ſijn/ ſietmen in veel plaetſen vanden ſtucken gheuallen/ende noch alle daghe ruijne dꝛeyghen.

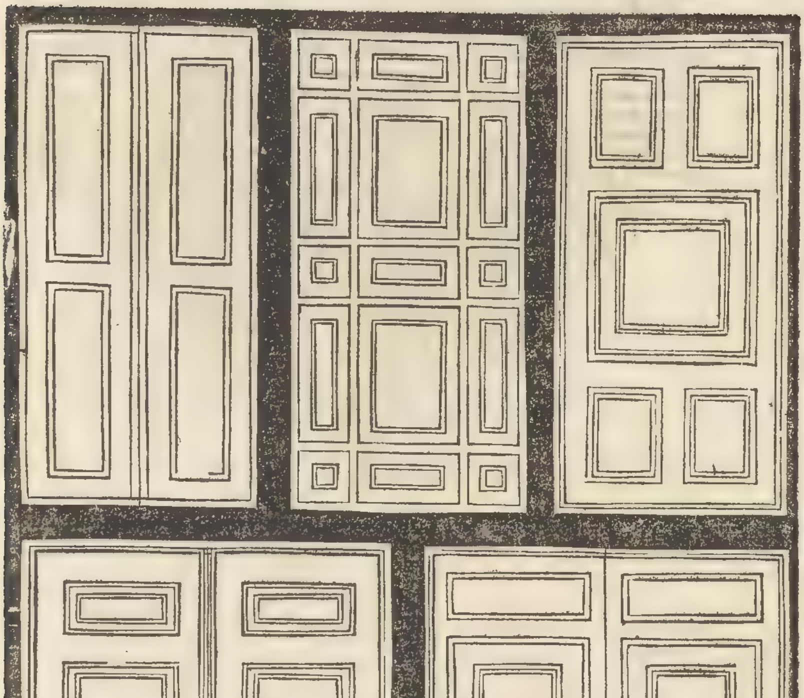

A
B
C

Van houten oft metalen deuren.

Dat tienste Capittel.

NA mijn duncken hebbick ghenoech ghetracteert vanden ornamenten elcker maniere van edificien den steenen rueren de / nu sallick tracteren van den deuren die de edificien sluten sullen / tsy van houte oft van metalle / ende salder sommighe figueren af toonen . Vanden hanxels en willick niet voorder sprcken / want in alle de werelt weetmen daer bescheet af / niettemin / die harren welcke die Antiquen vseerden / alsoo ghetoont wordt inde figuere A / gauen den edificien min lasten / ende waren ghemackelijcker open ende toe te doene / dan die ghene diemen nu ouer alle landen vseert nade figure B. Maer oft dees deuren van metalle oft van houte syn / hier ornamenten sullen gemaect worden in sulcker manieren / dat / soo veel als dornament van steene vromer sijn sal / dornament vander poorten oock vol ghe / op datse malcanderen gelijcken : ende ter contrarien / is dornament teerdere / so salmen de deuren tsy van houte oft van copere oock dyen maken ghelijckende / welcke verkiesinge inden wille des Architects sijn sal. Ende om eeuighe verclaringhe van sulcken ornamenten te gheuene / so suldy hier besijden vijue manieren daeraf sien / welcke den meesten hoop vanden Antiquen genomen sijn.

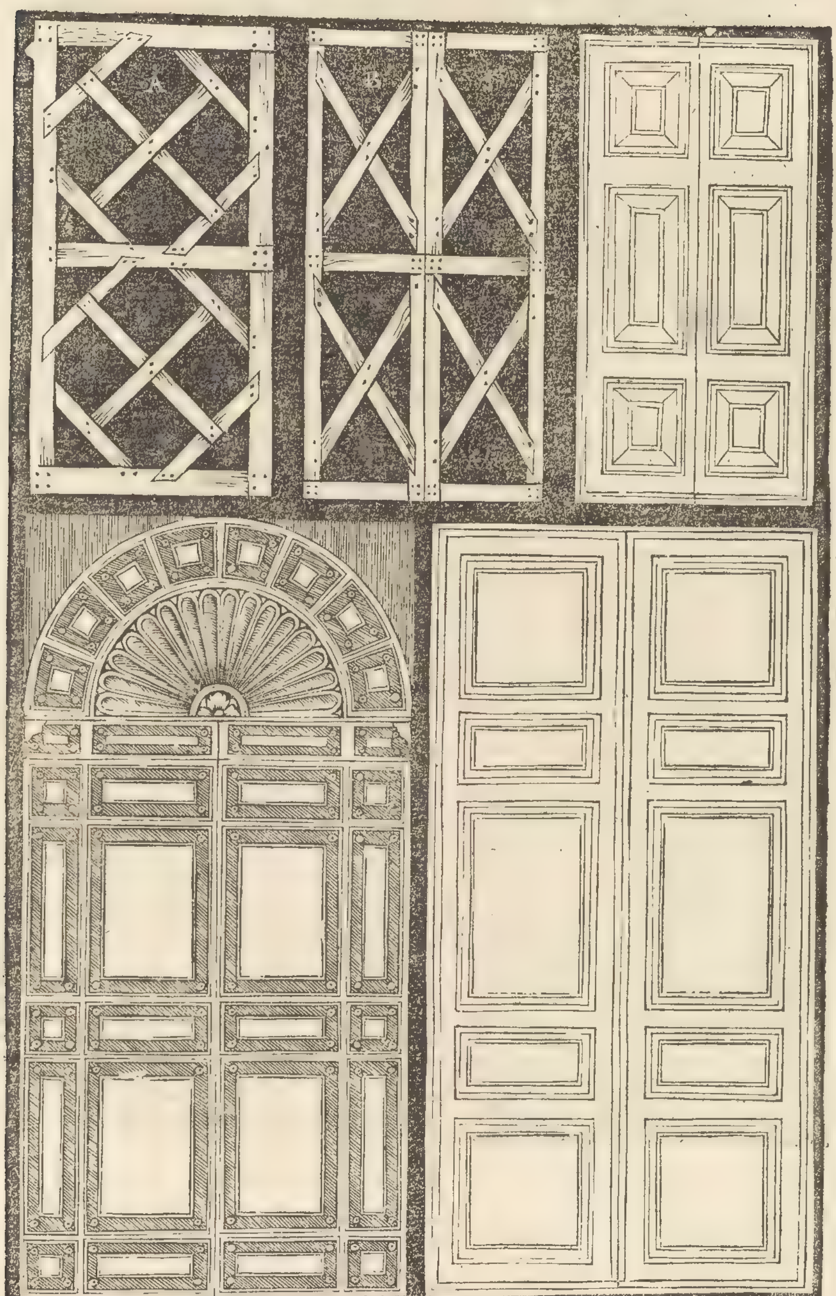

Van den Ramen der deuren.

WAntmen die poorten/ deuren oft bladeren (so wijse noemen willen) niet altijt van een stuck en maect/ dat aen die van sulcker sorten gheen hout en behoeft noch ijser/ maer men maect de henxels vanden seluen stucke. De ghene diemen van houte maect/ende daerna van cooper ghedect worden van redelijcker dicten/ de welcke/eest dat sij van platten taflen deen aen dander sullen gheuoecht sijn / al sijnse wel ghelijmpt ende met pinnen oft clauwen verwacrt/dies niettemin is altijts de nature vanden houte te crimpen ende te wassen na dat den tijt drooghe oft vocht is . Wiltmen dan sulcken deure maken/die van copere/ ijsere / oft anderen metale ghedect sal wordden / den sekersten wech sietmen hier besijden inde figure A . ende B . want die houten en wassen nemmermeer inder lingden / maer blijuen altijt in heuren wesen / van welcken houte de dicte oft teederheyt inde wille des Architects wesen sal/ na dat het ghewichte is datse te draghen sullen hebben/ also mach men oock die spatien vanden seluen houte vullen . Ende om dat alle die Antijxe duergangen int ghemeene van vierkanter formen sijn/ wtgenomen die vanden poorten der stadt oft Archi triumphali / die welcke ghewelft sijn. Niettemin in onsen tijden maectmen de deuren vele bouen ront/ by auontueren tot meerder stercte / ende oock om dat sij tot sommighen propooste der Edificien wel commen/ dyer hebbick ten minsten een inuentie willen thoonen/ om datmen inder waerheyt altijt niet al beuanghen en can/ want den Architect veel accidenten ouercommen tot sulcker tijt die hy van eerst ordineren moet.

☞

A
B

Vande ornamenten der picturen binnen ende buyten de edificien.

Dat elfste Capittel.

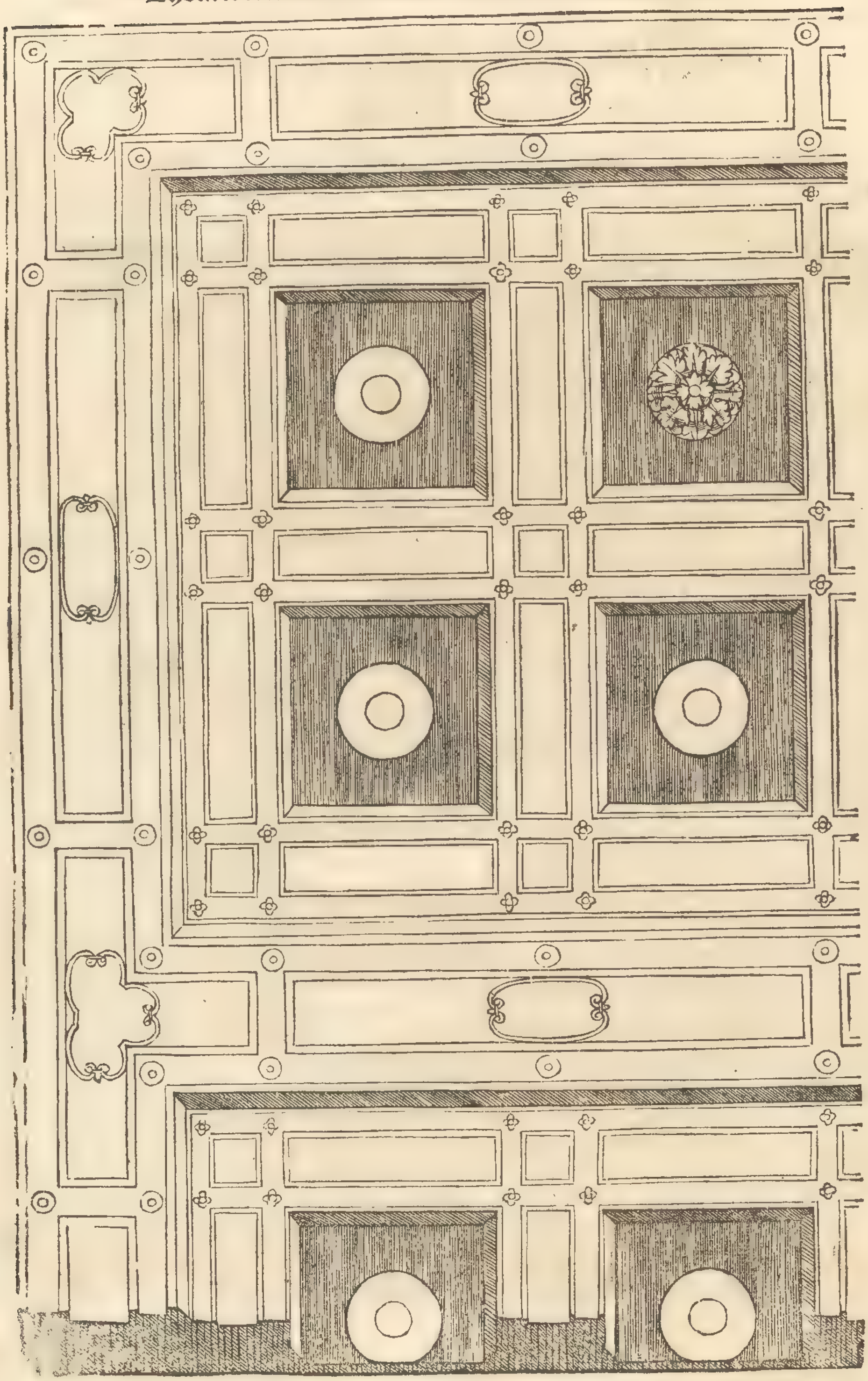
Op dat ick niet eenighe sorte van ornamenten en late/daer ick niet eenighē Regle af en segghe/ so wel inder picturen als in ander dinghen/soe seggich/dat de Architect niet alleen sorghe te draghen en behoort vanden ornamentē byden steenen oft merber/maer oock van dwerck des pinceels om de mueren te cierene / eñ behoeft dat hy dordinantie daeraf gheue / als patroon van alle die aende timmeringhe wercken/om des wille datter sommige schilders gheweest sijn cloeck genoech aengaende de practica/ maer inde reste van so lutter verstants/ dat sij/ willende haer handelinge inde verwe toonen/hebben ontschiet eñ somtijts bedoruen eenighe ordine/ om datse niet gheconsidereert en hebben die picturen te setten in huer plaetse. Daerom hebbende te vercieren eneghe facien van edificien metden pinceele/ so is certeyn datter geen openheyt en behoeft daer lucht oft lantschap in schijnt/want die breken dedificien / eñ van een dinck dat ghelijnich ende dicht is/transformerense in duerluchtich onsterck als een gheruijneerde oft onperfecte edificie. Desgelijcx en behoeuender geen personagien noch dieren gecoloreert/ ten ware datmen eenige deuren oft venstren versierde daer menschen in waren. Maer oft ommers de huyswerdt oft schilder colueren begeeren / op datmen dwerck niet en breke oft bederue/ machmen versieren eenich cleet aenden muer gehecht/ eñ daer in schilderen datmen wilt. Noch machmen nae vsantie van triumphen aenden muer hangen festonen van bladeren/fruyten/eñ blōmen/oock schilden/tropheen/eñ sulcken dinck dat tuerlijck is. Maer wiltmen met vasten verstande de mueren schilderen/ so machmense fingeren van merber oft ander steen/snijdende daer in datmen wilt : van metael machmen oock in sommige niechen figuren versieren/ also sal dwerck vast blijuen / ende losweerdich van allen die dwarachtige wten valschen kennen/ waer toe dat onse Aucteur hier vele excellente wercklidē verhaelt (die ick om cortheyt ouersla) welcke anders niet dan wit en swert in edificien ghebesicht en hebben / ende niettemin van sulcker duecht datse yegelijcken ingenieusen int aensien verwonderinghe gheuen. Noch machmen inde mueren der logien rontomme de houen met goeder redenen versieren eenige openheyt/ ende van coleuren maken lucht/ lantschap/huysen/figueren/ghedierten/oft datmen wilt. Desgelijcx heeftmen cameren/ salen/ oft ander plaetsen ontrent der eerden van binnen te cieren/ soe wort den schilder toegelaten op de mueren in manieren van Architecturen eenige openheyt te makene/ ende daer duer te siene na dat de plaetse is: want bouen tgesichte en machmen niet dan lucht/oft welffels/hooghe bergen/ende dopperste van huysingen sien. Sedtmen oock figuren bouen tgesichte/die moetmen van onder sien/ende niet den gront daer sij op staen. Ende sal de schilder somtijden duer perspectiue willen maken te schijnen een sale oft ander voorder stantie/so mach hy tegen ouer den inganck met eeniger ordinen van Architecturen/die maken verre genoech te schijnē by datse in effect sijn sal : ende dit dede Balthasar (also geleert in deser consten als eenich ander in onsen tijden) in tcieren eender salen van Augustijn Ghyse coopman in Rome/daer hy met deser const sommige colomnen eñ ander Architecturen versierde tot dien propooste/dat de groote Peeter Aretijn/also iudicieus inder picturen als inde Poesye/ soude geseyt hebben in dit huys geen perfecter schilderije te sijne dan dese/ hoe wel dat daer oock werck is van Raphaels hant. Als dan de mueren geciert sijn sullen/wiltmen dan de welffels oock vercieren/ so salmen de vestigie der Antiquen volghen/makende dingen diemen grotesschen noempt/de welcke midts datmense maken mach somen wilt/ commen daer wel inne/als van bladeren/blommen/dieren/vogelen/ende ander gemengde gedrochten. Maectmen oock somtijts enige cleederen vanden figuren gehoudē/oft erghens aen gehecht/daer machmē sonder begrijp in maken datmen wilt. Maer sal den schilder belieuen eeneghe figueren als leuende te maken in dwelffsel/ soe moet hy seer verstandich/ seer geexerciteert inde perspectiue/eñ iudicieus sijn/in dingen te kiesen tot propooste der plaetsen/ende eer hemelsche vliegende dingen dan eerdtsche maken/met sulcker const/dat hy de figuere also can doen vercorten/ (al sijnse monstrueus) datse/ alsmen tot sijnder behoorlijcker distantien daer af staet/schijnen bleuen te ghelijcken. Eñ al is dit te Rozeten/Mantua/ eñ andere plaetsen in Italien van wercklieden wel gemaert / so hebben die verstandighe schilders in onsen tijden sulcken vercorten geschoudt / om dathet inder waerheyt niet so vrindelijck der oogen en is voorden gemeenen man. Daerom Raphael Durbin/die ick altijts Diuijn noemen sal/want hy sijns ghelijck in deser saken (ick swijghe meerder) niet gehadt en heeft/ somen van hem oordeelt/ als hy dwelffsel der logien van Augustijn Ghyse wilde cieren/schoude tvercorten so veel als hy mocht. Want als hy int hoochste des welffsels quam/ende daer de maeltijt der goden/hemelsche dingen/eñ tot propooste des welffsels maken wilde/ wechnemende de herthept des vercortens/versierde een laken vā hemelscher verwen gehecht aende festonen als een tuerlijck dinck eñ maecte daerin de maeltijt alsoo werckelijck eñ cierlijck / datmen die logie bat achten soude tot een bereytsel van triumphen/dan een eeuwighe schilderie gemaect opden muer. Also dan de Architect/welck sonder perspectiue niet en mach noch en behoort te sine / en sal niet lijden / als ouerste der wercklieden die inde fabrijcke wercken/ dat daer yet gemaect wordde sonder sinen raet ende vonnisse.

Van platten ſolderinghen ende haren vercieringhen.

Dat twelfſte Capittel.

HOe wel datmen in onſen nederlanden niet en vſeert de ſolderinghen te vercieren van houtwercke/ nochtans als een huys van buyten geheel nade oude maniere ghemaect ware/ſoudet qualijck voeghen dat niet alleen de ſolderinge en accoꝛdeerde/ maer oock koetſen/ bancken/ ꝛc. ende dat meer is/ ick ſoude ſeggen dat elcke ſtagie binnen vander ſeluer oꝛdinen ſoude geſtoffeert ſijn als van buyten ghetoont woꝛdt. Dus segghick dan / is den hemel oft ſolderinghe van grooter hoochden/ ſo behooꝛt de deelinghe vꝛoem wijt van ſpatien ende van goeder wtheffinghen te ſyne : ende wiltmenſe cieren met ſchilderijen/moet oock vꝛoem gemaect ſijn : geconfoꝛmeert nae dat het groot ende verre is : oock behooꝛet van licht ende bꝛuyn ghemaect te ſijne : ende inde middelt der velden ſedtmen een verguldenroofe . Maer wiltmen eenige verwen daer in bꝛingen/ ſo ſalmen dat velt van blau maken als duerluchtich : maer dat die rooſen gebonden ſijn/met eenigen loouueringen oft grooteſſchen/ op datſe niet en ſchijnen inde lucht te hangen: en de altoos dat de coꝛnicen die de viercanten oft ander velden ſluyten / wel vergult oft vander ſeluer verwen geſtoffeert ſijn . Maer commet eenichſins dat den ſolder niet hooch en is/ſo ſalmen dat werck teerder ende cleyn maken tſchelijcr de ſchilderije/ + alſo dat goet te verſtaen is/ende ſedt hier na tweefiguren die nochtans beyde een ſijn/deene van blooten houte/ende dander geſtoffeert/alſo hy vooꝛts ſeyt/* Ende deſe oꝛdine hebbick gehouden inden hemel vande groote libꝛye in tpaleys van Venegien/inden tijt des pꝛincen Andꝛea Griti/ om dat deſen hemel leger was dant behoefde nae de wijdde ende lingde der ſalen / ſo dede ickſe van teerderen wercke maken/ midts der redenen voerſ.

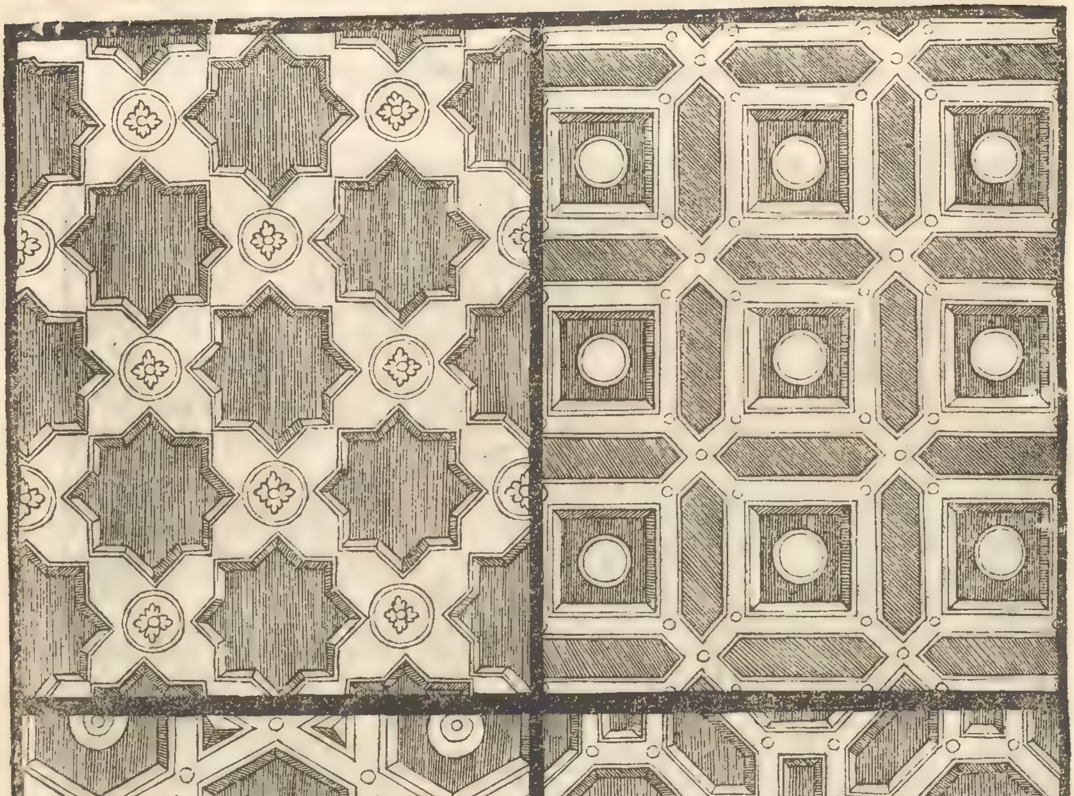
Thoutwerck aenden solder der librijen voerseyt.

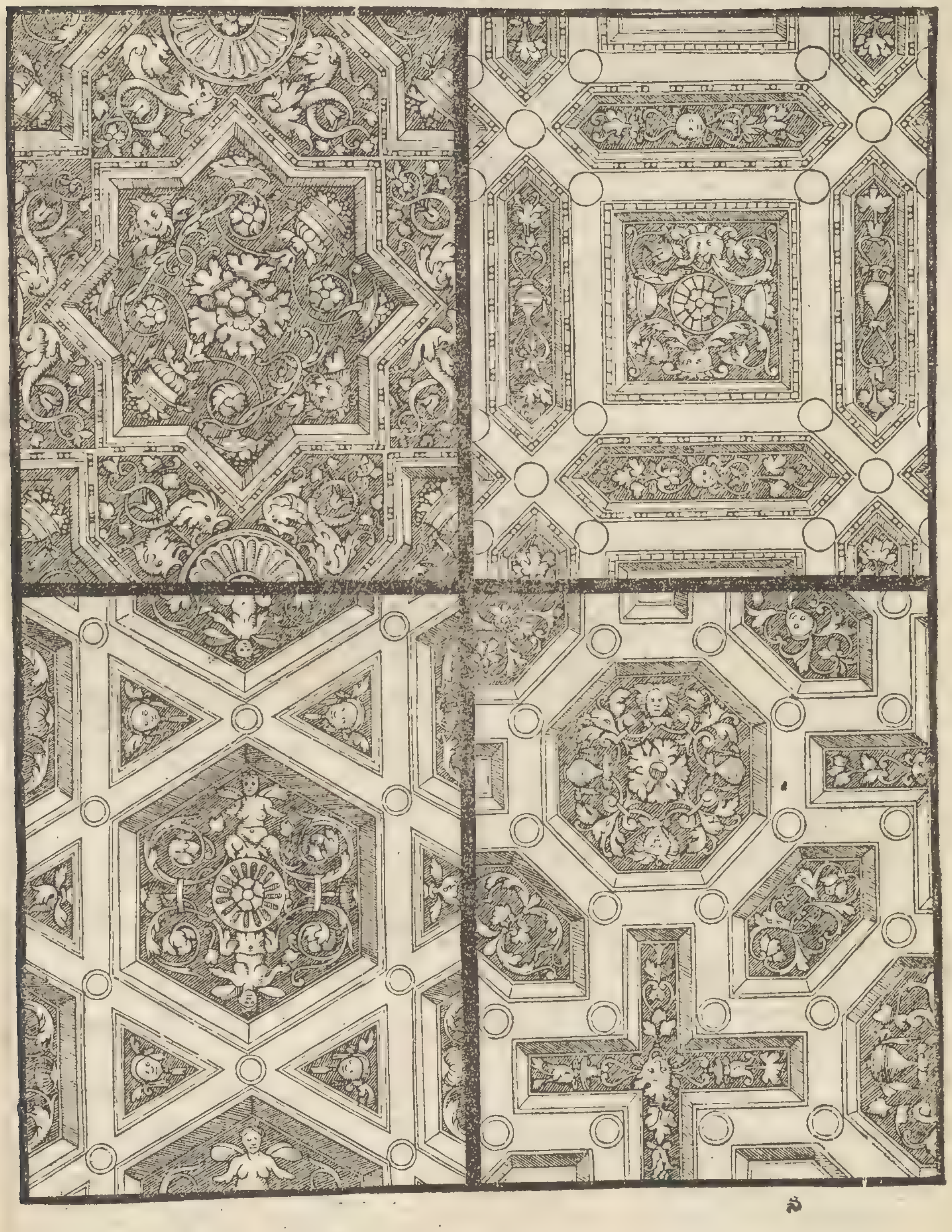

Dits ordinantie der stofferinghen vandē selue.

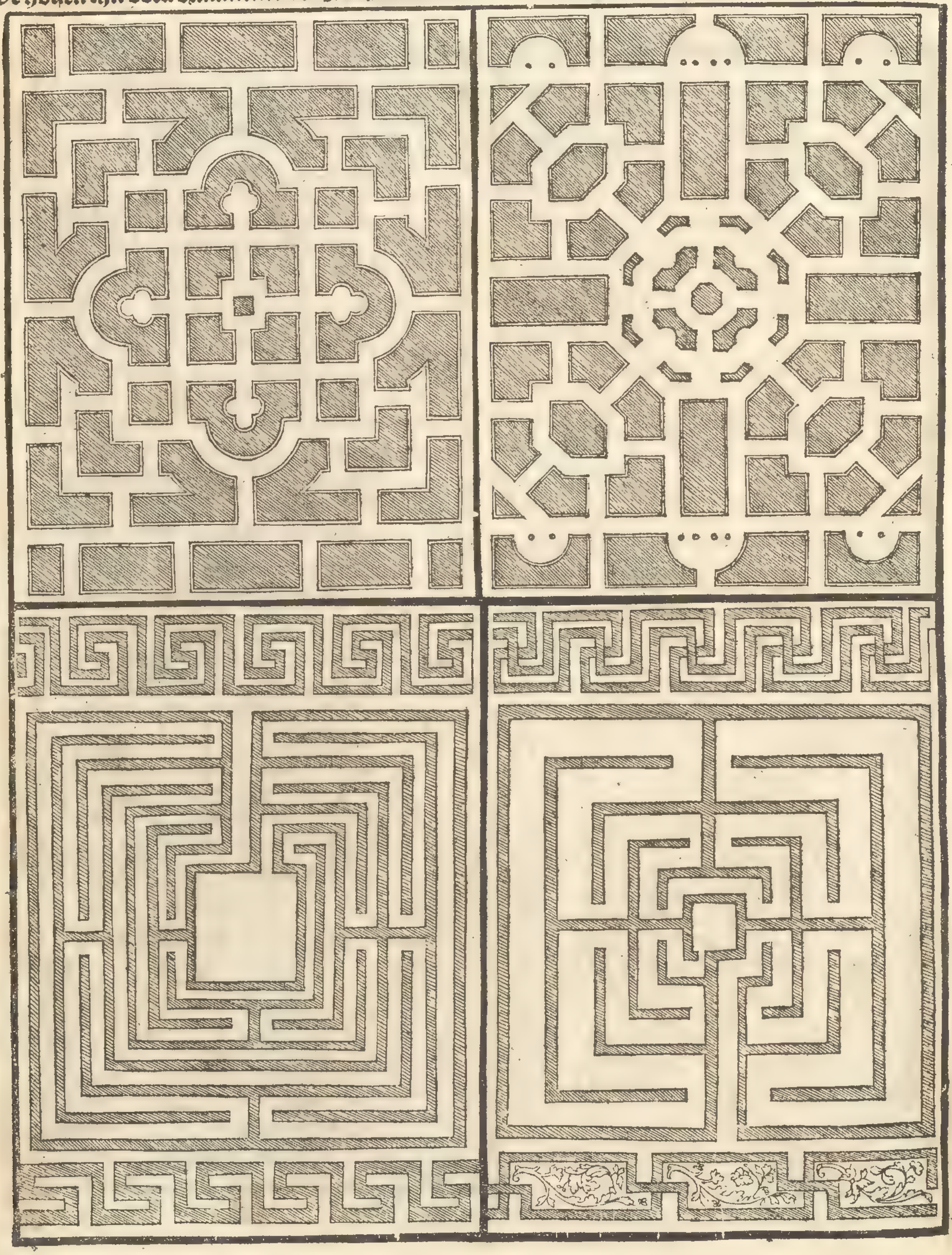

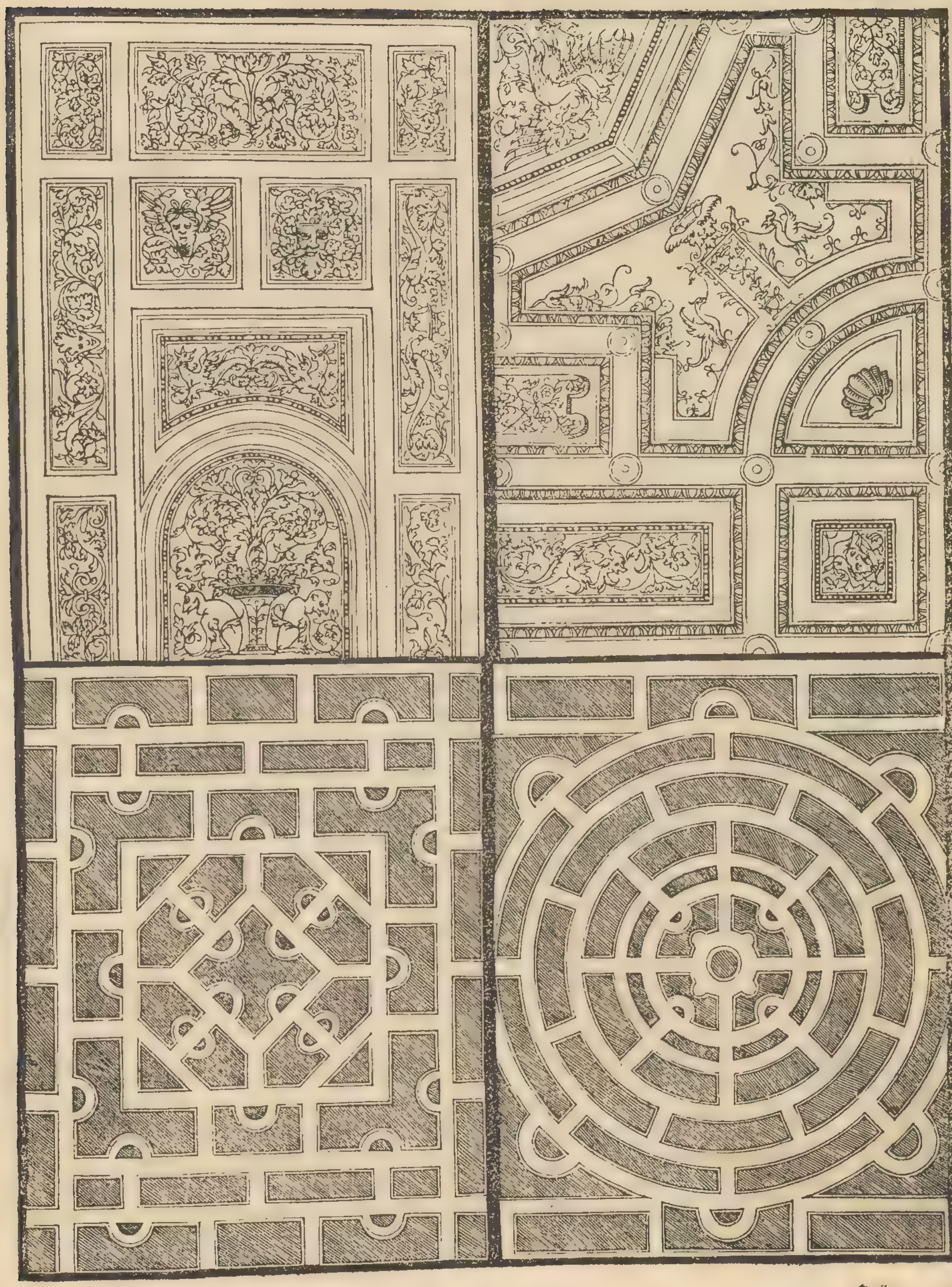
Een ander maniere van solderinghe.

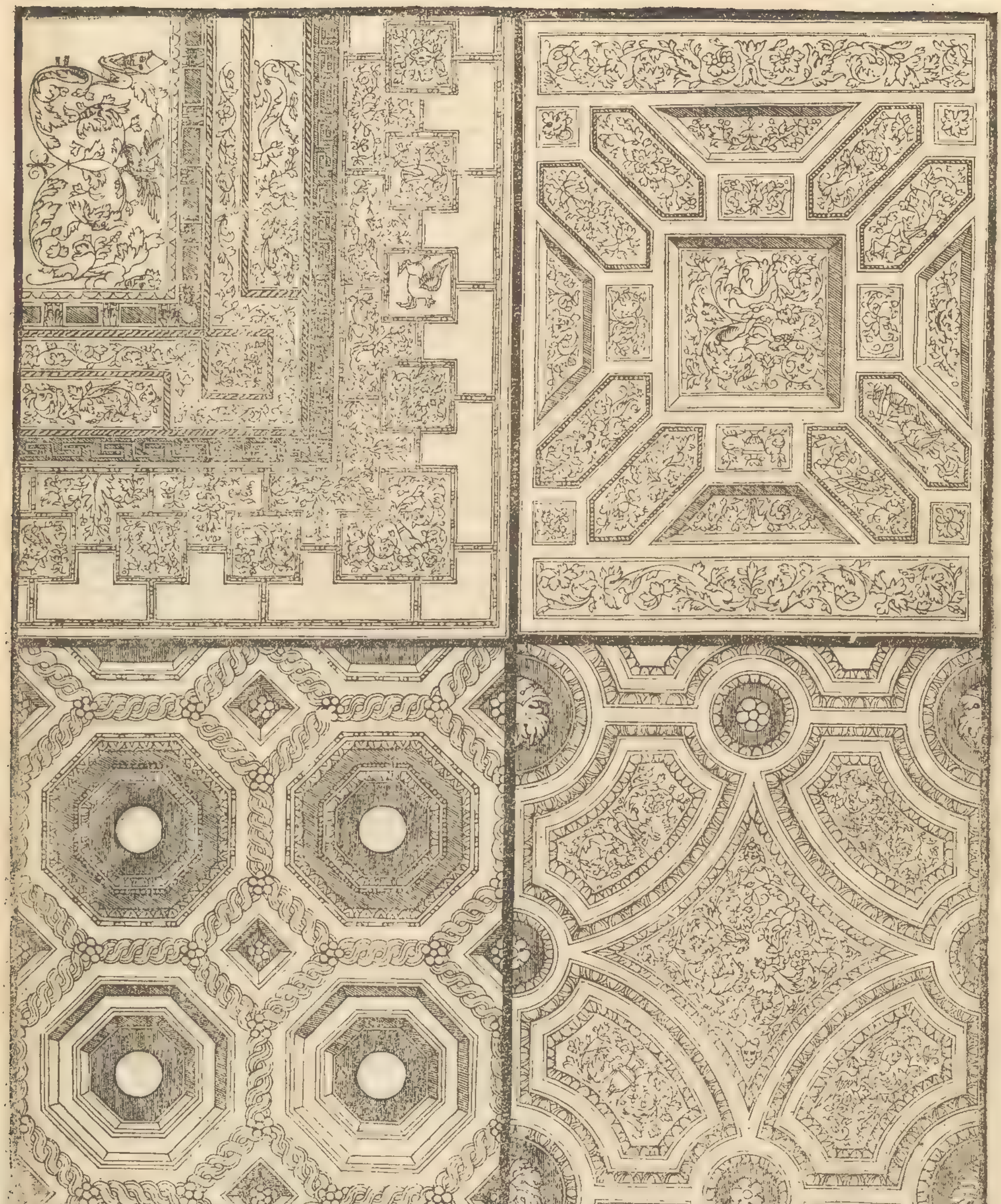

De houen sijn oock ornamentē der Fabrikē/daerom sijn dese figurē mettē Laberintē/ten propooste.

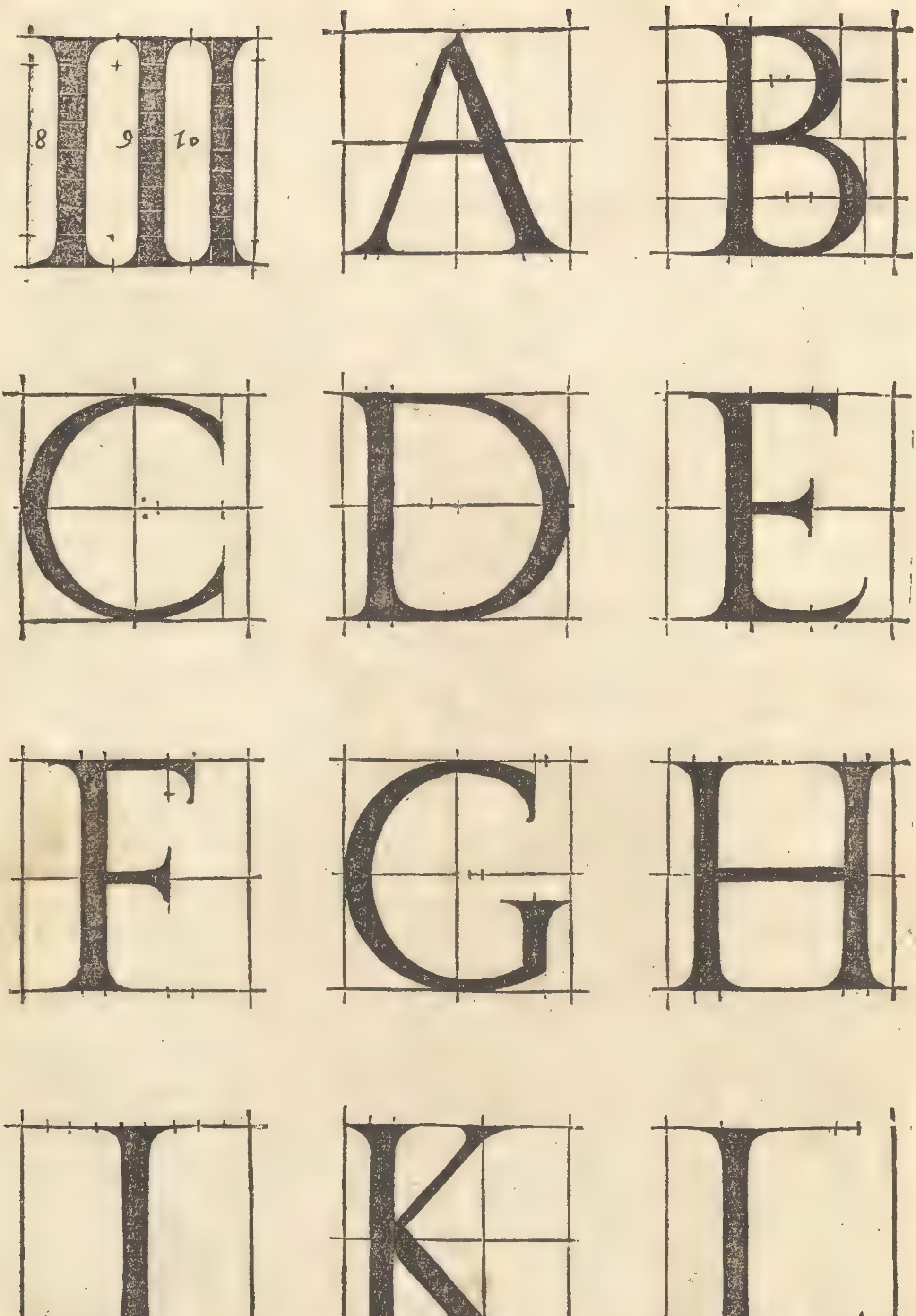

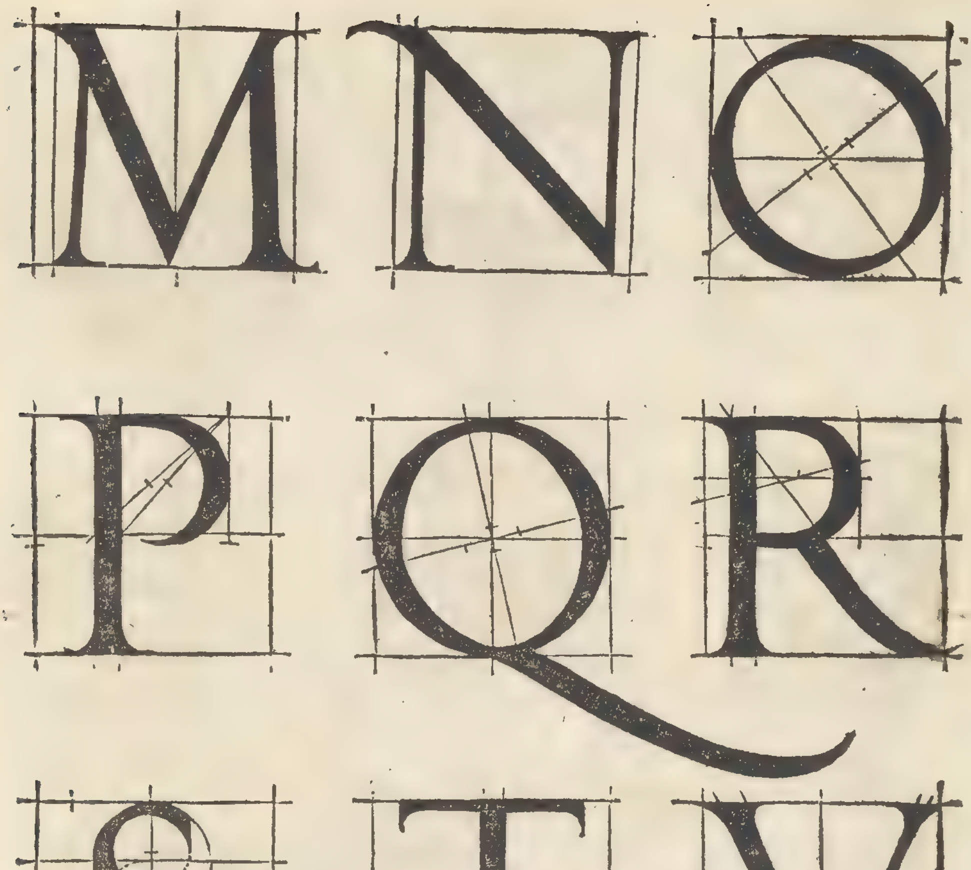

En leſten ſeyt onſe Aucteur van verwapenin-
gen, te weten, hoemen die ordineren, coloreren,
eñ ſettẽ ſal, na ſtaet, hanteringe, eñ nature, alſo
datmen daer deure mercken mach wat geſlacht, oft vã
waer dattet gecomen is. want (ſeythy) wy ſien dat die
Antiken de Princen figureren in maieſteyt, de Biſſchop
pen in pontifical, de Capiteynen gewapent, eñ alſo elckẽ
in ſulcken habijt als hem beſt gelijckende is: deſgelijcx
wilt hy datmen de wapenen om voor de Edificien te
ſettene, ordineren eñ coloreren ſoude van gedierten, vo
gelen. &c. gout, ſiluere, hemelſche, eertſche, vierige, oft
ſwerte verwe, mer gheen metael op metael, noch verwe
op verwe. Maer om dat Darchitecten hier te lande geen
wapenen en ordineren na heuren goetduncken, willen
wy dit voorby varen, eñ in plaetſe vã deſen een figure
van Letteren ſetten, de welcke den Architect dickwils
gevallen te ſnijden, oft anders te ſetten, als bouen poor-
ten, deuren, in phriſen, eñ ander tafelkens, om enige na-
men, titulen, oft ander leeringen in te ſetten, tot beliefte
des Patroons, oft om kenniſſe te nemen van Paleiſen,
eñ andere ſekere geordineerde plaetſen. Nochtans mits
dat hier noch ſolderingen by geſedt zijn, die daer in ge-
braken, ſo ſalick de figuren vanden wapenẽ die hy ge-
maect heeft, achter de Letteren ſetten, op dattet boeck
volcomen ſy. Darchitect dan gheen kenniſſe hebbende
van goeden Letteren, wort benaut verre eñ breet te ſoe
ken iemanden die hem de ſelue ſchrijft: eñ hoe wel dat
hyſe in geſchrifte heeft, ouermits onkenniſſe der propor
tien, wordenſe werckende gecorrũpeert, tot verachtinge
heurs wercx, eñ des gheens die hem de voorſeyde geteec
kent heeft. Daerom al zijnſe van Lucas Patiolus, Geo
froy Tory, eñ Albertus Durer gefigureert, de welcke met
malcanderen niet gheheelijck en ouercomen, ſo willick
nochtans deſe andere voor een gemeyn Regle hier too-
nen achtervolgende onſen Aucteur, de welcke (achter-
latende alle ſuperſtitie) de colomnẽ eñ pedeſtalen in een
voegelijcke mate gebracht heeft, deur wyẽs auctoriteyt
ick bycans ſoude ſeggen, datmen deſe Letteren vã meer
eñ min deelen hooch ſoude mogen maken na dordine der
colomnen. Maer om de Simmetrie te beſchrijuen, op dat
ick niet te wijt en loope, willick Vitruuium volgẽ daer
hy ſeyt, dat de colomne Ionica negen deelen hooch is, eñ
na thetoonen van diuerſe Aucteuren, is deſe forme van
Letteren oock in Ionia geuonden, dus laeticſe oock van
negen deelen: eñ oftmenſe byde Corinthia oft Compo-
ſita vã tien deelen maken wilde, ten ſoude niet qualijck
voegen, want gelijck de Corinthia meeſt gebruyct wort
om de teerheyt, ſo worden deſe Letteren oock meeſt vã
tien deelen ghemaect: maer wordenſe byde Dorica eñ
Thuſcana van acht gemaect, ten ſal byde voorſeyde re-
den niet ſeer te verachten zijn, aengemerct de grofheyt
des wercx: oock ſalmen na de leeringe Vitruuij die ſim
metrien connen veranderen, gelijck elders genoech ver-
haelt is, wantſe deur ſommige oorſaken grouer eñ teer-
der, ia heel valſch ſchinẽ, by datſe in effect zijn. Om deſe
Letteren gemaclijck te formerẽ, ſalmen eerſt een perfect
viercant maken, eñ ſetten dat in ſo veel deelen alſmen
der letteren geuen wilt: maer oft ſi van ſes, ſeuen, acht,
negen, oft tien deelen, meer oft min zijn, ſo ſal den dun-
ſten treck vã tderdedeel der dicten zijn, eñ den dwerſen
treck van de helft: de hoecken ſullen ten minſten ſo veel
proiecturẽ hebbẽ als de letter dick is, getogẽ opden paſſer.
Maer hoe veel deen letter binnen tviercant, eñ dander
buytẽ gaet, eñ waermẽ den paſſer ſetten ſal om de ronde
te trecken, ſietmẽ inde figurẽ. De O machmẽ oock ſtellen
op de mate vã de Q. wyens ſteert hem ſtrect tot ander-
half viercãt, eñ finct een half viercãt. ſommige makentẽ
wat corter. Ick en wil niet ſuſtinerẽ dat deſe letteren de
beſte zijn, elck neme die hẽ beſt behagẽ. Ten is oock geen
noot om elcke cleyne lettre deſen arbeyt te doen, mer tge
ualt ſomtijts datmenſe eenẽ voet oft ſeſſe, meer eñ min,
hooge te makẽ heeft, welcke datmẽ niet ten goeden fine
bringen en ſoude ſonder een ſeker proportie te volgene.

8 9 10
III A B
C D E
F G H
I K L

M N O
P Q R
S T V
X Y Z

☞ Hier eyndet dat vierde boeck der Architecturen Sebastiani Serlij van Bolonien ouergheſedt ende gedꝛuct Thantwerpen deur Peeter Couck van Aelſt.

Den vijfsten boeck van Architecturen Sebastiani Serlij / inden welcken van diuersche formen der Templen getracteert wordt / nae de maniere vanden Antijken / ende oock dienende voer de Kerstenen. Ouergesedt wten Italiaensche in nederlandts / duer Peeter Cocke van Aelst doen ter tijt Schildere der K. Maiesteyt.

Gedruct inde vermaerde Coopstadt van Antuerpen, ende nu eerst wt laten gaen duer Mayken verhulst weduwe des seluen Peeters voers, int Iaer M. V^c. LIII.

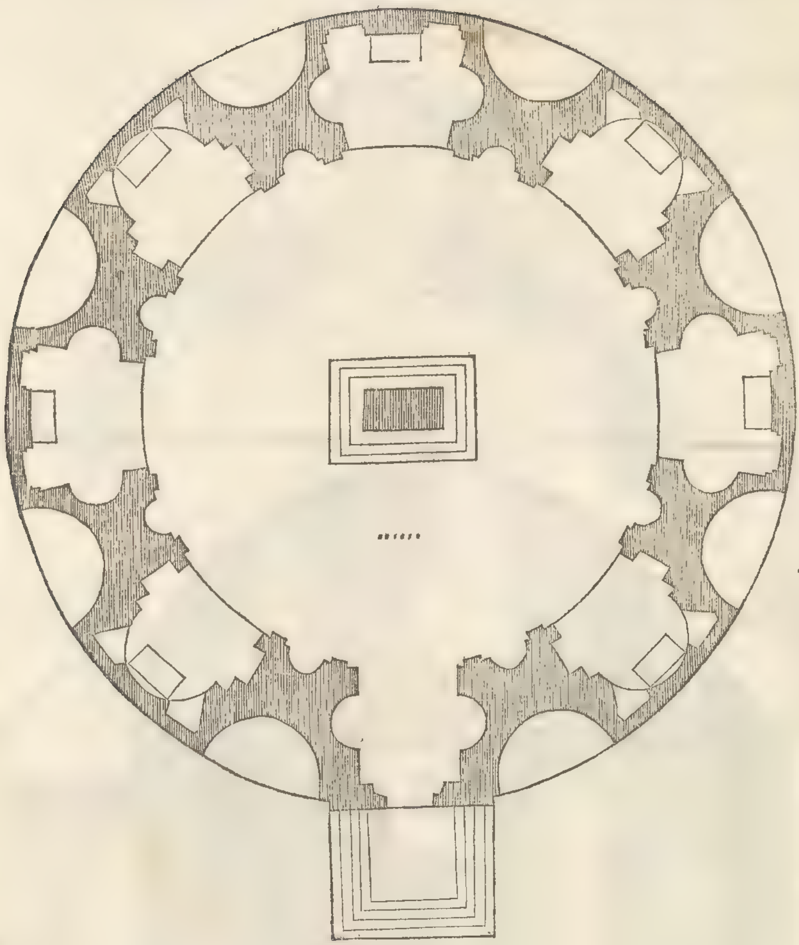
met keyserlijcke preuilegie.

Men vindtse te coope Thantwerpen op de lombarde vest e inde schiltpadde

Den vijfſten boeck van veelderley manieren van templen.

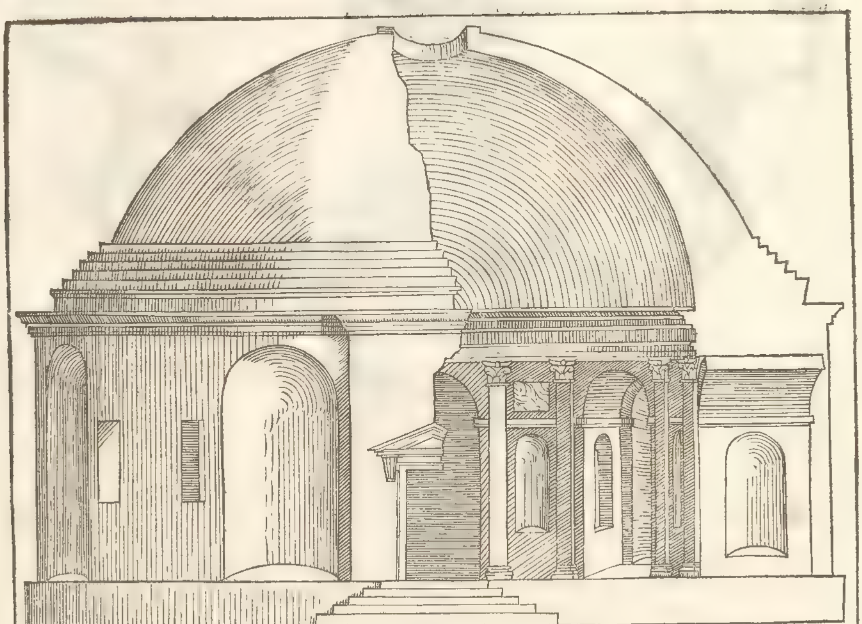
Dat. xiiij. Capittel.

HOe wel datmen in kerſtenrijcke vele ende diuerſche formen van templen ende kercken ſiet/ zo wel Antike als Moderne/nochtans midts dat ick voortijts beloeft hebbe ſommige ordinantien daeraf te toonene/om tgetal van mijnen boeken te voldoene/ zoe willen wij vanden seluen tracteren/ ende in dbeworp ten minſten twaelue verſcheyden manieren van templen ſetten met haren gronden ende maten. Ende om dat de ronde forme de perfectſte van allen es/zo ſallick daer aen beghinnen. Maer al ceſt dat in onſen tijden/het ſy duer cleyn deuotie/ oft duer vreckheyt vanden menſchen/geen groote kercken meer begonſt en worden te makene/ Ja datmenſe noch niet en volmaect die voertijts beghoſt zijn: zoe ſallick die mijne zoe cleyne maken/als zij ſouden mogen in redelijcker wijſe paſſeren/ op datſe met cleynen coſte in corter tijt ſouden mogen volmaect worden. Den Diameter dan van deſen gront ſal alſoe lanck als hooge zijn/ nade figure vanden circule/te wetene van tſeſtich voeten. Die dicte vanden muer/ſal van tvierendeel des diameters zijn dats van vijftien voeten/ op datmen daer gemackelijck die capellen binnen maken mach. De welcke capellen ſullen twaelf voeten breet zijn. Die Nicchen tuſſchen die pilaren/ ſullen vier voet breet zijn: die andere binnen den inganck/ende vande drij capellen/ſelen ſes voet en haluen breet zijn. Ende om den coſt van ſteen ende calck te ſparene/ zoe ſalmen van buyten tuſſchen de capellen die groote Nicchen maken/der welcker breedde ſal commen op vijftien voeten. Deſen tempel ſtaet verheuen vander eerden ten minſten vijf trappen / ende al waert noch hoogere ten waer niet quaet / wandt dat eertrijcke verhoocht met der tijt/alſoe datmen in veel oude templen ende kercken nederwaerts terdt / daermen voertijts opgeclommen heeft : maer die trappen willen altijts onpaer zijn/ nade leeringhe van Vitruuio daer hy van den templen ſpreect/ op dat (ſeyt hy) alſmen metten rechten voet beghint te climmene/ men hem metten ſeluen rechten voet op dat paueytſel des tempels vinde. Aengaende den fondamente/zoe en canmen niet gefaelgeren datment diepe eñ breedt make/maer die minſte breedde diemen onder ſoude mogen leggen es deſe/ datmen vanden Diameter der dicten des muers een perfect viercant make/ende den Diagonus van dien viercante ſal de breedde vanden fondamēte des muers onder zijn. Alſo dunct my dathet Vitruuius beſcrijft daer hy van fonderen ſpreect. Maer aengaende der ſtoffen des fondeerſels in vaſten oft herden gronde/ ende oock in waterachtigen gronde/ en behoeuick hier niet te verhalene/ midts dathet alleman bekendt es.

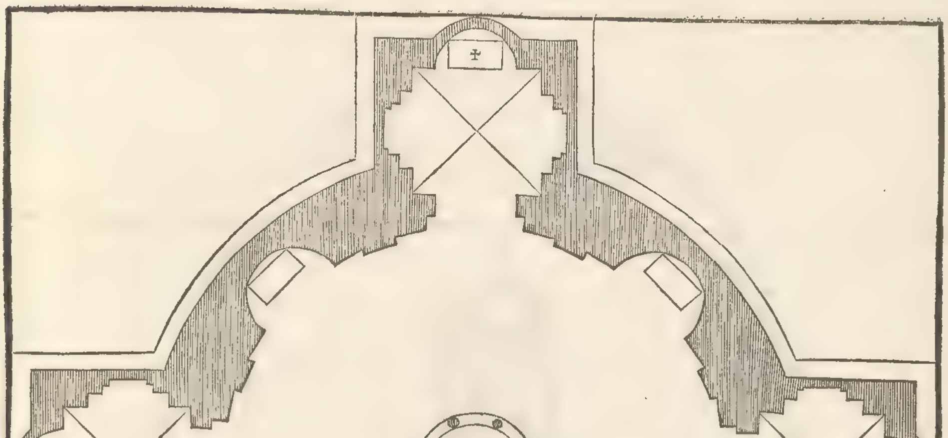

Van diuersche formen der Templen.

GEtoont hebbende den grondt van desen ronden temple/zoe volcht hier nu dat opstaende dees tempels van buyten eñ oock van binnen/midts dat hy al willens gebroken gemaect es om alle beyde te siene: dat binnenste des tempels es nade maniere van Corinthien gemaect. De geheele hoochde van aen tpauiment tot bouen tegen dwelfsele/houdt tsestich voeten. De dertich voeten sullen voerden ketel oft rondt welfsel zijn. De reste nederwaerts salmen deelen in vijf en haluen/daeraf sal deen deel voer Cornice Frise eñ Architrabe zijn. De vier en halue restende deelen/sullen die Colommen met basen ende capiteelen hooge zijn/van welcken altsamen dat ghy die particulare maten in mynen vierden boeck byde Corinthia vinden sult. Die Nicchen tusschen die platte pilaren/sullen tien voeten hoogh zijn: die andere sullen vijftien voeten houden. Dat gadt bouen dat welfsele/sal wijt zijn dat seuenste deel des Diameters vanden tempele: Bouen dat selue gadt machmen een lanterne maken met glasen gestopt/oft men macht open laten/daer duere sal lichts ghenoech commen voer dat middelste des tempels/midts dat die capellen huer licht by hemseluen hebben duer die vensters. Het dack van desen tempel/sal alderbest met loode ghedect zijn. De Cornice van buyten/sal staen gelijcx der binnenster/maer veel grouer van leden/midts datse te water ende te winde staet. Aengaende der dueren/dyer vindy genoech in mynen vierden boeck.

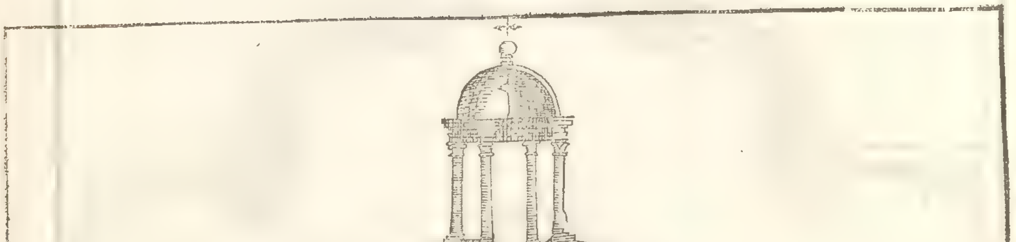

AL es den grondt van desen navolgenden tempel oock rondt/zo heeft hy nochtans een veranderinge duer die viere wtsprongen te weten drij capellen/ ende oock den inganck vanden seluen factsoene. Den diameter van desen tempel/houdt achtenveertich voeten. Die dicte des muers/houdt een seuenste deel vanden Diameter. De capellen zijn veertien voet int viercante/ sonder de Nicchen. Die ander vier Nicchen oft cleyn capellen/sullen neghen voet breet zijn. Die viercante capellen hebben huer licht van besyden: maer dat licht vandē tempel bouen in dwelfsele/sal wijt zijn dat vijfste deel des Diameters/ met eene lanterne daeroppe/gelijck vanden anderen geseyt es. Tot desen tempel salmen oock met vijf trappen op climmen: Ende midts dat de hoeken buyten die templen altijts onreyn ligghen/zoe soudick prijsen datmen eenen viercanten muer daer omme trocke/zoe hooghe als den opganck/ op datmen daer niet zoe lichtelijck by commen en soude.

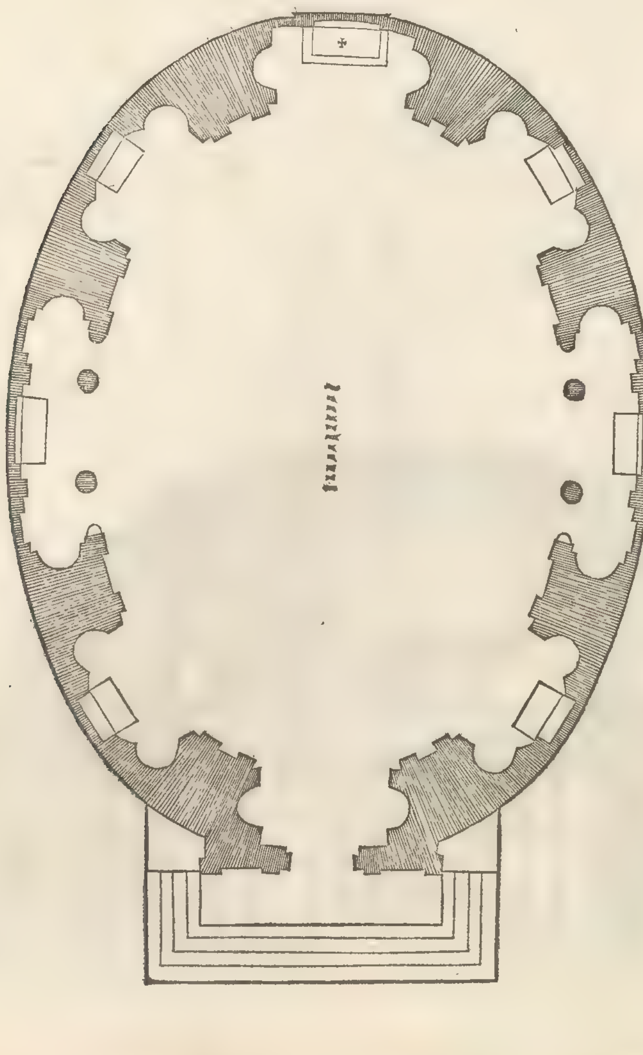

Van diuerſche formen der Templen.

Vanden gepaſſeerden grondt/zo ſiedy hier dopſtaende/zo veel van binnen als van buyten/midts dat het gebroken ſchijndt. Die hoochde van binnen houdt gelijck den Diameter/dats achtenveertich voeten. De helft ſal voer dat half rondt welfſel zijn. Ende dat luchtgat bouen (alſo geſeyt es) ſal wijt zijn van twijfſte deel des Diameters/daerop datmen eene lanterne ſetten ſal met gelaſen ghelijck inde figure getoont es/ende dat welfſele gedect met loode oft ander materie. Vanden welfſel nederwaerts ſalmen dat cornicement van twee voeten en half hooge maken/geformeert gelijck dimpoſte vanden bogen des Theaters van Marcellus inden vierden boeck int ſeuenſte Cap. fo. 37. ende ſal dienen voer capiteelen/ wtgenomen dat Plintus metter Cimatien/dat voer Corone dienen ſal. De pilaſters zijn breet/vier voet en halue. Die groote capellen/zijn hooge eenentwintich voeten: die cleynſte capellen/ſullen dertien voet en haluen hooge zijn/bouen half ront. Bouen die drij viercante capellen/ende bouen den inganck machment plat decken/ wat af hangende om des waters wille: oock machmen binnen die dickte des muers trappen ordineren/om daer op te climmene ende een ijſeren oft ſteenen geleente daerom maken. Den tempel machmen decken daeraf datmen beſt gereetſchap heeft/ maer van loode ſoudet alder ſekerſt zijn.

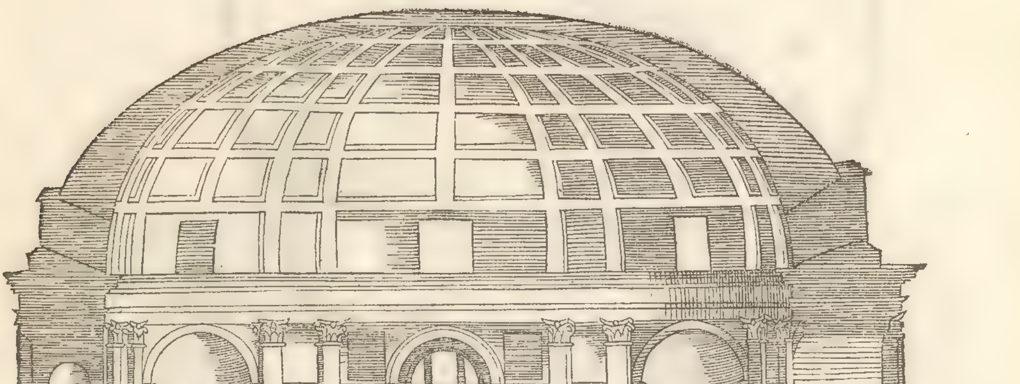

NA de ronde figuren welcke die perfeckste zijn/zoe ghelijcken best die ouale dats eytwijs/daeromme heeft my behaecht eenen temple op sulcken maniere te makene/den welcken tempel breet zijn sal sessenveertich voeten/ende lanck sessentsestich voeten. De dicte des muers sal acht voeten houden/ende daer binnen sullen die capellen staen: ende al en zijnse niet te ruym/so en derfmense oock niet afsluyten. Die wijdde van de twee grootste capellen/ houdt twintich voet en haluen/ binnen de welcke zijn twee Nicchen/ elck breet vier voeten. De colomnen sullen dick zijn eenen voet en half/ ende die halue naer aduenant. Die spatien tusschen die middelste colomnen sullen seuen voet en half houden / ende dander sullen vier en een quaert houden. Dees twee capellen sullen elck drij vensters hebben/ die middelste sal wijt zijn ses voeten/ende dander ter sijden elck drij voeten. Die capelle metten hoogen altaer/sal tien voet breet zijn/ende ses voet verre inden muer met Nicchen gelijck de groote/ende een venster bouen den altaer van ses voeten wijt. Die viere andere capellen/sullen van haluen cirkel zijn tien voeten wijt/hebbende oock dergelijcke Nicchen/ende een venstrē van vier voeten wijt bouen den altaer. Ende mids dat dees capellen by hemseluen lichts genoech hebben/zo mocht men hem daermet lijden voerden geheelen temple/maer op dat daer noch lichter wordde/so salmen bouen die capellen noch vensters maken. Desen tempel en sal oock niet min dan vijf trappen opgaen: die duere sal wijt zijn ses voeten/ende sal met vier pilaren gheciert worden nade Corinthia. Den inganck binnen sal ghelijcken der capellen vanden hoogen altaer.

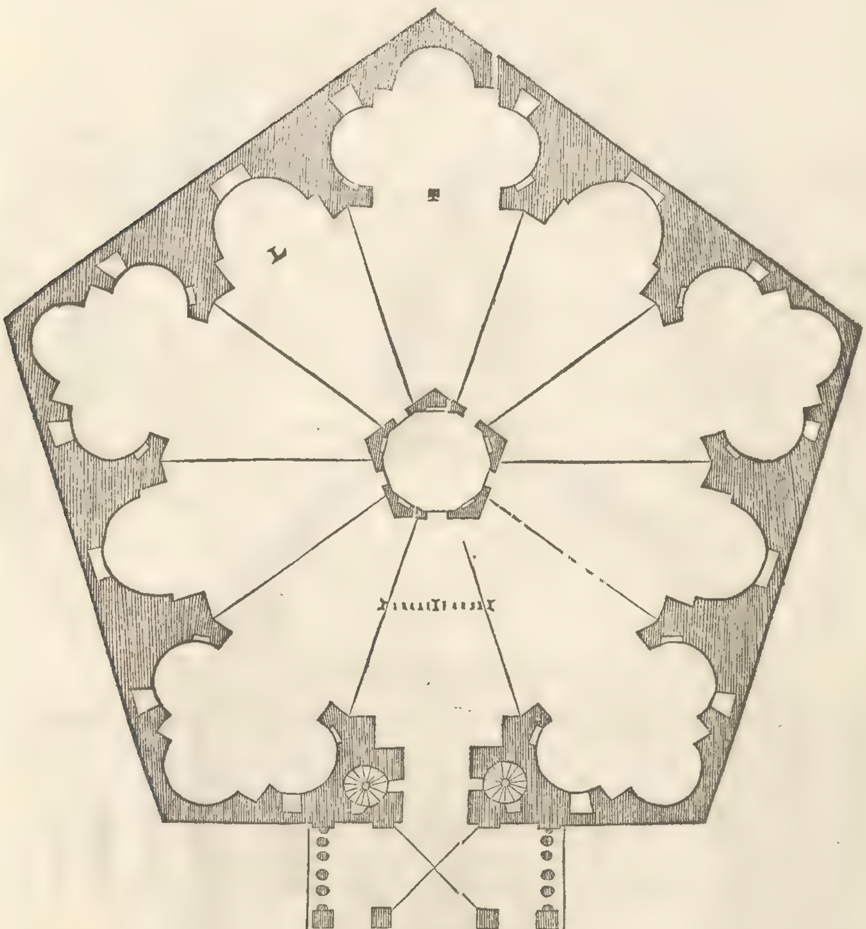

Van diuersche formen der Templen.

DEes figure hier ondere betoont den oualen temple van binnen/ den welcken van tpaument tot onder dat welfsele hoogh es gelijck die breedde/dat es van sessendertich voeten : van tpauement tot bouen de cornice/sullent drijentwintich voeten zijn/ welcke hoochde gedeelt in vijuen/zo sal deen deel voer Architrabe Frise ende Cornice zijn. Die ander vier deelen/sullen voer de hoochde vandē pilaren zijn die de capellen scheyden : die particulare maten hieraf vindy in minen vierden boeck in doerdine vā Corinthie/mides dat desen tempel van sulcken wercke gemaect es. Die hoochde vandē ronden colommen/sal twalef voeten houden. De architrabe die den boge onderhoudt/es van eenen voete. De poorte (alsoe byden grondt gesept es) sal met vier platte pilaren geciert zijn/ in sulcker formen ende maten/ ghelijck die binnen den tempel staen/ende oock met sulcken cornicement. De poorte oft duere sal eenen boghe op twee pilasters hebben tusschen die platte pilaren. Dat welfsele van desen tempel machmen verrichten alsoe getoont wordt inde figure ende noch rückelijcker/makende die vensters bouen die cornice nederhangende gelijckmen siet. Ende deetmen dan den tempel met loodt voer dbeste/zo sullen die vensters genoech beschermt zijn.

Al es dees forme vijfhoeckich dat welcke in Architecturen niet zoe schickelijck en es/daeromme heb icxe binnen van tien hocken willen maken. Den Diameter van desen temple es tweentsestich voeten lanck. Den Diameter vande lanterne/houdt twaelef voeten. De vyue groote cappellen/houden vijftien voeten int viercante sonder de drij Niechen de welcke tien voeten wijt zijn. De cleyn capellen zijn breedt vijftien voeten/eñ gaen vier voeten inden muer tot aenden haluen cirkel/ den welckẽ wijt es vertien voeten. De groote capellen/sullen twee vensters hebben/ende de cleyne eene. De wijdde vander dueren/houdt seuen voet en haluen. De logie buyten sal breet zijn tien voeten/eñ lanck vierentwintich voeten : de vier pilaren hieraf sullen twee voeten vierecant zijn. De middelste spatie tusschen die pilaren sal tien voeten houden/ eñ dander twee spatien vier voeten. Die sijden vander logien/ sullen een ghelcente hebben met balusters ghemaect. Inde sijden vander poorten/ sullen twee windeltrappen staen om op dat poortael te gaen/ ende oock rontsomme den temple. Desen temple staet negen trappen verheuen vander eerden/ ende men machen onder hol maken.

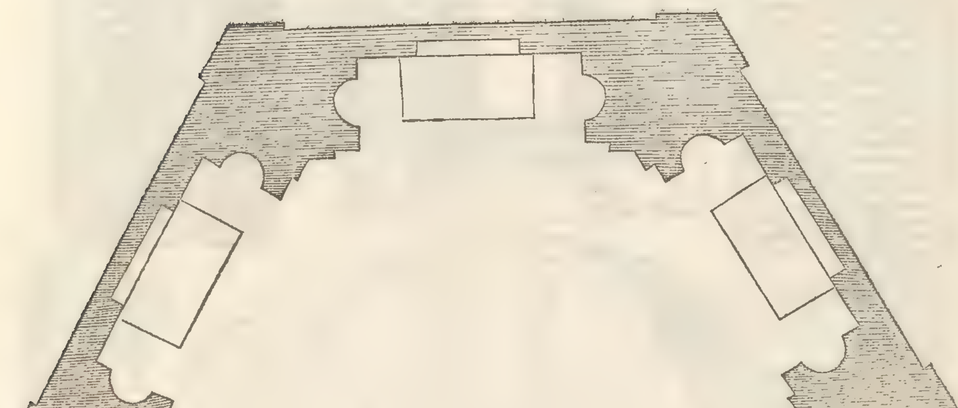

Van diuerſche foꝛmen der Templen.

Hoe wel dat deſen tempel gheſloten is/ſo ſullen wÿ nochtans de maten binnen wel toonen/ende es binnen alſo hooge als bꝛeet dats tweentſeſtich voeten. De lanterne es oock ſoe hooge als bꝛeet tot aende coꝛnice. Dat welfſel/es van haluen circle: dat welfſel vanden tempel es oock van haluen cirkel hooge eenendertich voeten: de reſte nedertwaerts ſal de coꝛnice van twee voet en haluen hebben/gefoꝛmeert gelÿck dimpoſte vanden Theatre Marcelli inden vierden boeck in doꝛdine Jonica geteeckent. *T.* folio. 37. Dees coꝛnice ſalmen buyten gelÿcs der binnenſter ſetten/maer grouer. De viercante pilaren vanden poꝛtale zÿn hooge veertien voeten/met baſen ende capiteelen Doꝛÿcke. Darchitrabe es de halue dickte vanden pilaer hooge. Bouen den boge es de coꝛnice dat vierdedeel minder dan de groote/maer van der seluer foꝛmen: ende ſal dienen voer capiteelen aende pilaren. Bouen dees coꝛnice ſalmen een boꝛſtweringe maken met baluſters ofte van ÿſere. Die twee ſtucken bouen deſen temple betoonen de capellen van binnen/Ende dat metten ✠ geteeckent betoont de grootſte capellen/vande welcke dat de hoochde vÿuentwintich voetē houdt. Dat ander ſtuck geteeckent met. L. betoont de minder capellen oock vÿuentwintich voet hooge. De pilaſters welck de capellen ſcheyden/ſullen drÿ voet bꝛeet zÿn. De hoochde ſal van negentien voeten zÿn: ende men ſal daer een coꝛnice maken/die rontſomme den tempel gaen ſal/dienende voer capiteelen aende geſeyde pilaſters/welx foꝛme datmen na dat capiteel Doꝛÿcke maken ſal/maer een weynich verandert. Dat coꝛnicement aende lanterne machmen met architrabe friſe ende coꝛnice maken.

DEn grondt van deſen navolgenden tempel ſal ſeſcantich zijn/houdende in Diameter vijventwintich voeten : ende die dickte des muers vijve. De wijdde vander cappellen houdt tien voeten, ende gaen vier voeten inden muer. Die wijdde vanden Nicchen/houdt twee voeten. Die duere vanden tempel es wijt vijf voeten/ghheciert met dobblen colomnen/de welcke dick zijn eenen voet ende een quaert. Den opganck es vijf trappen oft meer wiltmen/ doch onpaer. Elcke cappelle heeft een venſtre van vier voet en halven breet/dwelck lichts genoech inbringen ſal al en eſſer egheene lanterne. Aende ſes hoeken buyten den tempel/ſalmen platte pilaren maken van twee voet en een quaert breedt/ ende weynich wtſpringende. Ende oftmen den tempel grooter maken wilde/ende datmen by fauten van ſteene gheen dicker colomnen maken en coſte/zo machment Corinthia maken oft Ionica: oft wiltment Dorica maken/zoe machmen hem met pedeſtalen te hulpe cōmen.

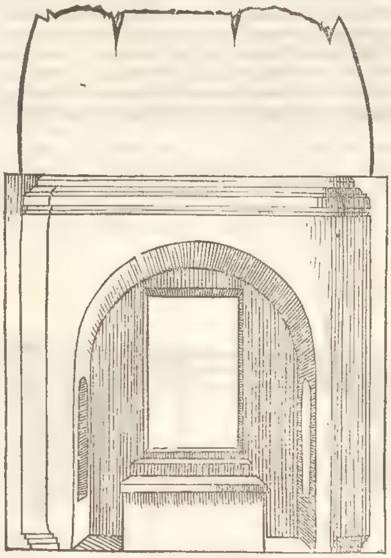

Van diuerſche formen der Templen.

N A dat wij den grondt vandẽ ſeshoeckigen tempel getoont hebben/zo behoeuen wy oock dẽ tempel in wpſtaende te betoonen eñ te beſcriuene/zo wel van binnen als van buyten: want al es den tem= pel geheel gheſloten/ zoe hebben wij daer bouen oppe een capel le geſedt van binnen te ſiene/midts dat ſy alle vijue van eender formen zijn/eñ deſgelijcs houdt den inganck oock die ſelue forme. Maer aengaen de den buytenſten deelen zo ſeggick/ dat de hoochde van op dat pauement beneden tot bouen de cornice ach= tien voeten houden ſal. Die cornice rontſomme den temple/ſalmen van eenen voet en haluen maken/ maer die leden vander ſeluer cornicen/ſal men nae dat capiteel vande Dorica maken/om datſe oock dienẽ ſal voer capiteel opde pilaſters aende ſeſſe hoe ken. Behaluen dat Plinthus met zijnder Cimatien/dat welcke/mits dathet dienen ſal voer een Corone/ en ſal bouen de pilaſters maer recht duere gaen alſomẽ inde figure merc ken mach. Dat poortael voren ſal ge ciert zijn met rondẽ colomnẽ/eñ met zijn platte tegenpilaren/daeraf dat de middelſte intercolomnie (oft ſpa= tie tuſchen die colomnen) ſeuen voe ten en half houden ſal. Die colomnẽ ſullen eenen voet en haluen dicke zijn: maer die ſpatien tuſchen elcke twee colommen ende pilaren/ ſelen eenen haluen voet houdẽ. Deſe ge= ſeyde colommen ſullen hoogh zijn acht voet en drij quaert: die capitee len ſullen Dorica zijn/maer de ba= ſen/ om datſe benedẽ aenden voet te regene eñ te winde ſtaen/ende oock om datſe de baſen vandẽ platten pila ren/ende den grouen pilaſters zijn ſouden/omuangẽdẽ den tempel tallen ſijden/ſo ſalmenſe Thuſcane maken. De hoochde vã Darcht= trabe ſal eenen voet houden/waerop dat den boge ſtaen ſal/ende die duere ſalmen voorts verçieren gelijckmen inde figuere ſien mach.

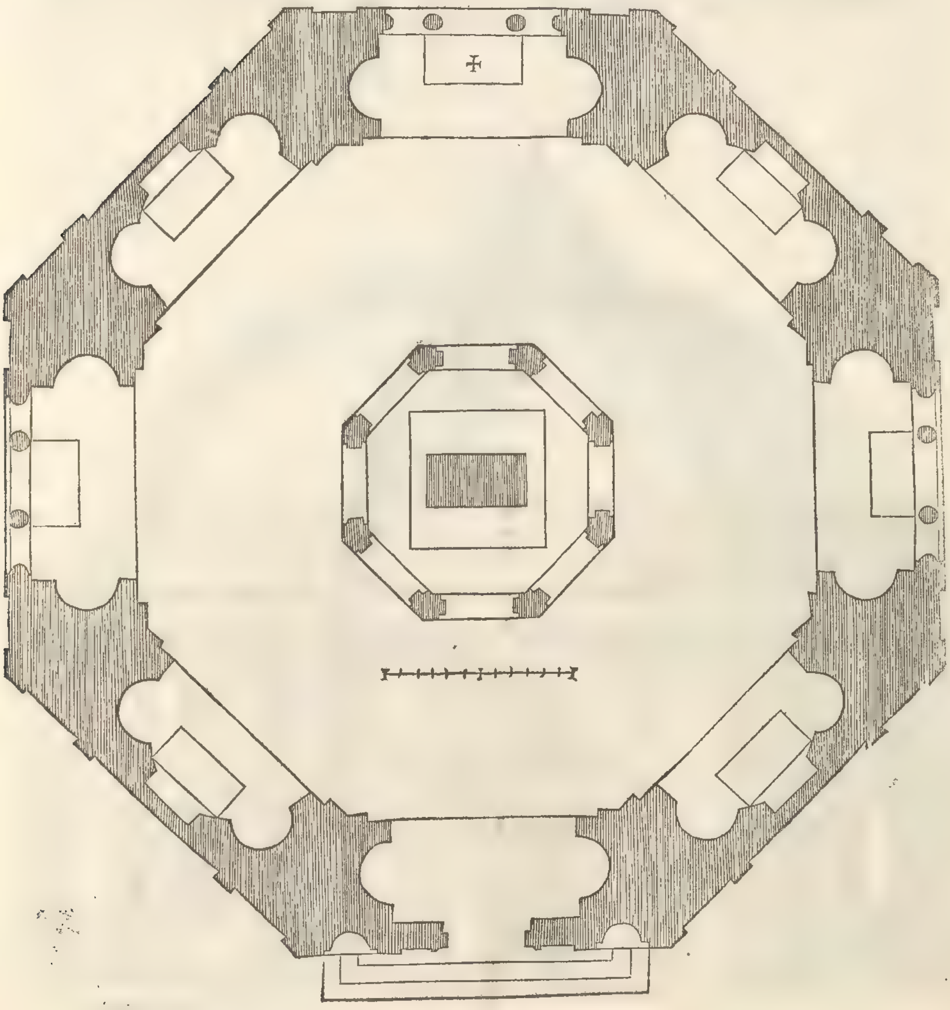
Den opganck ſal ten minſten vijf trappen hooge zijn. Dat dack ſalmen van eeniger materien decken die in dien landen gheduerich ende wel te becommen es/ anders ſoudet altijts beſt van loode zijn/ende dit es aen= gaende dat werck van buyten.

Om te tracterene vanden binnen= ſten deelen /zoo es gheſeyt dat een cappelle voer alle dient: die breeddẽ van deſen cappellen houdẽ elck tien voeten : ende inder hoochden hou= denſe dertien voet en haluen/ ende gaen inden muer vier voeten. Aen elcke ſijde hebbenſe een Nicche die breedt es twee voeten. Bouen den altaer es een venſtre die vier voet en haluẽ breet es/ende hooge ſeuen voeten. De cornice binnen den tem ple ſal vander ſeluer hoogden ſtaen ghelijck de buytenſte/ende ſal oock vander ſeluer figurẽ zijn: want dat Plinthus metter Cimatiẽ ſal oock recht duere rontſomme den tempel gaen/ſonder bouen die pilaſters wt te ſpringhene/anders dan datmenſe wel teerder maken mach dan die te reghen ende winde ſtaet: de baſen machmen oock wel nade Dorica ma ken. Ende al eeſt dat alle die ander getoonde templen van binnen haer hoochde hebben gelijck die breedde oft den Diameter/ zo ſal nochtans deſen mits dat hy zo cleyne es/noch eenen haluen Diameter hooger zijn/ dats te wetene/eenen Diameter eñ eenen haluen/ dat welcke coemt op ſeuenendertich voeten en half.

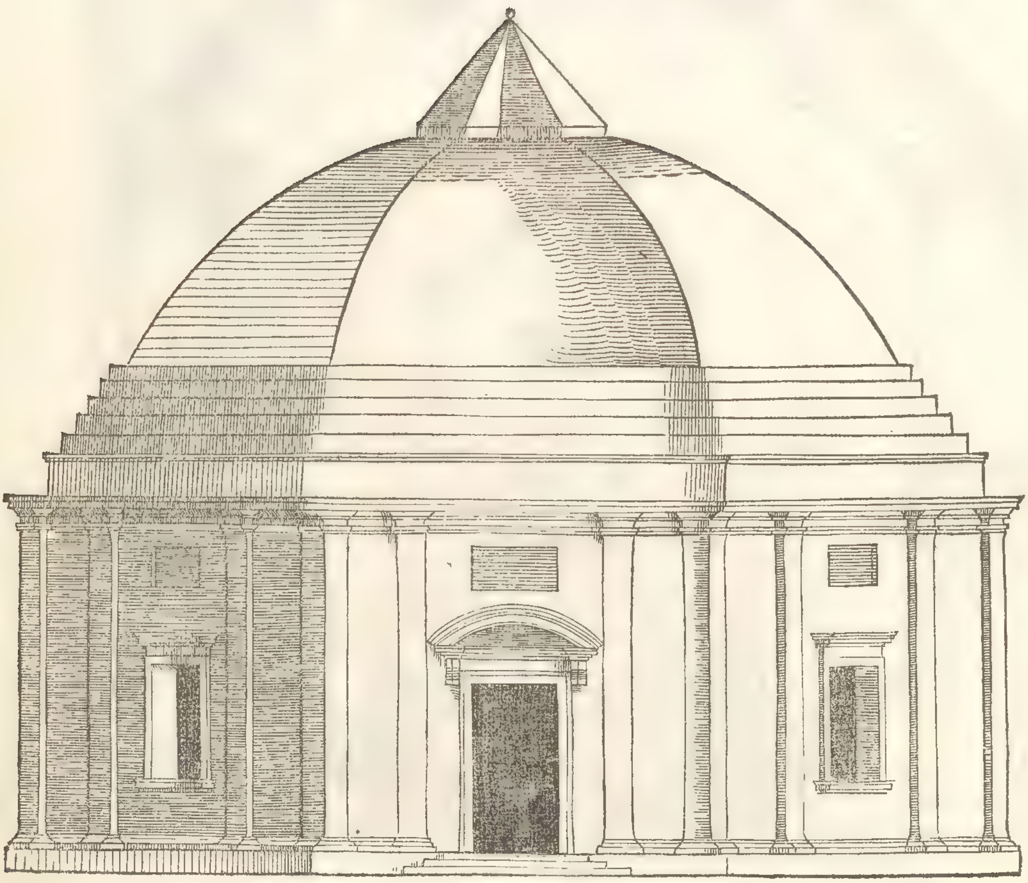

AL en hebben dees voers ende oock sommige navolgende tempels/ gheen torrens om clocken op te hangene nade maniere vanden kerstenen/noch oock gheen sacristien ende andere vertreck plaetsen: zo mochtmense nochtans met goeder manieren buyten aen voegen/ maer alsoe/ datmen van binnen den tempel daer inne ghinge: ende alsulcken subiecten ē inventien en sullen in mijn ander boeken niet gebreken. Den grondt van desen navolgenden temple es achtcantich/daeraf dat den Diameter binnen drienveertich voeten houden sal/ende den muer acht voeten. De capellen zijn wijdt twaelef voeten/ende gaen inden muer ses voeten. De drij capellen zijn van halven circle/ende dander drije met den inganck zijn quadrangular. Elcke capelle heeft twee Nicchen/die sullen vier voet breet zijn. Die drij veinsters inde halue cirkels/zijn vier voeten breet: dander drije metten colommen zijn elf voet wijdt. De duere es wijdt vijf voeten. Inden middelt des tempels machmen eenē altaer setten ghedect met een Tribune op acht pilasters. Den Diameter hieraf/ sal twaelef voet lanck zijn. Ende begeertmen desen tempel grootere/zo machmen de voeten vergrooten.

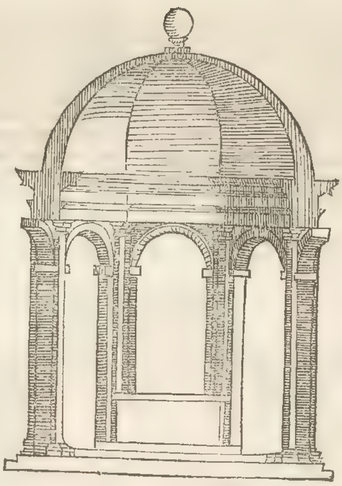

Van diuerſche foꝛmen der Templen.

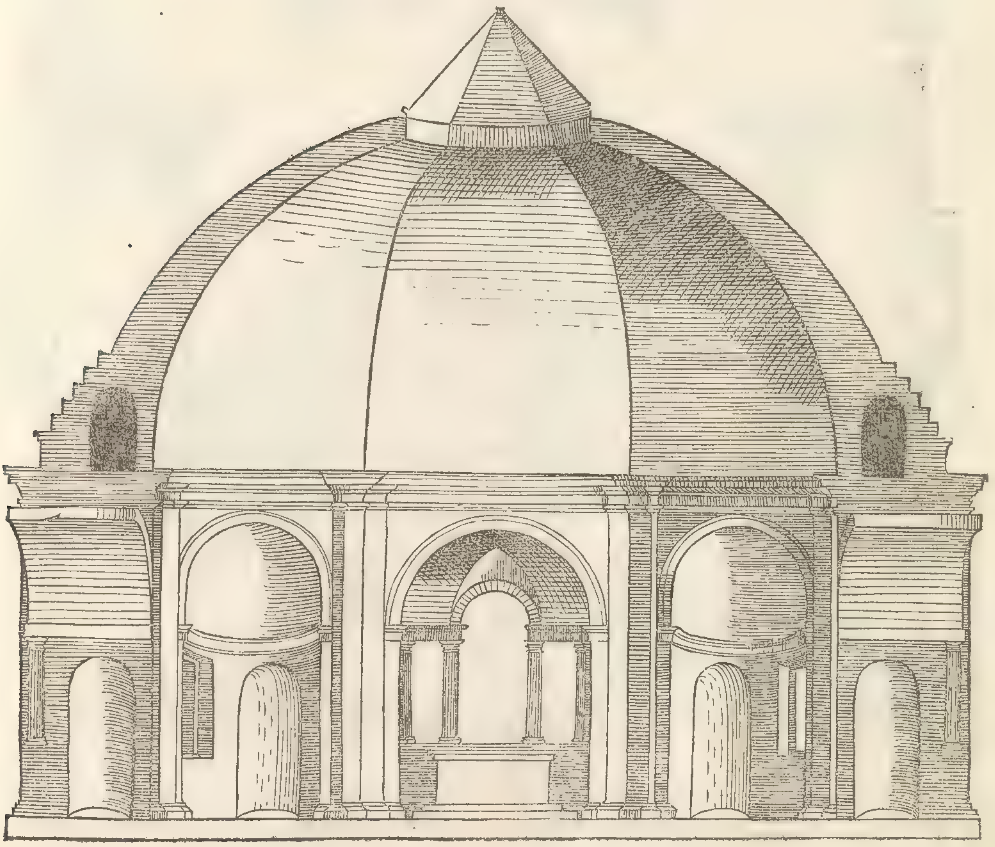
DEes figure hier ondꝛe dient tot den achtrantigen voergetoonden grondt/ende es dat opſtaende van buyten. Van op den hoochſten trap tot dopperſte vander Coꝛnicen ſullent eenentwintich voeten en half zijn/ dat welcke die helft vander binnenſter hoochden es. De Coꝛnice ſal twee voeten houden gedeelt gelijck dat capiteel vande Doꝛica/ende ſal oock opde pilaſters wtſpꝛingen ſonder dat plinthus gelijckmen inde figure : men ſal daer oock een ſimpel baſe onder ſetten/hooge van dꝛij vierendeel voets. De bꝛeedde vanden pilaſters opde hoecken ſal van dꝛij voeten zijn/ende die innewaerts ſtaen en ſullen maer twee voet bꝛeet zijn. Die duere/es wijdt vijf voeten/ ende ſal dertien en half hooge zijn : doꝛnament van dees duere vindy inden vierden boeck bijde Jonica folio.38. Die maniere vanden venſters ſietmen genoech inde figure : wiltmen noch meer lichts inden tempel hebben/zo machmen bouen een gadt maken/ende dat met gelaſe punctwijs gedect voerden regen.

Van dees binnenste ortografie zo zijn de cornicen en pilaren van formen ende hoochden ghelijck die buytenste. Vander cornicen opwaerts gaet dat welfsel op eenen haluen circle. De drij grootste capellen/ zijn met bogen gewelft/ende zijn hooge achtien voeten. De ronde colommen/ sullen drij vierendeel voets dicke zijn/ De halue naer aduenant/ ende sullen hoogh zijn ses voet en haluen. Darchitrabe daer den boge op coemt/sal oock drij vierendeel voets houden. Die intercolomnie van den middele/ sal vier voet en half houden/ende tot beyden syden twee voet ende

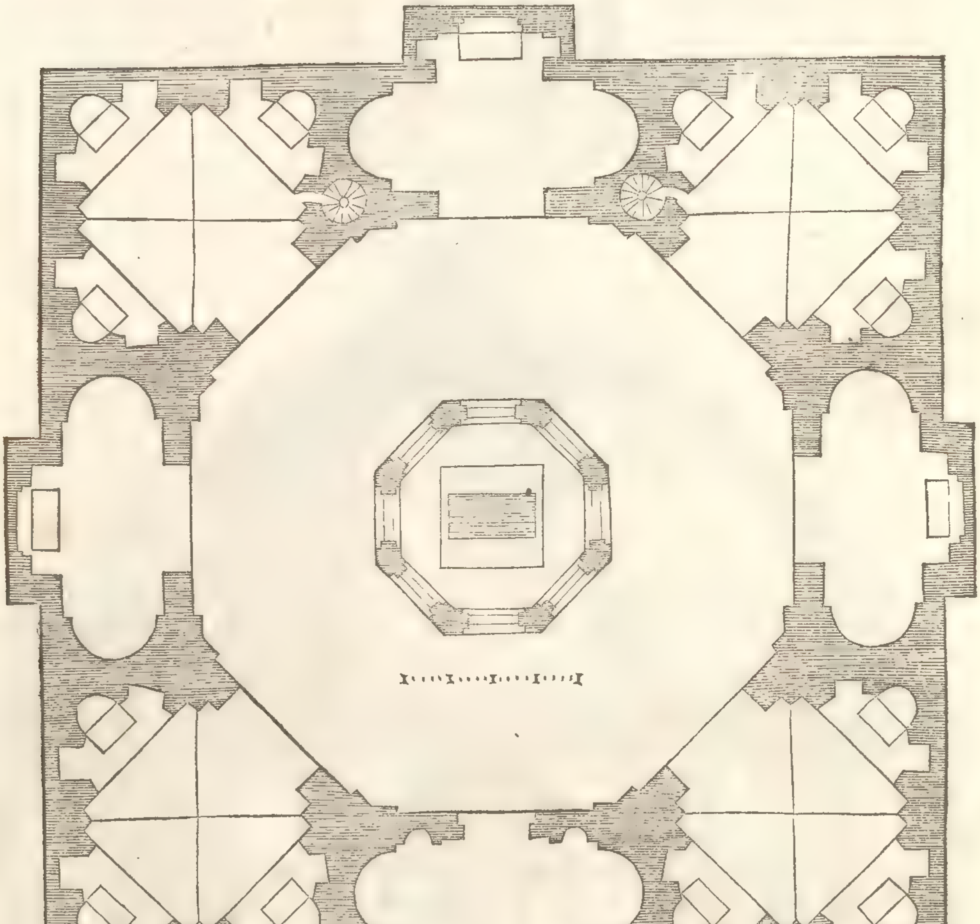

een quaert. De capellen van haluē circule/sullen oock achtien voeten hooghe zijn. De Nicchen van alle den capellen/sullen tien voet hoog sijn. Die Tribune die inden middelt staen soude mettē altare/ staet bouen gheteckent/ ende es hooge van aenden grondt tot bouen de cornice achtien voetē. Dat cornicemēt houdt daeraf drij voeten / die reste blijft voer de pilaren/daermē opde syden pilasters met boghen maken sal/ ende al van Dorijcksen wercke/ zoe wel van binnen als van buyten. Die Tribune es van haluen circule.

Van diuersche formen der Templen.

Al es desen grondt buyten viercant zoe es hy nochtans binnen achtcantich / daeraf dat den Diameter binnen vijfentsestich voeten houdt/ ende den muer sestiene. Den inganck van alle die cappellen houdt twaelf voeten/eñ den muer es daer dicke drij voet en haluen. De hoeckcappellen/sullen binnen sestien voet viercant zijn. De Nicchen metten altaren/sullen twaelf voet breet zijn. Die vier opene ende twee blinde vensters/sullen drij voet en haluen houden. De twee minder capellen/sullen binnē lanck zijn sonder de Nicchen tweentwintich voeten . De Nicchen/sullen tien voeten breet zijn. De vensters/sullen wijt zijn ses voeten . Dat poortael buyten es lanck seuenentwintich voeten/eñ wijt vijf voeten. Tegen ouer die platte pilaren cōmen ronde colomnē/ die zijn dicke eenen voet en drij quaert. De duere es wijt ses voeten : dat poortael binnen/es bicans ghelijck eene vanden cleynen cappellen. Inden middelt machmen oock eenen hoogen altaer setten/met een tribune/ daeraf dat den Diameter twintich voeten houdt. De pilasters zyn dicke drij voeten/ende de halue eenen voet. De platte pilaren inde hoecken zyn breet drij voeten.

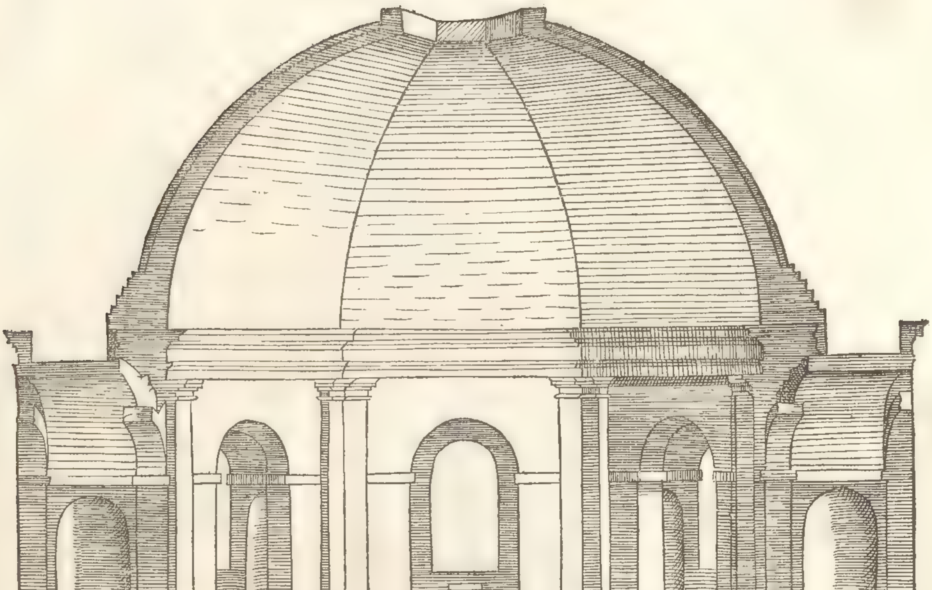

Dit es dortographie vanden voergetoonden achthoekigen ende viercanten tempel/ ende es alleene de figure van buyten/waeraf dat wij de hoochde beſcrijuen willen/Ende ten eerſten. van aen dat paueytſele des portaels tot aen thoochſte vander Cornicen/ſullen tweendertich voet en half zijn. Die hoochde daeraf gedeelt in ſeſſen/zo ſal deen deel voer Architrabe Friſe eñ Cornice zijn/ Die ander vijue deelen blijuen voerde pilaren /de welcke breedt zijnde twee voet en haluen/ en ſullen daerom niet te lanck zijn/midts datſe twee by een ende lutter verheuen ſtaen. De maten van alteſamen machmen inde oerdine Jonica inden vierden boeck halen. Bouen dees Cornice ſtaet die Tribune/ op de welcke dat een lanterne ſtaen ſal/om inden middelſten tempel licht te geuene /daeraf datmen lichtelijck de mate ſal moghen vinden metten cleynen voete die inden grondt ſtaet. De ronde colommen voer dat poortael/ ſullen dertien voeten hoogh zijn.Darchitrabe es van eenen voete. Bouen den boge/ſal de Cornice groot zijn die dicte van een ronde colomme beneden/gedeelt ghelijck een capiteel vande Dorica. De Frontiſpicie climt tot aende Architrabe vanden temple: den opganck/es van vijf trappen.Dit cleyn figuerken geteeckent met.A.es een vanden cappellen van buyten/die drij voeten wten muer ſpringt/ welcx venſtre tien voeten hoogh es ſonder dlicht bouen die Cornice/ ende es bouen half rondt ghedect gelijckmen ſiet.

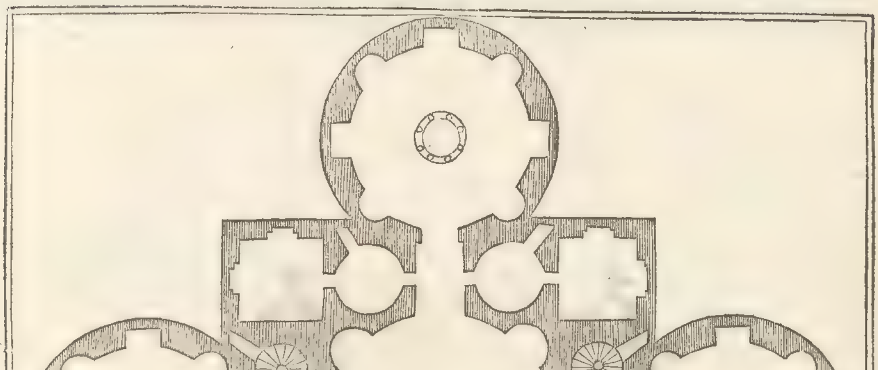

Van diuersche formen der Templen.

Als wij dan van desen temple den grondt ende dopstaende van buyten int viercante getoont hebben/ zoe willen wij den achtcantigen tempel van binnen oock bescrijuen/en in figuren hier onder setten. Ende hier siedy hoe datmen duer die windeltrappen/welcke binnen den inganck vanden gront geteekent staen/op een schoone wandelinge climmen mach. De hoochde van desen tempel binnen es gelijck (bycans) alle die voergetoonde/ende oock diemen byde Antijken vindt/ te wetene/zo hooge als breet/ welcke forme wt den cirkel genomen wordt. Dat rondt welfsele/als voer den haluen cirkele/ occupeert deen helft: en van dander helft nederwaerts/ worden ses deelen gemaect/ daeraf dat deen deel voer Darchitrabe Frise en Cornice zijn sal/de welcke sullen nade Dorica gemaect worden. Die ander vijf deelen zijn voor den muer metten pilaren/die welcke dat oock twee voet en haluen breet zijn sullen gelijck de buytenste/ maer van Capiteele ende Base gelijck de Dorica. Die maten zoe wel van Basen ende Capiteelen/als van Architrabe Frise ende Cornice/suldy oock inden genoemden vierden boeck vinden in doctrine vande Dorica. Die breedde des ingancs van allen den cappellen/houdt twalef voeten: maer de hoochde vanden seluen capellen/houdt vierentwintich voeten. De vier grootste capellen die inde hoeken staen/zijn binnen veertien voeten viercant/met haren pilastren om met bogen daerop te weluene. Die hoochde van alle den Nicchen/zoe wel van die maer tien voet breedt en zijn/als die van twalef voeten/ sullen alle vijftien voeten hooge zijn. De lanterne sal dertien voeten in Diameter houden/ende die reste sal de Architect lichtelijck metten cleynen voet wel vinden.

DEſen grondt hier ondere mach cruyſwijs genaemt worden/ daeraf dat de principale plaetſe inden middelt achtenveertich voeten in Diameter houdt. Die vier Nicchen/ met den vier duergangen/ zijn elck tien voeten breedt; maer die duergangen/zijn vijftien voeten lanck. Die vier cleyn templen houden in diameter ſeſſendertich voeten: ende haer nicchen eñ venſters (daermen altaren inne ſetten mach) ende die dueren/zijn elck wijt ſes voeten. Die vier plaetſen binnen die vier hoeken/dat mogen wooningen van prieſters ende ander kercken dienaers zijn/ ende houden ſeſtien voeten viercant: Daer bouen machmen vier toornen ſetten/ende duer de windeltrappen daerop gaen/Die vier ronde formen mogen ſacriſtien ende ander vertreckplaetſen zijn. Dat geheel viercant buyten beuangende den binnenſten ronden temple/ houdt tallen ſijden achtentachtentich voeten. Den principalen inganck ſal negen trappen hebben/ ende die duere mach oock wel grootere zijn dan de twee andere ter zijden.

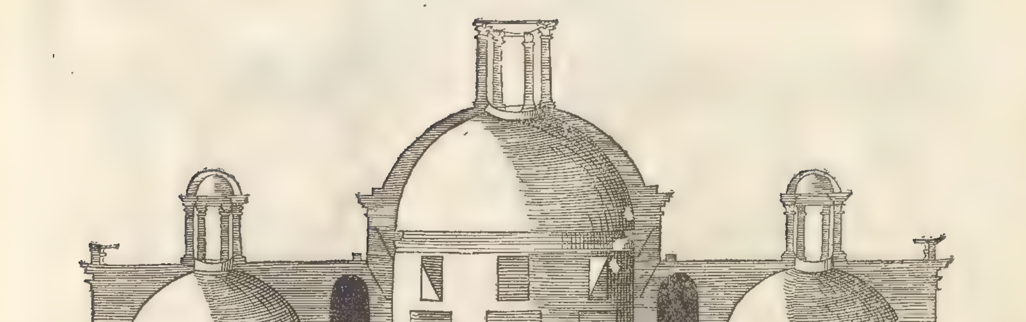

Van diversche formen der Templen.

VAnden getoonden grondt des tempels/zoe volcht hier die buytenste ortographie vander eender syden/te wetene van voren/ hoe wel datmense alle viere/oft ten minsten alle drije/alsoe soude mogen vercieren. De hoochde dan vander eerster ordinen/ beghinnende van opden hoochsten terdt des opgancx tot aen dbovenste der Cornicen/sal achtendertich voetē houdē/de welcke hoochde in sessen gedeelt/zo sal deen deel voer darchitrabe frise eñ cornice zijn/ende dese sal de geheele edificie rontsomme bevangen. Van deser eerster cornicen totter tweeddere vanden middelsten tempel/sullen dertien voeten zijn. Van deser hoochden salmen vijf deelen maken/ende deen deel daeraf sal voer cornice frise ende architrabe zijn. Die selve grootte der cornicen sal aende lanternen vande vier minste cappellen oock dienen: die welcke lanternen sullen van binnen in Diameter acht voeten houden. De derde ordine teghen die vier torens/ en sal maer een platte fastie hebben/ recht gelijcs den voete vanden grootsten lanterne die op dat ronde dack staet. Den selven lanterne sal van binnē in Diameter tien voeten houden/ende zijn hoochde sonder dat ketelsten sestien voeten. Dees hoochde gedeelt in vijven/zo sal deen deel voer dat cornicement zyn van desen lanterne/ende dander voerde corintische pilaren. De vierde ordine vanden torens/sal oock vander selver hoochden zijn/eñ metten selven cornicemente geciert. Ende hoe wel dat van deser cornicen nederwaerts, die oerdinen vanden torens niet seer voegeluck en staen/mids datse hebben moeten obedieren aende cornicementen vanden temple/ nochtans nade Antiquiteyt zo eest een verdrageliicke onvoechelijcheyt. Dat bovenste deel vanden torens dwelcke nergens ane geobligeert en is/sal hoogh zijn vande dicte des selvē torens. Dat vijfste deel van dier hoochden/sal voer dat cornicement zijn/eñ die reste voerde colomnen gemaect nade Ionica. Boven die cornice wort dat geleent gemaect metten ronden daken alsomen siet.

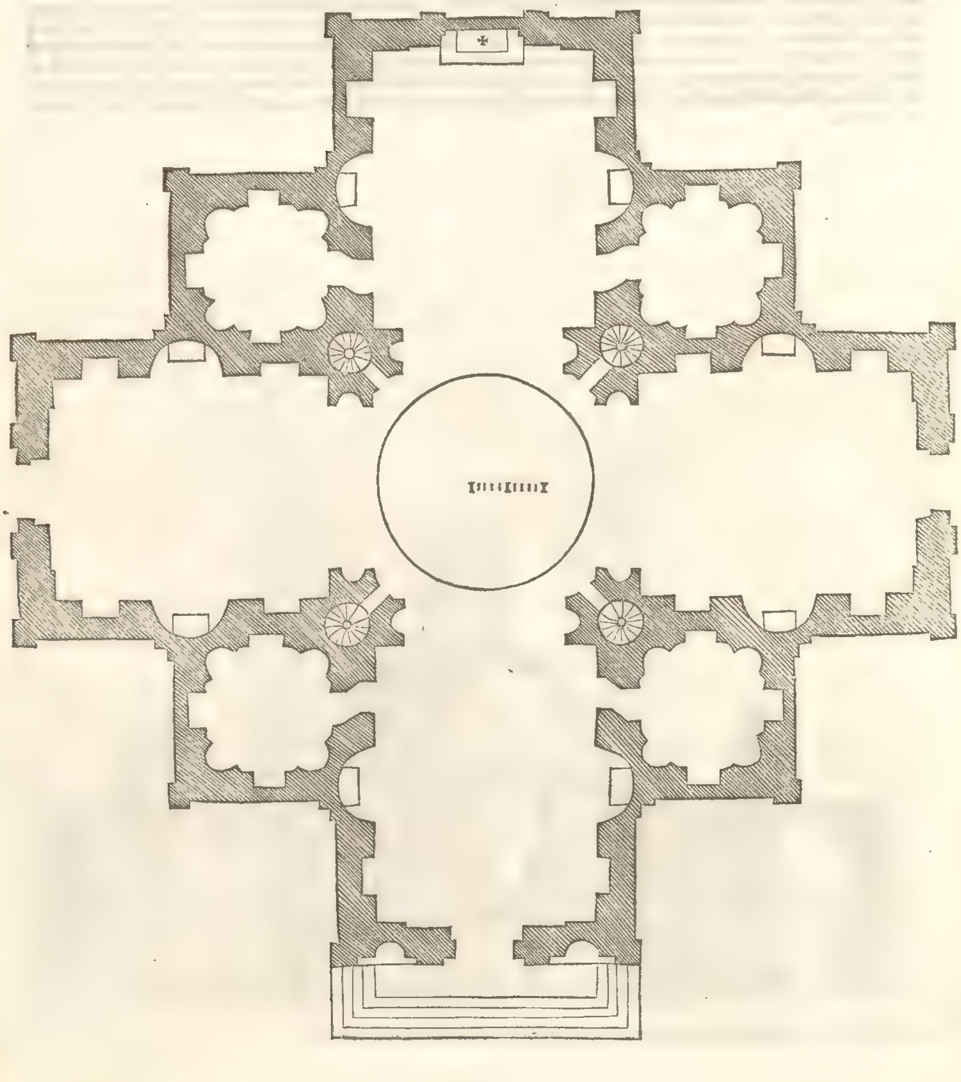

HIerondere volcht dat opstaende vanden voers tempel van binnen te siene/te wetene de helft van de drij tempels. Eñ om dat den middelsten tempel meer lichts hebben soude dan vande lanterne/ gelijck oock die andere viere doen/ duer de vensters beneden / zoe heuet van noode ghewe[e]st die buytenste cornice hooger te makene dan de binnenste/om dlicht bicans in perpendicle te nemene/ gelijckmen dat inde figure considereren mach. Van aen tpauement tot aen thoochste der cornicen/ sullen vierenveertich voeten zijn. Die Cornice (midts datter colommen noch pilaren ontrent en zijn) machmen bastaerdt/ende na wille makẽ/behoudelijck datse niet veel ouersteckens en hebbe/om tgesichte des welffels niet te benemene/Dees Cornice sal eenen voet en haluen hoogh zijn/ eñ mach na dat capiteel vande Dorica gemaect worden. De hoochde van alle den Nicchen/sal vijftien voet houden. Bouen die Nicchen/sal een fascie rontsomme ouer alle die deelen van den tempel gaen/zo wel die cleyne templen/als den grooten. Bouen dees fascie/sullen die halfronde welffels van den vier capellen staen. Bouen dees vier capellen/sal een pleyne zijn/een weynich hangende gemaect om dwater af te seynden/met synen borstweringen rontsomme/daermen metten windeltrappen duer die torens opcõmen sal. Eñ indien dat desen tempel aen eenighe open plaetse staet/zoe salt daer bouen een schoone wandelinge zijn/ maer men moet wel toesien datmen daer geenen snee op en laet liggen/want die selue duerdrinct eñ beschadicht de metselrien seere. Die dueren vander syden hebben oock negen trappen al en staense inden gront niet geteekent. Ende als dese ende deser gelijcke edeficien zo hooge oft noch hoogere vander eerden staen/zoe salmense wel mogen weluen ende plaetsen van deuotien oft anders daerinne maken. Men siet gemeenlijck dat rontsomme die kercken alle hoeken vuyl liggen/dat welcke oneerlijck es voor gewijdde plaetsen/daerom soudick prijsen datmen die geheele edificie int viercante bemuerde zoe hooge als die trappen/op dathet niet zo gereet en ware/ende datment voor een kerckhof wijdde. De torens die achter inde hoeken van dees helft commen souden/ midts datse op desen Diameter niet en staen/ende oock tot minder becõmeringe/om datmen wel dencken can hoe se van binnen gestelt zijn/zo en zijnse in dees figure niet geteekent/ Eñ watter voorts meer gebreken mach/wordt inde discretie vanden Architect ghesedt/ den welcken bouwende/veel accidenten ontmoeten sullen/diemen niet alle op dnauste bescrijuen oft oock bedencken en can.

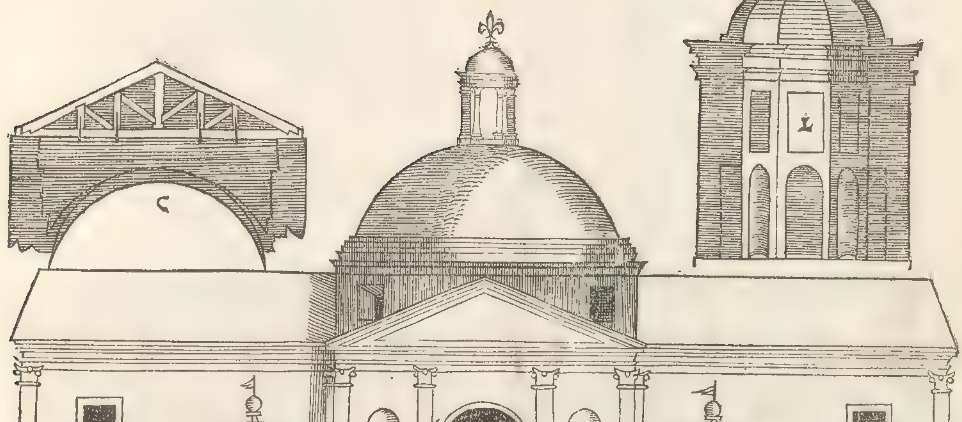

Van diuerſche formen der Templen.

AL ſcheen dek voergetoonden tempel cruyſwijs/nochtans gelijckt deſen nauolgenden veel badt/ende eerſt ſullen wij ſpreken vanden voerſten inganck/den welcken voer alle voldoen ſal/midts datſe al van eender formen zijn. De wijdde houdt dertich voeten/ende de lingde ſeuenendertich: den muer es dicke/ſeuen voeten: te midwegen op elcke ſijde commen twee Nicchen/ die ſullen elck breedt zyn tien voetẽ. Die duere/es wijt acht voeten/Den duerganck om inden cirkel te cõmene/es wijdt tweentwintich voeten. Die pilaſters/zijn daer dicke ſeuen voeten: haer Nicchen/vier voeten. Binnen die pilaſters/ſullen die windeltrappen ſtaen om bouen te gane: ende op dat dees pilaſters te vaſter zijn ſouden om de Tribune te dragene/zo ſalmen inde vier hoeken achter tegen die pilaſters/dees achthoekige cappellen maken van achtien voeten in Diameter/eñ den muer es dicke vier voeten. De Nicchen/dueren/venſters eñ blinde venſters/ſullen wijt vijf voet zijn. Die hoeken vanden tempel buyten/hebben haer platte pilaren breet drij voeten: den opganck es van vijf trappen.

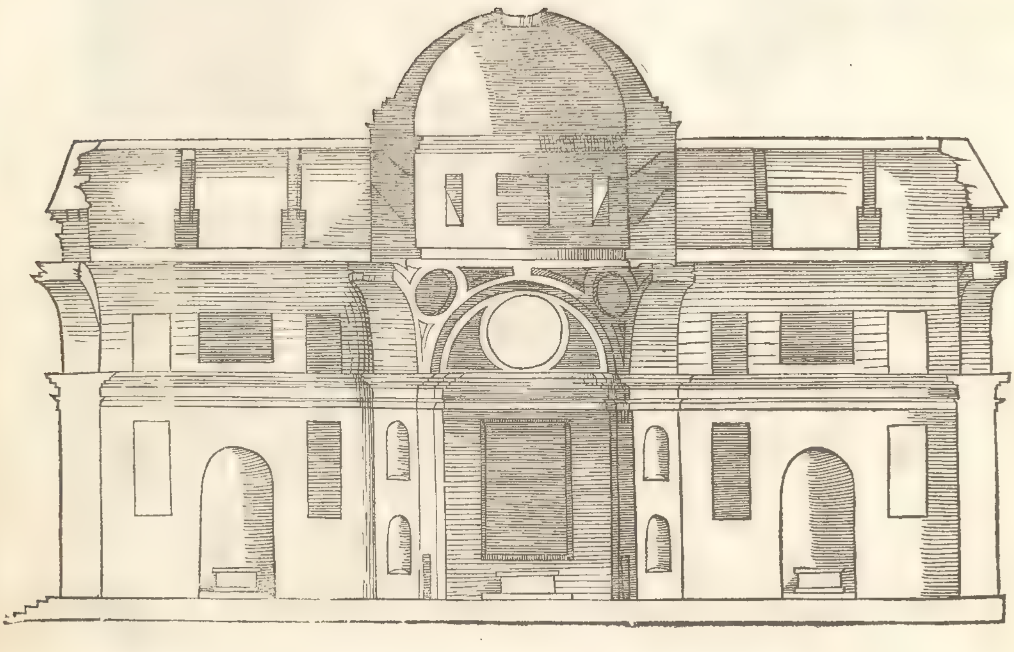

DE buytenſte oꝛtographie vanden viercanten gecruyſten temple ſietmen hier ondere/ ende es aenden inganck bꝛeet vierenveertich voeten : eñ es hooge van opden terdt tot bouen die Coꝛnice/dertich voeten. Dat coꝛnicement/houdt vijf voeten : de reſte blijft voer de pilaren welcke Jonijck zijn ſullen. De tweedde oꝛdine es hooge tweentwintich voeten : de hoochde ſalmen deelen in ſeſſen/ een ſal voer dat coꝛnicement zijn/ ende dander vijue voerde Coꝛintſche colomnen. Dees twee oꝛdinen ſullen den tempel omvangen/waeraf dat ghy de maten halen ſult inden vierden boeck. Dat dack ſal tien voetē hoogh zijn : maer hier te lande daert vele wayt/regent/eñ ſneeut/daer macht wel hooger ſteken. Bouen den voꝛſt van dees frontiſpitie oft dack/ſal een Coꝛnice cōmen van twee voeten/daer op ſal den ketel oft dat rondt welfſel ruſten/ hebbende bouen int thoochſte een lanterne/den welcken hooge es tien voeten/ſonder zijn dack. Dat deel geteekent .C. betoont dat dack oft den geuel van binnen: ende dat ander geteekent met der .L. betoont eene vanden vierhoekigen capellen. Eñ al ſtaen dees vijf trappen totten opganck/alleenlijck aen dees duere/ſo behoozenſe nochtans aen dander twee dueren ter ſijden oock gemaect te woꝛdene. Eñ dat oꝛnament vander dueren/ſalmen inden voerſ. vierden boeck inde oꝛdine vande Jonica wel vinden.

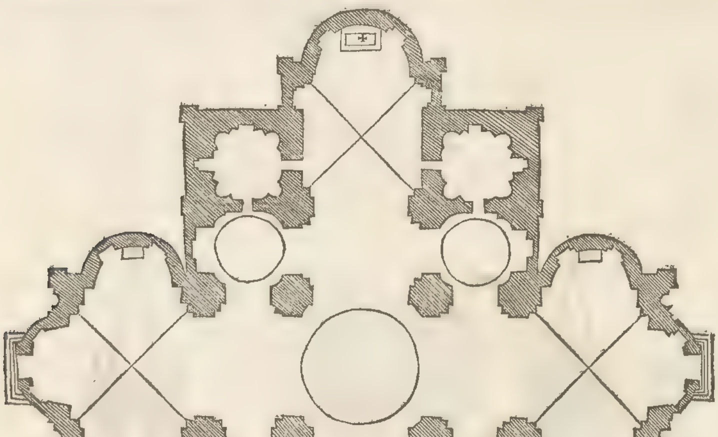

Van diuersche formen der Templen.

Als wij nu desen viercanten gecruysten temple van buyten getoont hebben/zoe siedy hier onder dat deel van binnen/ghelijck oft hy Diametralick ouer den centre in tween ghesneden wars. Ende ten eersten sprekende vanden middelt daer die Tribune op staet/daer eest van aenden eenen hoeck des pilasters tot aenden anderen dertich voeten. Van op tpauement tot in thoochste vander cornicen zijnt oock dertich voeten. De hoochde van dier Cornicen Frisen ende Architraben houdt vijf voeten/ eñ dese sal van binnen rontsomme den tempel gaen. Bouen dees Cornice rusten die bogen/welcke die Tribune dragen. Bouen die bogen coemt een groote fascie/van daer opwaerts salment hoogen vijftien voeten. Ende die Cornice/sal twee voeten houden/maer sal weynich ouersteken/om dat welfsele niet te belettene. Van deser cornicen nederwarts nade fascie/salmen achte treckende vensters maken van seuen voeten viercant/gelijckmen dat inde figure siet. De lanterne/sal wijdt zijn vijf voeten. Van aen dat pauiment tot aen tgat vande lanterne/salt seuenentseuentich voeten hooge zijn. De plaetse daer den hoogen altaer staet/coemt tegen ouer den principalen inganck. In dat groot viercant machmen een altaertafle setten/ ende daer bouen sal een groote ronde venstre cõmen/ghelijck oock bouen alle vier de dueren. Die tweedde sijde en behoeuick v niet te bescrijuene/want duer den grondt ende dees figure/machmense lichtelijck begrijpen. Al en es hier oock van geenen torens vermaent/ zo machmender wel ten minsten twee bouen die capellen inde hoeken setten. Oock gelijck dickwils in meer plaetsen verhaelt es/mach de Architect duer goede redenen sommige dingen veranderen : want al eest datmen in Italien ende andere heete landen (daert meest altijts sonneschijn es) cleyne vensters soect om de coelte te hebbene. Diesniettemin die Noordwaerts woonen daert romatijck ende dickwils doncker es/mogen nae ghelegentheyt de vensters wel grooter maken ende den tempel meer lichts geuen/ sonder doerdine te brekene/gelijck int vierde boeck vanden Veneetschen huysen geseyt es.

ALſo ick in mynen vierden boeck beloeft hadde/ſo heb ick diverſche manieren van Templen ghetoont/
te wetene rondt/eywijs/viercant/vijfcant/ſeſcant/achtcant/ende cruyſwijs: niet alleenlijck na de ma-
niere vanden Antiken / maer oock dienende voor de Chriſtenen / ghelijckmen diergheliјcke formen in
Italien ende elders noch maect/waerby dat ickt wel hadde mogen laten: maer midts datmen de Tem
plen oft Kercken hier te lande lanck/ende oock cruyſwijs maect gelijck Raphaels grondt (van Sinte Peeters kerckē
te Roome) in mynen derden boeck/ ſo ſal ick noch twee oft drij manieren hier van ſulcker formen ſetten/ achtervol-
ghende daerin die maniere vanden Antiquen. Den grootſten duerganck oft wandelinghe midden inden bueck es wijt
dertich voeten: de twee ſmalſte beſijden zijn wijt vijftien voeten: de pilaſters met haren platten pilaren/houden tallen
zijden vijftien voeten. De drij capellen vā haluen circule beſijden de twee cleynſte wandelingē/ſyn wijt vijfentwintich
voeten/eñ ſullen wat buyten den muer ſtaen. Den diameter vande tribune houdt ſeſendertich voeten: die vier cleyne
tribunetten oft ronde welffels zijn in diameter eenentwintich voeten/maer zij en ſullen ten dake niet wtcōmen. Dat
cruyſwerck heeft op elcke zijde een duere / ende die drije halue cirkelen zijn elck wijt vijuentwintich voeten: den ach-
terſten haluen circle daer den hoogen altaer ſtaet/es wijt eenendertich voeten. Beſyden den choor zijn twee achtcan-
tige ſacriſtien/houdende in diameter eenentwintich voeten. Voren aenden grootſten inganck des tempels es de mid-
delſte duere wijt twelf voeten/eñ die twee cleyn dueren ſes voeten: opde zijden comen twee torens/wijt ſeuenentwin-
tich voeten. Binnen die windeltrappen ſtaet een wijt gadt/ om de clocken op te doene/ ende al heeft deſen tempel veel
trappen men macher wel min maken.

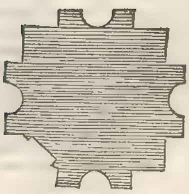

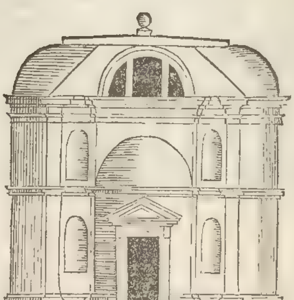
Van diuerſche formen der Templen.

DIt es dopſtaende vanden voergetoonden grondt/ daeraf dat deerſte cornice hooge ſtaet tweentſeſtich voeten : die welcke hoochde in ſeſſen ghedeelt / ſo ſalmen deen deel voer cornice friſe ende architrabe laten/ende die reſte ſal voer de platte pilaren zijn / die ſelue ſullen breet zijn vijf voeten/ ende van doricſſen wercke. De middelſte duere es hooge vierentwintich voeten/ de twee cleynder bezijden ſullen twalef voet hoogh zijn . Men ſal die groote duere ende die cleyne verchieren/ alſoomen in dees figure ſiet/ nemende de particulare maten wt dordine vande Dorica in mynen vierden boeck. Die eleuatie oft verheffinge inden middelt ſal tot bouen de cornice hoog zijn vijuentwintich voeten: ende de cornice vander ſeluer/ſal dat vierde deel minder zijn dan dander cornice daer onderc/ghemaect na de forme vanden dorijcſſen capiteele. De frontiſpicie es hooghe vijftien voeten : daer bouen coempt dat dack oft den ketele met ſyne lanterne daeroppe/ der welcker maten datmen wt die voergaende nemen mach. Beneden op deerſte cornice beſyden die middelſte verheffinge/ſalmen een baſement maken van vijf voeten hooge/ bouen dat ſelue baſement ſalmen die tweedde oerdine vanden torens ſetten hooge tweenveertich voet en haluen/makende die cornice dat vierde deel mindere dan dander/ghefor meert na dat capiteel vande dorica: die derde oerdine/ ſal dat vierde deel minder zijn dan de tweedde/ ende de cornice na aduenant : die vierde oerdine/ ſal oock dat vierde deel minder zijn dan de derde/ende die cornice naer aduenant . De borſtweeringen bouen dees cornicen ſullen vier voet hoog ſyn/ende van op die lijſt tot aenden punct vander piramiden ſullen ſeſendertich voeten ſyn. De venſters machmen wt mynen vierden boeck halen.

DEes nauolghende figure betoont den voerſchreuenen tempel van binnen/ waeraf dat die lingde ende breedde inden grondt verhaelt zijn/maer hier willen wij vander hoochden ſpreken. De cornicen ſullen hooch ſtaen/eñ groot zijn gelijck de buytenſte/ dats dat ſeſte deel van twecentſeſtich voeten/ maer ſy ſal nade Jonica ghemaect worden. Die platte pilaren ſullen oock Jonics zijn. Die impoſten/welck de bogen dragen/ſullen oock Jonics zijn/der welcker formen eñ maten datmen alteſamen in mynen vierden boeck vinden ſal in zyn oerdine. Alle die cappellen ſullen haer licht by hunſeluen hebben/gelijckmen ſiet: Bouen die cappellen ſal dat welfſel met een mane gebrokẽ worden/om daer een ouael ront gat inne te makene/op dathet noch meer lichts geuen ſoude/ Ende op dat de tribune oock meer lichts dan vande lanterne hebben mach/ſo ſalmen vanden dake opwaerts een friſe met lijſten maken/eñ ſetten daer oock ronde lichtgaten inne. Dees cleyne geſloten figure/ bouen deſen tempel alleen ſtaende/betoont eene vanden zyddueren aen dat cruyſwerck/waeraf dat die duere wijt es tien voeten/eñ hooge twintich. Die architrabe friſe eñ cornice onder het dack/al zijn de pilaren op een ander maniere gebroken met der lijſt vanden portale/ſal nochtans accorderen met den cornicemente dat rontſomme den tempel gaet. Eñ al en es hier oock niet getoont hoe dat die wijtſte ſpatien oft wandelingen tuſchen de pilaſters int cruys gewelft zijn/ eñ hoe dat die ſmaelſte wandelingen niet ſo hooge gewelft en zijn/noch oock getoont en es de forme vanden cleynen ketelkens ende ſacriſtien/ ſo ſal die Architect dat ſelue wel connen imagineren wten grondt / want die hem ſulcken werck onderwinden ſal/ en moet niet ſonder verſtant zijn.

Van diversche formen der Templen.

Desen navolgenden tempel es inden midden wÿt dertich voeten/Dat cruysweerck/eñ oock die Tribune/ tsamen met den hoogen choor/houden elck dergelÿcke dertich voeten.De bogen welcke die Tribune dragen/sullen wÿdt zÿn vierentwintich voeten . De pilasters opde sÿden daer de Nicchen staen/ sullen vÿf voet breet zÿn.Elcke sÿde van dat cruysweerck es lanck achtendertich voeten/ ende sullen elck een duere hebben.Dat deel voerden hoogen choor ten altaerwaerts/es viercant. De pilasters met den Nicchen voer den halven circule vanden hoogen altaer/zÿn breet vÿf voeten/ende staen van een/vierentwintich voeten. De Nicche oft halven cirkel/es wÿt drÿentwintich voeten.Inde twee hocken ter sÿden den hoogen coor/commen twee sacristien/die sullen sevventien voeten int viercante wÿdt zÿn . Vande Tribune totten principalen inganck/sullen op elcke sÿde vÿf capellen staen/die sullen binnen vÿftien voet int viercant houden . Die mueren tusschen beyden/ sullen dick zÿn vier voeten. De vensters/sullen wÿt zÿn ses voeten/ende daer sullen die altaren staen.Den muer sal aende duere dicke zÿn vier voeten/ende ter zÿden daer de Nicchen staen vÿf voeten. Hier voren sal een loge commen van veertien voeten breet/eñ van achtentsestich voeten lanck.De Nicchen sullen breet zÿn/acht voeten. Op de sÿden van desen poortale/ sullen die torens staen/ende sullen ter sÿden zoe breet wtstaen als dat cruysweerck . Den Diameter binnen die torens/ houdt achtien voeten/ ende al zÿnse achtcant/men machse oock viercantich maken . De windeltrappen staen binnen die dickte des mners.

Aengaende dopstaende vanden selven temple/ende sprekende eerst van dat poortael/zo machmen midts hulpe van den vierden boeck/ende duer den grondt de particulare maten van deser ordinantien wel vinden : boven sal dat poortael plat ende sonder dack zÿn/om dlicht inden tempel niet te benemene. Van opden terdt oft paueytsele/tot boven die Cornice welcke rontsom den tempel gaet/sullent sevenenveertich voeten hooge zÿn. Darchitrabe Frise eñ Cornice houden vÿf voeten. Die tweedde oerdine houdt sevenendertich voeten/ ende haer cornicementen sullen tvierde deel minder zÿn dan dandere. Dees selve hoochde ende Cornicen sullen oock dienen voerde tweedde oardine vanden torens.De Frontispitie/es hooge tien voeten.De derde oerdine vanden torens/sal dat vierde deel minder zÿn dan de tweedde oerdine/ende de Cornice sal oock dat vierde deel verminderen : daerboven sal een cleyn verheffinghe staen daer den ketel op rusten sal.

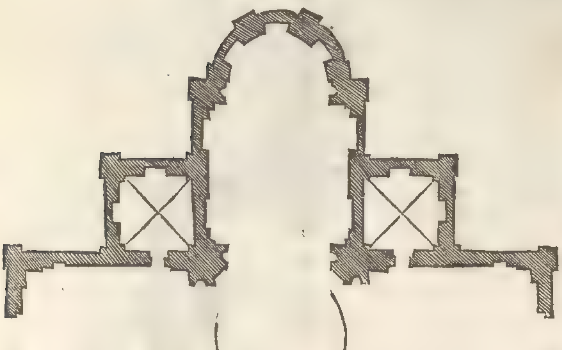
De figuren boven den geslotenen tempel ghetcekent met .A. betoont dat binnenste deel vanden vÿf cappellen. De hoochde van aen tpaueytsel tot boven deerste Cornice/ houdt sevenentwintich voeten : de Cornicen sullen daeraf die vier voeten houden gemaect gelÿck een capiteel vande Dorica.Die andere bovenste Cornicen/sullen van hoochden gelÿck de buytenste zÿn. Ende tuschen dees eerste ende die tweedde Cornicen/sullen Ionÿckse platte pilaren staen : tuschen die welcke dat die vensters gesedt zÿn. Vander figure boven die geseyde geteekent met .B. betoont die Tribune/den choor/ ende die sÿden van dat cruysweerck/metten openen ende blinden dueren. Duer deen sÿde die met wille gebroken es/siedy de sacristie van binnen.De Cornice onder de bogen die den ketel dragen/es gelÿck dander cornice die rontsomme den tempel gaet.Die Cornice die boven de bogen onder den ketel coemt/ sal bastaert zÿn. De lanterne/salmen na de voergetoonde lanternẽ maken mogen. Dat ander deel geteekent met .C. es eene vanden dueren ter sÿden/eñ is also in tonder formen gedect. Die duere es wÿt negen voeten/ende es hooge achtien voetẽ.

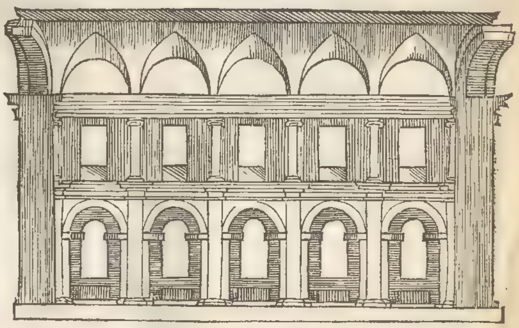

C

B

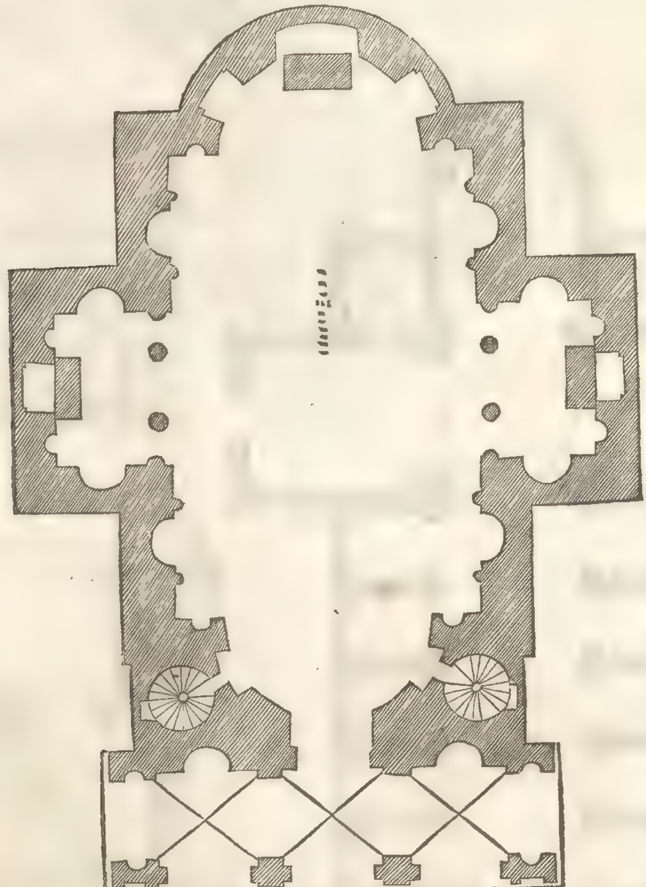

A

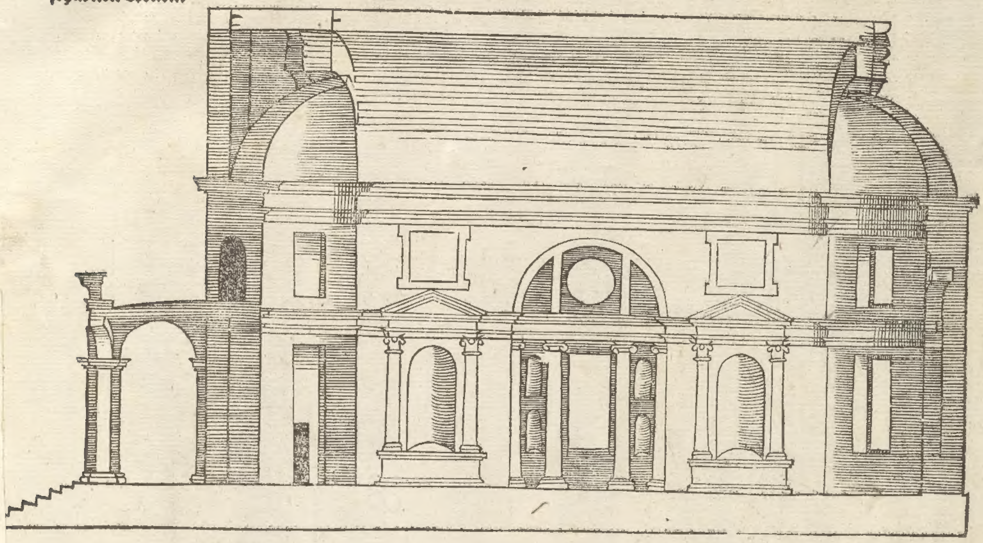
Van diuerſche foꝛmen der Templen.

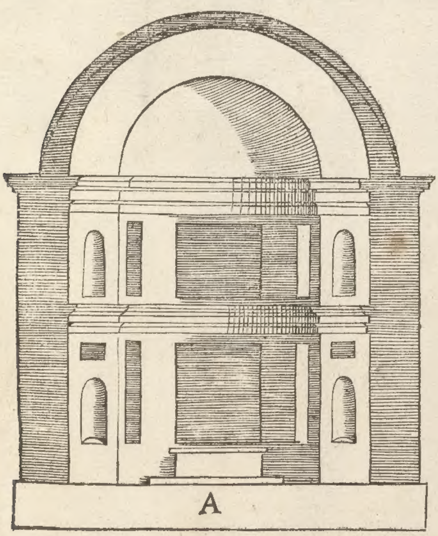
HOe wel dat in dees nederlanden ſeer ſchoone templen nadē moderne gemaect zijn/niet alleenlijck met dꝛij wandelingen inden bueck/maer oock wel vijue/ zo en es mijn meyninge niet geweeſt van ſulcken grooten templen te ſcrijuene/ midts dat elcke ſtadt haer hooftkercken heeft . Maer deſe zijn alleene/om ſulcken te makene ter plaetſen daer duer eenich ongeual de kercken vergaen zijn/ midts datmen die hedensdaechs ſeer ſwaerlijck in grooter foꝛmen ſoude connen wederop bꝛingen/ tot deſer meyningen ſettick hier dees leſte figure noch ſlechter dan dandere. Deſen ſal wijt zijn ſeſſendertich voeten : ende lanck/vierenvijftich . Op elck eynde voer ende achtere/ ſal eenen haluen cirkel ſtaen/ hebbende vierentwintich voeten in Diameter. Dien haluen cirkel daer den hoogen altaer ſtaet/heeft twee venſters/elck wijt ſes voeten. De duere vanden inganck des tempels ſal acht voet wijt zijn. Int cruys vanden tempel ſullen twee capellen ſtaen/ hebbende inder lingden achtien voeten/eñ inder bꝛeedden twalef voeten. De venſtre achter den altaer ſal wijt zijn ſes voeten. Alle die groote Nicchen zijn oock ſes voeten wijt/ende die cleyne dꝛij voeten . De colomnen zijn dicke twee voeten: dintercolomnie inde midden es van ſes voeten/ eñ dander ter ſijden zijn van dꝛij voeten. Die vier Nicchen binnen den bueck/zijn geciert met ronden colomnē indē muer ſtaende. Buyten den tempel es een pooꝛtal van tien voet bꝛeet : eñ lanck tweenvijftich voeten. De hoeckpilaſters ſullen bꝛeet zijn ſes voeten/als contrefoꝛten/ ende dander ſullen bꝛeet zijn dꝛij voeten. Binnen die dickte vanden muer ſullen twee windeltrappen ſtaen . Ende al en heeft deſen tempel geen toꝛens/ſo machmenſe gelijck die voergetoonde daeraen maken.

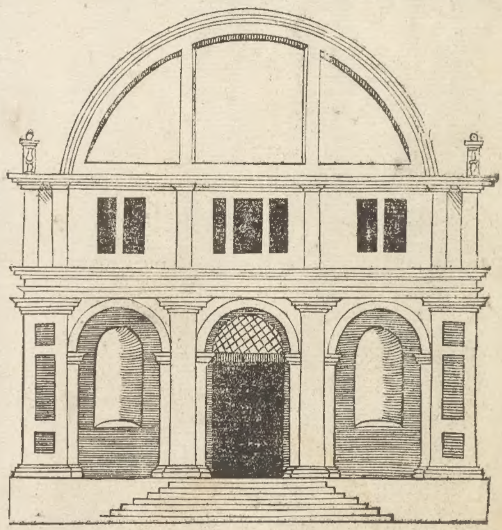

DEes figure van binnen es goet te verstane/ende vanden pauemente tot bouen deerste cornice houdt die hoochde eenentwintich voeten/ daeraf houdet cornicement dat seste deel : dander es voer die Ionijcsce colomnen. Dat pedestal vanden nicchen sal dat vijfste deel houden/daerop staen colomnen van corinthien. De frontispitien zijn drij voet bouen die cornice: de blinde vensters daer bouen machmen oock open maken. Die wandelinge met de borstweringe/bouen dat portael/moetmen wat hangende paueren om dwatere. Die cappellen vanden hoogen altaer geteekent met .*A*. heeft die cleyne nicchen hooge seuen voet en haluen/ dat viercant bouen den altaer/es voer een tafele/breet van tien voeten ende hooge van twaleuen.

Den tempel van buyten heeft zijn doricsse cornice hooghe ghelijck die binnenste : dat deel vander tweeder oerdinen/ heeft zijn pilaerkens met den cornicen daeroppe van twee voeten/ die welcke cornicen sullen ghemaect worden na de imposte vanden theatre Marcelli in tvierde boeck/ende om dat bouen besijden tdack drij voet plaets blijft/soo machmen daer een gheleente maken / so wel voer een ciraet als voer een ghemack . Dat dack machmen met loodt oft met schaellen decken.

Hier eyndet dat vijfste boeck der Architecturen tracterende van diuersche Templen/ wten Italiaensche in Duytschen ouergesedt duer Peeter Coeck van Aelst schildere/Eñ is geuisiteert eñ geapprobeert by mijn heere Joannes Goesswini van Gorschot/ Prochiaen van sint Jacops Thantwerpen.

Met Preuilegie der K. Maiesteyt / ondertcekent P. de Lens.